

**İSLAMİYET SONRASI DESTANLARDA
(BATTAL-NÂME, DÂNİŞMEND-NÂME VE
SALTUK-NÂME)
İSLAMİ KARAKTER VE TİPLER**

Şule Gül ATMACA

**Yüksek Lisans Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Doç. Dr. Gülhan ATNUR**

2015

Her hakkı saklıdır

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

Şule Gül ATMACA

**İSLAMİYETTEN SONRAKİ DESTANLARDA (BATTAL-NÂME,
DÂNIŞMEND-NÂME VE SALTUK-NÂME)
İSLAMİ KARAKTER VE TİPLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Gülhan ATNUR**

ERZURUM – 2015

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

06.01.2015

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "İSLAMİYETSONRASI DESTANLARDA (BATTAL-NÂME, DÂNİŞMEND-NÂME VE SALTUK-NÂME) İSLAMİ KARAKTER VE TİPLER" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Şule Gül ATMACA

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Gülhan ATNUR danışmanlığında, Şule Gül ATMACA tarafından hazırlanan bu çalışma 06 /01 /2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Gülhan ATNUR

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Hüseyin BAYDEMİR

İmza:

İmza:

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 06/ 01/2015

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ.....	III
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ	1
II. TİP VE KARAKTER	10

BİRİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

1.1. DİNİ KARAKTERLER	14
1.1.1. Hz. Âdem.....	14
1.1.2. Hz. Abbas	20
1.1.3. Hz. Davud.....	22
1.1.4. Hz. Ebûbekir.....	24
1.1.5. Ebu Hânîfe.....	27
1.1.6. Ebû Müslim-İ Horasâni (Mervî).....	29
1.1.7. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin.....	32
1.1.7.1. Hz. Hasan.....	32
1.1.7.2. Hz. Hüseyin	33
1.1.8. Hz. Havva.....	39
1.1.9. Hz. Hut	39
1.1.10. Hz. İbrahim.....	40
1.1.11. Hz. İdris	43
1.1.12. İmam-ı Şâfî.....	45
1.1.13. Hz. İsa.....	46
1.1.14. Hz. İshâk.....	50
1.1.15. Hz. İsmail	51
1.1.16. Hz. Meryem.....	52
1.1.19. Hz. Muhammed	54
1.1.20. Hz. Musa	67

1.1.21. Hz. Nuh	69
1.1.22. Hz. Osman	70
1.1.23. Hz. Ömer	71
1.1.24. Sa'd. B. Ebû vakkas	73
1.1.25. Hz. Süleyman	74
1.1.26. Hz. Şit	76
1.1.27. Hz. Yunus	77
1.1.28. Hz. Yusuf	78
1.1.29. Zeynel Abidin	79
1.2. TİPLER.....	81
1.2.1. Abdülkadir-i Geylânî	81
1.2.2. Abdülvehhâb Gazi	81
1.2.3. Ahî Evran	92
1.2.4. Ahmed Tarran (Ahmed-i Turrân, Ahmed Turan)	93
1.2.5. Battal Gazi	97
1.2.6. Bâyezid-i Bistami	117
1.2.7. Dânişmend Gazi	119
1.2.8. Ebû Eyyûb el-Ensârî	128
1.2.9. Hacı Bektâş-ı Veli	129
1.2.10. Hacı Bayram Veli	132
1.2.11. Fakih Ahmed (Ahmed Fakih)	133
1.2.12. İshak Kâzerûnî	135
1.2.13. Karaca Ahmed	136
1.2.14. Mahmûd-ı Hayrânî	137
1.2.15. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî	138
1.2.16. Nasreddin Hoca	140
1.2.17. Saltuk Gazi	142
1.2.18. Tapduk Emre	157
1.2.19. Veysel Karanî	159
1.3. DİNİ KARAKTER VE TİPLER	160
1.3.1. Hz. Ali	160
1.3.2. Fâtıma (Fatıma tüz- Zehra)	171

1.3.3. Hz. Hamza	173
1.3.4. Hızır ve İlyas	176
1.3.4.1. Hızır	176
1.3.4.2. Hz. İlyas	180
SONUÇ	194
KAYNAKÇA	197
DİZİN	206
ÖZGEÇMİŞ	210

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****İSLAMİYET SONRASI DESTANLARDA (BATTAL-NÂME, DÂNİŞMEND-NÂME VE SALTUK-NÂME) İSLAMİ KARAKTER VE TİPLER****Şule Gül ATMACA****Danışman: Doç. Dr. Gülhan ATNUR****2015, 210 sayfa****Jüri: Doç. Dr. Gülhan ATNUR (Danışman)
Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN
Doç. Dr. Hüseyin BAYDEMİR**

Bir milletin yaşantısını, inançlarını ve kültürel unsurlarını yansıtan destanlar milletlerin kültürel kodlarını taşır. Tarihte kahramanlıkları ile anılan Türkler için de destanlar önemli bir türdür. Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle destanlarda dini unsurlar büyük bir yer tutmuş, aynı destan dairesini oluşturan ve birbirinin devamı olan Battal-nâme, Dânişmend-nâme ve Saltuk-nâme'de Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaştırılması amacı güdülmüştür.

Dinin temsilcisi ve yayıcısı olan tip ve kişiler İslamiyet'in destanlardaki etkisini göstermektedir. Çalışmada Battal-nâme, Dânişmend-nâme ve Saltuk-nâme'de bu tip ve kişiler tespit edilmiş, bunların destanlardaki rolleri üzerine durulmuştur. Girişte, İslamiyet'ten sonraki destanlar içerisinde Battal-nâme, Dânişmend-nâme ve Saltuk-nâme'nin yerinden bahsedilmiş, tip ve karakter hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın inceleme bölümü kişilik ve tiplerden oluşmaktadır. Tip ve karakterlerin önce tarihi ve menkıbevi hayatları hakkında bilgi verilmiştir. Son olarak tip ve karakter sırasıyla üç destanda görünüşleriyle ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Destan, Battal-nâme, Danişmend-nâme, Saltuk-nâme, tip, karakter

ABSTRACT

MASTER THESIS

**ISLAMIC CHARACTER AND TYPES IN TURKISH EPICS AFTER ISLAM
(BATTAL-NÂME, DÂNIŞMEND-NÂME VE SALTUK-NÂME)**

Şule Gül ATMACA

Advisor: Assist. Prof. Dr. Gülhan ATNUR

2015, Page: 210 pages

**Jury: Assist. Prof. Dr. Gülhan ATNUR (Danışman)
Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN
Assist. Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR**

Epics reflecting the life, beliefs and cultural elements of a nation carry the cultural codes of nations. Epics are important species for Turks known by heroismes in history. Religious elements kept a great place in epics with adoption of Islam, the goal of Turkification and Islamization of Anatolia pursued in Battal-nâme, Dânişmend-nâme and Saltuk-nâme forming the same epic circle and being continuation of each other.

The types and persons who are representative and emitter of religious demonstrate the effect of Islam in epics. In working, such types and persons have been identified in Battal-nâme, Dânişmend-nâme and Saltuk-nâme, emphasized their role in the epics. In the introduction, it has been mentioned about position of Battal-nâme, Dânişmend-nâme and Saltuk-nâme in epics after Islam, given information about type and character.

The analysis section of the working is composed of personalities and types.

At first, it has been given information about the historical and epical life of types and personalities.

Finally, the types and persons have been dealt with their views in three epics, respectively.

Keywords: Epic, Battal-nâme, Danişmend-nâme, Saltuk-nâme, type, character

ÖNSÖZ

Destanlar, bir milletin tarihi, sosyal ve kültürel hayatını yansıtan geçmiş ile gelecek arasında köprü kuran ve içinden çıktığı milletin milli ruhunu yansıtan edebi eserlerdir. Toplumun hayatında derin izler taşıyan konuları, savaşları ve mücadeleleri işleyen destanlar tarihte kahramanlıklarıyla anılan Türkler için önemli türlerden biri olmuştur. İslamiyet'in kabul edilmesiyle bir toplumun yapıtaşı olan destanlarda savaşlar ve mücadeleler dini öğelerle örülmüştür.

Türkler'in İslamiyet'i kabul etmesinden sonra çok sayıda destan teşekkül etmiştir. Aynı destan dairesini oluşturan ve birbirinin devamı olan Battal-nâme, Dânişmend-nâme ve Saltuk-nâme'de bu grup içerisinde yer almaktadır. Bu çalışmanın konusunu adı geçen üç destan oluşturmaktadır. Destan kahramanları tip olarak nitelendirilir. Bu destanlardaki kahramanlar da genellikle tiptir. Fakat Battal-nâme, Dânişmend-nâme ve Saltuk-nâme'de çok sayıda dini karakterin de bulunması dikkat çekicidir. İşte bu sebeple adı geçen üç destanda dini karakter ve tipler ele alınmıştır.

Bu çalışmada Battal-nâme, Dânişmend-nâme, Saltuk-nâme'de dini karakter ve tiplerin tarihi ve menkıbevi hayatları ile destanlara yansımaları yer almaktadır. Çalışma giriş, inceleme bölümü, sonuç ve kaynakçadan oluşmaktadır.

Girişte, araştırmanın amacı, kapsamı ve yöntemi hakkında bilgi verilmiş; İslamiyet'ten sonraki destanlar içerisinde Battal-nâme, Dânişmend-nâme ve Saltuk-nâme'nin yerinden bahsedilmiş; çalışmada kullanılan kaynaklar tanıtılmıştır. Giriş bölümünün ikinci başlığında çeşitli kaynaklardan yola çıkılarak tip ve karakter hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde ise ilk olarak Battal-nâme, Dânişmend-nâme ve Saltuk-nâme'de geçen dini karakterlere yer verilmiştir. Sonra ise tipler tanıtılmıştır. Daha sonra ise hem tip hem de karakter niteliği taşıyan kişiler hakkında bilgi verilmiştir. Karakter ve tiplerin tanıtılmasında destanların teşekkül sırası ile bunlara ait tarihi ve menkıbevi hayat ve destandaki özellikleri mukayese edilerek aralarındaki benzerlik ve farklar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Sonuç bölümünde, bu destanlarda İslamiyet'in temsilcisi olan destan kahramanları gibi bu destanlarda yer alan peygamberlerin ve velilerin de hem kahraman üzerinde hem

de destan üzerinde büyük bir etkisinin olduğuna değinilmiştir. Destanlarda tip dışında bu dini karakterler destanların teşekkül ettiği dönemi ve şartları yansıttığı söylenmiş, bazı karakterlerin tip de olabileceği açıklanmıştır.

Çalışmanın her safhasında emeği olan, konunun tespitinde, kaynakların temininde, inceleme aşamasında, karşılaşılan güçlüklerin aşılmasında yardımlarını gördüğüm değerli hocam Doç. Dr. Gülhan ATNUR'a; görüş, ilham ve tavsiyeleriyle yol gösteren saygıdeğer hocam Sayın Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN'e; kaynak temininde her zaman yardım aldığım Yrd. Doç. Dr. Ahmet Özgür GÜVENÇ'e, Arş Gör. Zehra KIMIŞOĞLU'na; çalışmam boyunca destek veren Yrd. Doç. Dr. Nazire ERBAY'a ve Arş. Gör. Nihangül DAŞTAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Erzurum-2014

Şule Gül ATMACA

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Türkler tarihin bilinen dönemlerinden bu yana dünya siyaseti, ekonomisi ve tarihinde önemli rol oynamışlardır. Büyük bir coğrafyaya yayılmaları ve “*Güneş bayrak, gök kurkan*” ifadesini kendilerine şiar edinmeleri sözlü ve yazılı kültürlerinin de gelişmesinin sağlamıştır. Özellikle sözlü kültür içerisindeki destanlar, onların dünyayı algılayış, duyuş ve hissediş biçimini de yansıtmaktadır. Destanlar manzum, mensur, manzum-mensur eserlerdir. Toplumun yaşadığı savaş, felaket, din değiştirme vb. olayların ele alındığı bu eserleri Şükrü Elçin “... *Bir boy, ulus (kavim) veya millet hayatında tam estetik hüviyet kazanmamış eser sayılan efsanelerden sonra nazım şeklinde ortaya çıkan en eski halk edebiyatı mahsullerinden biridir. Sözlü geleneğe bağlı bu anonim mahsuller, zaman ve mekân içinde cemiyetin iradesini ellerinde tutan “kahraman-bilge” şahsiyetlerin menkıbevi ve hakiki hayatları etrafında teşekkül etmiş uzun, didaktik eserlerdir*” şeklinde tarif etmektedir (Elçin, 1986: 72).

Necati Sepetçioğlu ise destanları; bir milletin, geçmişlerindeki ülküleri geleceğe aktaran bir köprü olarak görmektedir (Sepetçioğlu, 1995: 7).

Metin Ekici, destanları ortaya çıkış gerekçeleri, icracıları ve icra ortamlarını dikkate alarak şöyle tarif etmiştir: “*Bir millet veya toplumun hayatında derin izler bırakmış olaylardan kaynaklanıp; çoğunlukla manzum bazende manzum-mensur karışık; birden fazla olayın aktarımına izin veren genişlikte; usta bir anlatıcı tarafından veyahut ustalardan öğrendiğini aktaran bir çırak tarafından, bir dinleyici kitlesi önünde bir müzik aleti eşliğinde veya sadece bir ezgiyle anlatılan; sözlü olarak anlatılanlardan bazıları yazıya geçirilmiş; bir milleti veya toplumu sonuçları bakımından ilgilendiren bir kahramanlık konusuna sahip; dinlendiğinde ve okuduğunda milli değerleri şahsi değerlerin üstünde tutmayı benimseten sözlü veya yazılı edebi yaratmadır*” (Ekici, 2002, 18).

Öcal Oğuz ise destanların şair, şiir ve icra bağlamları için şunları söylemektedir: “... *İlkel ve popüler bir anlatı çevresinin içinde doğan, gerçek veya kurmaca olağanüstü ve mitolojik kahramanların maceralarını şiir ve şarkı diliyle ve çoğu zaman bir müzik aleti eşliğinde anlatan anonim olan veya unutulmuş bir şair*

tarafından yaratılan, fakat şairin maceranın içinde duygu veya eylem olarak yer almadığı 'edebiyat eseri' dir ” (Oğuz, 2004: 6).

Destanlar toplumların başından geçen olayların asırlarca terennüm edilmesiyle teşekkül eder. Fuat Köprülü bu durumu şöyle anlatır:

“*‘Millî Destan’ın doğması için bir kavmin medeniyet bakımından epey aşağı bir seviyede olması ve hayatının bir takım büyük sarsıntılara uğraması ve büyük hâdiselerle karşılaşmış olması lâzımdır. O zaman o kavmin içinden yetişen halk şâirleri bu vakaları ayrı ayrı ‘Parça Episode’ler halinde terennüm ederler. Göçler sonrası meydana çıkan bazı hâdiseler bütün mazisini şâirlerinin şifâhî rivâyetlerinden öğrenen bu halk arasında yeni bir takım ‘Parçalar’ın meydana gelmesini yahut bu gibi muhtelif menkıbeleri bir ‘Kahraman’ etrafında toplayan yeni ‘dâire (cycle)’ler ortaya konulmasına sebep olur. Sonraları bu kavmin medenî seviyesi yükselerek, muhtelif âmiller tesiriyle siyasî ve içtimâî bir birlik ihtiyacı da meydana çıktığı zaman ‘Destanî’ bir ruha mâlik olan bir halk şâiri bu dağınık parçaları ‘Dâire’ler halinde toplar; bu dâireleri de birbirine bağlayarak umumî ‘Millî Destan’ı vücuda getirebilir.*” (Köprülü, 2011: 67).

Köprülü’nün teşekkül şartlarını açıkladığı Türk destanlarının ilk ne zaman ortaya çıktığı da üzerinde tartışılan konulardandır. Destanlarının teşekkül dönemini “Türk Kahramanlık Destanları” adlı makalesinde çeşitli görüşleri dikkate alarak tartışan Dursun Yıldırım’a göre bu tarih M.Ö. 1. bin dolaylarındadır (Yıldırım, 1998: 149).

Yaşadıkları hayat ve coğrafya dikkate alındığında her dönemde Türklerin destan geleneğini devam ettirdikleri görülür. Bu durum da destanların sayılarının tespit edilmesini zorlaştırmaktadır. Türk destanlarıyla ilgili çok sayıda tasnif yapılmıştır. Bunlardan ilki Köprülü’ye aittir. Destanları coğrafi sahalara ve tarihi ve kavmi daireler göre yazar şöyle tasnif eder:

Türk destanlarının coğrafi sahalara taksimi:

1. Altay-Yenisey sahasında meydana gelen ürünler
2. Bozkırlar sahasında meydana gelen ürünler
3. Tarım-Sır-Derya sahasında meydana gelen ürünler

Türk destanının tarihi ve kavmi dairelere taksimi:

1. Eski Türk ya da Hiyung-Nu Dairesi
2. Gök Türk ya da Tu-kiie Dairesi
3. Uygur Dairesi (Köprülü, 2011: 68-89).

Bir diğer tasnif Faruk Kadri Timurtaş'a aittir. O tasnifini İslamiyet'ten önceki ve İslamiyet'ten sonraki dönemleri dikkate alarak yapmıştır.

A. İslamiyet'ten önceki destanlar

1. Yaratılış Destanı
2. Saka Destanı
 - a. Alp Er Tunga parçası
 - b. Su parçası
3. Kun-Oğuz Destanı
4. Köktürk destanları
 - a. Bozkurt parçası
 - b. Ergenekon parçası
 - c. Köroğlu parçası
5. Siyenpi Destanı
6. Uygur Destanı
 - a. Türeyiş parçası
 - b. Mani dininin kabulü parçası
 - c. Göç parçası

B. İslamiyet'ten Sonraki Destanlar

1. Manas Destanı
2. Çingiz Han Destanı
3. Timur Destanı
4. Seyyit Battal Gazi Destanı
5. Dânişmend Gazi Destanı (Dânişmendnâme) (Timurtaş, 1965: 577-588).

Pertev Naili Boratav'ın (Boratav, 1982: 71-87), Ali Öztürk'ün, (Öztürk: 2000: 9-318), Erman Artun'un (Artun, 2004: 56-78), Abdurrahman Güzel'in (Güzel, 2006: 122-

135), Özkul Çobanoğlu'nun (Çobanoğlu, 2007: 41-55) da Türk destanlarıyla ilgili tasnifleri bulunmaktadır.

Yukarıdaki örneklerden Türk destanlarının İslamiyet'in kabulünden önceki ve sonraki dönem dikkate alınarak tasnif edildiği anlaşılmaktadır. Köprülü, İslamiyet'ten sonraki dönemde teşekkül eden destanların Cengiznâme, Seyyid Battal Gazi, Dânişmend-nâme, Timurnâme, Edigenâme olduğunu belirtir (Köprülü, 2011, 68-89). Timurtaş bunlara Manas'ı da ilave eder. Güzel; İslami devirde gelişen destanlar grubuna Saltuk Buğra Han'ı, Anadolu Türklerine ait destanlar grubuna ise Hamza-nâme, Saltuk-nâme, Hz. Ali Cenknâmeleri, Hızırnâmeler ve Köroğlu Destanı'nı eklemiştir (Güzel, 2006: 124). İslami etkide oluşan bu destanlar Türkler'in bu dine olan büyük sevgilerinin örneğidir. Bu destanlar diğer destanlarla mantık itibariyle aynı özellikleri gösterirler. Destan kahramanı ve çevre mistik unsurlarla örülüdür. Fakat içerik ve şekil değişikliğe uğramış, olaylar ise çoğunlukla nesir kısımda anlatılmıştır (Köksal, 1984: 13).

Türkler'in İslamiyet'e girmeleri ile Türk tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır. Türkler her yönüyle bu yeni dinin temsilcisi olmuş; savaflara "cihad" amacıyla gidilmiş, alınan galibiyetler İslamiyet'e atfedilmiştir. İslamiyet, edebi eserlerde kendine büyük bir yer bulmuştur. Battal-nâme, Dânişmend-nâme, Saltuk-nâme, Hz. Ali Cenklere, Hamza-nâme, Ebâ Müslim-nâme vb. destanlar İslamiyet'ten sonraki dönemde teşekkül etmişlerdir. Destanların ilk üçünün coğrafyası Anadolu'dur. Zatü'l-himme, Zü'l-himme, Delhame adıyla bilinen Battal-nâme Arapça'dan tercüme edilmesine rağmen, zaman içerisinde Anadolu Türklüğü ve Müslümanlığının en önemli eserlerinden biri haline gelmiştir (Demir, Erdem, 2006: 21). Peygamber soyundan geldiğine inanılan Battal Gazi'nin Müslümanlığı yaymak için yaptığı savafları anlatan bu eser daha sonra teşekkül eden Dânişmend-nâme ile Saltuk-nâme'nin de en önemli kaynağıdır. Bu üç destanda da gaye Anadolu'nun İslamlaştırılması ve Türkleştirilmesi'dir. Destan dairesi olarak düşünebileceğimiz bu üç eser birbirini tamamlar niteliktedir. Zira Battal-nâme'yle başlayıp Dânişmend-nâme'yle devam eden süreç Saltuk-nâme'yle son bulmuş, kahramanlar üstlendikleri görevleri tamamlamış ve zafere ulaşmışlardır.

Bu destanlarda halkbilimine ait birçok unsura rastlanmaktadır. Ayrıca İslamiyet'in yayılmasını anlattıkları için çok sayıda dini kişi ile menkıbe ve kıssa da eserlerde

kendilerine yer bulmuştur. Türk destanlarının insan veya hayvan bütün kahramanları, halk anlatılarının genelinde görüldüğü gibi, tiptir. Fakat İslamiyet'ten sonra teşekkül eden destanlarda peygamberler, halifeler, veliler de kendilerine yer bulmuşlardır. Bu çalışmada amaç, Anadolu sahasının İslamlaşma ve Türkleşme sürecinde cereyan eden olayları anlatan bu üç destanda, İslamiyet'in temsilcileri olma sebebiyle derin yapıda kendilerine yer bulan peygamberler ve veliler ile dinin yayıcısı konumundaki destan kahramanlarının karakter ve tip özelliklerini ortaya çıkarmaktır.

Türkler'in İslamiyete geçmeleri ile Türk tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır. Türkler her yönüyle bu yeni dinin temsilcisi olmuşlardır. Destanlar da bu değişimden etkilenmişlerdir. Bu dönemden sonra İslami unsurlar destanda yerini almıştır, destan kahramanları İslam dinin temsilcisi, yayıcısı olmuşlardır. Bu destanların başkahramanları ve gayeleri İslamlaştırılmış; Türk destanlarındaki "alp" tipi İslâm kültürünün etkisiyle "gazi" sözcüğü ile birleşerek "alperen"i ortaya çıkarmıştır.

İslamiyet'in tesiriyle oluşan Türk destanları Hamza-nâme, Saltuk-nâme, Hz. Ali Cenknâmeleri, Hızırnâmeler' dir. Bunların bazıları dini şahsiyetler etrafında teşekkül etmiştir. Mesela Hz. Ali Cenklere ve Hamza-nâmeler bunlardandır. Battal, Dânişmend ve Saltuk etrafında oluşan destanlarda ise asıl kahramanlar asker ve savaşçı vasıflarıyla ön plandadırlar. Bu destanlarda kahramanlar yalnız maddi güçleriyle değil manevi kimlikleriyle de bilinirler. Fakat bunların dışında manevi ve maddi kimlikleriyle kahramana rehberlik ve yardım eden, koruyan, bazen onunla birlikte savaşanlar da bulunmaktadır. Çoğu tarihi şahsiyet olan bu kişilerin destanlardaki görünüşleri dikkat çekicidir. Bu çalışmada asker ve savaşçı kahramanlar etrafında Anadolu'da teşekkül etmiş bu üç destandaki İslami tip ve karakterlerin eserlerdeki özellikleri ele alınacaktır. Bahsi geçen üç destanın el yazması örnekleri değil, tezin süresi dikkate alınarak, Latin harflerine aktarılanları tercih edilmiştir. Destanların Türkiye Türkçesi yayınları bulunmaktaysa da, bu tür çalışmalarda zaman zaman motif eksiklikleri olabileceği düşünülerek inceleme için uygun görülmemiştir.

Çalışmada dini karakter ve tipler, tarihi ve menkıbevi hayatları, halk inanışlarına yansıma şekilleri ile bahsi geçen destanlardaki görünüşleri eserlerin teşekkül sırası göz önüne alınarak verilmiş, zaman zaman mukayese yoluna gidilmiştir. Destan

kahramanlarında ise alp tipi kahramanların özellikleri dikkate alınmış; geçiş dönemleri (doğum, çocukluk, ad alma, silah vb. alma, evlenme ve ölüm) takip edilmiştir.

Battal-nâme, VIII. yüzyılda Emeviler'in Bizansla mücadelesinde "Battal" ismiyle ün kazanmış Müslüman bir Arap emirinin kahramanlık hikâyelerini konu edinmektedir. Zatü'l-himme, Zü'l-himme, Delhame adıyla bilinen Battal-name Anadolu coğrafyasında Menâkıb-ı Gazavât-ı Seyyid Battal Gazi, Hikâyet- i Seyyid Battal Gâzî gibi isimlerle anılmıştır. İlk şekli ve yaygın örnekleri mensur olan Battal-nâme'nin H. 1183 yılında Darendeli Bekâyî tarafından kaleme alınmış manzum bir metni de bulunmaktadır (Ocak, 1992: 206; Demir-Erdem, 2006: 25-26).

Eserin yazıya geçirilişinin XI. yüzyılın sonuyla XIII. yüzyılın başları olduğu zannedilmektedir. Battal-nâme, XI. yüzyılda Hamzanâme ile başlayıp Ebûmüslim-nâme ve Dânişmend-nâme ile devam eden, XV. yüzyılda da Saltuk-nâme ile son bulan silsilenin ikinci kaynağıdır. Battal-nâme, tarihi bir şahsiyet olan Battal Gazi'yi menkıbeleştirerek anlatır (Ocak, 1992: 206).

Battal-nâme esas olarak Battal Gazi'nin Anadolu'da Hristiyanlarla (Rumlar, Ermeniler ve diğerleri) yaptığı savaşları konu edinmektedir. Ayrıca VIII. yüzyıldaki Emevî-Bizans mücadeleleri ile XI. yüzyıldaki Anadolu'da süren Türk fetihlerine kadar olan süredeki olayları kapsamaktadır. Bu savaşlarda merkez Malatya ve yöresidir (Ocak, 1992: 207).

Battal Gazi'ye Türkler tarafından büyük bir sevgi ve ilgi gösterildiği için Battalnâme, Osmanlı devrinde vekâyinâmelerde malzeme olarak kullanılmıştır. Örneğin; Müneccimbaşı, Gelibolulu Mustafa Âlî ve Fındıklılı Süleyman Efendi gibi tarihçilerle Evliya Çelebi, eserlerine Battal Gazi menkıbelerini tarihî olaylar şeklinde almaları dikkat çekicidir (Ocak, 1992: 207). Ayrıca bundan başka Taberî Tarihi'nde de Battal Gazi menkıbeleri mevcuttur.

Battal-nâme hakkında XIX. yüzyıldan başlayarak dikkate değer birçok çalışma yapılmıştır. İlmî anlamda ilk araştırma H. Ethe'nin iki ciltlik Die Fahrten des Sajjid Batthâl adlı eseridir. Daha sonra Georg Husing'in Zur Rostahmsage- Sajjid Battal isimli eseri takip eder. Fleischer'in "Über den Türkischen Volksroman Siret-i Sejjid Battal" ve Marius Canard'ın da Battal-nâme ile ilgili yazdığı bir makale bulunmaktadır (Ocak, 1992: 207).

Battalname'nin ık sayıda yazma nüşhası bulunmaktadır. Bunlarından şimdiye kadar tespit edilen 23 mensur yazma İstanbul, Manisa, Ankara, Londra, S. Petersburg, Kazan, Paris vb. şehirlerdeki kütüphanelerde dir. Eserin 5 manzum yazması ise İstanbul, Konya, Sivas, Elazığ'daki kütüphanelerde bulunmaktadır (Köksal, 1984: 17-20). Battal-nâme hem Osmanlı hem de Türk dünyası coğrafyasında sevilerek okunan bir eser olduğundan daha fazla yazmasının olduğu düşünülmektedir.

Çalışmada Battal-nâme metni için Necati Demir ve Dursun Erdem'in birlikte hazırladığı, 2006 yılında basılan “Battal-nâme (Eski Türkiye Türkçesi)” adlı eser kullanılmıştır. 342 sayfadan oluşan eserde destanın teşekkülü ve Battal Gazi hakkında bilgi veren bölümler ile transkripsiyonlu metin yer almaktadır. Eserin sonuna da Battal-nâme'nin tıpkıbasımı eklenmiştir.

Hasan Köksal'ın 1984 yılında Kültür Bakanlığı Yayınları'ndan çıkan “Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı” adlı çalışması da konu hakkında müracaat ettiğimiz diğer başvuru kaynağımızdır.

Dânişmend Gazi doğrudan Anadolu'da teşekkül etmiştir ve konu bakımından Dânişmendliler hanedânı ile ilgilidir. Dânişmend-nâme, II. İzzeddin Keykavus'un emri ile İbn Alâ tarafından derlenip Türkçe yazıya geçirilmiştir (Köprülü, 1943: 425-427). Dânişmend-nâme İslâmi-Türk destanlarının ilki kabul edilmiştir (Demir-Erdem: 2006: 21).

Kahramanı Türk olan ve Anadolu'da meydana getirilmiş ilk kahramanlık destanıdır. Türünün en güzel örneklerinden biri olan Dânişmend-nâme genellikle bu isimle bilinmektedir (Ocak, 1993: 478). Bazı yazma nüshalarında Kıssa-i Melik Dânişmend, Kıssa-i Dânişmend Gazi veya Kitâb-ı Melik Dânişmend adları da kullanılmıştır. Selçuklu Hükümdarı II. İzzeddin Keykâvus'un emriyle, 1245 yılında İbn-i Alâ tarafından gaziler arasında dolaşan menkıbelerinin derlenmesi ile kaleme alınmıştır (Köprülü, 1943: 425-427).

İbn Alâ'nın müellif nüshası bugüne kadar elimize geçmemiştir. Elde bulunan Dânişmend-nâme nüshaları, onun kitabının Tokat Kalesi dizdarı Ârif Ali tarafından yeniden elden geçirilerek ikinci defa kaleme alınmış şeklidir. Gelibolulu Mustafa Âlî bu ikinci yazılışı 762 (1360-61) yılında, yani I. Murad devri başında gösterirse de araştırmacılar II. Murad dönemini (1421-1451) kabul etmişlerdir (Ocak, 1993: 478).

Dânişmend-nâme'nin tarihle ilgisi, öteden beri üzerinde durulan önemli bir konu olmuştur. Destan, daha XVI. yüzyıldan itibaren başta Gelibolulu Mustafa Âlî olmak üzere Cenâbî, Karamânî, Kâtib Çelebi, Müneccimbaşı ve Hezârfen Hüseyin gibi Osmanlı tarihçileri tarafından bir tarih kaynağı olarak kullanılmıştır (Ocak, 1993: 479).

Dânişmend-nâme'den ilk bahsedenler Th. Houtsma ve Smimov'dir. Ayrıca önemini vurgulayan ilk kişi de Fuat Köprülü'dür (Köprülü, 1943: 425-430)

Dânişmend-nâme'nin nüshalarından en ayrıntılı şekilde bahseden kişi Irene Melikoff'dur. Eserin İstanbul, Ankara, Manisa, Paris vb. şehirlerde 17 yazma nüshası bulunmaktadır (Demir, 2004: 19-24).

Dânişmend-nâme hakkında edebiyatımızda çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Eserle ilgili tek çalışma Necati Demir'e aittir. 2004 yılında Akçağ Yayınları'ndan basılan "Dânişmend-nâme" adlı eser 592 sayfadır. Eser, metin (transkripsiyonlu), dil incelemesi ve sözlük bölümlerinden oluşmaktadır.

Battal-nâme ve Dânişmend-nâme'den sonra Anadolu'da üçüncü destan dairesini oluşturan Saltuk-nâme, XIII. asrın sonundan XIV-XV. asra kadar Sarı Saltuk'un Rumeli ve Anadolu'daki menkıbelerinden meydana gelmiştir (Köprülü, 1943: 430).

Saltuk-nâme ise Anadolu'da ve özellikle Rumeli'de Müslümanlığı yayan, büyük kahraman ve veli sıfatlarıyla tanınan, Türk hâkimiyetinin olduğu birçok yerde türbesi ve tekkesi bulunan Saltuk Gazi hakkındadır. Saltuk Gazi hakkındaki rivayetleri duyan Cem Sultan, bunları lalası Ebu'l-Hayr Rumi'den toplamasını istemiştir. O da yedi yıl dolaşarak Saltuk-nâme adlı eseri meydana getirmiştir (Köprülü, 1943: 430-432).

Saltuk-nâme, Sarı Saltuk hakkında birçok anlatı duyan Cem Sultan'ın isteği ile Ebu'l Hayr-ı Rûmi tarafından yazıya geçirilmiştir. Eser, Anadolu'nun fethini konu edinir. Sarı Saltuk; Battal Gazi ve Dânişmend Gazi gibi bir kahramandır. Ayrıca destan sadece Anadolu'da değil, Suriye, Mısır, Hicaz, Habeşistan, İran, Hind, Kafkasya, Türkistan, Çin, Kırım, Kıpçak ülkeleri, Batı ülkeleri ve Endülüs'te geçmektedir. Saltuk Gazi, Battal Gazi ve Dânişmend Gazi'den farklı olarak büyük bir derviştir. Destanda diğer destanlardan farklı olarak birçok velinin ismine de rastlanmaktadır.

Fuat Köprülü, Saltuk-nâme'nin Osmanlı zamanında Rumeli gazileri arasında yeni epizotlar ilave edilerek zenginleştirilen bir menkıbeler mecmuası olduğunu dile

getirmiştir. XIII. yüzyılda Anadolu Selçuklular'ın Moğollar ve Bizans ile mücadelesi, Osmanlı'nın kuruluşu gibi birçok tarihi olayı içinde bulundurmaktadır. Bu olayların Osmanlı tarihleriyle de uyumluluk göstermesi çok önemlidir (Köprülü, 1943: 437).

Türk gazilerinin yeni rivayetlerle süsleyip son şeklini alan eser XIV. yüzyılda Türk askerlerinin psikolojisini yansıtmaktadır ve vekayinamelerden daha canlı bir tarih ortaya koymaktadır (Köprülü, 1943: 441).

Saltuk-nâme'nin beş nüshası bilinmekle beraber Necati Demir'in şahsi kütüphanesinde bulunan nüsha ile bu sayı altıya ulaşmıştır (Demir-Erdem, 2007: 14).

Saltuk-nâme için kullanılan ana kaynak Şükrü Haluk Akalın'ın Ebu'l Hayr-ı Rûmî – Saltuk-nâme I, II ve III. (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları Ankara, 1987, 1988, 1990) adlı eseridir. Çalışmanın 534 sayfadan oluşan 1. cildi transkripsiyonlu metin ve nüsha farklılıklarının gösterildiği bölümlerden oluşmaktadır. 371 sayfadan oluşan 2. ciltte metin ve nüsha farkları yer almaktadır. 3. cilt ise 456 sayfa olup metin ve özel adlar dizini vardır. Ayrıca Kemal Yüce'nin Saltuk-nâme'de Tarihî, Dinî ve Efsanevî Unsurlar (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987) adlı eseri de bu üç destanda dini karakter ve tipleri çalışma fikrini veren önemli kaynaklardan biridir. Eserin giriş bölümünde İslami Türk destanları ve Saltuk-nâme'nin yazma nüshaları hakkında bilgi verilmiş; diğer üç bölümde de tarihi, dini ve efsanevi unsurlar hakkında ayrıntılı inceleme yapılmıştır. Ayrıca Necati Demir'in Mehmet Dursun Erdem ile birlikte hazırladığı “Saltuk Gazi Destanı (1-2-3 Cilt) adlı eser ise 2007 yılında Destan Yayınları'ndan yayımlanmıştır. Bu çalışmada destanın Türkiye Türkçesi metni verilmiştir.

Çalışmada tip ve karakter tespiti yapabilmek için de Mehmet Kaplan'ın 2007 yılında Dergâh yayınlarından çıkan 184 sayfadan oluşan “Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3- Tip Tahlilleri” adlı eser kullanılmıştır. Ayrıca Stith Thompson'un 1972 yılında yayımlanan “Funk and Wagnalls Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend” adlı sözlükte yayımladığı tip maddesinden yararlanılmıştır.

II. TİP VE KARAKTER

Edebi eserler kahraman(lar)ın maceralarını anlatır. Bu kahramanlar insan veya hayvan olabilir. Bunlar karakter ve tip olmak üzere iki gruptur. Türkçe Sözlük'te karakter: *“Ayırt edici nitelik; bir bireyin kendine özgü yapısı, onu başkalarından ayıran temel belirti ve bireyin davranış biçimlerini belirleyen, üstün ana özellik; bir eserde duygu, tutku ve düşünce yönlerinden ele alınan kimse”*(Türkçe Sözlük, 2011: 1317) olarak tarif edilmiştir. Tip, *“Aynı cinsten bütün varlıkların veya nesnelerin temel özelliklerini büyük ölçüde kendinde toplayan örnek; ayrıca tipin edebiyattaki anlamı içinse: “Hikâye, roman, tiyatro gibi uzun anlatıma dayalı edebî eserlerde kişi kadrosu içinde yer alan ve belli bir düşüncenin, topluluğun zihniyetini ve ideolojinin temsilciliğini yüklenen kişi”*(Türkçe Sözlük, 2011: 2357) ifadelerine yer verilmektedir.

Çeşitli araştırmacıların da karakter ve tip kavramlarını açıkladıklarını görmekteyiz. Mesela Mehmet Kaplan, *“Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar-3 Tip Tahlilleri”* adlı eserinde destan, mesnevi, roman, hikâye ve tiyatro gibi olaya dayalı edebi eserlerde, olayın gerçekleşmesinde en etkili şekilde rolü olan ve eser boyunca önemli durum ve duyguların kendisine bağlandığı bir kahraman olduğunu ve eserin belkemiğini oluşturan ve çeşitli yönleri bulunan bu kahramanın, bazı eserlerde karmaşık, bazı eserlerde basit özellikler gösterdiğini söyler. *“Tip”* adı verilen kişinin, basit ve sade karakterli olduğu, küçük farklılıklar gösterse de aynı dönemde oluşturulan başka eserlerde de görüldüğünü ifade eden yazara göre şahsiyet tektir; tip ise küçük farklılıklarla başka eserlerde de karşımıza çıkar, sosyal bakımdan anlamlıdır ve toplumun inandığı temel kıymetleri temsil eder (Kaplan, 2007: 5).

Thompson'a göre tip, *“Halk edebiyatı araştırmacıları tarafından gelenek içinde bağımsız bir varoluşunu koruyabilen anlatıları işaret etmek için kullanılan bir terim”*dir. Ayrıca karmaşık ve basit yapıya sahip olması önemli olmayan bağımsız bir anlatı türü olan herhangi masalı bir tip olarak değerlendirmiştir. Grimm koleksiyonunun içindeki daha uzun masallar gibi bazı tipler düzinelere motifi kapsadığı ve hayvana dönüşme fıkraları gibi tek bir anlatı motifinden meydana geldiğini de dile getirmiştir. Tipler kültür içinde sınırlı sayıda bulunduğunu belli bir anlatıya veya belli bir tipe ait olsun ya da olmasın da bunun belirlenmesi için bazı kolaylıkların mümkün olduğunu vurgulanmıştır ve fakat masal tipleri arasında bir karışıklık görüldüğünü ve bir anlatının

belli bir tipe sadece küçük bir benzerliğinin olduğunu söylemiştir. (Thompson, 1972: 1137-1138).

Özdemir Nutku, ise tipi “*Genel anlamda bilinen kalıplara göre işlenen oyun kişileri kapsar. ... Olay dizgisinin gelişmesi boyunca bunlar hiç gelişmez ve değişmezler. Oyunun başında nasıl davranıyorlarsa, oyunun sonunda da aynı biçimde davranırlar. Tip, herkesin genelde tanıdığı ya da kafasında bulunan bir kalıp insandır*” şeklinde açıklamaktadır (Nutku, 1990: 169). Yazar başka bir yerde de karakter ile tipin mukayesesini şöyle yapar: “*Burada psikolojik açıdan kendine özgü nitelikleri olan birey vardır. Genel değil, özel nitelikleri olan oyun kişilerinin yapımıdır. ...Tipler bir düşününce, bir duygunun temsilcileridir; karakter ise karmaşık insan özelliklerini çelişkileri içinde veren ve insanı daha yakından tanıtan özelliği kapsar*” (Nutku, 1990: 179).

Mehmet Tekin tipi şöyle tanımlamaktadır: “*Tip, kelime anlamı olarak cins, tür, numune, örnek anlamlarına gelmektedir. Toplumsal hayatta bazı insanlar farklıdır: Duyuş, davranış, düşünüş ve eylem itibarıyla; meslek, mizaç ve işlevleriyle diğerlerinden ayrılmıştır. Beşeri mezyet ve kusurlar onlarda daha belirgin, daha somutlaşmış gibidir. Bu yönleriyle insan ait oldukları cins ve gruptan ayrılırlar. Ancak buradaki ayrılığı, farklı olmak biçimiyle düşünmek, anlamak daha uygun olacaktır. Tip diye nitelenen kişi, toplumsal kimliği ile ‘temsili’ bir nitelik taşır. O, kendinin dışında kalan değerlerin temsilcisidir*” (Tekin, 2004: 98-99).

Tekin, romanda tipin kullanılma gerekçesini ise şöyle açıklamaktadır: “*Tip roman sanatının bir gerçeğidir. Ancak bu gerçeği sadece roman sanatını bir arzi, romancının okuyucuya bir lütfü olarak görmemek gerekir. Tipin kotarılmasında tarihin, tarihsel şartlarında etkisi vardır. O, bir bakıma romancı tarafından tarihsel ve toplumsal sorunları açıklamak, yorumlamak amacıyla sahneye çıkarılmıştır...Kısacası tip, tarihsel önemi ve toplumsal konumu hemcinslerinden farklı olan bir roman kahramanıdır.*” (Tekin, 2004: 105).

Tekin karakter için şunları söyler: “*...kişi hikâyeyi canlandırmak için devreye sokulan bir elemandır. O olmadan hikâye genel anlamda anlatı olmaz. Bu nedenle bir hikâyeci anlatı için değer taşıyan ‘kişi’yi özenle çizmeli, ona inandırıcı özellikler katmalıdır*” (Tekin, 2004: 78).

Philip Stevick, karakterin ortaya çıkışını şöyle dile getirmiştir: *“Bir karakter ortaya çıkışı ve bundan sonra devam ettiği gelişme süreci içerisinde ilgi çekici olur. Bu tıpkı merasim alayının yavaş yavaş gösterisini tamamlaması gibidir. Eğer bu olayda her şeyi aynı anda görürsek merasimin sadece bir kalabalığa dönüştüğüne şahit oluruz”* (Stevick, 2004: 62).

Metin Ekici tip ve karakter arasındaki farkı şöyle dile getirmiştir:

“Bir anlatmadaki iç ve dış dünyaya yönelik olayları veya vakayı yaşayan kişiler karakter veya karakterlerdir. Bunlar her anlatmada çeşitlilik gösterir ve sabit özellikleri çok azdır. Edebi yani fiktif (kurmaca) olan karakterler her yazarın muhayyilesinde oluşturduğu özellikleri yansıtır. Tip ise, tek bir eserde değil, benzer özellikleriyle birçok eserde karşımıza çıkan kesin bazı sabit özelliklere sahip olan karakter veya karakterlerdir. Tipler muayyen bir devirde toplumun inandığı temel kıymetleri temsil ederler.” (Ekici, 2000: 124)

Bütün bu yorumlardan çıkarılacak sonuç, toplumun değer yargılarına göre oluşturulan tipin her metinde aynı özelliklerini koruduğudur. Toplumu yansıtan bir elementtir. Karakter ise diğerlerinden ayrılan kişidir. Tektir ve başkalarına benzemez. Her metinde farklı biri olarak okuyucunun karşısına çıkmaktadır.

Kaplan, gazi, veli, âşık ve alp tipi olmak üzere tipi dört başlık altında inceler. Battal-nâme, Dânişmend-nâme ve Saltuk-nâme’de de bunlardan gazi ve veli tipleri yer almaktadır. Kaplan’a göre hayvancı toplumu temsil eden “alp tipi” ile tarımla uğraşan toplumu temsil eden “veli tipi” arasında büyük fark vardır. Alp tipine hareket, veliye ise manevi güç hakimdir (Kaplan, 2007: 5). Türk destanlarında görülen diğer tip “Gazi” tipidir. “Gazi” tipi, “Alp” tipinin devamı niteliğindedir. Onun “Alp” tipi’nden en büyük farkı kahramanlarının İslamiyet uğruna savaşmasıdır. Türkler’in Anadolu’da ve Rumeli’de gayrimüslimlerle savaşması çok zengin bir gaza kültürünü ve edebiyatını ortaya çıkarmıştır. Bu metinlerde savaş temasının etrafı dini motiflerle örülü haldedir (Kaplan, 2007: 150). Fakat, İslâm dininin değerler sisteminde yer alan ve bu değerler için savaşan, bu değerlerin taşıyıcısı ve yayıcısı olan velilerin rolü gazilerden büyüktür. Fetihlerde gaziler ön planda bulunsa da orduların, halk kitlelerinin manevi gücünü, hayat felsefesini veliler oluşturmaktadır. Ayrıca veliler kendilerini maddi iktidar sahiplerinden üstün görmüşler, halk da velileri onlardan üstün tutmuştur. Sultan

ve gaziler öldükten sonra unutulmalarına karşılık, velilere karşı olan saygının öldükten sonra da devam ettiğine inanılan manevi gücün etkisidir (Kaplan, 2007: 109).

Dost, arkadaş, yardımcı, anlamına gelen veli, olağanüstü kuvvet ve kudretlere sahip, Allah'a yakın olduğuna inanılan hayatta veya ölüyken insanların yardım ettiğine inanılan kişidir. Din sosyolojisi bağlamında değerlendirildiğinde hak dindarlığı bu kişiler etrafında olduğu görülmektedir (Ocak, 1984: 4).

Zamanla “ölmeyen ölü” şekline gelen veliler, içinde yaşadığı toplumun dini, ahlâkî değerlerinin tamamın ya da bir kısmının temsilcisidir. Kısacası veli bir toplumun inandığı değerlerin bir bütünüdür. Toplum için bu kadar önemli olan bu kişileri diğerlerinden ayıran fark kerametleridir. Hayatta iken ve öldüğünde gösterdiği bu olağanüstü özellikler veliyi güç ve kuvvetin sahibi haline getirir. Sonrasında bu güç ve kudret gizliliğe de dönüşerek menkıbeleri ortaya çıkarır (Ocak, 1984: 5).

Bir kişinin veli denilmesi için şu üç özelliğe sahip olması gerekir:

1. Veli adına yapılmış bir mezar veya türbenin yada eşyalarının kalması,
2. Bu mezar, türbe ve eşyaların dileklerin gerçekleşmesinde, hastalıkların iyileşmesinde rol oynaması,
3. Veli olarak adlandırılan kişilerin dua mahiyetinde sözlerinin olmasıdır (Ocak, 1984: 6).

BİRİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

1.1. DİNİ KARAKTERLER

1.1.1. Hz. Âdem

İnsanların atası olarak bilinen Hz. Âdem sadece İslamiyet için değil, diğer dinler içinde önem teşkil etmektedir. Hz. Âdem ilk insan ve ilâhi dinlerdeki ilk peygamberdir. *Ebulbeşer* (İnsanlığın babası), ve *Safiyullah* (Seçkin kul) olarak bilinmektedir. İbranicede “Âdem” ismi toprak manasına gelmektedir. Yer ve gök yaratıldıktan sonra Âdem yaratılmıştır. Âdem’den önce Hin, Bin, Rim ve Tim adlı varlıklar bulunduğu görüşü İsrailiyat ve İran folkloru kaynaklıdır (Akkuş, 2000: 3).

Âdem’in yaratılışı Tevrat ve Kur’ân-ı Kerîm’de geçmektedir. İnsan, diğer bütün varlıklardan sonra altıncı günde, ilk defa erkek ve dişi olarak yaratılmıştır. (Tekvin: 1/1-2/4). İlk olarak erkek, onun kaburga kemiğinden de kadının yaratıldığı Tevrat’ta anlatılmaktadır (2. Tekvîn: 4- 25).

Kur’ân-ı Kerim, Hz. Âdem’in yaratılışının diğer insanlardan farklı olduğunu şu ayetle gösterir: “*Allah nezdinde -yaratılış bakımından- İsa’nın durumu Âdem’e benzer; Allah onu topraktan yarattı; sonra ona “ol!” dedi ve oluverdi.*” (3. Ali İmran: 59).

Taberi Tarihi’nde de Hz. Âdem’in yaratılmasına yer verilmiştir. Allah, Cebrail’i Âdem’in yaratılmasında kullanılacak toprağı getirmesi için yeryüzüne gönderir, fakat yeryüzü insanın asi olacağını düşünerek Cebrail’in toprak alınmasına izin vermez. Daha sonra Mîkâil, o da getiremeyince Azrail bu iş için vazifelendirilir. Yeryüzü vermek istemese de Azrail toprağı alır. Yeryüzünün değişik yerlerinden kırmızı, siyah ve beyaz toprakları birbirine karıştırır. Sonra gökte su katarak toprağı çamurlaştırır. Allah, çamur siyahlaştıktan sonra topraktan Âdem’i yaratmıştır (Ebû Cafer Muhammed bin Cerîr’üt-Taberî: 2007: c.1. 83-84). Kur’an’a, sahih hadislerle ve İslâmî kaynaklara göre Âdem topraktan yaratılmıştır (Bolay, 1988: 359). Hristiyanlığa göre Âdem’in yaratıldığı ve gömüldüğü yer Golgotha denilen dağdır. Bu dağın dünyanın merkezi olduğu düşünülmektedir (Eliade, 2009: 362).

Kitab-ı Mukaddes'e göre, Hz. Âdem yaratıldıktan sonra Allah onun yalnız kalmasının iyi olmayacağını düşünerek, bütün kır hayvanlarını, göklerin bütün kuşlarını topraktan yapar ve onlara ne isim koyacağını görmek için Âdem'e getirir. Âdem de bütün sığırlara, göklerin kuşlarına ve bütün kır hayvanlarına isim koyar (2.Tekvîn: 18-20).

Kur'ân-ı Kerim'e göre ise Hz. Âdem'in yaratılması mevzunda melekler günahsız oldukları için kendileri gibi olmayan varlıkların günah işleyerek yeryüzünde fitne çıkaracaklarını düşünürler. Bu yüzden de yaratılmasını istemezler. Bunun üzerine Allah Âdem'e bütün eşyaların ismini öğretir. Önce meleklerle eşyaların ismini sorar, melekler cevap veremez. Daha sonra Allah Âdem'e sorar o da eşyaların ismini söyler (2. Bakara: 30-33). Süleyman Hayri Bolay bu durumun önemini şu şekilde açıklamıştır: *“Bilgi gibi bir meziyet ve imtiyaza sahip olmak meleklerin bile Âdem'e secde etmesini gerektirdiğine göre, insanoğlu aynı meziyet sayesinde tabiattaki birçok varlığa ve güçlere hâkim olup eşyaya şekil verme ve onları kendi yararına kullanma kabiliyetinde yaratılmıştır.”* (Bolay, 1988: 360).

Kur'ân-ı Kerim Hz. Âdem ile ilgili özellikleri üç ayrı hususta ele almıştır. Bunlar; onun önemsiz bir madde olan topraktan yaratılması, yaratılan varlıklar arasındaki mevki yüksekliği ve peygamberliğidir (Bolay, 1988: 359).

Âdem'in yaratılmasının ardından meleklerle Âdem'e secde etmeleri emredilmiştir. Meleklerin hocası olan Azazil kendisinin ateşten yaratıldığını ve daha üstün olduğunu söyleyerek secde etmemiş ve lanetlenmiştir (Bolay, 1988: 360). Kur'ân-ı Kerim'de Allah meleklerle *“Adem'e secde edin.”* diye emretmiş ve İblis hariç bütün melekler secde etmişlerdir (2.Bakara: 34, 7. A'râf 11, 15. Hicr 29-31, 17. İsrâ 61, 18. Kehf 50, 20. Tâhâ: 116, 38. Sâd: 72-74).

Âdem için cennet hazırlanır. Bu Cennet kozmosun merkezindedir (Eliade, 2009: 365). Hz. Âdem Tevrat'da da geçtiği gibi Aden cennetine girer. Âdem için uygun yardımcı bulunmayınca Âdem'in yalnızlığını gidermek için Havva yaratılmıştır (2.Tekvin: 20-23).

Bakara Suresi 35. ayette şöyle buyrulur: *“Ey Âdem, sen ve eşin Cennet'te oturun demiştik.”* (2. Bakara: 35). Cennet'e gönderilen Âdem ve Havva'ya yasak ağaca yaklaşmamaları emredilir: *“Her ne derseniz. Cennet nimetlerinden bol bol yiyin!”*

Ancak bu ağaca yaklaşmayın. Yaklaşırsanız kendinize zulmedenlerden olursunuz.” (2.Bakara: 35).

Taberi, Havva'nın Âdem'in sol kaburgasından yaratıldığını bildirir ve Âdem ile Havva'nın ilk diyaloglarına yer verir (Ebû Cafer Muhammed bin Cerîr'üt-Taberî: 2007: c.1. 90-91).

Hız. Âdem'e her ağacı yemesi, ancak iyilik ve kötülüğü bilme ağacına dokunmaması emredilir (2.Tekvin: 9- 17).

Araf Suresinde de Âdem ve Havva yasak ağaca yaklaşılması konusunda uyarılır: *“Rabbiniz başka bir sebepten dolayı değil, sırf melek olursunuz yahut ebedî kalıcılardan olursunuz diye şu ağacı size yasakladı.”* (7. A'râf: 20).

Yasak meyveyi yediren varlık Kur'an-ı Kerim ve Tevrat'ta farklılık göstermektedir. Kur'an-ı Kerim'e göre yasak meyveyi yediren İblisken, Tevrat'a göre yılanıdır. Tevrat'ta, Havva'nın yanına sokulan yılan onu kandırır. *“Allah bilir ki ondan yediğiniz gün, o vakit gözleriniz açılacak, iyiyi ve kötüyü bilerek Allah gibi olacaksınız.”* (Tekvîn, 3/1-6) diyerek Havva'ya yasak elmayı yedirir. *“İblis ve şeytan denilen büyük ejder, bütün dünyayı saptıran eski yılan yeryüzüne atıldı ve onun melekleri kendisiyle beraber atıldılar.”* (Vahiy, 12/9). Bu da yılanın şeytan olduğunu göstermektedir.

Taberi Tarihi'nde şeytan yılanı kandırarak cennete girer. Âdem ve Havva'yı kandırarak yasak meyveyi yedirir (Ebû Cafer Muhammed bin Cerîr'üt-Taberî: 2007: c.1. 93-94).

Kur'ân-ı Kerim'de de bu olay anlatılmaktadır. *“Şeytan, Âdem'e vesvesede bulundu. “Ey Âdem sana ebedilik ağacını, zevali olmayan devleti sağlık vereyim mi?” dedi.”* (20.Taha: 120)

Tevrat'a göre yasak meyveyi yedikten sonra gözleri açılır, çıplaklıklarının farkına varırlar ve incir yapraklarından kendilerine örtü yaparlar (Tekvîn, 2/7). Kur'ân-ı Kerîm'e göre de yasağı çiğnemenin hemen ardından utanılacak yerleri kendilerine görünmüş ve cennet yapraklarını üst üste yama yaparak üstlerine örtmüşlerdir (7. A'râf 22; 20.Tâhâ: 121). Bu suçtan dolayı da Âdem ve Havva cennetten çıkarılarak yeryüzüne indirilir. Kuran'ın ifadesine göre: yeryüzündeki düşmanlıklar da buradan doğmuştur: *“Haydi,*

inin bir kısmınız bir kısmınıza düşman olarak ininiz. Yerde, sizin için bir zamana (ecelinizin sonuna) kadar yerleşip kalmak ve geçinmek var.” (7. A'râf: 24).

Tevrat'a göre kadın için ceza hamilelik, doğum sancısı ve erkeğin hâkimiyetinde olmak, erkek için ceza ise toprakla uğraşmak, yiyeceğini topraktan kazanmak olmuştur (Tekvîn, 3/16- 19).

Kur'ân-ı Kerim'de belirtilmemesine rağmen Taberi Tarihi bu olayı İslami açıdan şöyle anlatır: İblis'in cennete girmesine yol açan yılan cennetten çıkarılır. Karnının üstünde sürünmeye ve yiyeceğini topraktan bulmaya mahkûm edilir. Havva'da aybaşı olmakla ve çocuk doğurmakla cezalandırılır (Ebû Cafer Muhammed bin Cerîr'üt-Taberî: 2007: c.1. 95).

Âdem'in unutarak işlediği bu hataya, tövbe etmesi üzerine Allah onu bağışlar ve yeryüzüne indikten sonra kendisine peygamberlik verir, böylelikle o ilk insan, ilk baba ve ilk peygamber olur (Bolay, 1988: 362).

Cennetten kovulan Âdem ile Havva farklı yerlere gönderilir. Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Âdem Hindistan'da Nevz (Bevz) dağına, Havva Hicaz yakınlarında Cidde'ye gönderilir (Ece, 2002: 75). Âdem ile Havva uzun zaman sonra buluşurlar. Onların buluştuğu dağ Arafat olarak bilinmektedir (Tanyu, 1973: 21-22). Yaşadıkları yer Ağrı (Ararat Dağı) olarak geçmektedir (Tanyu, 1973: 26).

Cennetten kovulan Hz. Âdem tövbe ederek pişmanlığını dile getirmiş ve en sonunda af edilmiştir. Daha sonra kendisine sorumluluklar verilerek peygamber yapılır (Akkuş 2000: 4). Tevrat'a göre 930 yıl yaşamıştır (Tekvin 5/5). Bazı rivayetlere göre de ömrü 1000 yıldır. Âdem ile Havva'nın beraberliklerinden 20 kız ve erkek çocuğu olmuştur. Her bir çiftin birbiri ile eşleşmesinde anlaşmazlık sonucu Kabil Habil'i öldürmüştür. Sadece Şit tektir. Kabe'yi işleyerek yapan Âdem'dir. Kırk kere Kâbe'ye giderek orada tavaf etmiştir (Akkuş 2000: 4-5).

Bütün insanlığın babası olarak kabul edilen Hz. Âdem, din için önemli bir şahsiyet olduğu için Battal-nâme, Dânişmend-nâme ve Saltuk-nâme'de de yer almış ve aynı kutsallığını korumuştur.

Battal-nâme’de Hz. Hızır, Battal’ı Hz. Âdem’in makamına götürür. Battal Gazi üç gün orada kalarak Hz. Âdem’in mezarını adımı ile ölçer, uzunluğunun yüz yirmi adım olduğunu görür.

“*Seyyid hazret dahı Âdem safiyullah makamın ziyaret eyledi ve üç gün anda turdı. Teferrüc eyledi. Seyyid mübarek adım-ıla Âdem peygamberin mezarın adımladı. Uzunluğu yüz yigirmi adım geldi.*” (Demir-Erdem, 2006:302). Bu metinden anlaşıldığı üzere burası Battal için bir bekleyiş ve dinlenme mekânıdır ve Hz. Âdem’in boyunun uzun olduğu rivayeti de vurgulanmıştır.

Dânişmend-nâme’de de Hz. Âdem’e manzum kısımlarda rastlamaktayız. Dua eden Dânişmend Gazi, Hz. Âdem’den başlayarak bütün peygamberlerin ismini anar:

“*Hudaya bize ol Âdem hakkıçun
Ol dem Âdem’den gelen ol dem hakkıçun.*” (Demir, 2004: 98).

Başka bir yerde de dünyanın gelip geçici olduğu Hz. Havva ile Âdem’in bile öldüğüne telmih yapılarak anlatılır:

“*Kanı Âdem, kanı Havvâ ki n’itdi
Ecel agusını yuddı vü gitdi.*” (Demir, 2004: 230).

Bir başka beyitte de benzer durum yine vurgulanır:

“*Süleyman’a vefa kılmadı âlem
Kanı Davud kanı Nuh kanı Âdem.*” (Demir, 2004: 240).

Hz. Âdem’den en fazla bahseden Saltuk-nâme’dir. İstanbul’un yakınlarında bulunan bir kaleyi Hz. Âdem’in oğlunun yaptırdığı eserde şöyle zikr edilmektedir: “*Hazret-i Âdem peygamber oğlu İslâm Adrin yapmışdı.*” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 30).

Saltuk Gazi, Kaf Dağına ağırlık verdiği için ağlayan bir melek görür ve ona bunun sebebini sorar. Melek, Saltuk Gazi’ye bu dağa Âdem neslinden kimsenin çıkamayacağını şöyle ifade eder: “*Ya şahs! Bu yirde ne yatarsun ve kimsin?*” *didi. O da eyitdi: “Ya Beni Adem! Sen bunda neylersin? Bu Kaf Tağı’na kimesne Âdem neslinden gelmez meğer İbrahim Halil aslından ola. Biz meleğüz.*” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 117) ve kendisinin dağa ağırlık vererek denizin dağı kımıldatmasına engel olduğunu belirtir.

Hız. Âdem ile Şeytan hikâyesi, Saltuk-nâme'de telmih yapılan olaylardan biridir. Saltuk Gazi'nin birçok macerasında Őeytanla karşılaşması ve Őeytanı Hz. Âdem'e secde etmeye zorlaması anlatılır (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 122; 1988b: 15). Bu karşılaşmalardan biri ve Saltuk Gazi'nin Şeytan ve nesline bedduası Şöyledir:

“Ya lain! Gel Hazret-i Âdem peygamber'e secde eyle girü makbul ol. Őeytanlıktan feragat eyle.” didi. Şeytan eyitdi: “Ben geçerseml evladum geçmez. Anlar içinde nice idem hor olam. İtmezem.” didi.

Destana göre Mısır Kalesinin ilk taşlarını koyan Hz. Âdem'dir. *“Hazret-i Âdem peygamber a.s anda bu taşları yığmışdı.”* (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 207).

Saltuk Gazi Tarum şehrindeki muallime Tubba'nın kim olduğunu sorar; o da Tubba'nın soyunu ilk insan Hz. Âdem'e dayandırarak anlatır. *“Sultanum! Bu Adem-i Safi kim cem-i adem oğullarının atasıdır. Çün dünyaya gelüp zürriyeti kim üredi, anun oğullarından Hazret-i Şit peygamber oldı. Sonına kaldı, vardı kardaşı İslam bin Hazret-i Adem'i hilafete çeküp, padişah eyledi. En evvel dünyada padişah ol oldı.”* (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 316).

Hız. Âdem'in kimi zaman bazı ailelere dua ettiğini Keyumers'in soyuna ait hikâyeden anlamak mümkündür. *“Pes bu Keyyumers ulu kişidir. Hazret-i Adem peygamber ona dua eylemiştir. Anun nesli ta Muhammed Mustafa a.s zamanına değin kaim durdı.”* (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 316).

Saltuk-nâme'de Hz. Âdem, Hz. İbrahim ve Hz. Muhammed'in aynı soydan olduğunu vurgulandığı, bu durumun bazı kişilerin İslâmiyet'i kabul etmesine gerekçe oluşturduğunu da görmek mümkündür. Rahiple konuşan Saltuk, onun İslamiyet'e girmesini Şu sözlerler sağlamıştır: *“Dahı Hazret-i Âdem-i safi peygamberine din-i Şeriat üzere geldiyse Hazret-i Muhammed Mustafa dahı ol dindedür ve Hazret-i İbrahim Halil memleketindedür.”* (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 340).

Battal-nâme'de Hz. Âdem'in mezarının uzunluğu yüz yirmi adımken, Saltuk-nâme'de yüz yirmi dört arıştır. İki destanda Hz. Âdem'in boyunun diğer insanlardan uzun olduğu noktasında mutabıktır. Saltuk Gazi'nin Hz. Âdem'in türbesini ziyaret etmesi ve türbenin özellikleri Şöyle anlatılır:

“Atamız Hazret-i Âdem-i safî kandadır?” dedi. Nigar eyitdi. “Şol karşıdaki yüksek tağ üzredür.” dedi. Şerif sordu, eyitdi: “Tahkik bilür misiz?” dedi. Anlar: “Bilürüz.” didiler. Pes Hazret-i Şerif ve Padişah-ı Şaz ve padişah Banu haslarıyla geldiler, ol tağa çıkdılar. Yir yir yalun kayalar gelür, anlara iki taraf zencir itmişler yapışup çıkdılar. Bir ulu sahra gördiler. Orta yirinde bir gönder yapmışlar, anun öninde bir çeşme akar. Şerif eyitdi: “Dahi bu türbe midür?” dedi. Eyitdiler: “Yok başı ucunda bir mabed-gâhdur.” didiler. İlerü vardular. Şerif ne gördi? Gördi kim yüz yigirmi dört arış yir döşenüp yatur bir ulu sin ayağı ucunda bir mabed-gâh dahi ancılayın varup ziyaret itdiler. Şerif başı tarafına oturup bülend avazla hub sadayla Kur’an başlayup okudu. Kim padişah Banu ve padişah-ı Şaz ve hevası hayran kaldı.” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 356).

Saltuk, Hz. Âdem’in yaratılışında kullanılan toprağın çıktığı yere gidişi de destanda yer almaktadır: “Gördiler bir sahra düpdüz, kumu ak gümüş gibi ortasında Âdem-i safinün toprağının karıştırup yoğurup balçıktan çölmek gibi düzdükleri yirdür.” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1990: 50).

İlk insan, ilk peygamber, insanlığın babası ve seçkin kul olarak nitelendirilen Hz. Âdem İslamiyet için ayrı bir öneme sahiptir. Kitab-ı Mukaddes’teki Âdem tasviri İslamiyet’le benzerlik göstermektedir. İslamiyet’ten sonra yazılmış destanlarda da Hz. Âdem’in ilk insan ve ölümlü oluşuna, makamına, yaratıldığı toprağa, şeytan ile arasındaki münasebete telmih yapılır. Hz. Âdem ilk peygamber olması cihetiyle destanlarda dini bir kişilik olarak kendine yer bulmuştur.

1.1.2. Hz. Abbas

Hz. Abbas, Hz. Peygamber’in amcası olan Abdulmuttalip’in en küçük oğludur. Bedir savaşından sonra Müslüman olmuştur. Mekke ve Huneyn savaşlarına katılmış, Müslümanlar cephesinde mücadele etmiştir (Ece, 2002: 74). Uzun boylu, güzel yüzlü olarak tasvir edilir. Seksen sekiz yaşında ahirete intikal etmiştir. Onun adıyla anılan Abbasî Devleti’nin halifele- ri, oğlu Abdullah’ın soyundan gelmiştir (DİA, 1988: 17). Hz. Muhammed onu “Kureyş’in en cömerdi ve akrabalık bağlarına en çok riayet edeni” diye övmüş, Hz. Abbas’ı incitenlerin onu incitmiş olacağını söylemiştir (DİA, 1988: 17).

Battal-nâme’de adına rastlanmayan Hz. Abbas, Dânişmend-nâme’de de tek bir yerde karşımıza çıkmaktadır. Bu eserde de yalnızca rüyada görülen Hz. Peygamber’in yanında olduğu belirtilmiştir (Demir, 2004: 79).

Hz. Abbas’a en çok yer veren Saltuk-nâme’dir. Mesela Kudüs halkının soyunun Hz. Abbas’a dayandığı Kudüs Şerif’i tarafından şöyle anlatılmaktadır: *“Biz Hazret-i Hüseyin neslindenüz. Hazret-i Peygamber Medine-i Münevvere’yi Hazret-i Hüseyin nesline ve Mekke-i Müşerrefe’yi Hazret-i Hasan nesline vakf itmişdür. Andan sonra Ömer ve Osman’a Halilü’r-rahmân’ı Hamza nesline virdiler ve Hazret-i Abbas nesline Kudüs-i Mübârek şehrini virdiler.”* (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 54).

Eserde Hz. Abbas’ın Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’in öldürülmesinden sonra ordusunu toplayarak Yezid bin Muaviye ve Amr bin As’ın üzerine gidişi ve Medine’de öldürülüşü İslam tarihinin anlatıldığı ara hikâyede şöyle verilir:

“Bu yandan Hazret-i Abbas bin Abdu’l-muttalib Ka’be-i Şerif’de hilâfete geçüp Medine-i Münevvere şehrine geldi. Leşker cem ide gele Yezid bin Muaviye’den Hazret-i Hüseyin bin Ali’nün evlâd-ı ashâbun kanın ala. Medine-i Münevvere şehrine gelicek Amr bin As dahı Hazret-i Abbas bin Abdu’l-muttalib’e kâğıd gönderdi, eyitdi: ‘Sen hak halifesin. Hazret-i Ebu Bekr-i Sıddık zamanında sana dahı hilâfeti istidlâl itdiler idi.’didi. ‘Dahı yürigil ben sana tâbi’em.’didi. Hazret-i Abbas bin Abdu’l-muttalib eyitti: ‘Bana eğer tabi olasın gel Mısır’a çık. Ben Mısır’a varuram. Anda senünle buluşalım ve hem Mağrib vilayetinden girüp İbn-i Ma’di’ye haber gönderdüm, geliyorur... Nagâh ol hinde Hazret-i Abbas bin Abdu’l-muttalib Medine-i Münevvere’de vefât eyledi” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 217, 218)

Saltuk Gazi’ye verilen Hz. Ali’nin atı Zü’lcenah’a Hz. Abbas da binmiştir (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 8). Ayrıca Saltuk Gazi, Allah’a, kendisini düşmanların karşısında güçlü kılmak için birçok din büyüğünün silahını verdiği gibi Hz. Abbas’ın kalkanını hediye ettiği için de dua eder (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 309-310).

İslamiyet sonrası dönemde teşekkül eden destanlarda Hz. Abbas’ın önemli bir rolünün olmadığını, İslami kişiliğine de çok vurgu yapılmadığını söylemek mümkündür.

1.1.3. Hz. Davud

Kitap gönderilen dört peygamberden biri olan Hz. Davud İsrailoğullarının peygamberidir. Hz. Davud hem nebi hem de hükümdar peygamberlerdendir. Kendisine Zebur verilmiştir. İsrailoğullarından İşa'nın oğullarından olan Hz. Davud, Beytü'llahm'da M.Ö 1086 veya M.Ö 1071 yılında doğmuştur (Akkuş, 2000: 35). Hz. Süleyman'ın babasıdır.

Tevrat'ta Hz. Davud, kırmızı yüzlü, hoş bakışlı olarak tarif edilmiştir (I. Samuel, 17/42). Davud Peygamber'in sesinin diğer insanlardan farklı olduğu ve onun sesi gibi bir ses olmadığı söylenmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de onun özellikleri şu şekilde geçmektedir:

“Andolsun, Davud'a tarafımızdan bir üstünlük verdik. 'Ey dağlar ve kuşlar! Onunla beraber tesbih edin!' dedik. Ona demiri yumuşattık” (34. Sebe: 10).

“Sizin için ona, şiddetli çarpışmalarınızda sizi korusun diye elbise (zırh) yapmayı öğrettik. Öyleyse siz şükredenler(den) misiniz?” (21. Enbiya: 80).

Taberi Tarihi'nde de sesinin güzelliğine yer verilmiştir:

“Allahü Teâlâ Davûd (a.s)'a bir ses vermişti ki hiç kimse öyle bir sesi ne kendisinden önce ne de kendisinden sonra işitmişti. Dâvud ne zaman Zebûr'u okusa ne kadar kuş varsa onun üstüne gelirdi, toplanırdı. Sesi dağlarda yankılanırdı” (Ebû Cafer Muhammed bin Cerîr'üt-Taberî, 2007, c. IV: 503).

Demircilikte ustalaşan Hz. Davud geçimini kılıç ve zırh yaparak sağlamıştır. İsrailoğullarının düşmanı olan Talut'un ölümü üzerine saltanata geçmiştir. Emrinde çalışan Urya'yı öldürtüp eşiyle evlenmiştir. Sonra da pişmanlık duyarak tövbe etmiştir. Küçük oğlu ve halefi Süleyman bu eşinden olmuştur. 70 yaşında vefat eden Hz. Davud Kudüs'te defnedilmiştir (Akkuş, 2000: 35).

Ülkemizdeki rivayetlere göre demircilerin piri Hz. Davud'dur. İslamiyet sonraki dönemde teşekkül eden destanlarda da Hz. Davud'u İslamiyet'in tanıttığı özelliklerle görmekteyiz. Bu destanlardan Battal-nâme'de Hz. Davud'un ismine rastlanmamaktadır. Dânişmend-nâme'de ise Dânişmend Gazi Allah'a dua ederken Hz. Davud'u sesinin özelliği ile anmıştır:

“*Seniñle Musa'nun razı hakıçun
Halifen Dâvud avazı hakıçun*” (Demir, 2004: 98).

Dünyanın fani olduğunun belirtildiği bir kısımda da gelip geçenler arasında ismi sayılmıştır.

“*Süleyman'a vefa kılmadı âlem
Kanı Davud kanı Nuh kanı Âdem*” (Demir, 2004: 240).

Saltuk-nâme'de ise ondan ilk olarak zırhından dolayı bahsedilir. Saltuk Gazi Kaydafan şehrini alıp şehrin kilisesine gider. İçeride mermerin üzerindeki yazıda peygamberlere ait hangi eşyaların bulunduğu şöyle yazılmaktadır:

“*Ben Bahtü'n Nasram. Kudüs-i Şerif'i yakdum, malun ve esbabın alup bunda getürdüm. Ol kandilleri Kudüs-i Şerif'den getürdüm ve bu değnek Hz. Musâ'nun asâsıdur ve zırh Hazret-i Davud nebînüdür ve bu tâc Hazret-i İsâ'nundur*” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 179).

Sarı Saltuk Habeşilerin padişahıyla karşılaştığında onu İslamiyet'e davet eder. Padişah onlara gelen peygamberleri sıralarken, Hz. Davud'tan bahseder, halkın ilk olarak onun dinine girdiğini şöyle söyler:

“*Hazret-i Dâvûd b. Yesâ peygamber bu halkı davet eyledi. Ol vaktin bildiler kim dünyâda peygamber varmış*” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 228).

Sarı Saltuk bir rahibe kâfirleri niye kırdığını açıklarken ilk kâfirleri, hangi peygamberlerin neslinden geldiklerini tek tek sıralar. Hz. Davud soyundan gelen ve köpeğe tapan Sâibiler de bu grup içerisinde (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 340).

Yine Saltuk-nâme'de Sarı Saltuk Minu-çihir adlı cinle Maşrık'ta seyahat ederken bir türbeye gelirler. Minu-çihirbu türbede yatan kişinin kim olduğunu “*Hazret-i Zebûr hükmin tutar. Dâvûd peygamber -aleyhi's-selam- iman getürürmüş.*” ifadesiyle açıklar (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1990: 17). Saltuk Gazi'de mezardaki kişi ile konuşur, mezar taşı ve Batmus adlı ölünün konuşmasından onun Hz. Davud ve ona gönderilen Zebur'a iman ettiği anlaşılmaktadır.

Destanda Hz. Davud'a gönderilen Zebur'dan bahsedilen bir diğer yerde ise peygamberin Urya'yı öldürüp eşiyle evlenmesinden duyduğu pişmanlık da şöyle anlatılmaktadır: “*Andan bir ulu Peygamber geldi Dâvûd Peygamber adlu -aleyhi's-*

selam- ana gökten Zebur indi, yüz yıl ömr sürdi, kırk yıl ağladı bir avrat ucundan.” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1990: 39).

Destanda ayrıca Saltuk Gazi'nin karşılaştığı bir kâfir topluluğu da “*Ol cezirenin içi kâfirler idi, katıra taparlardı ve dirlerdi kim 'Dâvud peygamber-a.s- katıra binerdi.' diyü hürmet iderlerdi.*” şeklinde tanıtılmıştır (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1990: 44).

Hz. Davud, Dânişmend-nâme'de ve Saltuk-nâme'de Zebur, sesi ve zırhı ile tanıtıldığı görülmektedir.

1.1.4. Hz. Ebûbekir

Hz. Ebûbekir; Hulefâ-yi Raşidin'in birincisi, Hz. Muhammed'in dostu ve sırdaşı, cennetle müjdelenen on sahabeden birisi olarak tanımlanmaktadır. Künyesi, Abdullah b. Ebi Kuhafe b. Amir'dir (Akkuş, 2000: 39).

Asıl adı Abdullah olan Hz. Ebûbekir Mekke'de doğmuştur. Anne ve babası tarafından soyu Hz. Muhammed ile birleşir. İslamiyet'in yayılmasında büyük tesiri vardır. Başta aşere-i mübeşşereden sahabeler olmak üzere birçok sahabenin Müslüman olmasında etkin rol oynamıştır. Hz. Muhammed, insanları İslâmiyet'e davet ederken yanında Hz. Ebûbekir'in olmasını istemiştir. Ensâb ilmini iyi bildiği için kabiledeki kişilerle kolayca diyaloga geçmektedir. Hz. Muhammed ile beraber hicret etmiştir. Hz. Muhammed'in katıldığı serriyeler ve 9. yılda (631) emîr-i hac tayin edildiği günler dışında Hz. Peygamber'in hep yanında olmuştur. Hz. Muhammed'in vefatı üzerine ortaya kargaşa çıkmaması için uzun uğraş vermiştir. İslâm birliğini sağlamak için tek lider etrafında toplanılmasının uygun olacağını söylemiştir. Sahabiler onu halife olmasını uygun görerek kendisine biat etmişlerdir. Hz. Ebûbekir 634 yılında hastalanarak vefat etmiştir (Fayda, 1994: 101-104).

Hz. Ebûbekir orta boylu, zayıf yapılı, keskin bakışlı, gür saçlı, sarıya çalan beyazlıkta güzel ve ince yüzlü olarak tasvir edilir (Fayda, 1994:104).

Hakkında birçok ayet nazil olan ve hadislerde adı geçen Hz. Ebubekir alçak gönüllüğü ve cömertliği ile tanınmaktadır. 142 hadisin ravisidir. Halifeliğinde Kur'ân-ı Kerim'in ayetleri toplanarak bir araya getirilmiştir. Ayrıca Nakşî ve Mevlevî tarikatlar Ebûbekir'e bağlanarak kutsallık kazanmak istemişlerdir (Akkuş, 2000: 39) .

Hassas, uysal, mütevazı birisi olan Hz. Ebûbekir halifeliğinde çok daha mütevazı olmaya çalışmıştır. Fakirlere, zor durumda kalanlara yardım etmiş ve misafirlere bol ikramda bulunmuştur. Güzel ahlâkı ve dürüstlüğü ile tanınmış, herkesin gelip danıştığı biri olmuştur. Hz. Muhammed kızı Âişe ile evlendikten sonra aralarındaki bağ daha da güçlenmiştir (Fayda, 1994: 105).

Hz. Ebûbekir değişik lakaplarla anılmıştır. Güzel soylu ve eski azat edilmiş anlamına gelen “*Atîk*”, servetini Allah yolunda harcayıp eski elbiseler giydiği için “*Zü'l-hilâl*”; çok merhametli ve şefkatli olduğu için “*Evvah*”; Sevr mağarasında Hz. Muhammed’in yanında olduğu için mağara arkadaşı anlamına gelen “*Yar-ı gar*”; Mi’rac olayı başta olmak üzere birçok olağanüstü hadiseyi tereddüt etmeden kabul ettiği için “*Sıddîk*” sıfatları ile tanınmaktadır (Fayda, 1994: 101-102).

İslâmiyet sonrası Türk edebiyatında Hz. Muhammed’den bahseden hem manzum hem de mensur eserlerde Hz. Ebûbekir de anılmıştır. Mesela Battal-nâme’de Hz. Ebûbekir’in Hz. Muhammed’den sonra halife olması ve ondan sonra bu makama Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali’nin geçtiği şöyle anlatılmaktadır:

“*Çün hükm-i risâlet tamam oldu, Resûl-aleyhi’s-selâm- efendimiz bu dâr-ı fenadan dâr-ı bekâyâ rihlet itdi. Hilâfet Ebû Bekir’e degdi. İki yıl halife oldu. Andan sonra hilâfet Ömer’e degdi. On iki yıl halife oldu. Andan sonra hilâfet Osman’a degdi. On üç yıl halife oldu. Andan sonra hilâfet Ali’ye degdi. Dört yıl halife oldu. Anı dahi şehid itdiler-ırdvânu’llahi teâlâ aleyhim ecmain-.*” (Demir-Erdem, 2006: 71).

Battal-nâme’de yalnızca Hz. Ebubekir değil onun ve diğer halifelerin neslinden gelen kişilere de hürmet gösterildiğini görmek mümkündür. Destanda geçen bir bölümde Battal Gazi’nin Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer’in soyunda gelen iki kişinin Samniyye şehrinde hapiste olduğunu öğrenmesi, onları zindandan çıkarmak için mücadele vermesi anlatılması bu sebeptir (Demir-Erdem, 2006: 130). Battal Gazi onları zindandan çıkardıktan sonra Hz. Ebubekir soyundan olanı şehre halife olarak tayin eder:

“*Seyyid hazret eyitdi: ‘Yâ bize şimdi bunda bir kişi gerekdir ki bu vilâyete halife ola, ta kim bunda her ne dürlü hâl olursa bize bildire.’ didi. Pes bu hâl ile ittifâk eylediler, Ebû Bekir Es-sıddık-radiya’llahu anh-oğullarından Abdü’llokmin dirlerdi, anı anda halife eylediler*” (Demir-Erdem, 2006: 134).

Dânişmend-nâme’de ise Dânişmend Gazi’nin düşman karşında neslini överken Hz. Muhammed ile birlikte dört halifenin de ismi geçmektedir:

“... *Ol Ebûbekr ü Ömer Osman Aliyyü’l Murtaza*

Mürdeye İsa-nefes hem nefslerün cananıdır” (Demir, 2004: 138).

Saltuk-nâme, Hz. Ebubekir’e en çok yer veren destandır. Saltuk Gazi’nin atının özellikleri anlatılırken Hz. Ebûbekir’in de o ata bindiği söylenmiştir (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 8). Ayrıca destanda Hz. Ebûbekir’in Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’e olan sevgisi ve Hz. Muhammed’den sonra halifelik yapanların sıralaması da sık sık tekrar edilmiştir (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 10, 179, 208).

Saltuk-nâme’de dikkat çeken unsurlardan biri Battal-nâme ile arasındaki yakın ilişkidir. Destanda Fas’ın sultanının Hz. Ebûbekir’in soyundan olduğu bilgisi geçmektedir. Ayrıca Battal-nâme’de geçen olaya atıfta bulunarak Fas Beyliğinin Hz. Ebûbekir soyundan gelen bir kişiye verildiği, bu işi de Battal Gazi’nin yaptığı ayrıntılı olarak anlatılmaktadır (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1988: 85, 134). Battal-nâme (Demir-Erdem, 2006: 130) bahsedilen olayın burada aynen tekrar edilmesi de destanlar arasındaki ilişkinin ve metinlerin mantıklı bir bütünlük arz ettiğinin en güzel örneğidir:

“*Seyyid hazret eyitdi: ‘Yâ bize şimdi bunda bir kişi gerekdir ki bu vilâyete halife ola, ta kim bunda her ne dürlü hâl olursa bize bildire.’ didi. Pes bu hâl ile ile ittifâk eylediler, Ebû Bekir Es-sıddık-radiya’llahu anh-oğullarından Abdü’llokmin dirlerdi, anı anda halife eylediler*” (Demir-Erdem, 2006: 134).

“*Server biz Bekrîlerüz ya’ni Ebû Bekr-i Sıddık radiya’llâhu anh-neslindenüz. Ceddün, atan Seyyid Cafer gelüp bu vilâyetlerde iller feth idüp dahı Firdevs ikliminde olan pâdişahun zindânında iki kişi buldı. Biri Ebû Bekr kendü aslından idi, ana Fas beyliğini viridi*” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1990: 82-83).

Saltuk Gazi’nin Hz. Ebûbekir’in esasına sahip olduğu da destandan anlaşılmaktadır: “*Elinde Hazret-i Ebû Bekr’ün asası bile idi. Pes anunla denize bir kerre urdı, bu deniz iki şak oldı, sokak gibi oldı. Hattâ denizün dibi görindi. Dahi andan atın sürdi denize girüp gitti.*” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1988: 121).

Saltuk Gazi rüyasında Hz. Muhammed’i gördüğünde yanında Hz. Ebûbekir ve diğer halifeler de bulunmaktadır (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1988: 203).

Ayrıca destanda Hz. Peygamber ile Hz. Ebûbekir arasındaki sevgi bağı şöyle anlatılmaktadır: “*Ebû Bekr -radiya’llâhü anh- Peygamber’ün aleyhi’sselam- gayet sevgülüsü idi. Ebû Bekr’ün dizine mübârek başın kor, yatur...*”(Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1990: 99).

Halifelerin özellikleri anlatılırken Hz. Ebûbekir zamanında Kur’ân-ı Kerim ayetlerinin bir araya getirilmesinden destanda da bahsedilmiştir: “*...ve Ebû Bekr zamanında cüz cüz cem olmuştur...*” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1990: 109).

Hz. Muhammed’in sadık dostu ve İslâmiyet’in ilk halifesi Hz. Ebûbekir, İslâmiyet için önemli bir yer teşkil etmiş ve Battal-nâme, Dânişmend-nâme ve Saltuk-nâme’de kendine yer bulmuştur. Bu destanlar içerisinde diğer İslami kişilik ve tiplerde olduğu gibi Hz. Ebubekir’e en çok yer veren Saltuk-nâme’dir. Destanlarda verilen bilgi ile Hz. Ebûbekir’in tarihi kişiliğinin örtüştüğü görülmektedir.

1.1.5. Ebu Hânîfe

En büyük imam (İmam-ı Azam) olarak tanınan Ebu Hânîfe künyesiyle tanınmaktadır. Asıl adı Nu‘mân b. Sâbit olup, 80/700 yılında Kûfe’de doğmuştur. Hangi millete mansup olduğu hakkında birçok görüş vardır. Ebu Hânîfe’nin dedesi, Hz. Ali zamanında Kûfe’ye geldiği söylenir. Kaynakların belirttiğine göre, Numân b. Sâbit, gençliğini ticaretle geçirdikten sonra İmam Şa‘bî’nin desteğiyle öğrenimine devam etmiştir. Arapça, edebiyat, şiir öğrenir. Kûfe’de itikatla ilgili birçok tartışmaya katılır. Kendisinin yaşadığı dönemde birçok fırka ortaya çıkmış o hiçbir firkaya katılmadan ilim tahsil eder. Dört büyük mezhep imamından birisidir. Atâ b. Ebî Rabâh, ‘Atiyye el-Avfi, Abdurrahman b. Hürmüz el-A‘rec, İkrime, Nâfi, Katâde ders aldığı hocalardan bazılarıdır. Talebeleri, 1-İmam Ebu Yusuf, 2-İmam Muhammed b. El-Hasen eş-Şeybânî, 3-İmam Züfer, 4-Hasan b. Ziyâd el-Lü’lûî, 5-Nuh b. Ebî Meryem, 6-Kâsım b. Ma’n, 7-Yahya b. Zekeriya, 8-Esed b. Amr el-Becelî, 9-Hafs b. Gıyâs, 10-Veki b. el-Cerrâh, 11-Ebu Mutî‘ el-Belhî’dir. Ayrıca birçok eseri bulunmaktadır (Pekcan, 2012: 11-18).

Saltuk-nâme’de Râfizîler Saltuk Gazi’ye neden özellikle Hanifi mezhebini tercih ettiğini sorar, Saltuk Gazi tabiatları üzerine hükm ettiğini söyler:

“Teba’iyyetleri üzre hükm itdüm. Bil ki Resûllah katında dahı eyle ola” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1988: 55).

Destanda Saltuk Gazi’nin rüyasına giren Ebu Hânîfe Râfîzîler’in kabrine zarar verdiklerini ve Saltuk Gazi’nin yardıma gelmesini söyler:

“Şerif Hazreti ol gice düşünde Ebu Hanife –rahmetu’llah-ı aleyh-Hazretin gördi. Bir yirde oturmuş kabrine yakın Seyyid’e selam virüp didi kim: ‘Ya Şerif Bana tiz yitişgil kim Sebzar’dan otuz münafik Râfîziler geldiler, beni ugurlayup bir taga iletiler, benüm üstüme odun yığup od urmak isterler. Dahı geliüp türbem yanunda olurlar. Ben yattuğum yir gizlüdür. Kabrüme kırk adım yirdür. Bir tarafa kodılar, çâh ağzın kabrittiler. Zira Arab ve Acem’de ka’ide buydı kim kabri gizlerek iderlerdi be-nâm kişilere. Pes Ebu Hanife eyitti: ‘Kabrümi delüp lağımdan çıktılar, beni bulamadılar, etrafa kasd ideyorurlar. Tiz yitişgil bu mel’unlan helak it. Râfîzîlerin sen andına inanma.’ didi.” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1988: 200)

Ayrıca destanda bir kişi Peygamberimizi rüyasında görür. Rüwayı Saltuk Gazi’ye anlatır ve Hz. Muhammed’in Râfîzîlerin katl edilmesini istediğini söyler. Buna nasıl inanacağını soran Saltuk Gazi’ye o kişi:

“Ebû Hanîfe sana şahâdet ede ide, inanmazlar ise.’ didi. Resûl Hazret –a.s- didi. Pes durdılar İmâm ravzasına geldiler. Şerif İmam üzre yürüdi selâm virdi: ‘Bu yiğidün sözi gerçek midür ya İmâm?’ didi. Pes kabrün içinden iki âvâz geldi kim ‘Beli, Beli!’ didiler. Şerif eyitti: ‘Sen İmam’sın amma ol biri kimdür kim gelüp senün katında durup söyler?’ diyince kabrün başı tarafından bir varaka peydâ oldı. Cemî halk onu gördiler. Şerif ilerü varup anı okudı kim ‘Ol benüm ile söyleyen karındaşum İmâm Şâfi’i’dür. Şahâdetimiz şer’i olsun deyü ikimiz bir uğurdan eyledük.’ didi.” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1988: 205-206).

Ebu Hânîfi’nin İmam Şâfi’ye kardeşim diye hitap etmesi de dikkat çekmektedir.

Ayrıca destanda Ebu Hânîfe’nin velâyetin kaybolmasıyla ilgili bir sözüne yer verilmiştir:

“Ebû Hanîfe-rahmetullâhi aleyh-eyidür: ‘Kişinün velâyeti üç nesneden gider, biri livatadan, biri zulmden, biri hıyanetten.’” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1990: 323).

1.1.6. Ebû Müslim-İ Horasâni (Mervî)

Abbasi ihtilâlinin lideri, Abbasi komutanı, devlet adamı olan Ebû Müslim İslâm tarihi için önemli bir şahsiyettir. 718-719 yılları arasında İsfahan veya Merv'de doğduğu tahmin edilmektedir. İsmi kendi bastırıldığı sikkelerde Abdurrahman b. Müslim şeklinde geçer. Fakat bazı kaynaklarda İbrahim bin Osman, Gûderz (Gevders) ve Büzürg Mihr'in torunu İbrahim, Vendâd Hürmüz'ün oğlu Behzâdân olarak geçmektedir (Yıldız, 1994: 197).

Ebû Müslim gençlik yıllarında İdris b. Mikail ve kardeşi İsa'nın hizmetine girerek Emevi devletine karşı çıkan ayaklanmalara katılmış ve ayaklanmanın ileri gelenlerinden biri olmuştur (Demir-Erdem-Üst, 2007: 28). 745 yılında ihtilalin lideri olarak görevlendirilmiştir. 747'de ihtilâl resmen başlatılmış ve 748'de Emevi Devleti yıkılmıştır. Ebû Müslim, Emevi devletinin yıkılmasında etkin rol oynamıştır. Her geçen gün Ebû Müslim'in itibarı arttığı için halife Ebu Cafer bu durumdan rahatsız olmuş ve 755 yılında onu pusu kurarak öldürtmüş ve cesedini Dicle'ye attirmiştir (Yıldız, 1994: 198).

İslâm tarihinin önemli isimleri arasında yer alan Ebû Müslim, Emevî hanedanının yıkılmasında ve Abbâsîler'in hilâfete geçmesinde oynadığı rol sebebiyle “nâkilü'd-devle, sâhibü'd-devle, mûmîtü'd-devle, muhyi'd-devle” isimleri verilmiştir (Yıldız, 1994: 199).

Ebû Müslim İran, Özbekistan, Türkmenistan ve Dağıstan'da olduğu gibi Anadolu'da da önemli kahramanlardan biri kabul edilmiştir. O daima hakkı savunan, haksızlığa ve zulme karşı çıkan kahraman olarak bilinmektedir (Yıldız, 1994: 199).

Ebu Müslim'in İslam dinine Ehlibeyt'e yaptığı hizmetlerden dolayı halk ona büyük sevgi ve saygı göstermiş; adına efsane ve hikâyeleri oluşturulmuştur. Daha sonra bu efsane ve hikâyelerinin bir kısmı Ebû Tahir-i Tarsusi tarafından birleştirilerek Ebû Müslim-nâme kaleme alınmıştır (Demir-Erdem-Üst, 2007: 28).

Battal-nâme'de yalnızca Ebû Müslim neslinden gelen bir kişinin ismine rastlanmaktadır. Battal Gazi Mağrib'e gider. Müslümanların tek kalmasından faydalanmak isteyen kayser onlara saldırır. Zor durumda kalan Emir Ömer halifeden yardım ister. Halife de Ebû Müslim ile akraba olan Ali bin Mızrab'ı görevlendirir:

“Emir-i Ömer tiz buyurdu, halifeye nâme yazup gögercin uçurdılar. Halifeye dahı hali böyle arz eylediler kim: ‘Seyyid hazret bir yıldır mağribe gitti dahı gelmedi ve bizim ahvalimiz bu tarafda kayserin elinden diğere güne oldu. Bâki ferman halife hazretlerininindir.’ didi. Andan çün halifeye dahı bu haber irişdi, gayet melûl oldu. Ol dem Mızrab-ı Havârizem’in oğlu dahı anda hazır idi ve adına Ali bin Mızrab dirlerdi ve Hazret-i Ebâ Müslim Teberdar’ın kız karındaşı Sakine Banu’nun oğlu idi. Ol dem on ki bin havârizemi yigitler ile halife anı gönderdi, anlar dahı yola revan oldılar.” (Demir-Erdem, 2006: 137).

Battal-nâme’nin başka bir bölümünde ise Ebû Müslim’in Haricileri bozguna uğrattığından ve onların ülkesini zorla ele geçirdiğinden bahsedilmektedir (Demir-Erdem, 2006: 305).

Dânişmend-nâme ise yukarıda adı geçen Ali bin Mızrab’ın Emir Ömer’in kızı Nazirülcemal’le evlendiğinden, Melik Ahmed (Melik Danişmend)’in bu evlilikten dünyaya geldiğinden bahsedilerek İslamiyet’ten sonraki dönemde teşekkül eden destanlar arasındaki uyum devam ettirilmiştir (Demir, 2004: 61).

Dânişmend-nâme’de Ebû Müslim’in bazı özelliklerine yer verilmiştir. Özellikle Dânişmend Gazi savaşıyla Ebû Müslim sancağıyla gitmektedir. Halifenin bu sancağı Dânişmend Gazi ve Sultan Turasan’a göndermesi ise onların kâfirlerin kökünü kazıyacaklarına dair haberini alması üzerinedir.

“Andan helâfet için iki alem ve yigirmi çift nakareler ve altın kôsler ve Battal Gazi sancağın ve Ebu’l Müslim alemin bile virdiler. Ve kırk hafız dahı revan mukri hûb âvâzlu bile koşdılar. Ve binmeg için iki yüz at, dört yüz kul ve yüz yük hazine Melik Ahmed ve Sultan Turasan için virdiler ki gazaya bil bağlayup ol illeri açalar” (Demir, 2004: 63).

Sad-ı Ahter adlı kişi Dânişmend Gazi ve Sultan Turasan’ın talihine bakar, kâfirlerin kökünün bu kişiler tarafından kazanacağını haberini verir ve bu durumu Ebû Müslim’in yaptıklarıyla örneklendirir:

“Andan halifeye eyitti kim: ‘Ol iki kişiyi virbi kim ol illeri feth ideler. Şöyle kim eger ol iki kişi olmasa ol il ve vilâyet kâfir elinden alınmayup şöyle kalaydı. Pes şöyle rivayet olundu ki Ebu’l Müslim Mervi rahmetu’llahi aleyhi, Mervânileri helâk idüp kahr

eyledi. *Gerekdir ki Sultan Turasan-ıla Melik Ahmed dahı kâfirlerin kökini keseler.’ didi*” (Demir, 2004: 63).

Destanın birçok yerinde savaşa gidilirken Ebû Müslim’in sancağının da götürüldüğüne yer verilmiştir (Demir, 2004: 105, 128).

Ebû Müslim destanda öylesine önemli bir yere sahiptir ki Dânişmend Gazi rüyasında Hz. Muhammed’i gördüğünde yanında Ebû Müslim de bulunmaktadır (Demir, 2004: 151).

Ebu Müslim’in Haricileri bozguna uğrattığına dair bilgi Saltuk-nâme’de de şöyle doğrulanmaktadır:

“Pes sonra Ebü’l Müslim-i Mervî gelüp tekrar bu âlemi girü Haricilerden temiz idüp Yezid b. Muâviye ve Mervân-humâr neslin kat eyledi, giderdi” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 224).

“Ebü’l-Müslim-i Mervi zamanında cediti nisbet-i hanedan idüp, harici ortadan götürdiler diyüp Sultan’a vasf ve medh ittiler” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1990: 238-239).

Saltuk-nâme’de Sarı Saltuk’un yardımına giden Kanûs ve diğer cinler baba ve dedelerinin de Battal Gazi’ye ve Ebû Müslim’e yardım ederek onları sıkıntıdan kurtardıklarını şöyle anlatırlar:

“Ya Şâh Bertos! Biz kamu ruhani cinnilerdenüz. Padişahumuz adına Kânus-ı cinni dirler. Atasına Tâmûs-ı peri dirlerdi. Hazret-i Seyyid Bâttal’a yitişü ana dostluk eylemişdür ve Tâmûs’un babası ve Abdu’r-rahman peridür kim Ebü’l Müslim’i dârdan alup kurtarmışdur.” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 289).

Destanda Mısır’a gidip adaletle halkı yöneten üç padişaktan birinin Ebû Müslim olduğu da şöyle anlatılır:

“Nakildür kim leşker birle Mısır’a üç padişah geldi, üçü dahı adl eyledi. Biri İskender-i Zülkarneyn’dür, ve birisi Abdu’r-rahman kim yani Ebü’l-Müslim-i Mervi’dür ve birisi bu Seyf-i Zül-Yezan’dur (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987:321).

İslamiyet için büyük önem taşıyan, adına destanlar yazılan Ebû Müslim, Battal-nâme, Dânişmend-nâme ve Saltuk-nâme’de birbirini tamamlayan özellikleriyle ortaya çıkmakta ve diğer destan kahramanlarıyla bir silsile oluşturmaktadır.

1.1.7. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin¹

1.1.7.1. Hz. Hasan

Hz. Muhammed'in büyük torunu, Fatma ve Ali'nin oğlu Hz. Hasan, hem ortodoks hem de heteredoks İslami çevreler tarafından çok sevilmiştir. Künyesi, Ebu Muhammed el-Hasan bin Ali bin Ebi Talib el-Kureyşi el Haşimi'dir (Akkuş, 2000: 65).

Ramazan ayının 15'inde Medine'de doğmuştur. Hz. Peygamber "Hasan" ismini vermiş ve doğumun yedinci gününde akika kurbanını kesmiştir. Kaynaklarda Hz. Peygamber'e çok benzediği geçmektedir (Fığlalı, 1997: 282).

Hz. Hasan kardeşi gibi ilk halife döneminde vuku bulan siyasal olaylara pek karışmamıştır. Hz. Osman'ın halifeliği sırasında kardeşiyle birlikte Saîd b. Âs'ın Horasan seferine katılmıştır. Babasının halifeliği sırasında ona biat ederek savaşlarda onun yanında bulundu. Babasının şehit edilmesi üzerine Hasan halifeliğe getirilmiştir (Fığlalı, 1997: 282).

Altı aylık hilafetinden sonra Muaviye b. Ebû Süfyan, Hasan'a biat edilmesine karşı çıkararak onunla mücadeleye başlamış, çıkan olaylarda Hasan yaralanmış ve şartlarını Muaviye'ye kabul ettirerek hilafeti devretmiştir (Akkuş, 2000: 65). Müslümanlar arasında bu yıl "âmü'l-cemâa" (birlik yılı) olarak adlandırılmıştır. Hz. Hüseyin'in kardeşine şiddetli karşı çıkmasına rağmen Hz. Hasan Müslümanlar'ın barış ve huzur içinde yaşamalarını sağlamıştır. Medine'ye dönen Hz. Hasan, Yezîd bin Muâviye ile evlendirilme vaadiyle kandırılan eşi tarafından zehirlenmiştir. Cennetülbaki'de annesi Fatma'nın yanına defnedilmiştir (Fığlalı, 1997: 283).

Hz. Hasan mücteba, zeki, sıbt, taki lakaplarıyla tanınmış ve dedesine benzetilmiştir. Cömert, sakin, vakarlı, kargaşadan kaçınan yaratıştadır. Hz. Peygamber tarafından "*cennet ehli gençlerin efendisi*" sıfatlarıyla adlandırılmıştır (Akkuş, 2000: 65).

Hz. Muhammed, "Allahım, ben onları seviyorum, sen de sev" diye dua ettiği iki torununu çok sevmiş, isteklerini yerine getirmiş, onlarla oyunlar oynamış, sırtında

¹ Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in isimleri metinlerde birlikte kullanıldığı için aynı madde içinde değerlendirilmiştir.

gezdirmiş, secdede iken sırtına bindiklerinde ininceye kadar kalkmamıştır (Fığlalı, 1997: 283).

Hız. Hasan bazı Sünnî âlimlerce, Hulefâ-yi Râşidîn'in beşincisi ve sonuncusu kabul edilmiştir. Şii kültüründe ise Hasan, Hız. Ali tarafından tayin edilmiş ikinci imam ve on dört "ma'sûm-ı pâk" in dördüncüsü olarak kabul edilir. Ancak bazı Şii gruplar Muâviye ile barış yaptığı için onu eleştirmişlerdir. Şiiler, 28 Safer günü hem Hız. Peygamber'in hem de Hız. Hasan'ın vefatı münasebetiyle dinî törenler düzenlemektedirler (Fığlalı, 1997: 284).

Hız. Hasan soyundan gelenler "şerif" olarak adlandırılmıştır. Tarihte bunlar tarafından kurulan İdrîsîler, Ressîler, Sa'dîler, halen yaşamını sürdüren Filâlîler (Fas) ve Hâşimîler (Ürdün) gibi birçok hanedan bulunmaktadır (Fığlalı, 1997:283).

1.1.7.2. Hız. Hüseyin

Hız. Muhammed'in torunu, Hız. Ali ile Fatıma'nın en küçük oğlu, Kerbela şehidi Hız. Hüseyin'in Şii dünyasında ve İslamiyet'te ayrı bir yeri vardır. Künyesi, Ebu Abdillah el Hüseyin bin Ali bin Ebi Talib el Kureşî el Haşimî'dir (Akkuş, 2000, 79).

6 Ocak 626 tarihinde Medine'de doğmuştur. Hüseyin ismini Hız. Peygamber vermiştir. Hasan'a yaptığı gibi doğumunun yedinci gününde akika kurbanını kesmiştir. Hız. Hüseyin, Hız. Hasan ile birlikte Ebu Abdurrahman es-Sülemi'den kıraat öğrenmiştir (Fığlalı, 1998: 518). Hız. Hüseyin'in Ali Ekber, Ali Zeynelabidin, Cafer ve Abdullah adında oğulları, Fatıma ve Sekine adlı iki kızı bulunmaktadır. Hız. Hüseyin'in soyu Ali Zeynelabidin ile devam etmektedir. Bu soydan gelenler de "seyyid" olarak adlandırılmıştır (Akkuş, 2000: 79).

Horasan'a yapılan sefere ağabeyi ile birlikte katılmış ve Hız. Osman'ın evinin işgalciler tarafından kuşatılması üzerine Hız. Hasan ile birlikte su taşımıştır. Babasının hilafetinde bütün seferlere katılmış, abisine itaat etmiştir. I. Yezid'in hilafetine kadar kendini ibadete adanmış, siyasi olaylardan geri durmuştur. Fakat Muavviye'nin oğlu Yezid'e biat edilmesinin istemesi üzerine Hız. Hüseyin takındığı tavrı değiştirmiştir. Muaviye güzellikle başaramadığı biatı tehditle almak istemiş; bunun üzerine Hız. Hüseyin ailesini de yanına alarak Mekke'ye varmıştır. Kufeliler ona biat ettiklerini mektupla bildirip bir heyet göndermiştir. Hız. Hüseyin, Müslim'i Kufe'ye gitmek için

görevlendirmiş; bunun üzerine Yezid Kufe valisini görevden alarak yeni bir vali tayin etmiştir. Fakat Kufeliler sözlerinden dönerek biat etmemişler ve Müslim öldürülmüştür. Hz. Hüseyin durdular istense de rüyasında Hz. Muhammed'i gördüğünü, onun ister lehte ister aleyhte olsun başladığı işi tamamlaması gerektiğini söylediğini dile getirerek ailesini yanına alarak Kufe'ye doğru yola çıkar. Yanında ailesi ile birlikte yaklaşık yetmiş kişi ile Nineva bölgesindeki Kerbela'ya varır. Sarp ve müstahkem yerlere sığınmalarına engel olunarak susuz bir yerde konaklamalarına izin verilmiştir. Hz. Hüseyin zor şartlar altında büyük mücadelelerde bulursa da kısa bir zamanda şehit edilmiştir. Saçı ve başı kesilerek Yezid'e götürülmüştür. Şehit edildiğinde 55 yaşında olan Hz. Hüseyin'in ve diğer şehitlerin naaşı Gadiyeye köylüleri tarafından defnedilmiştir (Fığlalı, 1998: 518-520).

Hz. Hüseyin, Hz. Muhammed'in sevgili torunu, emaneti ve reyhanesi olarak ayrı bir sevgiye ve ilgiye mazhar olmuştur. İslam dünyasında olduğu gibi Türkler arasında da en çok kullanılan isimlerden olmuştur (Fığlalı, 1998: 521).

Hz. Hüseyin'in şehit edilişi Şiî dünyasında sosyal ve siyasî hayatın önemli bir noktasıdır. Hz. Hüseyin'in şehit edilmesini anmak için yas merasimleri yapılmaktadır. İmamların üçüncüsü ve on dört ma'-sûm-ı pâkin beşincisi olarak kabul edilmektedir. Hz. Hüseyin'in acıklı sonu İslâm edebiyatında başlı başına bir tür oluşturmuş ve özellikle taziyelerde okunmak üzere Şiî şairler tarafından "maktel" veya "maktel-i Hüseyin" adlı mersiyeler oluşturulmuştur (Fığlalı, 1998: 521).

Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in Battal-nâme, Dânişmend-nâme ve Saltuk-nâme'de isimleri çoğunlukla birlikte geçmiştir.

Battal-nâme'de Hz. Peygamber'in vefatından sonraki İslam tarihi kısaca özetlenirken Hz. Hsan ve Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinden bahsedilir:

"Çün hükm-i risâlet tamam oldu, Resûl-aleyhi's-selâm- efendimiz bu dâr-ı fenadan dâr-ı bekâya rihlet itdi. Hilâfet Ebû Bekir'e degdi. İki yıl halife oldu. Andan sonra hilâfet Ömer'e degdi. On iki yıl halife oldu. Andan sonra hilâfet Osman'a degdi. On üç yıl halife oldu. Andan sonra hilâfet Ali'ye degdi. Dört yıl halife oldu. Anı dahi şehid itdiler-rıdvânu'llahi teâlâ aleyhim ecmain-. Andan sonra al-i Yezid huruç eyledi. Hasan ve Hüseyin'i şehid eylediler. Evlad-ı Âli cümle perakende oldılar" (Demir-Erdem, 2006: 71).

Battal-nâme'deki savaşlardan biri sırasında Kûfeli bir kâfir, Hz. Hüseyin'i Kûfeliler tarafından Mekke'den hile ile çıkarılmasına dair hikâyeye telmihte bulunur ve bununla da övünür:

“Andan küffardan İşhak-ı Kûfi mürted hamle eyledi ve müminlerden Musa Havârizmi hamle eyledi. Âsım meydandan çıktı. Zahmını bağladılar. Musa Havârizmi için İşhak-ı Kûfi'ye beraber geldi ve: ‘Adın nedir?’ dedi. Lain eyitdi. ‘Kûfe’denim. Adım İşhak-ı Kûfi'dir ve atam adı Abdullah bin Ziyad'dır ve benim ceddım İmam-ı Hüseyin'i Mekke'den hile ile çıkardı, deşt-i Kerbela'da şehid eyledi.’ dedi” (Demir-Erdem, 2006: 176).

Şeytan yaşlı bir adam kılığına girerek Hz. Hüseyin'i ve Hz. Hasan'ı Babek'in atasının öldürdüğünü söyler. Hz. Hasan ve Hüseyin'in adını duyan Battal Gazi'nin gözlerinden yaşlar boşalır ve gözlerini sildiğinde şeytanın onu aldatarak Babek'i kaçırdığını görür:

“Gördi kim bir pir kişidir. Eyitdi: ‘Ey pehlivan! Zinhar aman virme! Öldür! Hasan ve Hüseyin'i bu melunın cediti şehid eyledi’ dedi. Çün Seyyid hazret evlad-ı Resul'ün ve Ali'nin adın işitti mübarek gözlerinden yaş revane oldu. Andan Seyyid hazret göz yaşın silince gördi kim ne Babek var ve ne ol pir var.” (Demir-Erdem, 2006: 289). Metinden Babek ile Yezid'in aynı nesilden olduğuna dair vurgu yapılarak bunların münafık oldukları vurgusu yapılır.

Dânişmend-nâme'de Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in katledilmelerine telmihte bulunulmuştur:

*“Hasan nûş itdügi zehrün hakkıçun
Hüsün'i katl iden kahrın hakkıçun”* (Demir, 2004: 99).

Dânişmend Gazi'nin rüyasına giren Hz. Muhammed'in yanında Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'de bulunmaktadır (Demir, 2004: 151).

Saltuk-nâme'de Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ismi daha fazla geçmektedir. Saltuk Gazi'ye bırakılan ata Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin de binmiştir (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 8).

Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Peygamber'in Hasan ve Hüseyin'e gösterdikleri sevgi şu örnekle dile getirilmiştir:

“... Hazret-i Ömer hilâfetinde bir münafık Hazret-i Hasan'a ve Hazret-i Hüseyin'e eğri nazar itdüğü için anun gözin çıkardılar. Hazret-i Ebubekir / - radiya'llahû anh-Hazret-i Hasan'a, Hazret-i Hüseyin'e örü durup izzet iderdi, dizine alup ohşardı ve Resûl Hazreti-salla'llahü aleyhi ve's-sellem- anlara Kurretü'l ayn dirdi.” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 10).

Destanda Saltuk Gazi'nin soyunun anne tarafından Hz. Hasan'a, baba tarafından ise Hz. Hüseyin'e uzanması da bir iftihar vesilesidir:

“Bu taraftan Şerif mübârek başına iki alâmet eyledi; bir kıvılcık kim Hazret-i Hüseyinîler tonıdır ve biri yeşil kim Hazret-i Hasanîler tonıdır. Bu Seyyid bu şehid alâmetleriyle donanup-zirâ Şerif atadan Hazret-i Hüseyinî, anadan Hazret-i Hasanî idisürüp mescide gelüp, Emîr Osman yanında karâr itdi” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 10).

Hz. Muhammed tarafından Hz. Hasan'ın soyundan gelenlere Mekke, Hz. Hüseyin soyundan gelenlere de Medine bırakıldığı da şöyle anlatılır:

“Hazret-i Şerif Medine şehrinün şerifini getürtdi, eyitdi: ‘Sen ne nesildensin’ didi. Eyitdi: “Biz Hazret-i Hüseyin neslindenüz. Hazret-i Peygamber Medine-i Münevvere’yi Hazret-i Hüseyin nesline ve Mekke-i Müşerrefe’yi Hz. Hasan nesline vakf itmişdür” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 54).

Destanda Hızır'ın ağzından halifeler sıralanırken Hz. Hasan'dan beşinci, Hz. Hüseyin'den de altıncı halife olarak bahsedilir:

“...beşinci Hazret-i Hasan b. Ali'dür-radiya'llahu anh- Altıncı Hazret-i Hüseyin b. Ali'dür-radiyallahü-anh-” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 180).

Destanda Hz. Hasan'ın eşi tarafında zehirlenmesi de anlatılmıştır. Burada dikkat çeken bir diğer olay bunu yapan kadının acı bir şekilde ölmesidir. Oysa tarihi kaynaklarda bu kadının ne şekilde öldüğüne değinilmemiştir. Kötülük yapanlar bu şekilde cezalandırılması destana mahsus gözükmektedir.

“Âkıbet Hazret-i İmam Hasan bin Ali'yi zehr birle şehid itdüirdi. Sonra Hazret Muaviye bin Ebi Sûfyân ol avratı getürdüp elden üşendüğünden kendüye dahı itmesünler diyü Hazret-i İmam Hasan bin Âli'nün avratı gelicek eyitdi: ‘ÿy Melune! Sen Hazret-i Resûl'un kızı Hazret-i Fatıma'nun oğlu İmam Hazret-i İmam Hasan b. Ali'yi şehid eyledün. Ya benim oğluma ne eylesen gerekdür?’ diyü anı dahı ıssız cezirede bırakup

aç ve susuz ol dahi anda döne döne helâk oldu. Her iden bulur. Âhir kendü dahi helâk oldu” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 211).

Saltuk-nâme’de Hz. Hüseyin’in Yezid’e biat etmemesi bunun üzerine savaşa girilmesi ve Hz. Hüseyin’in şehit edilmesi ayrıntısı ile anlatılmıştır:

“Hazret-i İmam Hüseyin b. Ali’yi aldayup Kerbelâ’ya getürdüp ol dünya ahiret şeh-zâdesinin ol lainler önini bağlayup eyitdiler: ‘Ya Hazret-i İmam Hüseyin! Gel Yezid bin Muaviye’ye biat vir, yirüne veli-ahd idüp senden sonra halife olsun.’ didiler. Pes Yezid fisk iderdi ve fücür kılurdi. Pes Hazret-i İmam-ı Hüseyin eyitdi: ‘Yezid b. Muaviye fisk ider, fücür kılur. Ol fasıkdur. Ben anı kendüme benüm üzerime veli-ahd itmezem. Şer’an fasıka bu hilafet caiz değüldür.’ didi. Çün Hazret-i İmam Hüseyin b. Ali’den bu sözi ol Hariciler işidicek gulüvv kıldılar, eyitdiler: ‘Yok olmaz, elbetde olmak gerek yahud seni tutaruz didiler. Hüseyin eyitdi: ‘İy kavm! Konuz beni Şâm’a varayım, Yezid birle söyleşeyim.’ didi. Hariciler ol şekk-i cehennemiyûn eyitdiler: ‘Ya Hüseyin b. Ali! Sen Şâm-ı Şerif’e çün varasın, anda ashab-ı Resul çokdur. Seni göreler, Yezid b. Muaviye’ye ideler ‘Sen ne cehennem itisin’ dirler. Sen dururken elbet bunda ikrara biat it.’ didiler. Pes Hazret-i İmam Hüseyin b. Ali rıza virmeyüp ceng itdiler. Böri halkı idi ortaya aldılar. Ta kim Hazret-i İmam Hüseyin b. Ali’yi dutalar dahi cebrile Yezid b. Muaviye-i pelid’e getüreler veyahud bir yaban yirinde habs idüp Yezid b. Muaviye’ye haber ideler dahi gele Hazret-i İmam Hüseyin b. Ali’ye yalvarup biat isteyüp ala ve hem Yezid b. Muaviye Abdu’l-melik’e-kim Mervân-himâr oğlıdur-ismarladı kim ‘Eğer Hazret-i İmam Hüseyin b. Ali razı olmayup dutun Kûfe’de habs idün. Ben tenhaca varup yalvaram, ol hulki bol kişidir. Şayed yok dimeye, sana bi’at ide.’ demiş idi. Çün dutmağa kast itdiler, el virmeyüp ceng itdiler. Ortada yitmiş iki kişi evlâddan ve ashab-ı Resûl’den ve ashab-ı Resûl oğlanlarından hilât-ı şehadeti giyüp şehid oldılar. Pes ceng içinde Hazret-i İmam Hüseyin b. Ali’ye ok dokundi. Hazret-i İmam Hüseyin b. Ali(yi) dahi şehid itdiler. Bu şerr-i lain gelüp Hazret-i İmam Hüseyin b. Ali’nün yatduğı yirde mübarek başı cism-i lâtifinden katl eyledi... Çün Hariciler Şâm-ı Şerif’e geldiler, çün Hazret-i Resûl’ün ashâbı bu zulmi gördiler, cümle tağılup gitdiler dahi ashâb-ı bu zulmü gördiler, cümle tağılup gitdiler dahi ashâb-ı Resûl’den az kimse kaldı. Yezid b. Muaviye çün Hazret-i İmâm Hüseyin b. Ali’nün şehadetin işitdi ol mel’ûn el yüzine dutup heyâ hey idüp ağladı dahi gazaba gelüp eyitdi: ‘Amr-ı Nahs’ı ve Abdu’l-melik’i ve Haccac b. Yusuf’ı öldürün.’ didi ” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 212-214).

Destanda Amr b. As'ın kızı Hz. Muhammed'i rüyasında görür. Onun tavsiyesi ile Hz. Hüseyin'in intikamını Yezid'den almak ister. Nil nehrine Hz. Hüseyin aşkına vurunca timsahlar dışarı çıkarak Yezid'in leşkerini kırarlar:

“Kâhire dahı on iki bin Mısır-ı şerif kavmiyle karşı vardı. Andan Nil'e gelüp bir kez kamçısin Nil suyuna urdı ve eyitdi: 'ÿy timsahlar! Hazret-i Hüseyin b. Ali-keremu'llahi veche-aşkına gelün taşra çıkun, Hazret-i Resul macizâtı birle.” didi. Pes ol kadar timsâhlar çıkdılar kim nihâyeti yok. Andan yürüyüp her cânibden Yezid b. Muaviye leşkerün araya alup dahı kırdılar, pâre pâre eyleyüp kanların yire dökdiler” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 220-221).

Hz. Ali'nin vasiyeti üzerine Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin babalarının cenazesini bir Arab'a vermelerine dair menkıbe destanda şöyle anlatılmaktadır:

“...Rivayet iderler kaçan İmâmü'l-Muhammedî dünyadan âhirete nakl itti vasiyet itti kim: 'Beni bir Arap bir deve ile gele, ala, ana verin.', demiş. Çün İmâm fevt olur tekfin ve guslün iderler. Nâ-gâh ol didüğü gibi bir Arab gelür, İmâmı alur, gider. Sonra Hasan ve Hüseyin eyidurler: 'Atamız bir Arab'a virdük kanda iletür bilmezüz?' Pes burada ardından yiterler görürler, alup giden Ali Hazreti kendüdür” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1990: 40).

Ayrıca destanda Hz. Ali'nin, Hz. Hüseyin'in ve Hz. Hasan'ın cenazelerinin bir kuyuda saklandığı bilgisi de yer almaktadır:

“Meğer kim bu dehlizde İmâm Hasan ve Hüseyin, İmâm Ali'yi pinhan eylemişlerdi. Pes Şerif bu meleği veda idüp, girü kuyunun dibine çıktı” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1990: 42).

Saltuk Gazi dua ederken Hz. Hüseyin'in soyundan geldiğini vurgular ve onun gibi çölde ölecekse kaderine razı olduğunu dile getirir:

“Pes Server mütehayyir oldı. Yüz yire urup Hak Hazretine tazarru idüp 'Ya Rabbî! Ceddüm İmâm Hüseyin Hazretlerin Kerbela'da beeriyede giriftar idüp anun üstine Yezid kavmin galabe ittürüp aç ve susuz ölmesin takdir eyledün. Eğer bu zaif ve fakirüne dahı eğer bu yirde helâk olmak takdir eyledünse emr senündür' didi.” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1990: 53).

Her üç destanda da Hz. Hasan ve Hz. Hüseyinle ilgili çoğunlukla tarihi gerçekliğe uygun menkıbelerden bahsedilmiş; adı geçen din büyüklerinin destan kahramanları açısından önemleri vurgulanmıştır.

1.1.8. Hz. Havva

İlk kadın, Âdem'in eşi ve insanlığın annesi olarak bilinir. Cennette Âdemle birlikte kalan Hz. Havva şeytan tarafından kandırılmış, yasak meyveden yemiş ve Âdem'e de yedirmiştir. Bu olaydan sonra Cennet'ten kovulan Hz. Havva ile Hz. Âdem'in cezası yeryüzünde yaşamak, ölmek ve dirilmek olmuştur. Cezalandırma sonucu yeryüzünde Hicaz, Cidde civarına atılır. Ayrıca birer erkek ve kız olmak üzere yirmi ikiz çocuk doğurur. Hz. Âdem'den sonra ölür ve mezarının Cidde de olduğu rivayet edilir (Akkuş, 2000: 69-70).

Battal-nâme'de Hz. Havva'dan bahsedilmemiştir. Dânişmend-nâme'de ise dünyanın gelip geçici olduğunu belirtmek için bir beyitte Hz. Âdemle birlikte ismi zikredilir:

*“Kanı Âdem kanı Havva ki n'itdi
Ecel agusını yuddı vü gitdi”* (Demir, 2004: 230).

Saltuk-nâme'de Sarı Saltuk dua ederken Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın topraktan yaratılmasına telmihte bulunmaktadır: *“Pes Server Saltıh bu sözleri dinledi hayran olup: 'Kudret senündür iy Hak!' didi dahi eyitti: Atasuz oğlan togurdan sensin. Nite kim Adem'i ve Havva'yi topraktan yarattun ve İsa peygamber 'aleyhis-selam babasız bir nefes nefhadan Meryem belinden vucûda getürdüin ve Şit '-aleyhi's-selam-ı hikmetünle sen halk eyledün. Zihi kudret ve hikmet ve Hâllak!' didi.”* (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 127).

1.1.9. Hz. Hut

Ad kavminden olan Yemen ve Hadramut civarında vazifelendirilmiş Nuh peygamberin soyundan gelen peygamberlerdendir. Kavminin idarecisi Şeddad ile mücadele içine girmiştir. Kendi kavmini doğru yola davet etmiştir. İlahi emirle kavminden kendisine inanmayanların helak edileceğini öğrenince kendisine inananlarla birlikte Mekke'ye göç etmiştir. Ad kavmi Cebrail'in haykırışıyla Şeddad tarafından

yapıldığı bilinen İrem bağları ve içindeki köşklarle birlikte yok olmuştur. Hz. Hud'un kaynaklarda Mekke'de öldüğü söylenmektedir (Akkuş, 2000: 79).

Saltuk-nâme'de adı geçen Hz. Hut'a, Saltuk Gazi'nin rahiple yaptığı konuşmada rastlanmaktadır. Rahip, Sarı Saltuk'a kâfirin vasıflarını ve onların kim olduğunu sorar:

“Rahib eyitdi: ‘Kafirler kimlerdür haber vir?’ didi. Şerif eyitdi : ‘Kafirler anlardır kim Hazret-i Hakk’ı inkâr ideler, asi olalar.’ didi. Rahib eyitdi : ‘Anlar kimlerdür?’ didi. Şerif eyitdi: ‘Evvel kâfir olanlardan birisi Kahil b. Adem idi. Allah Ta’ala’ya asi olup kâfir oldu ve müşrik olanlardan evvel Hazret-i Nuh oğlu Ken’an idi. Didi kim, ‘Senün Tanrun bu halkı suya gark iderse -Hâşâ- benüm Tanrum beni kurtarur.’ didi, şerik katdı. Tanrı -Hâşâ- ikidür.’ didi ve ‘Hazret-i Hûd peygamber kavmi üçdür’ didiler, âsim oldılar.”

1.1.10. Hz. İbrahim

Kendinden sonra gelen peygamberlerin ve Hz. Peygamber'in atası olarak bilinen Hz. İbrahim, Yahudilik, İslâmiyet ve Hristiyanlık için önemlidir. Hz. İbrahim'in en bilinen künyesi peygamberler babası anlamına gelen “Ebu'l enbiyâ”dır. Bunun nedeni Kur'ân-ı Kerim'de adı geçen on altı peygamberden on dördünün onun soyundan gelmesidir (Yiğit, 2010: 200). Hz. İbrahim'in bilinen en meşhur lakabı “Allah'ın dostu” anlamındaki “Halilu'r- Rahman'dır. Onun misafirler babası karşılığında kullanılan “Ebu'd-difân” veya “Ebu'l-ediyaf” lakabı da mevcuttur (Yiğit, 2010: 201).

Tevrat'ta Hz. İbrahim insanların babası ve insanlığın atası ve “Allah'ın dostu” olarak tanınmıştır (11.Tekvin: 16; 20. Tarihler: 7).

Hristiyanlıkta Hz. İbrahim yine özel bir yere sahiptir. Hz. İsa'nın soyunun Hz. İbrahim'e dayandığı İncil'de kayıt altına alınmış ve bütün inananların, doğruların ve Yahudilerin atası olarak tasvir edilmiştir (3.Luka: 34; 16. Luka: 22-30).

Tevrat'ta Hz. İbrahim'in soy kütüğü Nuh, Sam, Arpaşad, Şelah, Eber, Peleg. Reu, Seruc, Nahor. Terah, Abram şeklinde gösterilir (11. Tekvin: 10-26). Hz. İbrahim'in babası Taruh (Tarah), annesi Ūşa'dır. Keldani ülkesi Babilistan'ın doğusunda Nemrud zamanında yaşamıştır. Falcıları bir peygamber geleceğini haber verince annesi onun öldürülmesinden korkarak mağaraya saklanmış ve çocuğunu orada

doğurmuştur. Kendi gayretiyle Allah'ı tanımıştır. Sara ve Hacer adlı iki karısı vardır. Sara'dan İshâk, Hacer'den İsmail adlı oğlu olmuştur. Mabette bulunan küçük putları kırıp büyük putları suçlaması üzerine Nemrud tarafından ateşe atılmış ve ateş gül bahçesine dönmüştür. Mucize eseri kurtulunca da kendine inananlar olmuş; önce Harran'a sonra da kıtlık nedeniyle Mısır'a göç etmiştir. En son Filistin'de ikamet etmiştir (Akkuş, 2000: 83).

Hz. İbrahim hayatı boyunca birçok imtihanla karşılaşmıştır. Allah, Hz. İbrahim'den Hz. İsmail koşacak çağa geldiğinde onu kendine kurban etmesini ister. Hz. İbrahim itaatiyle bu imtihandan başarıyla geçer. İsmail yerine de kurban edilmek üzere koç gönderilir (37. Saffat: 101-107).

Hz. İbrahim oğlu İsmail ile birlikte Kâbe'yi inşa etmiş ve burayı insanlar için kible ve hac yeri yapmıştır (2. Bakara: 127; 2. Bakara:125).

Hz. İbrahim'in ölümüne Kur'ân-ı Kerim'de yer verilmemektedir. Taberi Tarihi'nde ise ölümü ile ilgili şöyle bir bilgi bulunmaktadır; Hz. İbrahim 200 yaşında iken Azrail yaşlı bir kişi olarak gelir. Ona izzet ve ikramda bulunan İbrahim, ihtiyarın yemek yemekte çektiği güçlüğü görerek kaç yaşında olduğunu sorar. Onun 202 yaşında olduğunu öğrenince Allah'tan canını almasını ve o zamana kadar yaşatmamasını ister. Bunun üzerine Azrail canını alır. Eşi Sare'nin yanına defnedilir (Ebû Cafer Muhammed bin Cerîr'üt-Taberî: 2007: c.1. 233)

Elâ gözlü, açık tenli, güler yüzlü olarak tarif edilen Hz. İbrahim, Hz. Muhammed'e en çok benzeyen insandır (Harman: 271). Kur'an-ı Kerim İbrahim'in hem dünya hem de ahirette seçkin olduğunu dile getirmektedir: *“Kendini bilmeyenden başka İbrahim'in dininden kim yüz çevirir? Andolsun, biz İbrahim'i bu dünyada seçkin kıldık. Şüphesiz o ahirette de iyilerdendir”* (2. Bakara: 130).

Hz. İbrahim'in diğer önemli özelliği misafirperverliğidir. Cömertliğini ifade etmek için Halil ismi kullanılır ve Kur'ân-ı Kerim'de bu durum *“Onlara İbrahim'in misafirlerinden de haber ver”* şeklinde geçer (15. Hicr: 51).

Halk kültürümüzde Hz. İbrahim daha çok cömertliğiyle tanınmıştır. Hatta “Halil İbrahim Sofrası” tabiri Anadolu'da sofranın bereketini ifade etmek için kullanılmıştır. Aynı zamanda bu deyim, yemek yediren, sofrasını insanlara açık tutan kişilerin rızıklarında bir bereketin olacağını da dile getirmektedir (Koçyiğit, 2011: 95).

Hz. İbrahim'den üç destanımızda da bahsedilmektedir. Battal-nâme'de Halil İbrahim olarak anılan Hz. İbrahim'in adı sadece bir yerde anılmaktadır. Destanda çok yaşlı olduğu anlaşılan Tamus-ı Peri, perilerin sultanı kabul edilmekte ve Hz. İbrahim'in yüzünü gördüğünden bahsedilmektedir:

“Ol karı eyitdi: ‘Tamus-ı peri kıtındadırlar kim kamu perilerin sultanıdır ve köykü idinmişdir. Kızların virdi. Şimdi senin oğulların yüz bin perilerin sultanlarıdır ve yüz bin peri senin oğullarının hükminindedir ve ben dahı ol kızların tayesiyim. Çün siz geldiniz, Hilal cazuyı öldürdiniz. Anın şerrinden bu vilâyeti emin kıldınız. Uş ben varayım. Tamusi sultanı bunda getüreyim ve Tamusi dahı Müslimandır ve Halil İbrahim yüzün görmüşdir ve Hilal cazu bu vilayeti andan gazabla almışdır. Çün siz bunun gibi erlik eylediniz ben varayım, Tamus’ bunda getüreyim” (Demir-Erdem, 2006: 278)

Dânişmend-nâme'de, Dânişmend Gazi'nin yaptığı münâcatta Hz. İbrahim'in ismi zikredilir:

“Halil’e virdüğün hullet hakıyçun

Hem ana virdüğün millet hakıyçun...” (Demir, 2004: 98).²

Saltuk-nâme'de ise diğer destanlara göre ismi daha fazla geçmektedir. Kâbe'ye giden Saltuk Gazi halkın mezheplerine göre Kâbe'nin değişik yerlerinde bulunduğunu görür. Metinde Kâbe'deki yerler ile mezhepler arasında bir ilişki kurulmuş gibidir: *“Şerif Haram’a geldi, gördi kim Hânefi makamı İbrahim peygamber makamında, Şâfi’i altun olukda, garbinda Mâlikî, cenubında Hanbeli”* (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 56).

Kâf Dağı'na ise yalnızca İbrahim Peygamber neslinden gelenler dışında kimsenin çıkamayacağı da destanda anlatılmakta ve Sarı Saltuk'un bu dağa çıkabilmesi yukardaki gerekçeye bağlanmaktadır (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 117).

Destanda Kanus peri kızını cariyyeden olma bir perinin oğluna vermek istemeyince Sarı Saltuk ona Hz. İbrahim'in eşleri Sare ve Hacer'in arasında bir fark olmadığını şöyle anlatır:

Server eyitdi : “Bu söz Yahudiler sözidür kim anlar Hazret-i İshak peygamberi karnındandır ve Hazret-i İsmail peygamberi cariyyedendir dirler. La-cerem kezzab ve

² Hz. İbrahim'in milleti olduğuna dair söylenen bir tekerleme şöyledir: *“ Kimin kulusun? Allah'ın kuluyum, kimin ümmetisin? Hz. Muhammed'in ümmeti, kimin zürriyetisin ? Adem aleyhisselamin, Kimin milletisin? Hz İbrahim'in, amelde mezhebim ehli sünnet vel cemaat, itikatta mezhebim İmam-ı Azam”*

cahil oldular kim asil Hâcir peygamber kızlarındandır ve Sara kim İbrahim peygamberün kendü helalidür. Nemrud kızıdır ve dahı ya Kanus cariyeden toğan veled helal-zâde olur, haram-zâde olmaz.» didi. ” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 298).

Destanda Hacı Bektâş-ı Veli'nin Hazreti İbrahim'in seccadesinde oturduğu söylenmiştir:

“Bektaş Hazret-i İbrahim Halil seccâdesinde oturırdı. Lâ-cerem melâike muti ve musahhar idi ana zirâ evliyanun her biri bir peygamber seccadesinde oturur, anun huy ve hisâli hâllenür ” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 45).

Rüyada görülen Hz. Peygamber, Allah'ın Rum'a Halil İbrahim neslinden melikler vererek lütufta bulunduğunu söylemiştir. Saltuk Gazi'de bu melikler arasındadır:

“...Hak Ta'âlâ anlara bir pâk nesilden melikler virüserdür ki İbrahim Halil aslından olalar. Ol diyâra hükm iderler. Rûm diyârı anlar sebebiyle İslâma gelüp dinüm anda kuvvet tuta ” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1990: 319).

Hz. İbrahim semavi dinlerin ortak peygamberidir. Takvası, misafirperverliği, cömertliği gibi birçok özelliğiyle öne çıkmaktadır. Peygamberlerin babası olarak bilinen Hz. İbrahim'e Battal-nâme, Dânişmend-nâme ve Saltuk-nâme'de yer verilmiştir. Battal-nâme'de onun yüzünü gören periden, Dânişmend-nâme'de dua edilirken, Saltuk-nâme'de Saltuk Gazi'nin soyunun ona dayandırılmasından, Hz. İbrahim'in soyundan gelenlerin Kaf Dağı'na çıkmasından, Hacı Bektâş-ı i Veli'nin onun seccadesine oturmasından ve buna benzer şekillerde yer almıştır.

1.1.11. Hz. İdris

Hz. Şit soyundan gelen Hz. İdris, insanları doğru yola çağırarak, gerçeği görmeyenlerle mücadele etmek için görevlendirilmiştir. Cebrail vasıtasıyla kendisine 30 sayfadan oluşan emirler gönderilmiştir. Kur'anda Meryem Suresi'nin 56-57. ayetlerinde, Enbiya Suresi'nin 56-58. ayetlerinde ismi anılmaktadır (Akkuş, 2000: 89).

Hz. İdris terzilerin ve kâtiplerin piri sayılmıştır. Rakam ve yazının kullanışı, terzilik, tıp ve yıldız ilmi (ilm-i nücm) gibi ilkler onun ismiyle anılmıştır (Akkuş, 2000: 89).

Hız. İdris'in adının geçtiği mevzulardan birisi göğe çekilme hadisesidir. Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan, 'Biz onu yüce bir mekâna yükselttik' (19.Meryem: 57) ifadesinin neye delâlet ettiği hususunda farklı yorumlar yapılmıştır. Bazıları bunun İdrîs'in ruhunun kabzedildiği dördüncü veya altıncı kat sema olduğunu, bazıları bununla cennetin kastedildiğini, kimileri de ona peygamberlik verilmesinin ima edildiğini söylemişlerdir (Harman, 2000: 479).

İsraaliyatla ilgili anlatmalarda Harut-Marut adlı meleklerin Zühre tarafından kandırılıp kötülük yapmaları sonucunda İdris tavassutuyla affedilmeleri ve ceza olarak yeryüzünde bırakılışları anlatılmaktadır (Akkuş, 2000: 89).

Hız. İdrîs, gerek tasavvuf ve tekke şiirinde gerekse divan ve halk edebiyatında geçmekte, Hız. İdrîs'in semaya urûcu, 'Biz onu yüce bir mekâna yükselttik' âyetine (19. Meryem: 57) dayandırılmaktadır (Harman: 2000: 480).

İslamiyet sonrası destanlarda Hız. İdris'i sadece Saltuk-nâme'de görmekteyiz.

Saltuk-nâme'de Sarı Saltuk Mısır'a gider; onu karşılayan Mısır Sultanı, Mısır kalesinin Hız. İdris zamanından önce yapıldığını söyler: "*Şimdiki yirde Hazret-i İdris peygamber -a.s.- dan önürdin idi, Hazret-i Âdem peygamber -a.s.- anda bu taşları yığmışdı.*" (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 207). Kalenin yapılışı da Ehremen Neriman Şah'ın Hız. İdris'i ziyaretine dayandırılmaktadır.

"*Dirler kim ol dünyadan gitmeyince ahir vakt olmaz. Çün Hazret-i Âdem'den Hazret-i İdris peygamber zamanına irişdi, Ehremen Neriman Şah ol zaman padişah idi. Geldi bu Hazret-i İdris peygamber'i ziyaret eyledi. Andan durdılar bu şehir yirine gelüp bu mevzi'-i Hazret-i Âdem peygamberi ol ' kavm birle ziyaret itdiler. Ehremen b. Neriman Şah varup Hazret-i İdris peygamber icazetiyle bu kal'ayı bünyad itdi*" (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 207).

Harut ile Marut hikayesi de destanda Hız. İdrisle birlikte anılır:

"*Server eyitdi: 'Anlar Harut ve Marut'dur. Sihri ve mekri anlar getürdiler. Çün günah idüp asi oldular, anların ilmin nesh eyledi. Ol demde Hazret-i İdrîs zamâniydi, Hak Ta'ala Hazret-i İdris'e hikmet-i havâss ve nücûmu ve remeli ve esma ve azâimleri gönderdi taa amel ideler, sihri bâtil idüp câdûları helak ideler. Hak Ta'âlâ anun dermânın komışdur*" (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 290).

Destanın yine başka bir bölümünde Harut ve Marut ile konuşan Sarı Saltuk Hz. İdris zamanında gökten indiklerini söyler:

“Çün Server görünce anlara selam viridi, eyitti: ‘Ol günah iden Harut ve Marut siz misiz ki İdris –‘aleyhi’s-selam- zamanında kim gökten indünüz, nefis istedünüz, sonra nefsunuz uyup fesad ve günah eyedünüz. Lâ- cerem azaba mülhak oldunuz. Ol yitmez mi size girü bu halka sihr ve mekr öğredürsüz.’ didi.” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 124).

Sarı Saltuk, Ahmed-i Rumi’den Edirne’deki hisarın eski halini öğrenmesini ister. O da bir rahibe sorar. Rahip de eski kitapları karıştırır; Edrin adlı kişinin Hz. İdris zamanında Edirne’ye geldiğinde buranın havasını ve suyunu çok beğendiğini ve burayı imar ettiğini şöyle anlatır: *“Ahmed-i Rumi’ye eyitti: ‘Bir hisarun evvel binasından bana haber virsunler. Bir rahib getirün. Ömr-dide kimesne vardı dahı ilde memlekette aradılar, ahir bir rahib getürdiler. Şerif su’al idicek ol rahib dahı Umrân ve Süryân dilinden kalan eski kitâbları getürüüp, arayup bir kitab çıkarup anın içinden okuyup haber şöyle viridi kim: ‘Âdem Peygamber -aleyhi’s-selam -oğlu İslam oğlu Ercem oğlu Edrin pes İdris zamanında bu yire geldi, âb ve havâsın beğendi, veziri Erkiyanos’a buyurdu kim: Bu yirün tiz tâli’in gör didi. Vezir sa’adet üzre bulup evsafından haber viridi. Hemân buyurdu bu yire binâ saldılar, yaptılar.”* (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1988: 53-54).

Saltuk-nâme’de genellikle Hz. İdrisle ilgili bilinen olaylara telmihte bulunulmuş; bazen onun dönemi ve yaşadığı yerler hakkında da bilgi verilmiştir. Sarı Saltuk’un birçok coğrafyada bulunduğu belirtilmesi, eserde çok sayıda dini kişiliğin yer bulmasına da gerekçe oluşturmaktadır.

1.1.12. İmam-ı Şâfiî

İmam-ı Şâfiî, Gazze’de 767 yılında doğmuştur. Baba soyundan dördüncü kuşaktan dedesi Abdümenâf ile Hz. Peygamber’in soyu ile birleşir. Babasının vefatından sonra annesi tarafından Mekke’ye götürülür, burada mahrumiyet içinde büyür. Kur’an’ı Yedi veya dokuz yaşlarında ezberleri; on üç yaşında ise Mescid-i Harâm’da Kur’an okutmaya başlar. Bir taraftan kıraat dersleri alırken diğer taraftan ilim meclislerine bulunur. Mekke’deki temel eğitiminden sonra Benî Hüzeyl kabilesine iştirak eder ve onların şifahî kültürünü ve örflerini öğrenir. Burada Arap şiirine,

edebiyatına ve tarihine ilgi duyar. Kendisine gelen telkinlerle devrin önemli âlimlerinden ilim almaya başlar. Yine bu dönemdeki hocalar yoluyla ilim çizgisini tanır. Şâfiî yine tavsiye üzerine Mâlik b. Enes'e gitmeye karar verir. Mâlik başlangıçta onu öğrencilerinden birine vermek istediye de yeteneğini farkedince bizzat ilgilenmeye başlar vefatına kadar bunu sürdürür. Hocasının ilmî birikimini en iyi alan öğrencilerinden birisi olur. Hocası Mâlik b. Enes'in vefatından sonra Şâfiî muhtemelen geri Mekke'ye döner. Hicaz'da bulunan Yemen valisinin daveti üzerine Yemen'e gelir ve burada bir kamu görevi alıp yaklaşık beş yıl görev yapar ve burada Hz. Osman'ın torununun torunu ile evlenir. Şâfiî bu zamanda kendini siyâsî bir girdabın içinde bulur ve yönetime karşı bir ayaklanmayı örgütlemekle suçlanır. Tutuklanarak Rakka'ya Halife Hârûnürreşîd'in huzuruna çıkarılmak için götürülür. Beraberindekiler idam edilirken Şâfiî kurtulur. Ancak bir süre Rakka'da veya Bağdat'ta göz hapsinde tutulur. Hârûnürreşîd'in, kendisini affetmesi üzerine Bağdat'tan ayrılarak Mekke'ye geri döner. Bağdat, Mekke, Mısır gibi şehirlerde ilim seviyesini iyice yükselten İmam Şâfiî kendi düşünce çizgisini oluşturur. 19 Ocak 820 tarihinde Şâfiî, Mısır'da vefat eder (Aybakan, 2010: 223-225).

Destanda İmam-ı Azam ve İmam-ı Şâfiî kardeş gösterilmiştir (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 206).

Saltuk Gazi'nin Mısır âlimlerine verdiği bir hutbe de Ebû Hanife'nin mezhebinin diğer mezheplerden üstün olduğunu dile getirir. İmam-ı Şâfiî'nin Ebu Hanife'ye tâbi olduğunu söylemesi dikkate değerdir (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 51).

1.1.13. Hz. İsa

Dört büyük ilahi kitap indirilen peygamberden biridir. Doğum tarihi Miladi takvimin başlangıcı kabul edilir. Hz. İsa, Filistin'de Nasıra'da doğmuştur. Meryem'in oğludur. Cebrail'in Meryem'e ruh üflemesiyle hayat bulmuştur ve babası yoktur. O dönemde İsrailoğullarından olan çocukların öldürülmesi nedeniyle Yusuf Neccar tarafından Meryem'le birlikte Mısır'a gönderilmiştir (Akkuş, 2000: 94).

13 yaşında nebilik verilen İsa, 30 yaşında nebiliğini açıklamıştır. İsrailoğullarının son peygamberi olup kendine İncil adlı ilahi kitap verilmiştir; Yahya b. Zekeriya ile görüşmüş Havariler olarak on iki öğrenci veya arkadaş edinmiştir. Havarileri ile şehir şehir

dolaşım hakka davette bulunmuş ve mucizeler sergilemiştir. Çağrı faaliyetleri üzerine Yahudiler onu Kudüs valisine şikâyet etmişlerdir. Vali, İsa ve havarilerini tutuklatmış, havarilerinden Yehuda'nın şahitliği ile Hz. İsa işkence çekmiş ve idama mahkûm edilmiştir. İdam cezası yerine getirilmeden 33 yaşında göğe çekilmiştir (Akkuş, 2000: 94-95).

Hız. İsa, İslamiyet sonrasında teşekkül eden ve inceleme konusu edilen üç destanda hem Hristiyanların hem de Müslümanların varlığını ve mucizelerini kabul ettikleri peygamberdir. Destanların ekseninde Müslüman-Hristiyan çatışması olduğundan destan kahramanlarının zaman zaman onun mucizelerini göstermeleri, Hristiyanlık akidelerini iyi bilmeleri gerekmektedir. Aradaki düşmanlığa Müslümanlar açısından yaklaştığımızda Hız. İsa'ya dair bir inkârın değil, putperestliğe meylettiği düşünülen Hristiyanlığa bir tepkinin söz konusu olduğunu söylemek mümkündür.

Battal Gazi'nin Mihraseb ve vezirlerinin taptıkları puta Ayete'l-Kürsi'yi okuması üzerine putun paramparça olması destanlarda Hristiyanlığın putperestlikle aynı görülmesine örnek gösterilebilir:

“Çün Seyyid hazret putdan bu hareketi işitdi, mübarek agzın açup Ayete'l-Kürsi okudı, putın üstüne üfürdi. Put yüzü üzre düşdi. Hemân-dem Hakk'ın kudretinden putı titreme tutdı. Bir zamandan sonra bir tarraka kopdı, put pare pare oldu ve her paresinden avaz geldi kim 'Eşhedü en lâ ilahe illa'llah ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve Resuluhu.' didi” (Demir-Erdem, 2006: 211).

Battal-nâme'de Müslümanlara esir olan Şemmas kaçır ve kayserin huzuruna gelir ve kendinin İsa yardımıyla kurtulduğunu söyler (Demir-Erdem, 2006: 102-103).

Rahip kılığına giren Battal Gazi minbere çıkar ve İncil'den ayetler okur. Burada Battal'ı kâfirler Hız. İsa'ya benzetirler: *“Minbere da'vet kıldılar. Çıkdı şöyle kim aynı İsa idi. İncil ayetlerinden çok nasihatler eyledi. Kayser ve kalan begler şol kadar ağladı kim kendülerden gide yazdılar.”* (Demir-Erdem, 2006: 107).

Destanda Hristiyanlık, İsa dini olarak geçmektedir. *“Diriga, din-i İsa şimdi za'if oldu. Din-i Muhammed kuvvet tutdı ve şimden sonra bizim dinimizin revnakı kalmadı.”* deyüp çok ağladı (Demir-Erdem, 2006: 107).

Battal Gazi destanın başka bir yerinde ise kayseri kandırarak İsa olduğunu söyler:

“Seyyid dahi eyitti: ‘Ben de İsa ruhu’llahım.’ dedi. Kayser eyitdi: “Hod ben senin kulunam gice gündüz yolına can baş oynaram, sen beni niçün urırsın?’ didi. Seyyit eyitti: “Ey bildin! Benim için neyledin? Bunca adamlarım sana ısmarladım ve bunca padişahlarım kırdırdın ve benim müdde’imi ele getiremedin.’diyüp andan bir iki kamçı gine urdı ” (Demir-Erdem, 2006: 181).

Destanda Hz. İsa’nın ölüyü diriltmesine telmihte bulunulmuştur: “Bunlar dahi eyitdiler: İsa peygamber -‘aleyhi’s-selam- ölüyi diri kılurdu ve Musa bunca mucizatlar gösterdi, biz ana ikrar getürdük.” (Demir-Erdem, 2006: 132).

Dânişmend-nâme’de de Hristiyanlık, İsa dini olarak geçmektedir:

“Ey İsa’ya tapanlar! Şad olun kim yarın Nastor seksen bin er ile irişür. Andan Hisarbad ve Sunbat ve Bedürgene Frenk ve Laz kim, Mankurriye begidür, irişürler. didi.”(Demir, 2004: 156).

Hristiyanlar Cazu olarak nitelendirdikleri Müslümanları öldürmeye, Hz. İsa’nın ismi ile ant içerler “Titi miti, sunbh-ı har-ı İsa, anlara iş ideyim ki kitaplara yazılup dasitan ola.” (Demir, 2004: 204, 262).

Dünyanın faniliğini anlatan manzum kısımda Hz. İsa’nın da adı zikredilmiştir:

“Kanı Musa vü İsa kanı Ahmed

Habibullah u Mahmud u Muhammed” (Demir, 2004: 240).

Saltuk-nâme’de Hz. İsa diğer destanlardakinden daha fazla bulunmaktadır. Hristiyanları rahip kılığına girerek kandıran Saltuk Gazi, Hz. İsa ile buluştuğunu destanda şöyle anlatır:

“Şerif minberden inüp, varup Tekür’ün ve Pap’un elin öpdi eyitdi: ‘Sizler sağ olun. Birinüz Rumilerün kayseri ve birinüz bu cemî Firenklerün Filyonudur. Sizler kim kâim olasız, Türkün cigerleri çak olur.’ didi. Du’a itdi, eyitdi : ‘Padişahlar! Bilmiş olun, bana bu gice düşümde Mesih didi kim ‘Benüm eşegüm ayagıyla ümmetümi meftuzla. Enselerine sille ur. Kankısına kim katı urasın, yarın cennete ol evvel girenlerden ola.’ didi. Meger ol şehr içre ulu kilisede bir abanos findugiyla asılmış idi, vardılar getürdiler ‘ Şerif önine kodılar. Şerif el urdı, içinden bir eşek ayagın kim kıcı idi, gümüşlü idi çıkaru getürdiler dahi ayak üzre durdı, hub avazla İncil okudu ve ağladı. Ol duran kâfirler hep ağlaşdılar. Şerif eyitdi: ‘İy kavm! Bilmiş olun kim ben gök

yüzine Hazret-i İsa'ya çıkaram, buluşuram. Eger inanmazsanuz görün, bu elümdeki ayak berekatında kilisenün kubbesine uçayım.'didi. Andan Minû-Çihr-i cinni virdüğü du'ayı okudu. Ol peri yitişü geldi. Şerif eyitdi: «Beni götür, kubbeye çıkar.» didi. Kâfirler anı gördiler kim Şerif uçdı, mu'allak havâda durdı. Girü aşaga indi, eyitdi : 'Inandunuz mı?' didi. Hep kâfirler baş açup 'inanduk sana iy din ulusu! Mesih'ün makkûl musahibi imişsin." (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 36).

Destanda, Kostantiniye ve Andriyye hisarı arasında bulunan küçük bir hisarda Hz. İsa'nın yedi gün oturduğu, bu yüzden Hıristiyanların bir bayramı burada geçirdiği anlatılmaktadır (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 44).

Saltuk Gazi Kaydahan şehrini alıp şehrin kilisesine gider. İçeride mermerin üzerindeki yazıda peygamberlere ait eşyalar sıralanırken bunların içerisinde Hz. İsa'nın tacından da şöyle bahsedilir: "Ben Bahtü'n Nasram. Kudüs-i Şerif'i yakdum, malun ve esbabın alup bunda getürdüm. Ol kandilleri Kudüs-i Şerif'den getürdüm ve bu değnek Hz. Musâ'nun asâsıdur ve zırh Hazret-i Davud nebînüdür ve bu tâc Hazret-i İsa'nundur" (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 179).

Saltuk Gazi'nin bir savaşta düşmanların arasından kurtulması Hz.İsa'nın göğe yükseltilmesine bir telmihtir (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 363).

"Pes Server Saltih bu sözleri dinledi hayran olup: 'Kudret seniündür iy Hak!' didi dahı eyitti: Atasuz oğlan togurdan sensin. Nitekim Adem'i ve Havva'yı topraktan yarattun ve İsa peygamber 'aleyhis-selam babasız bir nefes nefhadan Meryem belinden vucûda getürdüün ve Şit -'aleyhi's-selam-ı hikmetünle sen halk eyledün. Zihi kudret ve hikmet ve Hâllak!' didi." (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 127).

Saltuk Gazi hayrette kaldığı bir olaydan sonra da Adem ile Havva'nın yaratılması, Hz. İsa'nın ve Hz. Şit'in doğumuna telmihte bulunmaktadır:

"Pes Server Saltih bu sözleri dinledi hayran olup: 'Kudret seniündür iy Hak!' didi dahı eyitti: Atasuz oğlan togurdan sensin. Nitekim Adem'i ve Havva'yı topraktan yarattun ve İsa peygamber 'aleyhis-selam babasız bir nefes nefhadan Meryem belinden vucûda getürdüün ve Şit -'aleyhi's-selam-ı hikmetünle sen halk eyledün. Zihi kudret ve hikmet ve Hâllak!' didi." (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 127).

Saltuk Gazi Tekur Suyu denilen bir yer gelir. Oradaki sudan kana kana içer ve bu suyun kendisinin olmasını ister. Bunun üzerine Tekur bu kaynağın kökenini şu menkıbeyle açıklar: *“Pes Tekur eyitti: ‘Bunda bir su var ana ayazma dirler. İsa peygamber -a.s.- barmagıyla yire urdı, akıttı ve bir yirde mübarek ayagıyla dahı depti, bir kuyudur şimdi. Ol sular ol tagda meşhurdur.’ didi.”* (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1988: 166).

Petrik adlı Hıristiyan, Saltuk Gazi’ye, onun ölümünün kendi elinden Hz. İsa tarafından haber verildiğini söyleyince oğlu şöyle der:

“Baba İsa gökten gizli inmez, illa vaktinde aşikâre geliserdür. Bu gizli gelen şeytândur. Seni şeytan azdurdı, gâfil olma ol Türk düşmanındur. İsa Huda’nın dostudur. Ni’çün düşman ola. İsa aleyhi’sselâm dahı Arabdandır, Rûmi değüldür kim cinsin koyup size yardım ide.” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1990: 106-107).

1.1.14. Hz. İshâk

Hz. İbrahim’in ikinci oğlu olan İshâk, annesi Sara’nın yaşlılık döneminde doğmuştur. Doğum tarihi hakkında birçok rivayet bulunan Hz. İshâk, Hz. İbrahim hayatta iken Şam halkına peygamber olarak gönderilmiştir. Filistin’de kaldığı için İsrailoğlu soyunun onunla devam ettiği söylenir. Hz. İbrahim’in kurban edilmek istenen çocuğunun Hz. İshâk olduğu da rivayet edilmektedir. Ays ve Yakup adlı iki oğlu olan Hz. İshâk yaşlılığında nebiliği Hz. Yakub’a devretmiştir. Yakub’tan olan çocuklara İsrailoğlu denmiştir (Akkuş, 2000: 102).

Hz. İshak da Battal-nâme’de ve Saltuk-nâme’de bulunan dini kişiliklerden biridir. Battal-nâme’de, Cafer’e bırakılan emanetler içerisinde Hz. İshâk’ın çakalı da bulunmaktadır:

“Gördi kim yazılmış: ‘Bu süngü senindir ve bir tarafında gördi kim Âdem Peygamber’in iki bölük saçı ve Davud Peygamber’in zırhı, İshâk Peygamber’in çakalı tamamet Emirü’l-müminin Hazret-i Hamza’nın yarağı hazır. Her bir aletin üstünde adlu adıyla yazılı idi.” (Demir-Erdem, 2006: 72).

Battal Gazi’nin bir mücadelesinde Hz. İshak’ın zinciriyle düşmanı yakalamıştır (Demir-Erdem, 2006: 277,310).

Az sayıdaki metin soyu Hz. İshâk'a dayananların kimler olduğunu anlatmaktadır. Destanda İskender tarafından demir kapı ve üstüne kale yaptırılır. Sarı Saltuk buraya girmeye çalışır fakat kalenin içinde olan düşmanlar tarafından engellenir. Saltuk Gazi Hz. İshâk'ın kemendini bağlayıp hisarı yıkar:

“Şerif hiç gam yimeyüp kalkanın yapındı, toğrı kapuya geldi. Ol deniz tarafında olan kanada el urdı. Ol muazzam demür kapuyu zor idüp yirinden kopardı. Denizün tarafında olan divârun canibi bir uğurdan yıkıldı, kapunun bir yanı kaldı. Kapuyu getirüp ol yüksekden aşağı atdı. Şöyle kim bir ucı yire dokundu, batdı. Bir ucı taşra kaldı dahı irak yirden segirdü gelüp ol büyük burca bir depme eyle urdı kim ol burç yıkıldı. Bir uğurdan andan içinde olan adarnlar helâk oldılar. Girü ol hisar öninde bir mil dikmişlerdi. Şerif girü ana bir omuz urdı ol mil dahı yıkıldı. Yirden götürüp arkasına alup yükseğe çıkardı dahı ana Hazret-i İshâk peygamberün kemendin bağlayup ol hisara pertâb itdi” (Akalin: 1988a: 191-192).

Saltuk-nâme'de Yahudiler'in soyu Hz. İshâk peygambere dayandığı şöyle anlatılır:

“Server eyitdi: “Bu söz Yahudiler sözidür kim anlar Hazret-i İshak peygamberi karnındandır ve Hazret-i İsmail peygamberi cariyedendir dirler. La-cerem kezzab ve cahil oldılar kim asil Hâcir peygamber kızlarındandır ve Sara kim İbrahim peygamberün kendü helalidür. Nemrud kızıdır ve dahı ya Kanus cariyeden toğan veled helal-zâde olur, haram-zâde olmaz.» didi. ” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 298).

Eserde Ertuğrul Gazi'nin soyu da Hz. İshak'a dayandırılmaktadır:

“Ertuğrul'ıyı andılar ve oğlı Alp Osmân'ın gazaların ve Şerif'ün ana himmetlerin ve ogul idindüğün ve neseb de dahı hem asıl idüğün. İshak Peygamber oğlu Ays aslındandır” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1990: 238).

1.1.15. Hz. İsmail

Hz. İbrahim ve Hacer'in oğludur. Hz. İbrahim'in adağından dolayı kurban etmek istediği çocuk olarak bilinmektedir. İsmail, Hacerle Arabistan'a geçmiş, buraya yerleşmiştir. Arap kabilelerinin atası kabul edilmektedir. Hz. İbrahim, Sara ile Hacer arasındaki geçimsizlikten dolayı Hacer'i İsmail ile birlikte Hicaz'a götürür. Hz.

İbrahim, oğlu İsmail ile Hacer'i çölde yapayalnız bırakır. Çölde Hacer'in koşturması "Safa-Merve"nin; Hz. İsmail'in bulunduğu yerde ortaya çıkan su da "zemzem"ın meydana gelmesini sağlamıştır. Hz. İsmail'in Arabistan'a yerleşmesi bu olaya bağlanmaktadır. Hz. İsmail'in Yemen'den gelerek Kâbe çevresine yerleşen Curhumlar kabilesinden bir kızla evlendiği ve sonra yanlış seçim yaptığını fark ederek boşandığı rivayet edilmektedir (Akkuş, 2000: 103).

Hz. İsmail ile ilgili telmihler yalnız Dânişmend-nâme ve Saltuk-nâme'de yer alır. Destanın manzum kısmında Hz. İsmail'in kurban edilme hadisesine telmih yapılır:

"Dahi İsmail'in kurbanlığıyçun

Anun kurbanlığa fermanlığıyçun" (Demir, 2004: 98).

Saltuk-nâme'de ise ilk telmih yine Hz. İsmail'in kurban edilme hikâyesinedir. Olay şöyledir: *"Server mağaranun içine girüp, gördi bir dağarcuk asılı durur göricek tacaccüb idüp: 'Bu n'ey ki?' diyince dağarcuk bağı üzre yazılmış kim İsmail peygamberün kurbanı derisidür ve Ömer b. Ümeyye'nün bu dağarcuğudur, diyü Şerif eyitdi: 'Vay içinde yaş hurma olaydı' diyüp anun ağzın açdı. İçi tolu hurma çıkdı. Alup bir kaçın yidi, şükr itdi."* (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 125).

Saltuk Gazi, soy farkını izah ederken Hz. İbrahim'de bahsettiğimiz Hacer ile Sara arasındaki olaya değinir ve Hz. İsmail'in ismi dolaylı olarak geçer (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 298). İslam kültüründe Allah'a kurban edilmesi ayrıntılarıyla işlenen Hz. İsmail hikâyesine destanlarımızda da yer verilmesi, destanların bu kültür çerçevesinde teşekkül ettiklerinin delilidir.

1.1.16. Hz. Meryem

Hz. İsa'nın annesidir. Soyu Hz. Davud'a dayanmaktadır. *"Namuslu kadın"* anlamına gelen Betül lakabıdır (Akkuş, 2000: 119). Kur'ân-ı Kerim'de (3. Al-i İmran: 33-37; 42-47, 4. Nisa: 156, 19. Meryem: 16-34, 21. Enbiya: 91, 66. Tahrir: 12) ayetlerinde ismi geçmektedir.

Ailesi tarafından yaptıkları hayır üzerine doğan Hz. Meryem, Beyt-i Mukaddes'e hizmet etmek amacıyla amcası Hz. Zekeriya'ya verilmiştir. Ayrıca kendi soyundan gelen Yusuf en-Neccar'la nişanlanmıştır fakat bakire olduğu halde Allah'ın emriyle

hamile kalmıştır. Cebrail Meryem'e üflemiş, üflediği ruh da Hz. İsa olarak görülmüştür. Meryem bekâretine ve babasız çocuk doğurduğuna kimseyi inandıramamıştır. Bütün sıkıntılara rağmen nişanlısı Yusuf en-Neccar yanında olmuştur. Ayrıca Filistin kralı Herod'un bütün çocukları öldürtmesi üzerine Meryem ve İsa'yı Anadolu'ya veya Mısır'a kaçırmıştır. Meryem, Hz. İsa'nın peygamberlik davetinde yanında bulunmuş ve göğe çekildikten sonra bir müddet daha yaşamıştır (Akkuş, 2000: 119).

Anadolu'da Efes Meryem Ana Kilisesi Meryem'in sığınağı kabul edilir ve çok sık ziyaret edilir. Hristiyanlık inancına göre hacı olunur (Akkuş, 2000: 119).

Battal-nâme'de Battal Gazi'ye yardım eden Mihrayil'in kızı ve daha sonra Battal'ın eşi olan kız Battal'a orada olan padişah kızlarının vasıflarını Hz. Meryem'e benzetir: *"... ve bunda çok kızlar vardır. Padişah kızlarıdır, Meryem yoluna girmişlerdir. Kimseye görünmezler ve yol göstermezler." didi ve üstlerine erkek sinek bile kondurmazlar.*" (Demir-Erdem, 2006: 112).

Dânişmend-nâme'de manzum kısımlarada Hz. Meryem'e rastlanmaktadır.

"Hem Mesih'den yarı diler kimisi

Kiminin Meryem'den olur umusu" (Demir: 2004: 129).

"Meğer bizden çevürdi İsa Meryem

Yüzini böyle oldu şimdi âlem" (Demir: 2004: 209, 234).

Hristiyanların İsa ve Meryem'den yardıma gelmelerini beklemeleri şöyle dile getirilmiştir:

"Pes Mesih'den yardım umar kimisi

Kiminin Meryem'den olur umusu" (Demir: 2004: 260).

Saltuk-nâme'de Fatih Sultan Mehmet vezirlerine kâfirlerin onlara devamlı saldırmasının nedenini sorması üzerine vezirler şöyle cevap verir:

"Devletlü Sultânım! Bu kâfirler bizden üç nesne isterler. Evvel bu kim 'Bu hisar içindeki büyük kiliseyi bize virün, bizüm ruhbanlarımız gelüp giderler. İkinci uğrı kapu yanında olan hammam içinde kurna vardır, Meryem Ana Hazretleri İsa –'aleyhi's-selâm- doğuracak anun içinde yudu dirler. Üçüncü ol Sarı Sarı Saltuk Hazreti kerametiyle eyledüğü balık taşın isterler." (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 52). Hz.

Meryem'in İsa'yı yıkadığı kurnaya kutsallık atfedilmiş bu yüzden onu almak için düşmanların saldırdığı görülmüştür.

Destanda Meryem'in babasız çocuk doğurmasına telmihte bulunulmuştur:

“Pes Server Saltı bu sözleri dinledi hayran olup: ‘Kudret senündür iy Hak!’ didi dahı eyitti: Atasuz oğlan togurdan sensin. Nite kim Âdem’i ve Havva’yı topraktan yarattun ve İsa peygamber ‘aleyhis-selam babasız bir nefes nefhadan Meryem belinden vücûda getürdün ve Şit -'aleyhi's-selam-ı hikmetünle sen halk eyledün. Zihi kudret ve hikmet ve Hâllak!’ didi.” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 127).

1.1.19. Hz. Muhammed

Son peygamber ve İslam dininin kurucusu olarak bilinen Hz Muhammed hem dini hem de tarihi kişilik olarak önemli bir yere sahiptir. Künyesi; Muhammed b. Abdullah b. Abdülmuttalib (Şeybe) b. Hâşim b. Abdümenâf b. Kusay b. Kilâb b. Mürre b. Kâ'b b. Lüey b. Gâlib b. Fıhr (Kureyş) b. Mâlik b. Nadr b. Kinâne b. Huzeyme b. Müdrike b. İlyâs b. Mudar b. Nizâr b. Mead b. Adnân'dır (Fayda, 2005:408).

Hz. Muhammed, Rebülevvel ayının 12'sinde Pazartesi günü Mekke'de dünyaya gelmiştir. Annesi Amine, babası Abdullah'dır. Babası, Hz. Muhammed dünyaya gelmeden önce vefat etmiştir. Beş yaşına kadar Beni Sad kabilesinden Halime'nin yanında kalmıştır. Halime aynı zamanda sütannesidir. Altı yaşında annesini kaybeden Hz. Muhammed bir süre dedesi Abdülmuttalip'in yanında yaşamıştır. Dedesini kaybettikten sonra amcası Ebu Talip'in himayesine girmiştir. Ticaretle uğraşan Hz. Muhammed'in peygamberlik belirtileri on iki yaşında Bahira ile görüştüğünde tespit edilmiştir. 25 yaşında Kureyş zenginlerinden Hatice ile evlenmiştir.

40 yaşında peygamberlik görevi verilerek insanları son din olarak bilinen İslamiyet'e davet etmiştir. İslamiyet'i tebliğ ederken birçok zorluk çeken Hz. Muhammed, bu konuda amcası Ebu Talib'in ve Hatice'nin büyük desteğini almıştır. Onların ölmesi ile yalnız kalan Hz Muhammed, Medine'ye göçmüş ve bu tarih “hicret” olarak kabul görmüştür.

Medine'de başlayan yeni dönemde Uhud dışındaki savaşlar galibiyetle sonuçlanmıştır. Bedir, Hendek ve Hayber fethi bu dönemde kazanılan savaşlardır.

Ayrıca yapılan Hudeybiye anlaşması ile ilk umre yapılmıştır. Hicretten sonra 8. yılda Mekke fethedilerek ilk hac yapılmıştır. Veda Haccı'nı yapan Hz. Muhammed 63 yaşında, hicretin 11. yılında vefat etmiş ve Ravza-i Mutahhara'ya defnedilmiştir (Akkuş, 2000: 122-123).

Hz. Muhammed; Ahmed, Mâhi, Hâşir ve Âkîb isimlerini kullanmıştır. Fakat Muhammed ismi en çok bilinendir ve 'övgüye değer bütün güzellikleri ve iyilikleri barındıran' anlamına gelmektedir Ayrıca "seçilen kişi" manasındaki Mustafa ismi de Muhammed ile birlikte kullanılmıştır (Kandemir, 2005: 423).

İslam dünyasında insanlığın en üstünü olarak bilinen Hz. Muhammed, sadece karakter olarak değil her yönüyle diğer insanlardan farklı olarak anılmıştır. Hz. Muhammed'i sahabeler aydan ve güneşten daha güzel olarak tasvir etmişlerdir. (Kandemir, 2005: 424).

Kur'ân-ı Kerim'in bazı ayetlerinde Hz. Muhammed diğer bütün peygamberlerin iman edeceği son peygamberdir. Aşağıdaki ayetler bu durumun delilidir:

"Hani, Allah peygamberlerden, 'Andolsun, size vereceğim her kitap ve hikmetten sonra, elinizdekini doğrulayan bir peygamber geldiğinde, ona mutlaka iman edeceksiniz ve ona mutlaka yardım edeceksiniz' diye söz almış ve, 'Bunu kabul ettiniz mi; verdiğim bu ağır görevi üstlendiniz mi?' demişti. Onlar, 'Kabul ettik' demişlerdi. Allah da, 'Öyleyse şahid olun, ben de sizinle beraber şahit olanlardanım' demişti" (3. Âl-i İmrân: 81).

"(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik" (21. Enbiya: 107).

Hz. Muhammed'in geçmiş ve gelecek günahları bağışlanmıştır:

"Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın, sana olan nimetini tamamlasın, seni doğru yola iletсин ve Allah sana, şanlı bir zaferle yardım etsin" (24. Nûr: 63).

En yüksek makam olan makam-ı Mahmud'a Miraç gecesi ulaşmıştır:

"Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren

Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz o, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir” (17. İsrâ: 1).

“Andolsun, Allah'ın Resülünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır” (33. Ahzâb: 21).

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Muhammed'in bütün insanlığa güzel ahlâkıyla örnek olduğu da anlatılmakta ve yaklaşık 171 yerde resul, 39 yerde nebî kelimesi onun için kullanılmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de dört ayette de Muhammed ismi geçmektedir (Topaloğlu, 2005: 439). Bütün bunlar Hz. Muhammed'in en özel ve üstün yerde olduğunu bize göstermektedir.

Hz. Muhammed hayatının her devresinde üstün ahlak ortaya koymuş; sıradan bir insan gibi zorluklarla mücadele etmiştir. Her devirde örnek alınacak şahsiyet olmuştur. Nezaketli, insanlara değer veren, kötülüğe iyilikle karşılık veren, adil, merhametli, cömert, dürüst bir kişiliğe sahiptir (Kandemir, 2005: 425-426). Allah'a her an dua ve zikir eden Hz. Muhammed, ibadetlerini de hayatının hiçbir devresinde ihmal etmemiştir (Kandemir, 2005: 427).

Hz. Muhammed, birden çok evlilik yapmıştır. İlk eşi ve İbrahim dışındaki çocuklarının annesi Hz. Hatice'dir. Eşleri, Hatice, Aişe, Hafsa, Ümmü Habibe, Zeyneb, Ümmü Seleme, Meymune, Safiyye, Cüveyriye ve Sevde'dir (Akkuş, 2000: 122).

Dört erkek ve dört kız olmak üzere 8 çocuğu vardır. İsimleri; Kasım, Zeyneb, Rukiyye, Ümmü Külsûm, Fâtıma, Tayyib, Tahir, İbrahim'dir. Hz. Muhammed'in soyu Fatıma'nın çocukları ile devam etmiştir (Kandemir, 2005: 428).

Hz. Muhammed'in mucizeleri de oldukça önemlidir. Mucizelerini İlyas Çelebi 3 kısma ayırmıştır. Bunlar: Akli mucizeler, hissi mucizeler ve haberi mucizelerdir. Akli mucizelerin en büyüğü Kur'ân-ı Kerim'dir. Döneminde çok fazla değer gören dil, üslup ve edebi sanatlar alanında büyük özellikler taşıyan Kur'ân-ı Kerim indirilmiştir Bazı şairler Kur'an-ı Kerim'in benzerini yazmaya çalışmışlarsa da başarısız olmuşlardır (Çelebi, 2005: 446).

Hz. Muhammed'e peygamberliğin geldiği zamanki coğrafya, önemsiz ve dikkat çekmeyen bir yerdir. Karşılaşılan birçok sıkıntıya ve olumsuzluğa rağmen dünya dinleri

arasında kısa sürede hızlı bir yayılma göstermesi de önemli bir akli mucizedir (Çelebi, 2005: 446).

Hissi mucizeleri ayı ikiye ayırması, isra ve miraç hadiseleri, Bedir savaşında melekler tarafından desteklenme, Hendek ve Huneyn savaşlarında yaşanan olağanüstü olaylar, ağacın hareket etmesi, peygamberliğinden önce bulutun onu gölgelendirmesi vb.dir. (Çelebi, 2005: 447).

Hiz. Peygamber'in geleceğe ilişkin olayları haber vermesi, okuma yazma bilmediği halde geçmiş peygamberlerin mucizelerinden bahsetmesi haberi mucizeler kısmını teşkil etmektedir (Çelebi, 2005: 448).

Tasavvufta da Hiz. Muhammed önemli bir yer teşkil etmektedir. Mutasavvıflar insanlığın en hayırlısı olarak kabul ettikleri Hiz. Muhammed'i Allah'tan sonra seviyecek yegâne varlık görmüşlerdir. Sufiler, insan-ı kâmil olarak benimsedikleri Hiz. Muhammed'e her zaman bağlılıklarını bildirmişler, onun sünnetine, tutum ve davranışına uymaya önem vermişlerdir (Uludağ, 2005: 450).

Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra İslamiyet için önemli bir yer teşkil eden Hiz. Muhammed'e son derece büyük sevgi ve saygı duymuşlardır. Hiz. Muhammed, Türklerin Müslüman olmasından itibaren edebi eserlerinde yoğun bir şekilde yer almaktadır. Bu da Türkler'in İslamiyet'i samimi bir şekilde kabul ettiklerini göstermektedir. Türk edebiyatında Hiz. Peygamber'in aile hayatı, mucizeleri, fiziki, ruhi, ahlaki özellikleri geniş yer tutmaktadır (Uzun, 2005: 457). Hiz. Muhammed'den bahseden na't, siyer, mevlid, mucizât'ün-nebi, esmâ'ün-nebi, evsâfün-nebi, şemâil, hilye, mi'râciyye, regâibiyye, gazavatnâme, hicretnâme, şefaatnâme, faziletnâme gibi türler edebiyatımızda büyük bir zenginlik oluşturmaktadır (Uzun, 2005: 458-459).

Yazılı edebiyattaki bu durum sözlü edebiyatta da kendini göstermektedir. Mesela İslâmiyet'ten sonraki destanlarda Hiz. Muhammed, en önemli dini kişi olarak yer almıştır. Battal-nâme, Dânişmend-nâme ve Saltuk-nâme'de ismi en çok geçen, benimsenen dinin bütün değerlerini yansıtan Hiz. Muhammed'e büyük sevgi ve saygı ile bağlılık söz konusudur.

Battal-nâme, Hiz. Muhammed'e salat ve selam ile başlamıştır:

“Elhamdüli’llahi rabbil –‘alemin ve’l-‘ akıbetü li’l-müttakin vela ‘udvane illa ‘ali’zalimin ve salla’llahu ‘ala seyyidina Muhammedi ve ilahe ecma’in. Ol sadr-ı bedr-i ‘alem...” (Demir- Erdem, 2006: 70). Ayrıca eserin bazı kısımlarında da ve bölüm sonlarında aynı uygulamaları görmek mümkündür (Demir-Erdem, 2006: 128, 298).

Destanda Battal Gazi’nin geleceğini müjdeleyen Cebrail haberi alarak ağızına barını Abdülvehhâb Gazi’nin ağızına koyan ise Hz. Muhammed’dir. Bu emaneti sahibine ulaştıracak olan ise en önemli sahabelerden biridir (Demir-Erdem, 2006: 70-71).

Abdülvehhâb Gazi, Battal Gazi’ye ağızının barını verirken Hz. Muhammed tarafından gönderildiğini söyler ve Hz. Muhammed’in emanetini şu sözlerle Battal Gazi’ye teslim eder:

“‘Yarenler! Benim bir sözüm vardır, eğer buyurursanız söyleyim.’ dedi. Emir-i Ömer ve ulular eyitdiler: ‘Söyle, eşidelim!’ didiler. Abdü’l-vehhab eyitdi: ‘Yarenler! Beni işbu yere ve bu makama ol iki cihan fahri Muhammeden Mustafa sallallahu te’ala aleyhi vesellem gönderdi. Cebrail -rıdvanallahu te’ala aleyhim ecmain-e bu yigidin vasfın söyledi. Rum’ı tamam bu yigit açs, kilisaların yıkup yerine mescidler ve medreseler yapa. Şol nişaneler ki Cebrail Resul-i Ekrem hazretlerine söyledi, Resul hazreti dahı bu ben biçareye ve ashab-ı güzin-ırdvânu’llahı te’âlâ aleyhim ecmain-e söyledi ve ol hareketler ki vasf olundu. Kamusun işbu yigitde gördüm” (Demir-Erdem, 2006: 84).

Aynı zamanda Abdülvehhâb Gazi Hz. Muhammed’in mektubunu da Battal Gazi’ye verir ve bu durumu gören sahabeler saygıdan ayağa kalkıp tekbir getirirler: *“Çünkü ol gaziler Allahu te’âlânın Resul’inin namesin gördiler, yerlerinden ayakları üstüne turu geldiler. Tekbir getirüp turdılar”* (Demir-Erdem, 2006: 85).

Battal Gazi Hz. Muhammed’in ağızının barını alınca yetmiş iki dil ile on iki ilim öğrenir, mektubu ise pazubent olarak koluna takar ve kaza ve belalarda onun koruyucusu olur. Bunlar Hz. Muhammed’in sonraki dönemde de mucizeler gösterdiğinin önemli işaretleridir.

Destanda İslâmiyet’e mensup olan kişilerin Muhammediler olarak geçtiği *“Muhammediler esir olmuşlardır. Ol dirden anları çıkarırlar dahı dürlü dürlü azab ile öldürürler”* ifadelerinde yer bulmaktadır (Demir-Erdem, 2006: 115).

Hz. Muhammed'i görmek destanın en önemli övünç vesilesidir. Meydana giren Abdülvehhâb Gazi'nin *"Eyitdi kim, Muhammed- aleyhis'selam-ı gördüm, önünde gazalar eyledim, her kim ölüm arzu kılsa meydanıma gelsün!"* ifadeleri bu durumun güzel örneklerinden biridir (Demir-Erdem, 2006: 89).

Battal Gazi'nin bir savaş sırasında kılına zarar gelmemesinin de Allah'ın yardımı ve Hz. Muhammed'in mucizeleri sayesinde: *"Bir kılına hata gelmedi. Hak te'âlânın inayetinde ve Muhammed Mustafa'nın mucizatında Hak te'âlâ sakladı"* (Demir-Erdem, 2006: 90).

Hz. Muhammed bazen rüya yoluyla Battal Gazi'nin zor durumdan çıkmasına yardımcı olur. Bazen de Müslüman olmayan bazı kişilerin rüyalarına girerek onlardan Battal Gazi'yi kurtarmalarını ister ve onların Müslümanlığı kabul etmelerini sağlar. Aşağıdaki metinde Hz. Muhammed'in Battal Gazi'ye "oğlum" diye hitap etmesi onun destan için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir:

"Resul-aleyhi's selâtü ve's-selam- bir ak buraka binmiş gelür. Çün Kelb bin Sabbah. ol azameti göricek karşı vardı ve Hazret-i Resul kıtında iman arz eyledi ve Hazret-i Resul dahi Kelb bin Sabbah'ı azim nevahat kıldı ve eyitdi: 'Adın nedir?' didi. 'Kelb'dir.' didi. Resul hazret eyitdi: 'İmdi senin adın Abüzer olsun. Tiz var, benim oglum ciger-guşem Battal'ı zindandan çıkar ve ana yarigar ol! Anın dini hakdır ve beglerin dahi çağır dine da'vet kıl Cümlesi oğluma mütaba'at kılsunlar. Yarın kıyamet gününde cümleñize şefa'at kılam.' deyüp şöyle yıldırım gibi geçdi" (Demir-Erdem, 2006: 150).

Hz. Muhammed'in rüya ile haber vermesi destanın değişik bölümlerinde de görülmektedir (Demir-Erdem, 2006: 128,159, 210).

Battal Gazi bazı savaşlarda Hz. Muhammed'in methini okur: *"Lainin elinden aldı, bir kez havaya atdı, inerken kavradı, Muhammed Mustafa medhin okudı, irişdi, Kahuy'a bir gürz öyle urdı kim bindigi fi1 birle laini yere beraber eyledi. Lainin canı cehenneme gitdi"* (Demir-Erdem, 2006: 183).

Battal Gazi gösterdiği başarıları Hz. Muhammed'in soyundan gelmesine bağlamaktadır. Aşağıdaki ifade Hz. Muhammed'in mucizelerinin öldükten sonra da gerçekleşmeye devam ettiğini göstermektedir: *"Seyyid eyitdi: 'Ya Ketayun! Sen gözün aç, bu gördigin uyku değildir. Allah te'âla beni sakladı, halas buldum. Ukbe zehir virdi,*

kar kılmadı. Tariyun oda yakdı; gine necat buldım. Cümlesi ceddım Muhammed Mustafa mu'cizatı berekatındadır' didi” (Demir-Erdem, 2006: 235).

İskender'in yaptırdığı makama gelmek ancak Hz. Muhammed soyundan birine nasip olacaktır. Onun da Battal Gazi olduğu şöyle ifade edilir: *“Andan ol dahı Üstürülab açup nazar eyledi. Eyitdi: İşbu makama bir kişi gele ve nesl-i sâdât ola ve ahir zaman peygamberi Muhammed Mustafa ogullarından ve pehlivan namdar sultan-ı Seyyid-i Battal Gazi diyeler...” (Demir-Erdem, 2006: 261).*

Battal Gazi'nin zor ve sıkıntılı durumlarında Hz. Muhammed'e ait olduğu söylenen bir dua okuduğu *“Heman-dem Seyyid hazret Hakk'a sığınup Hazret-i Muhammed Mustafa'nın duasın okudı” (Demir-Erdem, 2006: 285)* ifadeleri ile belirtilmektedir.

Gazalara da Hz. Muhammed'in sancağı ile gidilmiştir: *“Çadırlar kurdılar. Sancak-ı Resu-lü'llah'ı çıkardılar” (Demir-Erdem, 2006: 87).*

Hz. Muhammed rüya yoluyla yalnız Battal'ı değil başka kişileri de bazı olaylardan haberdar eder. Mesela Battal'ın evleneceği kızın rüyasına girer ve Battal'la evleneceğini müjdeler:

“Mehpeyruz Banu, Zeyneb Hatun'a eyitdi: “Ey nigârin! Kırk gündür ki Resul Hazretini düşümde gördüm. Bu kırk serveri anın katında gördüm. Resul Hazret eyitdi: ‘Bu kırk mümini uçmaga iletin’ didi. Ben eyitdim: ‘Beni bunların birine vir.’ didim. Resul-i Ekrem Hazretleri eyitdi: ‘Kırk günden sonra ravzanından her kim inerse seni ben ana virdim.’ didi. İmdi ben dahı saydım. Bu gice kırk gündür Resul Hazret yalan söylemez. Eger hak peygamber ise ve sözi gerçek ise yukaruda kim var ise gele. Aşaga ine.’ didi” (Demir-Erdem, 2006: 102).

Battal Gazi'nin zehirlenmesi üzerine Hz. Muhammed'in türbesinin hizmetkârı rüyasında Peygamber Efendimiz'i görür. Ona Battal'a ulaştırması için bir şişe verir. Bu olay bize Hz. Muhammed için Battal Gazi'nin ne kadar önemli olduğunu ve onun şifa verici özelliğini göstermektedir:

“Ol hatun eyitdi: ‘Ben İstifai Zahid'in kızuyım ve adıma Rabia dirler. Hayli zamandır ki Medine'de Hazret-i Resul'un Türbe-i Şerif'lerinde mücavirim ve bu gün sabah vaktinde Türbe-i Şerif'in içinden bir avaz geldi kim ‘Ya Rabia! Bu şişeyi al ve

benim oğlum Battal'a tiz iriştir, içsin ve ol agudan halas olsun' didi. Ben dahı şışeyi aldum, bunda iriştirim ve muradınız hasıl oldı" (Demir-Erdem, 2006: 185).

Hz. Muhammed'in Battal Gazi'nin rüyasına girerek Abdülvehhab Gazi'ye kurulan tuzağı haber verir:

"Resul Hazreti-sallallahu aleyhi ve selem-i gördi. Seyyid'e eyitdi: 'Ey ciger-guşem! Tiz Bagdad'a iriştir, benim alemdarım Abdülvehhab'ı, Ukbe lain helâk itmesün.' didi" (Demir-Erdem, 2006: 196).

Destanda Hz. Muhammed'in saçına da yer verilmiştir. Battal Gazi pazusunda Hz. Muhammed'in saçını taşıması sayesinde düşmanların öldürme teşebbüslerinden korunduğu şöyle ifade etmiştir:

"Lain dahı kılıcın eline alup havale eyledi. Seyyid hazret dahı mübarek bazusm yalincak idüp karşı tutdı. Lainn çaldı, bir kılına hata gelmedi. Andan lain gürzini eline aldı ve eyitdi: 'Ya Battal, başını aç deyüp üç kez urdı. Bir zerre elem gelmedi. Andan lain süngüsün eline aldı ve havale eyledi. Seyyid hazret mübarek göksün dışaru viridi. Bir kılına hata gelmedi. Zira ki bazusmda Hazret-i Resul'in mübarek saçı perkitmiş idi. İmdi Allah'ın kudretinden ve Resul'in mucizatmdan bir kılına hata gelmedi, Hak te'ala sakladı. Lain Babek ol dem gayet seraseme oldı" (Demir-Erdem, 2006: 285).

Hz. Muhammed destanda Battal Gazi'ye savaşta ne yapması gerektiğini öğretir:

"Ol dem yatup uyudı, düşinde Muhammed Mustafa- aleyhi's-selam-ı gördi. Seyyid turup mübarek hâk-i pay-ı şeriflerine yüzün sürdi ve Hazret-i Resul dahı Seyyid'i bğırına basup gözlerinden öpdı ve eyitdi: 'Ey ciger-guşem! Gussa yeme kim ol mel'un Babek'in ölümü senin elindedir. Seytan aleyhi'lla'ne anı dahı yoldan çıkardı ve kendi gibi kâfir eyledi. Her kaçan ol Ia'in meydana girer, şeytan la'in dahı anunla bile girer. Heman kim sen kılıç urursın. La'in şeytan kendini karşı tutar. Kılıç anı kesmez. İmdi sen dahı silahlarına la have vela kuvvete ilia billahi'l-' aliyyil 'azim yazıp dahı dilinde oku kim Şeytan kaçsun. Şeytan-ı la'ine zafer bulasın.' didi" (Demir-Erdem, 2006: 286).

Dânişmend-nâme'de de Hz. Muhammed en önemli dini kişiliktir. Destanda rüya yoluyla Hz. Muhammed, Dânişmend Gazi'ye ne yapması gerektiğini söyleyerek yardım eder:

“Melik Ahmed aleyk alup eytdi: ‘Ya Süleyman! Bizi okumaga mı geldin?’ didi. Suleyman eytdi: ‘Neden bildünüz?’ Melik Ahmed eytdi: ‘Bu gece düşümde iki cihan güneşi Muhammed Mustafa hazretin gördüm.’ Bana eydür: ‘Neçün gaza kılmazsın?’ Ben eytdüm: ‘Şehir halkı bana meded çıkmazlar.’ didim. Andan Resul Hazreti salla’llahu ‘aleyhi ve sellem eytdi: ‘Yarın size bir ulu kişi karşı gelir. Adı Süleyman’dur. Sizi şehre davet ider. Varun sizün elinizden çok işler kim kopırsardur.’ dedi. Ben eytdüm: ‘Ey ceddüm! Bana inayet eyle.’ didüm. Eytdi: ‘Allahu ta’ala’nun inayeti sizün-iledür.’ didi. Derhal uykudan uyandum, Gördüm uş size uğradım. Dahı Resul Hazret’nin mübarek sözi yerine geldi” (Demir, 2004: 61).

Dânişmend Gazi, Sivas Kalesi’ni Allah’ın inayeti ve Hz. Muhammed’in bereketiyle alacağını söyler ve Saf Suresi’nin 13. Ayetini de buna delil gösterir:

“Hakk ta’ala inayetinde ve Muhammed Mustafa salla’llahu aleyhi ve sellem mucizati berekatında bu ayet-i kerime kuvvetinde kim: ‘Allah’tan bir zaferdir ve yakın bir fetihtir, müminleri müjdele’ (61. Saf: 13). ‘Bu kal’ayı girü müminler için yapalum, mescidler ve medreseler bina idelüm.’ didi” (Demir, 2004: 66).

Dânişmend Gazi düşman karşısında Hz. Muhammed’in adını anarak kuvvet bulmuştur:

“Be-nam-ı Hûda, be-nur-ı pâk Muhammed Mustafa!” diyüp ol yigidi kütür yire urdı” (Demir, 2004: 70).

Destanda bir ruhban Dânişmend Gazi’den Hz. Muhammed’i rüyasında görüp onu kendisine tasvir etmesini ister. Bunun üzerine Dânişmend Gazi söylediği na’tla Hz. Muhammed’in şeklinin çizilemeyeceğini, onun vasıfların bütün âlemi doldurduğunu, İslam’ın yayıcısı oluşunu, bilgisini, adaletini metheder (Demir, 2004: 72-73).

Destanın diğer kısımlarında da na’tlar bulunmaktadır (Demir, 2004: 59-60, 78-79, 88-89, 145-146, 238, 245-246).

Hz. Muhammed rüya yoluyla Efrumiyye ve Artuhi’nin nikâhlarını yapması için Dânişmend Gazi’yi uyarır (Demir, 2004: 151).

Dânişmend Gazi’nin yaralanması üzerine rüyasına giren Hz. Muhammed hastalıkları iyileştirmesine dair mucizesini sıklıkla gösterir:

“Andan Resul Hazreti salla’allahu aleyhi ve sellem Melik’i öpdi, bagrına basdı, mübarek agzi barından yarelerine sürdi ve sıgadı. Cümle cirahatları onuldı, sag oldı”. (Demir, 2004: 168).

Dânişmend Gazi’nin evlenmek istediği kız da rüyasında Hz. Muhammed’i görerek Müslüman olur ve evlenmeyi kabul eder:

“Düşinde Resul Hazreti eytmış ki: Sag yanuna nazar iyle dimiş. Ol dahi nazar ider. Cenneti ve hurileri ve sarayları ve nimetleri görür. Andan sol yanına nazar ider, cehennem görür, kâfırları cehennem içinde yanar görür. Müminleri, müslümanları cennetde oynar görür. Andan Resul Hazret eydür: ‘Gel müsülman ol kim bu cennete giresin.’ dir. Ve dahi eydür kim: ‘Ya Gülnuş! Gerekdir kim Melik Dânişmend seni helâlliga ala. Senden bir ayal vücuda gele. Ben kim Hazret-i Muhammed’em. Benim dinim yolında kılıç çeküp çok gazalar kıla. Sen dahi küfürden kurtulup benim şefaatumuz mazhar olasın.’ dimiş” (Demir, 2004: 218).

Dânişmend-nâme’de Hz. Muhammed’i son olarak İslam adına mücadele eden Dânişmend Gazi’nin gazalarından memnuniyetini yine bir rüyada dile getirirken görürüz:

“Andan Resul Hazreti buyurdı kim: ‘Ya Melik Dânişmend! Biz senden hoşnuduz. Tanrı sizden razıdur. Din, islam yolunda taksirlik itmedün” (Demir, 2004: 238).

Saltuk-nâme diğer dini kişilik ve tiplerde olduğu gibi Hz. Muhammed’de de daha zengin bilgilere ve tasvirlerle yer vermektedir. Bunlardan biri destanda sık sık Hz. Muhammed’in Türkler’e peygamber olarak geldiğine dairdir. *“Ol havada duran keşiş eyitdi : ‘Muhammed’dür kim Türklere peygamber gelmişdür, bize değüldür.’ didi”* (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 72). Eserde yalnız Hz. Muhammed değil İslamiyet de Türkler’e mahsus bir din kabul edilmiştir. Bu durum eserdeki bütün dini kişiliklere de yansımıştır. Saltuk Gazi’nin hemen her macerasında Hz. Muhammed’in yer alması da işte bu sebeptir. Mesela onun atına daha önce Hz. Muhammed ve diğer sahabeler binmiştir:

“Bu at, ya Şerif, şöyle malum olsun kim Hazret-i İmam Ali’nün Zü’l-cenah atıdur. Bu ata Hazret-i Resul, Ebu Bekr, Ömer ve Osman ve Ali, Hasan, Hüseyin, Hamza ve Abbas binmişdür” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 8). Ayrıca destanda Saltuk Gazi zor durumda kalınca Hızır’ın Hz. Muhammed’in kılıcını ona vermesi de dikkat çekicidir.

“Bir kez ‘Ya Hızır’ dedi. Ol saat Hızır aleyhi’s-selam- yitişti, geldi, Şerif’i ol yirden kaptı, ırakta kodı. Akli başına gelince ana bir kılıç sunuvirdi, agaçtan idi, fitratı demürden idi. Eyitti: ‘Bu kılıç Resul Hazretlerininündür –salavatu’llahi aleyh- sana ruzi oldı. Pes Şerif alup anı izzetle sakladı” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1988: 29).

Saltuk Gazi’nin Hz. Muhammed’in mucizesi ile bazı hallerde başarılı olduğu görülmektedir: “Eğer buyurursan Muhammed Mustafa mucizatındada işin asan ola. Din-i Muhammed şevkine pervane-veş yanarsam da dönmezem” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 127).

Destanda geriye dönüş tekniği ile Hz. Muhammed dönemine ait kıssalara da yer verilmektedir:

“Yani bir gün Hazret-i Resul –salla’llâhü aleyhi gazaya gitmişlerdi. Ol gazadan dönicek bir vadiye uğadılar kim adına Vadi-i Hüseyin dirlerdi. Meğer ol gazada Hazret-i Mu’aviye b. Ebi Süfyan bile idi. Çün ol vadiye iricek Hazret-i Resul ashaba eyitdi : ‘Yaranlar bu vadide bir kuyu vardur, her kim varup ol kuyuyabaka heman sa’at seçmelerden yani cüzzam ola.’ dimişdi.” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 210).

“Çün Hazret-i İmam Ali b. Ebi Talib birle evvelden düşman idi ve dahıt gelüp Hazret-i Kur’an’ı yanluşyazup sure-i Al-i İmran ol la’in kendiü adına Al-i Mervan yazup Hazret-i Cebrail Hazret-i Resul’e bildürdi. Pes Hazret-i Resul emr itdi kim Hazret-i İmam Ali b. Ebi Talib Mervan’ı Mescid-i Medine-i Münevvere’den döge döge taşra çıkardı ve şehirden dahı sürüp kovdi idi” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 215).

Diğer destanlarda olduğu gibi Saltuk Gazi’nin soyu da Hz. Muhammed’e dayandırılır: “Zira bu şerif dahı anun neslidür, Hazret-i Hüseyin Gazi’nin. ogludur. Hazret-i Muhammed neslidür ki sakının ta kim girü bir bela olmaya.’ didi” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 261). Ayrıca Saltuk Gazi peygamber soyundan geldiği için bir olayda öldürülmekten kurtulmuştur:

“Andan avaz geldi kim: ‘Eger sen Muhammed âlinden olmasan seni helak iderdüm, şol kılıçla boynun ururdum.’ diyüp bir kılıç görindi hücre içinden şimşek gibi berk ururdu” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1990: 281).

Saltuk-nâme’de Saltuk Gazi’nin Osman Gazi’ye büyük değer vermesinin nedeni de Osman Gazi’nin soyuna üç peygamberin dua etmesi şeklinde açıklanmaktadır.

“Server eyitti: ‘ÿ kavm! Bu yigit padişah-zâdedür ve Beni İshak b. İbrahim -aleyhi’s-selam-dür ki ana Ays dirler anun neslidir. Üç peygamber bu nesle dua-ı hayr itmiştir. Biri İbrahim peygamber, ikinci İshak peygamber, üçüncü ahir zaman peygamberi Muhammed Mustafa’dur -es-salavat- ve sellem- Pes dünyada gelen padişahlar bu nesilden ola gelmiştir’ ” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1988: 110).

Bu eserde de Hz. Muhammed rüya yoluyla mucizeler göstermiş, gelecekte haber vermiştir. Bu rüyaları sadece Saltuk Gazi değil diğer kahramanlarında gördüğünü söylemek mümkündür.

“Ol kişi Şerif’i göricek: ‘Saddakat ya Resullu’llah!’ didi. Şerif ana selam virüp eyitti: ‘Niçün tasdik idersin, server bana haber vir.’ didi. Ol şahs eyitti : ‘Ya Şerif! Ben Ferdus Şaham, bu gice düşümde Hazret-i Resul -a.s.- gelüp didi kim, ‘Ya Ferdus Şah! Şimdi oğlum Şerif gelür seni azad ider ve amma Ragduş laini komasun, Kaf’a gitti. Dahı buyurdi kim: ‘Oglum Şerif eglenmesün, gitsün girü gazilere yitüşsün didi.’ Çün Şerif anı işitti, şad olup Ferdus’ı taşra getürdi, bendin alup, getürüp tahtına geçürdi” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1990: 219).

“‘Heman ol gice düşinde Şerif Suttan-ı kâinat meşhar-i mevcudat Muhammed Mustafa’yı gördi. Eyitti: ‘Ya ogul Şerif! Sen dön girü Rum’a git Ko Sultan Bacu Han üzerine varsun, ol dahı sen dahı yakın zamanda bize gelürsüz. Gel, sabr eyle sa’adet ve şehadet size nasib ve müyesserdür Hak’tan didi. Çün Resul -a.s.- gitti, Server uyandı ev için tolu nur gördi, miskle ve anber ve od kokar. Salavat getürdi, vâkı’asın anda olan halka diyüvirdi” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1990: 255-256).

“Gazi Murad İznik’te padişah oldı. Düşinde Peygamber -a.s.- gördi eyitti: “Var gaziler ocağına in taht idinün, darü’n-nasr beldetü’l-fethtür, gaza idün.’didi. Pes ol buyrug-ıla kalkup, Murad Han Bursa’ya geldi” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1990: 264).

Destanda Hz. Peygamber’in yaşayışı ve sözleri, olaylar karşısında nasıl tepki verilmesi gerektiğinin de rehberidir. Mesela Saltuk Gazi rüşvet veren birine Hz. Muhammed’in sözünü hatırlatarak ona doğru yolu göstermiştir.

“Seyyid ana eyitti : “Melun ve mürted gördün mü ol raşilik seni neye irgürdi? Hazret-i Resul -aleyhi’s-selam- buyurmuştur; Rüşvet zehirdür, her kim yise belada ve anada tiz helâk ola, bir derde ugraya. Muzidür, anı katl ideler didi. İmdi dön istigfar eyle, seni koyuvireyin. Girü bizden al.’didi” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1990: 143).

Hız. Peygamber'in Őefaati İslam dűnyasının en bűyűk isteklerdendir. Destanda Saltuk Gazi Hz. Muhammed'den Őefaata dilemekte, Hz. Muhammed de Őefaatinin onunla birlikte olduĐunu sűylemektedir: *"Őerif eyitti: 'Ya Resulu'llah! Bana Őefaata eyle ve bunda olanlara birle'. didi. Resul –aleyhi's-selam- eyitti: 'Benűm Őefâatum Őu benűm yoluma say idenleredir.' didi. Ve dahı Resul Hazreti bu Őehre Edirne diyű ad sűyledi"* (Ebű'l-hayr-ı Rűmî, 1988: 53).

Destanda Saltuk Gazi'ye Battal Gazi'den Hz. Peygamber'in sağının teli kalmıştır. Bu emaneti saklayan Saltuk Gazi'ye de ok batmamıŐtır:

"Ol oklar hep Őerif'e tokandı amma Allah Ta'ala sakladı birisi dahı batmadı, zarar itmedi, zira Resul'űn –aleyhi's-selam- műbarek saĐı kılından űç dane kıl cedit Seyyid Cafer'den miras deĐűp ana kalmıŐtı, kolunda bâzű-bend itmiŐtı, anuűnűn ok batmadı" (Ebű'l-hayr-ı Rűmî, 1988: 62).

Destanda Muhammed űmmetinin en makbul kul olduĐu da geĐmektedir:

"Ahi eyitti: 'Ya İstefan: Allah Ta'ala'dan kork kim bu űmmet-i Muhammed Allah'ın makbul kullarıdır. Allah Ta'ala vahiddir dirler. Her kim bunlara zulm ide Allah Ta'ala anlan kahr ider. Zira Hak Ta'alanun bir adı Vahid'dűr bir adı Kahhar'dur. Vahidű'l-Kahhardur.' didi" (Ebű'l-hayr-ı Rűmî, 1988: 193).

Hız. Muhammed Kűfeli birini Saltuk Gazi'ye gűndererek ona selam gűndermiŐ ve nasihat etmiŐtir:

"Bunlar hayrette iken bir Kűfe'li yiĐit yirinden durup bir kınlu NemŐe hanŐer Őerif'űn űnine bırakup eyitti: 'Ya Őerif! Sana Resul Hazreti selam itti, bana eyitti. OĐlum Őerif 'e var ve űmmetime selam it benden, bu Rafizilere aman virmesinler, kırsunlar' didi". (Ebű'l-hayr-ı Rűmî, 1988: 204).

Hız. Muhammed İslâm dininin kıyamete kadar gűçlű olması iŐin dua etmiŐtir:

" 'Peygamber - a.s.- dua eylemiŐtir, kıyamete deĐin bu din kuvvet duta.' diyűp Őok nasihatler eyledi" (Ebű'l-hayr-ı Rűmî, 1988: 217).

Hız. Muhammed'in Őefaata etmesi istendiği iŐin yazıldığı sűylenerek destan sonlandırılmıŐtır. Dua kısmında Hz. Muhammed'in adı geğmektedir:

“Ümidüm budur ki Sultan kıyamette ben fakire sebep ve vesile olup, cediti Resul-a.s.- Hazre- tine irtürüp, şefaatinde iletüp, bizi arz idici ola. Zira ulema ve suleha ve sadat ve şehidler ümmete yardımcı olırsadur. İlahi Habib’ün Hakkı-y-çün ve bu er hürmeti-y-çün sen bize rahmet eyle” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1990: 368).

Ahlâkıyla, kişiliği ile örnek bir şahıs olan Hz. Muhammed etkisiyle yazılan Battal-nâme, Dânişmend-nâme ve Saltuk-nâme’nin de en etkin kişisidir. Destanlarda gazaların asıl nedeni Hz. Muhammed ile başlayan İslamiyet’i yayma düşüncesidir. Bu nedenle Hz. Muhammed destan kahramanlarının bile önüne geçmiştir. Bu eserler ona salat ve selam getirilerek başlar ve yine onun şefaatinin arzu edildiğine dair dualarla devam eder ve biter. Destan bize Hz. Muhammed’in yaşarken gösterdiği mucizlerinin öldükten sonra da devam ettiğini, İslam dünyasını ve onun adına mücadele eden kahramanları hiç yalnız bırakmadığını ve onların her daim rehberi olduğunu anlatır.

1.1.20. Hz. Musa

Büyük peygamberlerinden biridir ve İsrailoğullarına gönderilmiştir. Künyesi, İmran b. Kahis b. Lavi b. Yakup b. İshâk b. İbrahim’dir. Kelim, Kelimullah da Hz. Musa’nın unvanlarıdır (Akkuş, 2000: 131).

Hz. Musa Mısır’ın önceki başkenti Menf şehrinde doğmuştur. İsmi Kasas Suresinin 1-8. ayetlerinde geçmektedir (28. Kasas: 1-8). Süryani dilinde “Musa” tabut veya sandık anlamına geldiği için Musa’nın çocukluk dönemine ait anlatımlar bu kelimelerle ilişkilidir. Firavun devletini yıkacak birisinin geleceğini öğrenince o yıl doğacak çocukların öldürülmesini emreder. Yaşanan olayda Musa annesi tarafından bir sandık veya bir sepet içerisinde Nil nehrine bırakılır. Musa’yı Firavun’un karısı ve kızı Asiye sarayın önünde bulur ve evlat edinir. Musa kimsenin sütünü emmemiş, saray, sütanne olarak öz annesini tayin edince yalnızca onun sütünü emmiştir. Hz. Musa kırk yaşında gerçeği öğrenmiş, sarayı terkederek ailesinin yanına dönmüş ve kardeşi Hz. Harun ile buluşmuştur. Safura ile evlenmiş ve evliliğinden sonra Mısır’a dönmüştür. Oraya dönerken kendisine peygamberlik ve Tevrat verilmiştir. Tuva vadisinde gâipten bir ses duymuştur. Harun’un onu yanına yardımcı olarak verilmesi Hz. Musa’nın kekemeliğindedir. Tur Dağı’nda Allah ile söyleşmesinden ötürü “kelim” ve “kelimullah” olarak anılmıştır (Akkuş, 2000: 132).

İslam dini Hz. Musa'nın da dinidir. Hz. Musa'nın inananlara değil Firavun gibilere gönderildiği bildirilir. Mısır'a dönen Hz. Musa Firavun'u dine davet eder, fakat daveti kabul etmez. Firavun'un sihirbazları ile yarışır ve mucizeler gösterir, bunun üzerine sihirbazlar Hz. Musa'ya iman ederler. Firavun bu sihirbazların ellerinin ve ayaklarının kesilmesini emreder ve onları astırır (Akkuş, 2000: 132).

Musa birçok mucize gösterir: suları kana çevirme, kurbağa yağdırma, büyük sinek veya çekirge ortaya çıkarma, dolu, kar fırtınası, Kızıldeniz'i ikiye ayırma vb... Peygamberlik görevini tamamlayan Hz. Musa Yuşa'yı halife tayin ederek 120 yaşında vefat eder. (Akkuş, 2000: 133-134).

Battal-nâme'de, kâfirler Battal Gazi'nin mucize gösterdiği takdirde Müslüman olacağını söyler ve buna Hz. Musa'nın mucizelerini örnek gösterir: "*Bunlar dahu eyitdiler: İsa peygamber 'aleyhi's-selam- ölüyi diri kılurdu ve Musa bunca mucizatlar gösterdi, biz ana ikrar getürdük.*" (Demir-Erdem, 2006: 132).

Dânişmend-nâme'de ise manzum kısımda Hz. Musa'nın yalnızca ismi geçmektedir:

"Kanı Musa vü İsa kanı Ahmed

Habibul'lah u Mahmud u Muhammed" (Demir, 2004: 240).

Saltuk-nâme'de Şerif ile bir Yahudi'nin bir diyaloguna yer verilmiştir. Yahudi Hz. Musa'yı rüyada gördüğüne dair yalan söyler; Şerif'i kandırmaya çalışır (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 84).

Saltuk Gazi Kaydafan şehrini alıp şehrin kilisesine gider. İçerideki mermerin üzerindeki yazıda peygamberlere ait hangi eşyaların bulunduğu şöyle yazılmaktadır: "*Ben Bahtü'n Nasram. Kudüs-i Şerif'i yakdum, malun ve esbabın alup bunda getürdüm. Ol kandilleri Kudüs-i Şerif'den getürdüm ve bu değnek Hz. Musa'nun asâsıdır ve zırh Hazret-i Davud nebînündür ve bu tâc Hazret-i İsâ'nundur*" (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 179).

Sarı Saltuk'un Mısır'da timsahlarla arasında geçen konuşmada da Hz. Musa kıssasına şöyle telmihte bulunulur: "*Nâ-gâh ol timsahlardan birisi heman ilerü gelüp Şerif e fasih lisan birle selam viridi ve eyitdi : 'Server! Bizi sen n'içün böyle kırarsın? Bizüm ne günahumuz vardır? Digil' didi. Server eyitdi : 'Âdem oğlanlarına n'içün kasd*

idersiz? Kan eylemekden korkmaz mısınız? Yohsa Fir'avn Firavn'a leşker olup Hazret-i Musa Peygamberi kova getirüp bile bir uğurdan at depdünüz gark oldunuz, anun nisbetin mi idersiz” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 205).

Saltuk Gazi'nin çölde aç susuz kalması üzerine ettiği dua da Hz. Musa'nın bir başka kıssasına telmihtir. *“Eyitti : ‘ İy Hakk! Eger ben kulunu bu yirden aç ve susuz helak idesin, emr senündür, elümden ne gelir. Ve eger dirildürsen bana bu tasta su viresin. Nitekim Kelim'ün Musa aleyhi's- salat ve selama emr eyledün, âsâsın taga urdı, kudretinle sular akup revan oldı. Ben za'if kulcugaza dahı viresin, keremünden ne eksile? ‘diyüp, elin ol taşa urup, feryad eyledi” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1990: 53).*

Görüldüğü üzere İslamiyet sonrasında teşekkül eden destanlardan Battalname ve Danişmend-nâme'de yalnızca ismi zikredilmiş; Saltuk-nâme'de ise Hz. Musa mucizeleriyle bağlantılı kıssalara değinilmiştir.

1.1.21. Hz. Nuh

Hz. Nuh vahiy gönderilmiş büyük peygamberlerdendir. Kur'ân-ı Kerim'de (7. Araf: 59-64, 10. Yunus: 71-73, 11. Hud: 25-34) ayetlerinde Hz. Nuh'un ismine yer verilmiştir. Hz. Âdem'in alnındaki nübüvvet nuru, Hz. Şit'e, Hz. Nuh'a ve diğer büyük peygamberlerden sonra Hz. Muhammed'e geçmiştir. Mesleği doğramacılık olan Hz. Nuh'a 50 yaşında vahiy gelmiştir. Hz. İdris'in göğe çekilmesinden sonra putlara tapan kavime tevbe ve istiğfar için gelmiştir. Gönderildiği kavim dine daveti kabul etmemiş, Hz. Nuh umudunu kesmiş ve kavmine beddua etmiştir. Hz. Nuh'a ilahi emirle ailesini, eşini ve canlılardan birini yanına alarak bir gemi yapması söylenmiştir. Gemiye alınan kişiler 7 veya 80 olarak rivayet edilmiştir. Canlılar gemi katlarına yerleştirilmiştir. Kavmi bu gemiyle alay etmiştir. Kavminden kendine inananları, oğullarını ve onların eşlerini almış, kırk gün kırk gece yağın yağışla yeryüzü altı ay boyunca sular altında kalmıştır. Yağmur durunca gemi Ağrı (Ararat) Dağı'na inmiştir. Nuh'a inanmayanlar arasında oğlu ve eşi de bulunmaktadır. Onlar da kavmi gibi suda boğularak ölürler (Akkuş, 2000: 144).

Saltuk-nâme'de adına rastlanan Hz. Nuh, Saltuk Gazi'nin Hz. Muhammed'in bütün peygamberlerin sultanı olduğunu vurgularken ismi geçmektedir:

“...bizüm Peygamberümüz cemî enbiyânun Sultânıdır. Anun ümmetinde azizler var kim İsa, Musa, Halîl ve Dâvud ve Nûh peygamber mucizelerin velâyet birle göstereceler câ'iz ve kâdir olur. didi.” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 56-57).

Yine Saltuk-nâme'de Yecüc ile Mecüc'ün Nuh Peygamber'in oğlu Yafes'in soyundan geldiğini söylenir (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 92).

1.1.22. Hz. Osman

Künyesi, Osman b. Affan b. Ebil-as b. Ümeyye b. Abd-i Şems b. Abd-i Menaf el Kureyşi el-Emevi'dir. Hz. Osman cennetle müjdelenen on sahabiden biridir. Soyuz Hz. Muhammed'e dayanan Hz. Osman, İslamiyet'i kabul eden dördüncü Müslümandır. Hz. Muhammed'in kızı Rukiye ile evlenmiş ve Medine'ye hicret etmiştir (Akkuş, 2000: 147).

Dönemin önemli tüccarları arasında bulunan Hz. Osman cömert ve takva sahibidir. Hakkında birçok hadis rivayet edilen Hz. Osman orta boylu, esmer çehreli, buğday benizli olarak tasvir edilmektedir. Hz. Osman eşi Rukiyye'nin ölümü üzerine, Hz. Peygamber'in diğer kızı Ümmü Külsüm ile evlenmiştir. İslam dünyasında bu yüzden “Zinnureyn” olarak adlandırılmıştır (Akkuş, 2000: 147).

İslamiyet'in üçüncü halifesi olan Hz. Osman, Hz. Ömer'in şehid edilmesinden sonra bu makama geçmiştir. Onun zamanında, Horasan, Maveraünnehr, Kafkasya ve Afrika'ya fetihler düzenlenmiştir. On iki yıl hilafette kalan Hz. Osman Mısır valisinin değiştirilmesi üzerine yaşanan ayaklanmada, 82 yaşında, evinde şehit edilmiştir. Kabri Medine'dedir. (Akkuş, 2007: 147).

Battal-nâme'de Hz. Osman, Hz. Ömer'den sonra gelen halife olarak tanıtılmıştır (Demir-Erdem, 2006: 71).

Dânişmend-nâme'de ise bir manzum kısımda Dânişmend soyunu överken dört halifenin de adının geçtiğini görmekteyiz (Demir, 2004: 91).

Hz. Osman, Saltuk-nâme'de kendine daha çok yer bulmuştur. Saltuk Gazi'nin atına daha önce Hz. Osman'nın da bindiği vurgulamıştır (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987). 8). Destanda Hz. Muhammed, Halîlü'r-râhmân'ı Hz. Ömer ve Hz. Osman nesline vermiştir (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 54). Destanda görülen bir rüyada Hz. Muhammed'in yanında

dört halife de bulunmaktadır. (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 203). Saltuk-nâme'de Hz. Osman üçüncü halifedir (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1998a: 179, 199); onun zamanında İran, Horasan, Türkistan, Hindistan ve Habeş fethedilmiştir (Akalin 1988a: 209); Hz. Osman'nın Mervân-har adlı kişi tarafından şehit ettiği bilgisi de mevcuttur (Akalin 1988a: 209, 213, 215; Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1990: 40). Ayrıca Hz. Osman'nın Kur'ân-ı Kerim'i bir araya getirdiği ve Hz. Ali'nin gözlerinin ağırması üzerine Hz. Osman'nın yazmayı da üstlendiği söylenmektedir (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1990: 109, 110).

Saltuk Gazi Hz. Osman'ın kamçısına sahiptir ve atını bununla kamçulamaktadır (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 121).

Özellikle İslamiyet sonrasında teşekkül eden destanlarda gördüğümüz üzere Hz. Osman'nın da tarihi kişiliğine uygun olarak anlatıldığını söylemek mümkündür.

1.1.23. Hz. Ömer

İslamiyet'in ikinci halifesi olan Hz. Ömer din için büyük önem taşımaktadır. Künyesi, Ebû Hafs Ömer b. el-Hattâb b. Nüfeyl b. Abdiluzzâ el-Kureşî el-Adevî'dir (Fayda, 2007: 44). Cennetle müjdelenen on büyük sahabilerden olan Hz. Ömer, Ebu Cehil'in (ö.3/624) akrabasıdır. İlk başta Cahiliye için mücadele eden Hz. Ömer, kırkıncı veya kırk beşinci kişi olarak İslamiyet'i kabul etmiştir. Onun Müslüman olmasıyla birlikte İslamiyet açık bir şekilde kabul edilmeye başlanmıştır (Akkuş, 2000: 151).

Hz. Muhammed'in ölümünden sonra, Hz. Ebubekir'in halifeliğini desteklemiştir. İlk halifelik döneminde Hz. Ebubekir'e hep destek olmuştur ve Hz. Ebubekir'in isteği ile halife olmuştur. "*Emirülmüminin*" ismi ilk kez onun için kullanılmıştır. On yılı aşan halifelik döneminde hep adaletli davranmıştır. Adaletli olması, doğruluğu ve ileri görüşlülüğü Hz. Muhammed tarafından ona "Faruk" lakabının verilmesini sağlamıştır. Adaletli, dayanıklı, cesaretli, abid, merhametli ve varlık içinde yokluğu kabul etmiş birisi olarak tanıtılan Hz. Ömer'i takdir eden birçok hadis bulunmaktadır (Akkuş, 2000: 151).

Hz. Ömer kaynaklarda uzun boylu, gür sesli ve heybetli bir kişi olarak geçmektedir. Birçok kadınla evlenen Hz. Ömer, ilk evliliğini Zeyneb bint Maz'ûn el-Cumahiyye ile yapmıştır ve bu evlilikten Abdullah ve Hafsa dünyaya gelmiştir. Başka evlilikler de yapan Hz. Ömer'in son evliliği 638'de Hz. Ali ve Fâtıma'nın kızları Ümmü

Külsûmledir. Hz. Ömer'in bu evliliğiyle Resûl-i Ekrem'le akrabalık kurma amacı taşıdığı bilinmektedir (Fayda, 2007: 44). Ayrıca kızı Hafsa'yı Hz. Muhammed ile evlendirmesi bu ilişkiyi daha da kuvvetlendirmektedir.

Hz. Ömer döneminde Şam, Filistin ve İran fethedilmiştir. İmar faaliyetlerine de önem verilmiş, camiler ve mescitler yapılmıştır. 63 yaşında bir köle tarafından bıçaklanarak şehit edilmiştir. Mezarı Medine'de Ravza-i Mutahhara'dadır (Akkuş, 2000: 151).

İslamiyet sonrası Türk destanlarında ikinci halife Hz. Ömer, kendine yer bulmuştur. Battal-nâme'nin başında, Battal Gazi dünyaya gelmeden önce İslam tarihi hakkında bilgi verilir. Burada Hz. Ebubekir'den sonra Hz. Ömer'in on iki yıl halifelik yaptığı anlatılır (Demir- Erdem, 2006: 71).

Ayrıca destanda Malatya beyinin Hz. Ömer'in soyundan geldiği belirtilerek soyu ön plana çıkarılır (Demir-Erdem, 2006: 71).

Dânişmend-nâme'de de manzum kısımda dört halifenin ismi anılmaktadır:

“... Ol Ebûbekr ü Ömer Osman Aliyyü'l Murtaza
Mürdeye İsa-nefes hem nefeslerün cananıdır” (Demir, 2004: 138).

(Demir, 2004: 138).

Saltuk-nâme'de de Saltuk Gazi'nin bindiği ata daha önce Hz. Ömer'in bindiği vurgulanmıştır (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 8). Ayrıca Hz. Ömer zamanında Hz. Hasan'a ve Hz. Hüseyin'e kötü bakan birinin gözünü çıkarttığı dile getirilerek Hz. Ömer'in onlara olan sevgisi dile getirilmiştir (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 10).

Destanda Hz. Muhammed'in, Halîlü'r-râhmân'ı Hz. Ömer ve Hz. Osman nesline vermesi de onlara gösterdiği değer ifadesidir (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 54).

Saltuk-nâme'de ikinci halife olarak adı geçen Hz. Ömer (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 179, 260) zamanında Hama, Halep, Mısır ve Şam fethedilmiştir (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 208). Ayrıca bir kalenin Hz. Ömer zamanında fethedildiği bilgisi mevcuttur (Akalin: 1990: 5).

Sarı Saltuk Şam'da yaşadığı bir macera ise onun dört halife ve Hz. Ali nesline karşı gösterdiği bağlılık, saygı ve sevgiyi ortaya koyacak niteliktedir. Bu şehirdeki bir

hutbede hatip Hz. Muhammed, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ı anıp Hz. Ali'yi ve nesline kötü sözler söyleyince Sarı Saltuk onları cezalandırır (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 199).

Destanda rüyada Hz. Muhammed, Hz. Ebubekir, Hz. Osman, Hz. Ömer ve Hz. Ali genellikle birlikte görülür (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 203).

İslam tarihinden örnek verilen bir yerde Hz. Muhammed Hz. Ömer'e insan ruhunun dört kısımdan oluştuğunu söylemektedir:

“Resul salla’lahu aleyhi ve sellem eyitti: ‘Ya Ömer! Ruh-ı insan dört kısım üzredür. Evvel rûh-ı Kuds’tür. Ana rûh-ı sultani dirler. İkinci ruh-ı rahmânîdür, üçüncü rûh-ı hayvanîdür, dördüncü rûh-ı cismanîdür bedende olur. Ol taşra gelen ruh-ı cismânîdür. Ol üç kısım ervâh çıkmaz, durur. Anlar çıkacak insan ölür, vefat ider. Rûh-ı hayvânî akla münkasımdur; Rûh-ı cismanî nefse munkasımdur,’ didi.” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1990: 101).

Hz. Ömerle ilgili bilgilerin bulunduğu destanlarda onun İslamiyeti kabul etmesiyle dinin yayılma hızının arttığı; kuvvetliliği; halifelik döneminde gösterdiği adalet ön plana çıkarılmaktadır.

1.1.24. Sa’d. B. Ebû vakkas

Milâdi 592 yılında Mekke’de doğmuştur. Künyesi Ebû İshâk Sa’d b. Ebî Vakkâs Mâlik b. Vüheyb (Üheyb/Vehb) el-Kureşî ez-Zührî’dir. On yedi ya da on dokuz yaşlarında İslâmîyet’i kabul etmiştir. Annesi İslamiyet’i terk ettirmeye çalışmış fakat dininden döndürememiştir. İslâmîyet’in ilk yıllarında müslümanlarla alay eden bir müşriği yaraladığı için İslâm uğrunda ilk kan akıtan kişi diye anılmıştır. Medine’ye hicret etmiş Bedir ve Uhud savaşlarında büyük yararlılıklara göstermiştir. Cennetle müjdelenen on sahabeden birisidir. Hadis rivayetinde çok iyi olan Sad b. Vakkas emin olmadıkça hadis rivayet etmemiştir. Sa’d 55 yaşında Akik’te vefat etmiştir (Hatipoğlu, 2008: 372-373).

Saltuk-nâme’de Saltuk Gazi düşmanıya cenk ederken Sa’d b. Ebû Vakkâs’ın yayını kullanmıştır:

“Tırbanos kakıyup kılıç eline alup seğırtti. Şerif dahı Sa’d b. Ebû Vakkâs yayın kurbanından bir ok eyle urdı kimboğazından taşra çıkdı” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 11).

1.1.25. Hz. Süleyman

Büyük peygamber ve sultan kişiliklerdendir. İsrailoğullarının peygamberi ve üçüncü hükümdarıdır. Süleyman Davud’un oğludur. İnsanlara; cinlere, şeytan, perilere, vahşi hayvanlara, kuşlara, yılan, karıncalara ve rüzgâra hükmettiğine inanılır. On iki yaşında babasının yerine tahta geçmiştir. Geçimini ördüğü zembillerle sağlamıştır (Akkuş, 2000: 156).

Süleyman adı Kur’ân-ı Kerim’de Sebe Suresi, (34. Sebe: 12-21), Neml Suresi (27. Neml Suresi: 15-44), Sa’d Suresi (38. Sad: 30-40)’nde geçmektedir.

Hz. Süleyman, Hz. Davud’dan sonra diğer kardeşleri arasında halef olarak seçildiği, mucizeleri, gizli bilgilere sahip oluşu, kuş ve hayvan dillerini bilmesiyle tanınır. Süleyman kaynaklarda zeki ileri görüşlü, engin bilgi sahibi birisi olarak tasvir edilir. Ayrıca Hz. Süleyman yapı, teknik, icad, adelet ve imar faaliyetlerinde örnek bir kişiliktir (Akkuş, 2000: 157).

Hz. Süleyman hakkında birçok menkıbeler bulunmaktadır. Hz. Süleyman sefer sırasında bir karınca beyini konuşmasını duyar ve onunla sohbet eder. Karınca beyi ona bir karınca budu ikram eder. Hz. Süleyman orduyu doyuran budun artanını karıncaya ikram eder. Ayrıca Hz. Süleyman’ın onun şöhretini duyup gelen Belkısla evlendiği söylenir. Hz. Süleyman öldüğünde geniş coğrafyaya yayılan ülkenin iyi yönetilmediği için bölündüğü kaydedilmektedir. Ülke Yehuda ve İsrail olarak ikiye bölünmüştür (Akkuş, 2000: 158).

Battal-nâme’de görülen bir taht, özellikleri itibariyle Hz. Süleyman’ınki ile özdeşleştirilmiştir. “Andan geçip bir saraya dahı geldi, gördi kim bir yerde asılmış ve perdeyi kaldırıp içeri girdi. Andan gördi kim dört suffe şeddadı birbirine karşı ortada bir taht-ı Süleymani kamu sarayın içi altun ve gümüş ile sıvanmış ve illa bir kimse yok” (Demir-Erdem, 2006: 260, 276).

Dânişmend-nâme’de ise Melik Gazi, Hz. Süleyman’ın cihan hükümdarı oluşu ve yüzüğüne telmih yapılarak anlatılmıştır:

“Süleyman’ısın iy server cihanun
Geçüpdür barmağına şimdi hatem” (Demir, 2004: 106).

Dünyanın Hz. Süleyman’a dahi kalmadığı şöyle dile getirilmiştir:

“Süleyman’a vefâ kılmadı âlem
Kıyâs it bâkisin V’allâhu â’lem” (Demir, 2004: 115, 240).

Hz. Süleyman’ın padişahlığına şu sözlerle yine telmihte bulunmaktadır:

“Cihân sultânlarından bil kim ol hân
Yig idi cümlesinden çün Süleyman” (Demir, 2004: 275).
“Süleyman kim kamu âfâk u etrâf
Cihânı tutmuş-ıdı Kaf u tâ Kaf” (Demir, 2004: 275).

Diğer dini kişilik ve tiplerde olduğu gibi, Hz. Süleyman da Saltuk-nâme’de hakkında en çok telmih yapılandır. Sarı Saltuk, peri padişahına, Kaf Dağı’nı gören ve onun hakkında bilgisi olan birisinin olup olmadığını sorunca yanındaki yaşlı bir cin şöyle bilgi vermiştir: “Ya Server! Bu Kâf’un hâlin dâhî dirler bir sâhir vardı, denizin dibinde olur. Anı Hazret-i Süleymân haps itdi. Anun bir peri şakirdi vardur, adına Tegânûş dirler ol bilür ola.” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 107).

Saltuk Gazi, Tegânûş’a Hz. Süleyman’ın neden bir sihirbazı Kaf Dağı’na hapsettiğini sorar. Tegânûş şöyle yanıt verir:

“Tegânûş dönüp Şerif Hazretine eyitdi: ‘Ya Şerif, ya Server! Rivâyet iderler kim bu Dâhî bir gün ol Nebî-i Kerim öninde gazabla dimiş kim : ‘Ben eğer senden sonra kalursam cemî âdem-zadı helâk idem’ dimiş. Pes Hazret-i Süleyman dahı ‘Bu ilm-i sihirde ziyade mahirdür, insan incidüp ziyade elem idiserdür diyüp haps itmiş. Pes kimse Hazret-i Süleyman hapsini bozmağa kadir olmadı.’ didi” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 109).

Destanda bir mağaraya giden Saltuk Gazi orada Rüstem b. Zal tarafından yazılmış bir mektup görür. Mektup Rüstem’i şöyle tanıtmaktadır:

“*Dimiş kim: ‘Ben kim Rüstem b. Zal’am ve Hazret-i Süleyman nebinün pehlivanıyam. Bu yirde yitmiş bin div ve Ehremen üstüme üşdiler. Anlardan üç bin div öldürdüm. Bakisi kaçdılar. Sıdum, tağıtdum. Bu amûdı bunda nişan idüp, gitdüm.’ dimiş*” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987:119).

Destanda bir kapının üzerinde Saltuk Gazi şu yazıyı okur:

“*Ben kim Hazret-i Sülayman b. Dâvûd’am. Bu yirde kabrüm kodum gitdüm dahı bunda gelen kimesne bu bu kapuyı açup beni göre.*” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 120).
Sonra Hızır yardımıyla Hz. Süleyman’ın kabrine gider, onu görür ve orada dua eder (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 121).

Saltuk Gazi’ye Şavân Şah Nil Nehri’nin nereden çıktığını İskende ve Hz. Süleyman harici kimsenin bilmediğini söyler (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 234).

Saltuk Gazi’nin devleri öldürmeye teşebbüs etmesi üzerine devler:

“*Bizden sen ne istersin dahı bilmez misin kim Hazret-i Süleymân b. Dâvud’a Hak Ta’âlâ-celle ve alâ- Divleri öldürme, haps eyle tâ uslanalar.*” derler (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 241).

Hz Süleyman’a ait bir mektupta şöyle yazmaktadır: “Ben kim Hazret-i Süleyman b. Davud’am, bunda geldüm” güneş ıssısından katı incindüm. Divlere bu kubbeyi bir sa’atde bünyad eyledüm. Üzerüme sâye-bân eylediler, oturdum. Bundan kalkdum, bu tağun ve deniz tarafın seyr itdüm.” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 247).

Ayrıca Hz. Süleyman’ın cinler ve hayvanlar hükmettiği de geçmektedir: “Andan oğlu Süleyman Peygamber –aleyhi’s-selam-ana geldi, ins ü cine vuhş u tüyûra mâr u mûra hükm eyledi. Cihân mamur eyledi. Kudüs-i şerif’i ol tamam idüp yapmıştı. Süleyman –aleyhi’s-selâm- dahı gitti (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1990: 39).

1.1.26. Hz. Şit

Hz. Âdem’in oğullarından ve kitap gönderilmiş peygamberlerdendir. Kabil tarafından öldürülen Habil’e karşılık Hz. Âdem’e “bahşiş” anlamına gelen Şit verilmiştir. Hz. Şit, fizik ve huy olarak Hz. Âdem’e benzetilmiştir. Hz. Âdem onu varis olarak görevlendirmiştir. Ona itaat edenler olduğu gibi karşı çıkanlar da olmuştur. Tufan’ın olacağını, gece ve gündüz saatlerini, inzivaya çekilmeyi Hz. Âdem’den

öğrenmiştir. İlk kez kılıçla savaşan kişidir. Sakalın ilk kez Hz. Şit'e oluştuğuna inanılır bu yüzden berberlik ona bağlanmıştır. Hz. Şit 912 yıl yaşamış ve Abu Kubays mağarasına defnedilmiştir. Kabil'in soyu Tufan'da yok olduğu için daha sonraki insan neslinin ikinci atası olarak görülmüştür (Akkuş, 2000: 165-166).

Hz. Şit'e sadece Saltuk-nâme'de Saltuk Gazi'nin bir duasında rastlanmaktadır: *"Pes Server Saltih bu sözleri dinledi hayran olup: 'Kudret senündür iy Hak!' didi dahi eyitti: Atasuz oylan togurdan sensin. Nite kim Âdem'i ve Havva'yi topraktan yarattun ve İsa peygamber 'aleyhis-selam babasız bir nefes nefhadan Meryem belinden vücûda getürdün ve Şit -'aleyhi's-selam-ı hikmetünle sen halk eyledün. Zihi kudret ve hikmet ve Hâllak!' didi."* (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 127).

1.1.27. Hz. Yunus

Kur'ân'da ve tefsir kaynaklarında geçen İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerdendir. Musul civarında yaşayan Ninova halkına tebliğ ile vazifelendirilmiştir. Hz.Yunus kendisine inanmayanların Allahtan bir gazap geleceğini bildirerek dağa çıkmıştır. Gökyüzünde kara bulutların birikmesinden korkan halk, Allah'a yalvarmıştır. Duaları kabul edilen halk gazaptan kurtulmuş ve şehre geri dönmüşlerdir. Yunus haber verdiği gazabın gerçekleşmemesinden dolayı halkın nezdinde yalancı ilan edileceğini düşüncesi ile çöle gider (Akkuş, 2000: 172).

Halk kültüründe sıkça bahsedilen kaynaklarda Yunus-balık hikâyesi ise şu şekildedir. Yunus deniz kıyısında bulduğu bir gemi ile yolculuğa çıkar, gemi denizin ortasında hareketsiz kalır ve yolcular suçlanır fakat yunus suçlunun kendisi olduğunu söyler. Üç defa kura çekilir ve üçünde de Yunus suçlu çıkar. Bunun üzerine Yunus kendini denize atar, o esnada bir balık Yunus'u yutar. Yunus balığın karnında zayıf düşer hatta vücudunu örten tüyler dökülür. Balık Yunus'u karaya bırakır. Civardaki bir çoban Yunus'u görür ve halkına haber verir. Yunus şehre getirilir. Bu mucize karşısında Nirvana halkı Yunus'un emirlerine uyar (Akkuş, 2000: 172).

Battal-nâme'de Hz. Yunus'un balığın karnında kalmasına telmihte bulunulur ve Battal Gazi balıkla konuşur: *"Seyyid gördi kim deryadan bir balık çika geldi. Fasih dil ile Seyyid'e selam viridi ve eyitdi: 'Ya Seyyid! Ben ol balığım ki Yunus peygamber benim karnımda kırk gün yatdı ve benim içim tolu. Tesbih ve tehlil toldı ve anın berekatında"*

kamu balıkların şeyhi oldum. Bu gün bir nida geldi kim 'Yar, Seyyid-i Battal Gazi'yi sudan geçür gel!' şimdi benim arkama bin, seni öte yakaya geçürem.'didi" (Demir-Erdem, 2006: 212).

Saltuk-nâme'de de dua eden Hz Saltuk Gazi Hz. Yunus'u karnında taşıyan balığı görür aralarında şöyle bir diyalog geçer:

"Şerif'i arkasına alup dahı Hakkun hikmetiyle adam gibi söyledi: 'Korkrna benden, ben Yunus Peygamber'i - 'aleyhi's-selam- kırk gün karnumda götürdüm' didi." (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 16-17).

1.1.28. Hz. Yusuf

Hz. Yakub'un oğlu, İshak'ın torunu olan Yusuf İsrailoğullarının büyük peygamberlerindedir. Kur'ânda anlatılan kıssalarda birisidir. Yusuf rüyasında güneşin, ayın ve yıldızların kendisine secde ettiğini görür. Rüyasını babası Yakup'a anlatır. Babası rüyasını kimseye anlatmaması hususunda onu uyarır. Zira kardeşlerinin ona kötülük yapabileceğini düşünür. Yakup'un korktuğu başına gelir ve Yusuf'u kardeşleri kuyuya atarlar ve Yusuf'un gömleğini alarak bir ceylanın kanı ile süsler ve babalarına getirirler. Kuyuya atılan Yusuf'u civardan geçen bir köle kervanı bulur ve çıkarır. Mısırda köle pazarında mısır azizine satılır. Mısıra yerleşen Yusuf'a hikmet ve tevil öğretilir. Olgunluk çağına denk gelen bu dönemde evin hanımı Züleyha Yusuf'a sahip olmak ister fakat Yusuf bu arzuya karşılık vermez, kaçması sırasında gömleği arkadan yırtılır. Bir şahitle Yusuf suçsuz bulunur ve bunu kaldıramayan Züleyha Yusuf'u hapisle tehdit eder ve Yusuf hapse atılır. Hapiste iki gencin rüyasını yorumlayan Yusuf bu rüyaları bilir ve yıllar sonra olayı hatırlayan delikanlılardan birisi efendisinin yorumlayamadığı rüyayı Yusuf'un bileceğini düşünür ve Mısır Meliki rüyasını Yusuf'a yorumlatır. Yusuf Melik'in rüyasını yedi bereketli yılı, yedi kurak yılın takip edeceğini söyler. Tabiri karşılığında Mısır Meliki Yusuf'u serbest bırakır fakat Yusuf suçsuzluğunun yeniden ispatlanmasını ister ve haksız yere hapis edildiğini anlaşılmasını sağlar.

Melik Yusuf'u hazinelerinin sorumlusu yapar. Kıtık yıllarında Mısır'ın tahıl ambarları başarı ile yönetilir. Bu sıkıntılı zamanda çevre diyardan gelen halka tahıl yardımı yapılır. Bu ülkelerden gelenler arasında Yusuf'un kardeşi Bünyamin de vardır.

Bu sırada Yusuf çok sevdiği kardeşi Bünyamin'i tanır ve bir hile ile yanında kalmasını sağlar. İkinci ayrılığa dayanamayan Yakup'un gözleri görmez olur. Yusuf'un babası için gönderdiği gömlek yaşlı Yakup'un gözlerine merhem olur ve oğulları ile birlikte Mısır'a gelir. Rivayetlere göre Yusuf ailesinden ayrıldıktan 21 yıl sonra kavuşurlar. Çeşitli kaynaklarda bahsedildiğine göre Yusuf Züleyha ile evlenir. Yusuf 110 ya da 120 yaşında iken vefat eder (Akkuş, 2000: 173-174).

Battal-nâme'de Battal'ın âşık olduğu kız tanıtılırken Yusuf'u seven Zeliha'dan daha güzel olduğu söylenmiştir. Bu yolla destan Yusuf ve Züleyha'nın aşkına telmihte bulunmuştur (Demir-Erdem, 2006: 95).

Dânişmend-nâme'de ise manzum kısımda Hz. Yusuf'un adı geçmektedir:

“Mutahhar Yusuf'un görçekliliğiçün

Yolında sâdik u girçekliliğiçün” (Demir, 2004: 98). Burada Hz. Yusuf'un temiz ve sadık olması hatıra getirilmiştir.

Saltuk-nâme'de Hz. Yusuf'un Mısır'a sultan olduğu zaman yüksekliği yirmi dört arşın olan direk diktirdiği destanda geçmektedir (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 204).

Mısır'a Çerkes soyundan gelenlerin sultan olmasını Çerkesler şöyle açıklar:

“Bizden öndin Yusuf Peygamber –a.s- Mısır'a Sultan oldı. Yûsuf-a.s- aziziin kuli idi. Biz dahı Yûsuf-a.s- gibi oluruz.” *didi*” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1990: 314).

1.1.29. Zeynel Abidin

Zeynelâbidîn'in doğumu ile ilgili net bir bilgi bulunmasa da genellikle 38 (659) yılında Medine'de doğduğu kabul edilir. Babası Hz. Hüseyin; annesi son Sâsânî hükümdarı III. Yazdicerd'in kızı Şehrbânû'dur. Kerbelâ olayına hastalıklı olması sebebiyle katılmamıştır. Dolayısıyla sağ kurtulan tek Hüseyin evlâdıdır. Yaşadığı sürece Kerbelâ olayından dolayı çıkan isyanların hiçbirine taraftar olmamıştır. Ehl-i beyt'in başına gelen felâketlerin onların siyasetle uğraşmasından ileri geldiğini görerek siyasetle ilgilenmez vezalim idarecilerin şerrinden korunmak için dinî-siyasî hiçbir olayın içinde yer almaz. Zeynelâbidîn, hayatında çeşitli sıkıntılara maruz kalmış ve ilk beş Emevî halifesinin devrine şahit olmuştur. Yaşamı boyunca Zühd ve takvâda ümmetin önde gelenlerinden biri olmuştur. Babası ve amcası dışında Hz. Âişe, İbn

Abbas, Ebû Hüreyre, Câbir b. Abdullah, Abdullah b. Ömer ve Ümmü Seleme gibi sahabelerden hadis rivayet etmiştir. Tâbiînden Saîd b. Cübeyr, Seleme b. Dînâr gibi kişilerle ilmî sohbetlerde bulunmuştur. Zeynelâbidîn, Hz. Peygamber (s.a.s)'in hadislerini rivayet edenlerdendir. Öğrendiklerini başkalarına da öğretmiş, talebeleri kendisinden fıkıh, tefsir, ahlâk ve tasavvufa dair bilgiler rivayet etmiştir. Öğrencileri arasında başta Zührî olmak üzere Süfyân b. Uyeyne, Nâfi', Mukatil b. Süleyman gibi kimseler zikredilmektedir. Zamanının en büyük fakihî kabul edilen Zeynelâbidîn, halledilmesi zor meselelerde başvuru bir şahsiyet konumundadır (Kılavuz, 2013: 365).

Tasavvuf kaynaklarında onun ilim, ibadet, edep ve ahlâka dair sözleri nakledilerek bazı kerametleri anlatılır. Zeynelâbidîn'in üstün vasıflarını terennüm eden şair Ferezdak'ın kasidesi de, ilmî şahsiyeti hakkında önemli bir kaynak olup (İliyyâ el-Hâvî, II, 353-356) birçok âlim tarafından şerh edilmiştir(Kılavuz, 2013: 365).

Hayatını daha çok ilim ve ibadetle geçiren Zeynelâbidîn'in vefat tarihiyle ilgili çeşitli rivayetler bulunmakla birlikte çoğunluğa göre 94 yılı Rebülevvel ayında (Aralık 712) Medine'de vefat etti ve Bakı' Mezarlığı'nda amcası Hasan'ın yanına defnedilir. Şiîler onun Halife Hişâm b. Abdümelik tarafından zehirlendiğini öne sürer. Vefat ettiği yıl içinde birçok fakihin ölümünden dolayı bu yıla "senetü'l-fukahâ" denilmiştir (Kılavuz, 2013: 365).

Battal-nâme ve Saltuk-nâme'de karşımıza çıkmaktadır Destanda, Battal Gazi'nin şeceresi Hz. Muhammed'e dayandırılmaktadır. Hz. Muhammed soyunu temsil eden Battal Gazi'nin şeceresinde Zeynelâbidîn'in de ismi geçmektedir (Demir-Erdem, 2006: 71-72)

Saltuk Gazi Zeynelâbidîn'in makamını ziyaret etmiştir (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 314).

1.2. TIPLER

1.2.1. Abdülkadir-i Geylânî

Geylânî 470'de Hazar denizinin güneybatısında Gîlân eyaletinin Neyf köyünde doğmuştur. Kadiriyye tarikatının kurucusu olan Geylani ehlibeyt soyundadır. Küçük yaşta babasını kaybetmiş annesinin ve dedesinin yanında büyümüştür. On yaşında mektebe eğitimine başladıktan sonra on sekiz yaşında tahsil hayatına devam etmek için Bağdat'a gitmiş ve burada devrin önemli âlimlerinden hadis; fıkıh edebiyat alanında dersler almıştır. Bağdat'ta bulunduğu yıllarda şehrin mutasavvıflarından Ebü'l-Hayr Muhammed b. Müslim ed-Debbâs aracılığı ile tasavvufa yönelmiştir. Yine bu yıllarda Hocası Ebû Saîd'in kendisi için hazır ettiği medresede kıraat, tefsir, fıkıh, hadis ve nahiv gibi ilimlerle meşgul olmuştur. Menkıbelere göre, yirmi beş yıl inzivaya girmiştir. Bu döneminin sonunda, başka biri yedirmedikçe kendi eliyle hiçbir şey yememeye yemin etmiş, aradan geçen kırk gün sonunda "açım, açım" diye iç sesler gelmesine rağmen sıra dışı bir dirayet göstermiştir. Sonunda bu hali Ebû Saîd el-Muharrimî'ye mâlum olmuş ve kendi evine götürüp eliyle karnını doyurduktan sonra şeyhlik hırkasını giydirmiştir. Ne zaman evlendiği bilinmesede evli ve çocuk sahibi olduğu bilinmektedir. Bağdat'ta vefat etmiştir (Uludağ,1988: 234-235).

Saltuk-nâme'de velilerin altın elbise giyemeyeceğinin söylenmesi üzerine Abdülkadir-i Geylânî'nin altın üzengili ata bindiğini ve veliliğin sadece bu sebepten gitmeyeceği söylenmiştir:

"Nakildür kim şeyh Abdülkadir-i Geylânî dahı altunlu üzengülü ata binerdi. Kulları altunlu tonlar giyerdi. Girü sahibi velâyet idi. Velâyet gitmez değme bir amel ile Hak Ta'âlâ viricek" (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1990: 323).

1.2.2. Abdülvehhâb Gazi

Abdülvehhâb Gazi; Battal-nâme, Saltuk-nâme ve Dânişmend-nâme'de karşımıza çıkan önemli dini kişiliklerden biridir. Abdülvehhâb Gazi'nin tarihi kişiliği hakkında fazla bilgi mevcut değildir. Köksal, Taberi'den aktardığı bilgide Battal Gazi'nin 113/731'de Bizans'la yapılan bir savaşta öldüğünü belirtmektedir (Köksal, 1984:)

İslamiyet'ten sonraki destanlardaki en önemli kişilerden olan Abdülvehhab Gazi halkın muhayyilesinde de şöhret sahibidir. Abdülvehhâb Gazi'nin birçok şehirde türbesi, yatır ve makamı bulunmaktadır. İznik, Elazığ Baskil İlçesi Kale Köyü, Bayburt, Akşehir gibi yerlery bunların içinde sayılabilir (Özen, 1995: 42).

Sivas'ta bulunan türbesi Yukarı Tekke adı verilen bir tepenin üzerindedir. Burası Sivas'ın en önemli adak yeridir (Özen, 1987: 66). Seyahatname'de Sivas tanıtılırken on bir derviş tekkesinden biri olan Abdülvehhâb Gazi Türbesi'nden de bahsedilmektedir:

“Cümle on bir tekyedir. Evvelâ Arpacızade tekyesi, Sivasî Efendi tekyesi, Halveti Tekyesi şehrin harici şarkına bir kaya üzre Süheyb-i Rûmî ki Abdülvehhâb Gâzi tekyesi derler ulu âsitânedir.” (Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 2011: c.III 123).

Yukarı Tekke hakkında Kutlu Özen şu bilgileri vermektedir:

“Türbe ile cami bir bütünlük arz eder. Türbeye ait ilk vakıf 1325 tarihinde yapılmıştır. Bitişindeki Abdülvehhab Gazi Mescidi'ne ait kitabe H. 901(1495) tarihini taşımaktadır. Selçuklu tarzında yapılan türbe Abdülvehhab Gazi'ye ait mavi çinilerle kaplı bir sanduka bulunmaktadır.” (Özen, 1995: 42).

Doğan Kaya, Sivas halkının Abdülvehhâb Gazi'nin çok defa şehri feleketlerden kurtardığına inandığını şu örneklerle anlatmaktadır:

“1939 Erzincan depreminde türbesinden çıkıp gökyüzündeki kırmızı bulutları eliyle uzaklaştırarak, Sivas'ı zelzeleden korur.

93 Harbinde (1877/1878) diğer erenlerle birlikte uzun cübbesi ve yeşil sarığıyla, Anadolu'nun içlerine doğru ilerleyen Rusların karşısına çıkarak onları durdurur.

Cami imamının rüyasına girerek, camiden eşya çalan hırsız ihbar eder ve yakalanmasını sağlar.” (Kaya, 2011: 32). Ayrıca genellikle çocuklarını sünnet ettirmek, ev sahibi olmak isteyenlerle diğer dilekleri olanlar Abdülvehhab Gazi'nin türbesini ziyaret ederler (Kaya, 2011: 32).

Özen, İznik'teki türbeyi,

“Halk buraya 'Bayrak Tepe, Abdülvehhab Gazi Tepesi, Sahabi Tepe' adlarını vermektedir. Adak için gelenler beraberlerinde bayrak getirdikleri için, Abdülvehhab Gazi'nin alışılmıştan daha uzun mermer kabri Türk bayrakları ile süslenmiştir. Sivas

halkı gibi İznik halkı da Abdülvehhab Gazi Hazretlerini Peygamberimizin sancaktarı olarak bilir.” (Özen 1995: 42). ifadeleri ile anlatır.

Menkıbeye göre, Hz. Muhammed bir mecliste Malatya şehrini över. Bu mecliste bulunan Abdülvehhab Gazi o şehri kimin göreceğini sorar. Hz. Peygamber’de kim sorduysa onun göreceğini söyler (Görkem, 1989: 134). İsmail Görkem’in derlediği bir menkıbe ise Abdülvehhab Gazi’nin şehit olmasıyla ilgilidir.

“O kale köyünün doğusundaki köye sırtını vermiş, düşmanlarla çarpışmaktadır. Bizanslılar, dağın susuz olduğunu bildikleri için, su yollarını keserler. Ama aradan birkaç gün geçmesine rağmen A. Gazi gеме teslim olmaz. Bizanslılar gece geç vakitte elinde kırbaçlarla su taşıyan birisini görürler. Bu kişi Malatya tekfurunun kızıdır. Kız: “Dinine âşık olduğum Abdülvehhab!” diye seslenince A. Gazi ona: “Kızım vakit tamamdır; dur, seni orada şehit etsinler. Sonra da gelip beni şehit etsinler.” der. Bizanslılar önce Kral kızını sonrada A. Gazi’yi şehit ederler. İslamiyet uğruna şehit olduğu için Kral Kızı’na sonradan Sıdkı Bütün Zeynep Ana adını verirler. Günümüzde gelen ziyaretçiler önce Kral Kızının mezarını, daha sonra da A. Gazi’nin mezarını ziyaret etmektedirler.” (Görkem, 1989: 135).

Görkem’in yöreden derlediği bir başka menkıbe de ise Abdülvehhab Gazi’nin vasiyeti,

“A. Gazi, Muşar dağı denilen Fırat’ın doğu tarafındaki dağa, dağ keçisi avlamaya gelirmiş. Beraberlerinde yiyeceklerini de getirerek çok geceler orada kalırlarmış. A. Gazi vefat ettiğinde Kale Köyünün yakınındaki bu mağaraya gömülmeyi vasiyet eder. Ölünce vasiyeti gereği oraya defnedilir. Mağaranın bulunduğu yerin 2. km doğusunda bir eski kilise kalıntısı mevcuttur.” (Görkem, 1989: 135) ifadeleri ile anlatılmaktadır.

Abdülvehhâb Gazi’ye atfedilen bir diğer türbe de Elazığ’ın Baskil ilçesi, Aydınlar bucağına bağlı Kale köyünde bulunmaktadır (Özen 1995: 42). Bu yörede Abdülvehhab Gazi hakkında anlatılan menkıbeler günümüzde Abdülvehhab Gazi’nin bu yöredeki manevi gücünün nereden geldiğini göstermektedir. Baskil ilçesinde Abdülvehhâb Gazi türbesine bağlı olarak yapılan uygulamalar dikkat çekicidir. Bunlardan biri şöyledir:

“Çocuğu olmayan kadınlar öncelikle niyet ederler. Önce Sıdkı Bütün Zeynep mezarına giderler. Boyunlarına dolak, yular gibi bir şey dolarlar. Oraya para kapışmak

için gelen çocuklar vardır. Kadın bu çocuklardan hangisini severse, yuların ucunu ona verir. Çocuk yularından çekerek kadını kabrin etrafında üç defa dolandırır. Çocuk: “Kulunsuz kısrak satıyorum. Alan var mı?” diye bağırır. Oradaki çocuklar “üç bin, beş bin, on bin...” diyerek fiyat artırırlar. Neticede kadının kocası: “Yüz bine bana yarar” der. O zaman başka kimse fiyat artırmayıp “Hayırlı uğurlu olsun” derler. Kadın gidip Abdulvehhap Gazi’nin kabrine yüzünü sürer, dileğini diler. Mezarın ayak tarafında bir ufak mağara yer alır. O mağaranın içinde kesilen kurbanların “omaca” ve “kaburga” kemikleri bulunmaktadır. Kadın: “Bismillah” der ve elini uzatarak mağaradan bir kemik alır. Omaca kemiği gelirse kadının oğlu, kaburga kemiği gelirse kızı olacağına inanılır. Doğacak çocuk erkek olursa adını Abdulvehhap, kız olursa Zeynep adını verirler. (Görkem, 1989: 136).

Yukarıda da görüldüğü gibi bu ziyarete daha çok çocuğu olmayanlar gitmektedir. Bunun yanında Abdulkadir Kıyak’ın bölge halkından derlediğine göre; trafik kazasından kurtulanlar, askerden dönenler... burayı şükür amacıyla ziyaret eder; adağı kabul olanlar kurban keser ve etlerini pişirip oradakilere sunarlar. Ziyaretçilerden bir kısmı burada dilek dileyip türbe içinde mum yakmakta ve türbenin etrafındaki ağaçlara bez bağlamaktadır (Kıyak, 2012: 169).

Bayburt’ta bulunan Abdülvehhâb Gazi Türbesi ise Erenli köyünün Duduzar Dağı’nın tepesindedir (Ünalın, 2013: 51). Abdülvehhab Gazi’nin Bayburt’taki türbesi hakkında Seyahatname’de şunlar nakledilmektedir:

“Evvela bu şehrin içinde cereyan eden nehr-i Çoruğ’un karşı mahallesindeki câmi’ ensesindeki kûh-ı bâlâya Duduzar Dağı derler. Anda bir ma’mur ve hevâdâr karye-i lâlezâr vardır. Anda ziyaret-i Abdülvahhap Gâzî medfûndur kim ziyaretgâh ve mesîregâh-ı hâs (u) amdır. Bu kûh-ı bülend kal’aya havâledir ammâ beynehüma nehr-i Çoruğ cereyan idüp top ermez bir mesafe-i ba’îde cebel-i âlîdir ve şehir içindeki câmi’ ensesindeki evc-i âsumâna peyveste olmuş kayaya nisf sâ’atde urûc olunur.” (Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 2011: c. II. 175).

Bayburt’taki Abdülvehhâb Gazi’nin türbesi genellikle Cuma günü ziyaret edilir. Ziyaretçiler buraya evde hazırladıkları erzak ile gelir; türbenin içinde iki rekâtlık namaz kılar ve Abdülvehhab Gazi’nin mezarındaki yeşil örtüye ellerini ve yüzlerini sürerler.

Burada bir süre uyurlar. Gördükleri rüya dileklerinin olup olmayacağına işaretir (Ünalın, 2013: 52).

Ünalın'ın kaynak kişilerden aktardığına göre buraya sadece yöre halkı değil şehir dışından da ziyaretçiler gelmektedir. Sınava girecek olanlar kalemlerini mezarın toprağına sürerek başarılı olacaklarını düşünürler. Hacca gidecekler de türbeyi ziyaret ederler (Ünalın, 2013: 52).

Türklerin yazılı ve sözlü kültüründe geniş yer tutan Battalnâme, Dânişmend-nâme ve Saltuk-nâme'de Abdülvehhab Gazi önemli bir dini şahsiyettir. Battal-nâme'de Battal Gazi'den sonra ortaya çıkan en önemli şahıs Abdülvehhab Gazi'dir. Destan onun kıssasıyla başlar. O, Hz. Muhammed'in yüzünü görmüş, gazalarına katılmış ve sancaktarlığını yapmış olması yönüyle destanlarda ön plana çıkar (Özen, 1995: 41).

"... Resul hazretinin mübarek hatırı şerifleri melul idi. Şol sebebden ki üç gün olmuştu kim Cebrail-i emin Hazret-i Rabbü'l-aleminden vahiy getürmemişti. Pes Resul hazreti mübarek yüzün yarenlerden yana tutup eyitti: "Ya ashâblarım dilerim ki içinizden biriniz bir latif hikâyeye yahud bir sergüzeşt idesiz. Biraz ana meşgul olam, inşa'allah karındaşım Cebrail aleyhisselam gele, vahiy getüre." didi.

Ashab ortasında bir yiğit uzun boylu, hub yüzülü, adı Abdü'l-vehhâb yerinden turı geldi, Resulullah önünde dua kıldı ve eyitti: "Ya Resülü'lâh! Çok seferler itdim ve çok iklimler temaşa kıldım. Amma dükili gördüğüm yerlerde hiç Rum'dan yeg yer görmedim ve şehirleri birbirine yakın ve suları firavan, çeşmeleri çok ve havası hub ve nimetleri vafir ve ademleri garib, dost amma kafirlerdir. İnşa'allahu te'ala ol vilayeti Hak Te'ala Müslümanlara ruzi kıla." didi." (Demir-Erdem, 2006: 70).

Battal-nâme'de Abdülvehhab Gazi'nin Cafer (Battal Gazi)'e Hz. Peygamber'in mektubunu göndereceğı Cebrail aracılığıyla iletilmektedir.

"... Yine Cebrail-i emin geldi eyitti: "Ya Muhammed Hak Te'ala şöyle buyurdu ki ol kişi ki sual eyledi, ol zamana ol kalacaktır, ol yiğidin yüzünü görüp anınla çok gazalar idecekdir benim habibim Abdü'l-vehhâb'ın başını sıgasın ve mübarek ağzı yarın anın ağzına bıraksun. Bu günü ve bu saati tarih idüp ana ismarlasın. Kaçan ki ol yiğide irişe, Resul'imın mektubın ana vire." didi. Yine uruc eyledi. Pes Hazret-i Resul buyurdu. Ol gün tarih yazdılar. Abdü'l-vehhâb'a ismarladılar. Hazret-i Resul başını sıgadı. Mübarek ağzın yarın ağzına kodı. Abdül-vehhab yutdı. Endi boğazında kaldı.

Aşaga inmedi. Zira kim emanet idi ve dahi çok nasihatler itdi: “Çün Cafer’e irişesin, benim selamımı ana degüresin.”didi. Abdü’l-vehhâb dest-i hattı aldı, yüzün yere urdı, sakladı.” (Demir-Erdem, 2006: 71)

Destana göre Abdülvehhâb Gazi “yaşlı bir pir” olarak karşımıza çıkmakta ve savaş meydanında birçok düşmanı alt etmektedir (Köksal, 1984: 88). Bir savaş esnasında onun meydana çıkışı, Talut’un onunla alay etmesi ve Abdülvehhab Gazi’nin karşısına çıkan düşmanların hepsini öldürüşü şöyle anlatılır:

“Ol dem kâfirlerden Talut meydana geldi ve eyitti: “Ey pir kişi! Bu askerde başka adam yok mudır ki seni meydana gönderdiler. Abdü’l-vehhâb eyitdi: “Ey seg bi-din! Eğer benim hakkımdan gelürsen İslam askerinde dahi gaziler vardır kim senin gibi ite cevab virirler.” didi. Talut lain kakadı, süngü havale eyledi. Talut melun kalkan beraber virdi. Süngü la’inin sinesine uğradı, arkasından çıktı. Lainin canı cehenneme gitdi. Kayser anı gördi, Şem’un’i meydana gönderdi. Abdü’l- vehhab-ı Gazi anı dahi helak eyledi.” (Demir-Erdem, 2006: 233)

Abdülvehhâb Gazi yaşadığı çağda manevi nüfuzu olan bir mürşiddir (Köksal, 1984: 89). Battal Gazi’nin (Cafer’in) babasının mansıbını Emir Ömer’den istemesi üzerine Abdüsselam onu babasının kanını almak için Mihriyayil’i aramaya gönderir (Demir-Erdem, 2006: 75-76). Abdülvehhâb Gazi durumu öğrenince bu davranışın hata olduğuna dair Emir Ömer’i şu sözleri ile ikna eder:

“... Ya Emir-i Ömer! Müslümanlık ve dindarlık ve beglik böyle midir ki üstümüze kâfirler geldi, birkaç karındaşımız kâfire karşı gitdiler. Biz evde oturup onların mesavisin iderüz.” didi. Emir-i Ömer “Hoş didin ey pir-i mübarek!” Tiz buyurdu, nekkareler dögdiler. Beş bin mümin muvahhid hazır oldu.” (Demir-Erdem, 2006: 83). Battal Gazi (Cafer) beş bin Müslümanı görünce şevke gelip kâfirleri büyük bir hezimete uğrattır. Bunu gören Abdülvehhab Gazi Hz. Muhammed’in mektubunu göstererek kutlu emanetleri teslim eder. Ağzının barını Cafer’in ağzına koyar. Cafer bu sayede yetmiş iki dili öğrenir (Demir-Erdem, 2006: 84-85). Abdülvehhab Gazi düşmanlara kendini tanıtırken, “Benim Abdü’l-vehhab Gazi, ey kâfirler! Üç yüz on beş yaş yaşadım ve Muhammed Mustafa’nın yüzün gördim.” (Demir-Erdem, 2006: 233) ifadesiyle Hz. Muhammed’in yüzünü görmesinin önemini vurgular.

Abdülvehhab Gazi destanda Battal Gazi'nin yardımcısıdır ve her zaman yanındadır. Destanda, savaşlarda meydana çıkış sırası zayıftan kuvvetliye doğrudur (Köksal, 1984: 89). Eserde de, İslam ordusu içerisinde meydana en son çıkanlar Abdülvehhab Gazi ve Seyyid Battal Gazi'dir (Demir-Erdem, 2006: 88-90).

Destanda Battal Gazi'den sonra en çok keramet gösteren de yine Abdülvehhâb'dır. İslam askerleri İstanbul'a yönelir. Esatur, Battal Gazi'ye karşı gelemeyeceklerini anlayarak Zülkarneyn'in mezarında bulunan Güzende Cazu'yu yardıma çağırır. Güzende Cazu'nun sihiyle askerlerin elleri bağlanır ve yere düşerler. Abdülvehhab Gazi meydana girince Güzende Cazu sihir okur ve su döker. Abdülvehhab Gazi'nin etrafını sel alır. Bu sırada Abdülvehhâb Gazi Hz. Muhammed'in duasını okur ve etrafına üfürür. O an su ortadan kaybolur (Demir-Erdem, 2006: 245-246).

Hasan Köksal, Abdülvehhâb'ı bir sabır adamı olarak nitelendirmektedir. Bunu Hz. Muhammed zamanından itibaren iki yüz yıl bekledikten sonra Malatya'da Battal Gazi'yi bulup mukaddes emanetleri ona teslim etmesine bağlamaktadır (Köksal, 1984: 89).

Ukbe, Kayser'in kız kardeşi Dilefruz'u halife avdayken kaçırarak İstanbul'a gönderir. Sonra halifeye, bu işi Battal Gazi'nin yaptığını söyleyerek kahramana iftira atar. Ukbe'nin fitnesiyle Abdülvehhab Gazi'ye çok eziyet ederler (Demir-Erdem, 2006: 193; 196). Köksal'a göre bu işkenceleri çekmesi de Abdülvehhâb Gazi'nin sabırlılığının göstergesidir (Köksal, 1984: 89).

Abdülvehhâb Gazi bu zulümlere katlanırken Hz. Muhammed de Battal'ın rüyasına girer,

“Ez-in-canib amma bu taraftan Seyyid hazret yolda gelürken düşünde Resul hazreti –sallallahu aleyhi ve sellem-i gördi. Seyyid'e eyitti: Ey ciger-guşem! Tiz Bagdad'a iriş, benim alemdarım Abdü'l-vehhab'ı Ukbe lain helak etmesün.” ifadeleri ile onu kurtarmasını ister (Demir-Erdem, 2006: 196). Burada Abdülvehhab Gazi'nin dini hüviyeti nedeniyle Hz. Muhammed'in rüya yoluyla yardıma geldiği görülmektedir. Seyyid Battal Gazi onu bu zor durumdan kurtarır ve din için bu kadar önemli bir kişiye işkence yapılmasını şu sözlerle tenkit eder:

“Ey halife! Niçin böyle kâfirin söziyle ol pir-i azizin ve Muhammed'ül Mustafa'nın mübarek yüzün gördi, şunun gibi horluklar itdirsın va'de dahı henüz tamam

olmadan yarınki gün Allah'ı te'ala hazretlerine ne cevab virirsin?" (Demir-Erdem, 2006: 196).

Köksal, Rum kayserlerinin Abdülvehhâb Gazi'ye olan kinini, onun İslamiyet'in yayılışı için gösterdiği çabaya ve İslam toplumundaki birleştirici rolüne bağlamaktadır (Köksal, 1984: 90). Fakat zaman zaman onun bu rolünün dışına çıktığını da görmekteyiz. Abdülvehhâb Gazi diğer destanlardaki özelliklerinden farklı olarak Battalnâme'de Esatur'un kızına aldanıp İslamiyet'i diliyle terk eder. Abdülvehhâb'ı Ab-ı Mabudiye suyu ile yıkar; beline zünnar bağlar; domuz eti yedirir ve puta secde ettirirler. Battal Gazi onun bu durumunu öğrenince çok üzülür; Abdülvehhâb Gazi'yi bulur; yeniden İslamiyet'i girmesine yardımcı olur. Abdülvehhâb Gazi de belindeki zünnarı keser ve iman tazeler (Demir-Erdem, 2006: 253-262).

Abdülvehhâb Gazi'nin ölümü savaş meydanındadır. Battal Gazi Medine'ye yerleşerek Malatya'yı oğullarına emanet eder. Başkomutan olarak da Abdülvehhâb Gazi'yi bırakır. Düşman, Battal Gazi'nin yokluğundan faydalanarak altı yüz bin askerle Malatya'ya yürür. Savaşta Abdülvehhâb Gazi'yi Avuc Frenk adlı kâfir başından vurarak şehit eder (Demir-Erdem, 2006: 307-308).

Destan, Battal Gazi ve Abdülvehhâb Gazi'nin ölümüyle sona erer. Dikkat çekici olan Dânişmend-nâme'nin Abdülvehhâb Gazi'nin mezarının bulunmasıyla başlamasıdır. Bu da Dânişmend-nâme'nin Battal-nâme'nin hem devamı niteliğinde olduğu hem de Abdülvehhâb Gazi'nin kerametlerinin ve şöhretinin bu eserde de devam edeceğinin göstergesidir.

Abdülvehhâb Gazi'nin şehit edildiği yer, Battalnâme'de belirtilmezken Dânişmend-nâme'de olay ve mekân ayrıntısıyla anlatılır. Malatya'nın ileri gelen beyleri toplanıp sefere çıkmaya karar verir; Halifeden izin alarak Sivas'a yönelirler. Sivas şehrinin yıkık vaziyetini görünce Dânişmend Gazi bunun sebebini sorar; Süleyman adlı biri de olayı şöyle anlatır:

"Melik Dânişmend ve Sultan Turasan ve Kara Togan ve Hasan bin Meşiyte ve Eyyüb atlandılar. Seyr idüp biraz ilerü yürüdiler, Sivas kalasına değin sürdiler.

Gördiler kim Battal Gazi –rahmetu'llahı aleyhi- Şemmas malı ile imaret kılduğu kaladır. Harab olmuş içindeki Müslümanlar cümle helâk olmuş, sünüklerinden burçlar

tolmuş. Melik Dânişmend sordu kim: “Bu kala’ı kim viran eylemiş?” Süleyman ilerü gelüp eytdi:

“Ben atamdan şöyle işitdüm ki ol vakt ki Seyyid Battal Gazi (Rahmetullahi aleyhi) bu kala’ı imaret idüp Musa bin Cude’i bunda hâkim kodı. Andan Rumiler hile idüp bazirgan suretinde beş yüz deveye sandıklar yükledüp her sandıkun içinde pür silah bir kâfir komışlar. Andan Sevsidos-ı Rumi, ki Sarhayil kardaşudur. Gümenek ve Tokat’ın begleridür. Çümkim kal’a kapısına irdiler. Müslümanlar kal’a kapısın yaptılar. Sevisdos eytdi: “Biz dahi Hallife leşkeriyüz, Kıfcak ilinden gelürüz. Ardımızdan Rumiler geliyorlar. Mal u hazineyi bizden almak isterler.” diyüp kizb ü hile itdi. Kal’a begi Musa bin Cude hasta idi. Naibi olan Ahmet Selim buyurdu, kapuyı açup develeri yükleri birle kal’aya çıkardılar. Bunların ardınca Serhayil gelüp kala’ı hisar eyledi. Rum çerisi taşradan cenge başladılar. Sevsidos melun dahi ol sandukları açdı. Bin kâfir silah ile taşraya çıkıdı. Dahi kal’a kapısına yürüyüp açdılar. Rumiler içerü tolup Müslümanları helak kıldılar ve bu kalayı ve Battal Gazi Mescidi’ni bu ikisi itdiler. Abdulvahhab-ı Gazi (R.A) gelüp dahi Abdu’l Mümin’e ve Abdüs’selam’a ve Ahmed-i Turan’a ve Muhammed-i Fellah’a haber virür. Gaziler gelüp kâfir ile ceng iderler. Kâfirleri zebun kılurlar. Andan Serhayil lain Canik Begi Matrid’a nâme’i sunar. Nâmede yazılmış ki: “Evvel Narınur. Benden sana ki Serhayil’em ve senin katuna ki Matrid’sın ve hoşça itsin. Çünkim name sana vara, gerekdür ki çeri virbiyesin, düşmanları aradan götürüz.” dimiş. Çün Matrid, ol yavuz it bu ahvali bildi, dört oğlu var-ıdı. Birinün adı Nikola ve birinün Küste ve birinün Gavras, dördüncisine Mihayil dirlerdi. Şol saat buyurdu, yarak kıldılar. Nikola’yı ve Küste’yi kırk bin er ile göndürdi. Revane oldılar, ahirü’l emr Sivas kal’asına irdiler. Gördüler kim Abdü’lvehhab ve baki gaziler aleyhi’r-rahma Serhayil ve Sivasdos birle cengi derler. Nikola ve Küste derhal ol kırk bin er-ile irdiler, Müslümanlara hamle kıldılar. Çok Müslüman şehid itdiler. “Rıdvanu’llahi aleyhim ecmain” Çün Abdü’lvehhab’ın öldüğün gördiler, Serhayil’e Haber virürler. Çün melunlar bu haberi bilüp kaladan aşağı inüp: “Çok zamandur ki cazularun başıdur, oda yanduralım.” Diyip yahud kaysere armağan gönderelüm diyü kasd idince gazilerin canları Hak ta’ala hazretine tazarru iderler. Şol saat Hak ta’ala kudretiyle yıldırımlar şakır, yağmurlar yagar. Nuh tufanı gibi sıyl kopdı. Ol kâfirleri tarfetü’l-aynda siyl götürüp Albis ırmağına döker. Hak ta’ala yitmiş bin kâfiri bir saatde helâk ider. Bu kadar askerden bir ferd kurtulmaz. Nikola ve Küste dahi kırk bin er-ile cümle

helâk olurlar. Pes Serhayil anda Ahmed-i Turran ardınca gider, iriüşüp şehid ider. Giriş gelüp görür ki kâfirlerin cümlesi siyl almış bir ademi- zad kalmamış. Siyl müslimanların gevdesin örtmiş. Her azine gicesi şehidler türbesinden nur arşa dinelürdi. Şöyle kim vaşf olunmazdı. Ol kâfirlerden ancak bir rahib kalur. Adı Turas ımış. Ol gelüp siyl haberin Serhayil'e bildürür. Ol Serhayil, tamuya ma'il kelbün can-ı kabihine korku düşer, çerisin alur, Gümenek'e gider. Ol zamanda berü bu kal'a şöyle viran yatur." didi. (Demir, 2004: 65-66).

Kutlu Özen'e göre burada bir savaş hilesi bulunmaktadır (Özen, 1995: 46). Müslümanları kılıçla mağlup edemeyen Rumlar hile yoluyla galip gelirler. İki kâfirin arasında kalan Abdülvehhâb Gazi şehit olur. Destanın bu bölümünden Abdülvehhab Gazi'nin kerametlerinin ölmeden önce olduğu gibi öldükten sonra da sürdüğü anlaşılmaktadır.

İslamiyet sonrasında teşekkül eden destanlarda peygamber, veli vb. kimliğe sahip din büyüklerinin kahramanlara rüya yoluyla yardımda buldukları görülmektedir. Dânişmend-nâme'de Abdülvehhab Gazi artık bu görevi üstlenmiştir. O, rüya aracılığıyla Melik Ahmed Gazi, Artuhi ve Efrumiyye'nin yardımına koşar (Özen, 1995: 45). Mesela Dânişmend Gazi, Deryanos kilisesini almakta zorluk çeker ve rüyasında Abdülvehhab Gazi'yi görür. Abdülvehhab Gazi, ona kilisenin sihirli olduğunu söyler ve Hızır Peygamber'in duasını okumasını şöyle tavsiye eder:

"Ol giçe Melik teşvişle uykuya varmışdı. Düşünde Abdulvehhab Gazi'yi gördi. Geldi, eytdi kim: "Ol ejderhadan korkma kim kamusu sihirdür, ol ruhbanlar iderler. Gererkdür ki yarın turasın ol diyre varasın, Hızır Peygamber duasın diyre karşı okıyup üfüresin, ta kim ol sihr batul ola ve duayı üstünüzde bile götürün. Ta kim cazuluk size kâr itmeye." didi." (Demir, 2004: 110).

Bir başka rüyada da Dânişmend Gazi onu Hz. Muhammed (s.a.v) ve diğer din büyükleri ile birlikte görür ve Artuhi ve Efrumiyye'nin düğününü yapması için uyarılır:

"Ol giçe Melik Dânişmend rahmetullahi aleyhi düşünde iki cihan güneşi Muhammed Mustafa'yı gördi. Cümle ashab, Ali ve Hasan, Hüseyin ve dahi Ebu'l Müslim, cihangir Horezmi Ahmed ve Seyyid Battal ve Abdülvehhab bu cümle gaziler bir yere cem olmuşlar. Melik bunlara karşı vardı, hizmet kıldı. Resul Hazretinin salla'allahu aleyhi ve sellem elin öpdü. Hazret-i Resul dahi Melik'i bağrına basup

koçdı, dahı arkasın sıgadı, hatırın sordı. Melik eytdi: “Nite oldı, bizi sora mı geldinüz?” didi. Seyyid Battal cevap virdi kim: “Biz bunda Artuhi’nin düğünine geldük. Gerek kim ırte düğün yaragın kılasız. İntizar haddan aşdı. Beklemek ateşten acıdur. Efrumiyye anun nasibidür.” (Demir, 2004: 151).

Dânişmend Gazi bu olay üzerine Artuhi ve Efrumiyye’yi birbirine nikâhlar. Yukarıda açıkça görüldüğü gibi dini hüviyete sahip bu kişilerin yaptırım gücü oldukça kuvvetlidir.

Artuhi ve Efrumiyye de Abdülvehhâb Gazi’den rüya yoluyla yardım alanlardandır. Rumlarla olan bir savaşta Efrumiyye’nin esir olması üzerine Hz. Muhammed Dânişmend Gazi’ye onu nasıl kurtaracağına dair telkinde bulunurken (Demir, 2004: 168), Abdülvehhab Gazi Artuhi’nin rüyasına girer ve ona konu ile ilgili ne yapması gerektiğini öğretir.

“Ben de bu giçe düş gördüm kim bir nurâni pir benüm katuma geldi. Bana selam virdi, ben anun kametine hüsn-i hulkuna hayran olup selamın aldum, dahı sordum ki: “Ne kişisin?” Eytdi kim: “Ben Hazret-i Resulün alemdarı Abdü’l-vehhab Gazi’yem ve Seyyid Battal Gazi’nin yarıyam.” Andan sonra eytdi kim: Ya Artuhi! Efrumiyye’yi n’içün unuttun, terk kıldun? Yüri usan olma olma didi.” (Demir, 2004: 168). Bu manevi rüya üzerine Artuhi Efrumiyye’yi kurtarmaya gider.

Abdülvehhâb Gazi, Efrumiyye’nin rüyasına girerek zindandan kurtulacağını şöyle müjdeliler:

“Andan Meryem Hatun dün buçugında bunları zindan kapısına ilettdi. Kırk kişi zindan kapusın beklerdi. Derhal zindanın ardına geçüp diyarın deldiler, içeri girdiler. Gördiler kim zindandan Kur’an avazı gelür. Artuhi bildi kim Efrumiyye’nün avazıdır. Lakin bir kuyu vardur. Anun ağzına bir büyük taş kapamışlar. Derhal taşı yuvarladılar, aşaga bakup Efrummiyye’yi gördiler. Artuhi ilerü vardı, Efrumiyye’ye selam virdi. Efrumiyye selam alup eytdi: “Şad geldünüz iy yarenler ve hem üç gündür ki size muntazıram.” didi. Artuhi eytdi: “Bizim geldüğümüzü neden bildün?” Efrumiyye eytdi: “Üç gicedür ki Abdülvehhab Gazi gelüp eydür ki: “Kayurma Artuhi gelür, seni kurtarur. Yanında iki kişü dahi gelürler, birinün adı Kara Tigin ve birinin adı Meryem Hatun’dur” diyüp beşaret haberin getirür.” didi. Andan Artuhi kemend bırakdı. İşaga

inüp Efrumiyye'nün bendini şişdi. Tiz yukarı çekdiler, taşra geldiler.” (Demir, 2004: 190).

Saltuk-nâme'de ise Abdülvehhab Gazi'yi Sarı Saltuk'un mezarını ziyaret ederken görmekteyiz (Özen, 1995: 45). Kayseri'den Sivas'a giden Saltuk, Abdülvehhab Gazi'yi tanıyor olmalı ki onun mezarını ziyaret etmiş ve onun için ağlamıştır:

“Ahir bir yire vardı. Abdülvehhab Gâzi kim anda şehid olmuşdı, yaturdı. Server (Sarı Saltuk) ol yirde oturdı, ağladı ve biraz dahı yatdı ve uyudı.” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 46).

İslami kaynaklarda tarihi kişiliği hakkında az da olsa bilgi bulunan Abdülvehhâb Gazi İslamiyet'ten sonra teşekkül eden üç destan ile halk inanışlarında veli tipini yansıtmaya başlamıştır. Abdülvehhâb Gazi'nin kıssasıyla başlayan Battal-nâme'de onun büyük bir zat olarak tanıtıldığı; şöhretini Hz. Muhammed'in yüzünü görmesi, onunla gazalara katılması ve sancaktarlığını yapmasından aldığı; kendisinden yaklaşık iki yüzyıl sonra dünyaya gelen Battal Gazi'nin her daim yardımcısı olduğu; manevi kuvvetiyle Dânişmend Gazi'nin, sonraki asırlara yayılan şöhretiyle de Sarı Saltuk'un ondan feyz aldığı görülmektedir.

Abdülvehhâb Gazi halk içinde de dini hüviyetini korumuş, onun adına türbeler ve yatırlar yapılmıştır. Buralarda yapılan birçok uygulama, onun halk tarafından sevilen, saygı duyulan ve kerametlerine inanılan bir veli olduğunu göstermektedir. Bütün bunlar Abdülvehhâb Gazi'nin tarihi kişilikten veli tipine geçtiğinin en belirgin göstergeleridir.

1.2.3. Ahî Evran

Asıl adı Şeyh Nasîrüddin Mahmûd Ahî Evran b. Abbas olup Ahî Evran (Evren) adıyla tanınır. Tarihî bir hüviyete sahip bulunmasına rağmen gerçek kişiliği menkıbeler içinde kaybolmuştur. Evran ismi, 'gök, kâinat' ve 'yılan, ejderha' anlamlarına gelir. Asya içlerinden Anadolu'ya gelen mutasavvıflardan biri olan Ahî Evran, bir süre Anadolu'nun diğer şehirlerini dolaşmış fakat en son Kırşehir'de ikâmet etmiştir. Ahilik teşkilatını kurmuştur. Hacı Bektâş-ı Veli ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile çağdaştır. Ölüm tarihi kesin değildir. Ahî Evran debbağlık mesleği ile ilgilenmiştir. Osmanlı Devleti döneminde Ahî Evran'ın esnaf zümresi arasında pîr olarak kazandığı itibar bütün Anadolu, Rumeli, Bosna ve Kırım'a kadar yayılmıştır. Kırşehir'deki Ahî Evran

Zâviyesi, Osmanlılar'da Türk debbağlarının ve esnafların manevi merkezi olmuştur Ahi Evran Zâviyesi, XX. yüzyılın başlarına kadar esnaf zümresi üzerindeki mânevî tesirini devam ettirmiştir (Şahin, 1988: 529-530).

Fakih Ahmed'in ölümü dolayısıyla kabrini ziyarete giden Saltuk, orada birçok evliya karşılaşmıştır, bunların içinde Ahi Evran da bulunmaktadır (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 180).

1.2.4. Ahmed Tarran (Ahmed-i Turrân, Ahmed Turan)

Ahmed Turan'ın tarihi kişiliği hakkında pek fazla bilgi yoktur. Asıl adı Ahmeri Terran olarak bilinmekte ve Sivas-Soğuk Çermik Tepesi'nde kabri bulunmaktadır. Bir savaş sırasında şehit olduğu ve buraya defnedildiği belirtilmektedir (Kaya, 2011: 32). Ahmet Turan'ın mezarı bulunduğu Soğuk Çermik Sivas'a 19 km uzaklıktadır. Toplama taşlardan yapılan mezarı daha sonra çimento ile kaplanmıştır (Özen, 1987: 68). Kabrinin ise İsmail Yasak'ın verdiği bilgiye göre mimari hiçbir özelliği ve bir kitabesi yoktur (Yasak, 2010: 71-72).

Hayatı hakkında yeterince bilgi olmadığından menkıbe özelliği taşıyan metinler kaynaklar tarafından çoğu zaman tarihi bilgi kabul edilmiştir. Bu rivayetlerden biri onun mezarıyla ilgilidir. Mesela mezarındaki oyukların, savaş esnasında yaralanınca atıyla bir kayalıktan diğer kayalığa atalarken meydana geldiği anlatılmaktadır (Yasak, 2010: 74).

Doğan Kaya onunla ilgili şöyle bir keramet daha nakletmektedir: “Çarpışma sırasında atı, karşığı tepeden yaklaşık 350-400 metrelik mesafeye sıçrar ve nal izleri hâlâ durmaktadır. Şehit düşerken kayalardan sular fişkirir ve bugünkü ılıca suyu ortaya çıkar. ılıca suyunun şifalı oluşunun sebebi bundandır. Yukarıdaki tepeden aşağıdaki çermiğe (ılıcaya) kolunu uzatarak abdest alır.” (Kaya, 2011: 33).

Onun türbesini ziyarete gelenler genellikle çocuğu olmayanlar veya olup yaşamayanlardır. Bu ziyaret sonrasında doğan çocuğa Ahmed Turan veya Ahmed Duran ismi verilir. Aynı zamanda ev sahibi olmak isteyenler de burayı ziyaret edebilir (Kaya: 2011: 33).

Ahmet Turan'ın İstanbul'da olduğu söylenen kabri ise Dolmabahçe dolaylarındadır. İslam uğrunda şehit olan Ahmed Tarran için Seyyar Kilise kurulmuştur.

Buraya Müslüman halkın dışında Hristiyan halk da gelerek şifa ve dilekte bulunurlar (Tanyu, 1967: 69).

Ayrıca Malatya’da da türbesi olduğunu Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi’nden öğreniyoruz (Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 2011: c.IV. 19).

Ahmed Tarran’a Battal-nâme ve Dânişmend-nâme’de rastlanmaktadır. İlk destanda Battal Gazi ile Abdülvehhab Gazi’den sonraki en önemli üçüncü kişidir. Destanda asıl adı Ahmer olarak geçen Ahmed Turan aslında Rum başkomutanıdır ve Battal Gazi’yi yenemese bile çok zorlayan bir pehlivandır. Ahmed Turan bazı kaynaklarda da “Todori” olarak geçmektedir (Köksal: 1984, 104). Battal-nâme’nin ikinci bölümü Battal Gazi’nin Ahmed Turan (Ahmer) ile yaptığı savaşa ayrılmıştır. Bizans ordusu bozguna uğrayınca Müslümanlar üzerine kayser daha büyük bir ordu çıkarır. Bu orduda Ahmer de (Ahmet Turan) bulunmaktadır. Destanda bahsedildiğine göre savaştaki teke tek mücadelede Ahmer meydana girerek birçok kişiyi öldürür. Bu durum şöyle anlatılır:

“Ahmer meydana girdi, kakmağla Ali’ye bir gürz urdı. Ali’nin kalkanı payedar olmayup iki pare oldı. Başın savdı. Atına dokındı. At ile kendi bile yıkıldı. Abdüsselam atını meydan sürdi. Ahmer’le birkaç hamle ortadan hata geçdi. Ahmer kakadı. Bir gürz urdı. Abdüsselam’ın kalkanı dağladı. Kendine dokındı. Atıdan aşaga yıkıldı. Kulları gelüp Abdüsselam’ı kulları gelüp Abdüsselam’ı kapdılar meydandan çıkardılar.

Ol gün Ahmer meydanı tutdı, kırk mümin kişiyi zebun itdi. Kimini öldürdi kimisini mecruh eyledi. Gine meydan er taleb eyledi. Kimesne girmedi. Ahmer sag kola hamle kıldı, hayli kişi yıkdı, târ u mâr eyledi, döndi meydana geldi. Küffar askeri şâd u Hürrem oldılar. Şemun melun Ahmer’e du’alar kıldı.” (Demir-Erdem, 2006: 89).

Savaşta kırk Müslüman askerini bozguna uğratan Ahmer, kendine o kadar güvenmektedir ki Battal Gazi ile şöyle alay eder:

“Ahmer gördi ki bir oğlandır. Ahmer kakadı, eyitdi: “Hay askerinizde ayrık adam yok midir ki seni çıkardılar.” (Demir-Erdem, 2006: 90).

Zor bir mücadeleden sonra Battal Gazi Ahmer’i yener ve yeniden karşılaşmak için sözleşirler:

“ Ahmer kakadı, ikinci hamleyi kıldı. Gürz inerken Cafer gürzi çekdi, elinden aldı getürdi, havaya atdı. İnerken Muhammed Mustafa'ya medih okudı. Girü vardı, tutdı. Çağırdı ki “Ya Ahmer hazır baş ol didi. Yetişdi, bir darb urdı. Ahmer kalkanı beraber tutdı. Kalkan elinde pare pare oldı. Ketfinine dokandı. Heman-dem yıkıldı, ağzından burnunda kan revan oldı. İkş askerden kan asımana çıkdı.

Cafer Gazi at başın çekdi, turdı. Tiz at yetiştirdiler. Ahmer ata bindi, kendüyü devşirdi. Gine Cafer Gazi'ye beraber geldi. Cafer'in erliğine acaba kıldı, eyitdi: “Ya Cafer! Şimdi ahşam irişdi. Hele var bu gice dinlen! Hem ben dahi gafıl bulundım. Sabah gine buluşavuz.” (Demir-Erdem, 2006: 90-91).

Battal Gazi ertesi günü beklemeden akşam Ahmer'in yanına gider ve onun Müslüman olmasını sağlar. Müslüman olan Ahmer Ahmed-i Tarran ismini alır. Battal Gazi'ye de “Battal” ismi; Ahmer (Ahmed Turan) tarafından verilmiştir. Metinde bu olaylar şöyle anlatılmaktadır:

“Ahmer eyitdi: “Hele hoş geldin. İmdi seninle güleş tutalım. Eger sen beni basarsan Müslüman olam ve eger ben seni basarsam benim dinime girer misin?” didi. Cafer eyitdi: “Hoş ola!” ...

Cafer bir kez nara-i rad haykırdı, Ahmer'in kızın dahi akılları başlarından gitti. Kuvvet eyledi, Ahmer'i getürdi, usul yere urdı, şahin gibi göksüne çıkdı. Ahmer gözün açdı gördi, Cafer göksüne çıkmış oturur...

Cafer göksinden turı geldi. Ahmer dahi kalkdı. Cafer'in önünde baş kodı. Yüzün yere urdı, eyitti: “Ne diyem ki Müslüman olam?” Cafer Gazi kelime-i şehâdeti Ahmer'e talim edip öğretti. İmanı arz kıldı...

Ahmer eyitdi: “Ya Cafer! Gerekdir kim bu demde sana lagab koyam. Bana hatırın kalmasun.” didi. Cafer eyitdi: “Hoş ola!” Ahmer eyitdi: “Senin adın Battal olsun.” didi. Cafer Gazi eyitdi: “Ben dahi sana bir ad koyam didi.” Ahmer eyitdi: “Hoş ola!” Eyitdi: “Senin adın Battal olsun.” didi. Birbirleri ile şâd ve hurrem oturdılar.” (Demir-Erdem, 2006: 92).

Bu olaylardan sonra Battal, Ahmer'e savaş meydanında yenilmesini ve orada imana geldiğini söylemesini ister. Ancak Ahmer ertesi gün sözünden döner, Battal Gazi ile Ahmer arasında şiddetli bir mücadele olur ve tekrar kelime-i şehadet getirir:

“Seyyid-i Battal Gazi şol şahin gibi göksüne çıkdı, hançeri bogazında kodı eyitdi: “Ya Ahmed! Giceki kavla turur mısın? Yoksa şimdi sen bilürsün.” didi. Taru geldi, Seyyid-i Battal Gazi Hazretlerinin kademinde baş kodı. (...). Kelime-i Şehâdeti arz eyledi.” (Demir-Erdem, 2006: 93).

Bu günden sonra Ahmed Tarran adıyla şöhet kazanır ve Battal Gazi'nin en yakın arkadaşı olarak destanda yerini alır.

Savaşlarda Battal'dan önce düşmana Ahmed Turan saldırmaktadır (Köksal, 1984: 105).

“Ol demde Seyyid-i Battal diledi kim kendüyi ol bin kişiye ura. Ahmed-i Tarran ve Cude Gazi ve Musa ve Naim ve Nasr-ı Hubbab ve Said ve Ali bin Haşim ve Abdülvehhab ve Tavabil-i Rumi ve Eflahun bu on kişi dilek eylediler. Toksan kişi aldılar ve bu gelen bin kişiye kendülerün urdılar. Evvel Ahmed Tarran ve yetişdi, nara urdı, hamle kıldı, bir saat içinde üç yüz kişiyi kılıçdan geçürdi. Kalanı mecruh bi-çare kaçdılar.” (Demir-Erdem, 2006: 97).

Battal-nâme'de anlatıldığına göre düşmanlar onu yakından tanıdıkları için gücünden ve kuvvetinden çekinirler. Şemmas ile Milaz arasındaki konuşma bunun en güzel örneğidir:

“Milaz-ı Rumi Şemmas katına geldi. Şemmas kakıdı eyitdi: “Lanet olsun senin gibi bir pehlivana ki bin kişi yüz kişiye cevap virip turamadın.” didi. Milaz eyitti: Sen Ahmed'i bilmez misin ki nice erdir? Kılıcına kim tura bilür?” didi” (Demir-Erdem, 2006: 97).

Hristiyanlar Ahmed Turan'ı eski dinine döndürmek için çok uğraşsalar da o İslam dinini asla terk etmez ve dinine bağlılığını şöyle ifade eder:

“Ey lain! Herze söyleme. Ben dinimi buldum ve ikrar dahı getürdüm, eger senün dahı devletün var ise gel bu dine gir!” (Demir-Erdem, 2006: 97).

Battal-nâme'nin son bölümlerinde destandaki diğer kahramanlar gibi Ahmed Turan'a da yer verilmemiştir. Köksal, bunun nedeni bu kısımlarda masal unsurlarının etkili olmasına bağlamaktadır (Köksal, 1984: 106).

Abdülvehhâb Gazi’de olduğu gibi Ahmed Tarran’ın şehit edilmesi hikâyesini de yine Dânişmend-nâme’de bulmaktayız. Destanda Serhayil adlı kâfirin Ahmed Turan’ı şehit etmesi şöyle anlatılır:

“Pes Serhayil anda Ahmed-i Turran ardınca gider, irüşüp şehid ider. Girü gelüp görür ki kâfirlerin cümlesi siyl almış bir ademi-zad kalmamış. Siyl müslimanların gevdesin örtmiş. Her azine gicesi şehidler türbesinden nur arşa dinelürdi” (Demir, 2004: 65-66).

Saltuk-nâme’de Ahmed Turan’a ait bilgiye rastlamamaktayız.

Hem destanlar hem onunla ilgili bilgi veren Battal-nâme hem de halk inanışları tıpkı Abdülvehhâb Gazi de olduğu gibi Ahmed Tarran’ı da bir veli tipi olarak kabul etmiştir.

1.2.5. Battal Gazi

Battal Gazi, Arap ve Türkler arasında çok yaygın olarak bilinen Battalnâme’nin başkahramanıdır. Yalnız bu destanda değil Türk ve Araplar’daki diğer destanlarda da onun ismine rastlamak mümkündür. Türkler onu Battal Gazi ve Seyyit Battal Gazi, Cafer isimleri ile (Boratav, 1979: 344) tanır. Battal Gazi’nin tarihi ve menkıbevi hayatı iç içe girmiştir.

Battal Gazi’nin doğum ve ölüm tarihleri hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Battal Gazi’nin adına ilk olarak 717-740 yılları arasında Emevîler’in Bizans’a karşı yaptığı mücadelelerde rastlanır. Bu sırada orduya kabul edilebilecek yaşta olduğu düşünülebilir. İlk olarak bu dönemin Müslüman ve Hristiyan kaynakları ondan bahsederler. Aynı zamanda efsanevî şahsiyeti de bu sırada oluşmuştur (Ocak, 1992a: 204).

Asıl adı “Abdullah”, lakabı ise “kuvvetli kahraman” anlamına gelen “Battal”dır. Kaynaklarda künyeleri; Ebu Hüseyin, Ebu Yahya olarak geçmektedir (Aslanbay, 1953: 41). Fakat en çok kullanılan künyesi Ebu Muhammed’dir (Boratav, 1979: 344).

Abdullah dışında Battal Gazi için Ebu’l Hüseyin Abdullah El-Antakî ismi de kullanılmıştır (Aslanbay, 1953: 47). Fuat Köprülü ise Ebu Muhammed Cafer ve Sultan Hüseyin Rebi b. Abbas El-Haşimi isimlerine yer vermiştir (Köprülü, 2009: 232).

Kaynaklar, Battal' da olduğu gibi babasının adında da fikir birliğine sahip değillerdir. Onlardaki bilgilerde babası için Hüseyin, Ömer veya Amr, Abdülmelik isimleri geçmektedir (Ocak, 1992a: 204).

Battal Gazi'nin yaşadığı dönem ve hayatı hakkındaki bilgiler katıldığı Rum savaşlarından elde edilmektedir (Say, 2009: 21). Köksal, Battal Gazi'nin İbn Asakir'e göre Emevilerin azatlı kölesi olduğunu, Arap soyundan geldiğini söylemiştir (Köksal, 1984: 37). İbrahim Sarar ise Battal'ın Emevilerin azatlı kölesi veya Emeviler zamanında VIII. yüzyılda dünyaya gelmiş bir kişi olduğunu ifade etmektedir (Sarar, 1997: 4).

Battal Gazi'nin adında olduğu gibi doğduğu yer hakkında da birçok görüş bulunmaktadır. O, Malatyalı, Antakyalı veya Şamlı olarak tanıtılmaktadır (Say, 2009: 18).

Battal Gazi, 717-740 yılları arasında Emeviler'in Bizans ile yaptığı savaşlarda görev alarak Hristiyan ve Müslüman kaynaklardaki şöhretini edinmiştir. Bu kaynaklar Battal Gazi'nin Bizans ile yaptığı savaşları ayrıntısı ile anlatmaktadır. Bunlardan en önemlisi ve bütün destanlara kaynaklık edeni Tarih-i Yakubi'de geçen savaşlardır. *"109 yılında Muaviye İbn Hişam oradaydı. Onun yanında (ön tarafında) Battal vardı. Hemen hançeri çıkardı ve Türkler'in önderiyle karşı karşıya kaldı ve onları yendi. Leon kapısına doğru götürdü. Orada iki hakan karşı karşıya geldi. 111 yılında Muaviye ibni Hişam sol cephegedeydi. Said bin Hişam sağ cephegedeydi. Türkler Azerbaycan'a doğru ilerlediler. El haris karşıladı ve onları yenilgiye uğrattı. 112 yılında Türkler Erdebil topraklarına doğru yürüdüler. Orada, onlara Cerrah bin Abdullah saldırdı. Türkler'in önderleriyle karşı karşıya kaldı. Onu öldürdü ve Muaviye ibni Hişam Rumlara saldırdı. Onların ülkesine girmesi onun için mümkün olmadı. Maraş nahiyesinden içten bir şekilde oraya bağlandı"* (Ahmed b. Ebu Yakub, 1960: 328-329).

Onun yaptığı savaşları anlatan kaynaklar, savaş coğrafyası olarak Malatya, Antakya, Amasya, Kayseri, Afyon, Eskişehir ve Suriye'yi verirler (Say, 2009: 21).

Ölümü hakkında en çok kabul gören görüş, Eskişehir'in güneybatısında yer alan Seyyitgazi kasabasındaki Akroinon denilen yerde şehit düştüğüdür (Ocak, 1992a: 204).

Battal Gazi'nin Türkler arasında sevilip alp-eren kimliği ile yüceltilmesinde, I. Alâeddin Keykubad'ın annesi, I. Gıyâseddin Keyhusrev'in de karısı olan kişinin onun şehit olduğu yeri ve mezarı rüyasında görmesi; I. Gıyâseddin Keyhusrev'in hanımının

arzusu ile buraya derhal bir türbe ve mescit yaptırmasının etkisi büyüktür. Bizanslılar ait bir mezarın da bulunduğu bu yer, Anadolu Selçukluları devrinden itibaren kısa zamanda bir ziyaretgâh haline gelmiş; yerleşim yeri olmuş ve burada Seyitgazi kasabası kurulmuştur. Osmanlılar zamanında ise Seyyid Battal Gazi Külliyesi'nin temeli atılmış ve büyük bir külliye ortaya çıkmıştır (Ocak, 1992a: 205). Seyyid Gazi Zâviyesi, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Kalenderî zaviyelerinin başında gelmiştir. XIII veya XIV. yüzyılda Battal Gazi'ye seyyidlik payesi verilmiş; soyu peygambere bağlanmıştır.

Ocak, Battal Gazi'nin menkıbevi şahsiyetinin Arap vekâyi'nâmeleri ile Türk kaynaklarında benzer olduğunu ifade etmektedir (Ocak, 1992a: 205). Türkler, Battal Gazi'yi gerçek kimliğinden çıkarıp bir *Türk alp*'i olarak düşünmüşlerdir. İşte bu yüzden Battal-nâme'yi XI. yüzyılın sonları ile XIII. yüzyılın başları arasındaki dönemde yeniden oluşturmuşlardır (Ocak, 1992a, 205).

Battal Gazi'nin menkıbevi hayatıyla ilgili bilgi veren kaynaklardan biri Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'dir. Evliya Çelebi'ye göre Malatya, Hüseyin Gazi tarafından fethedilmiş ve Cafer de Malatya'da dünyaya gelmiştir (Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, c. IV: 11).

Taberi ve Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre Battal Gazi, Harun Reşid ile çağdaştır. Onun komutanlarından biridir. Birlikte İstanbul'u muhasara etmiş ve İstanbul'da şehit edilen Müslümanlara karşılık yirmi bin kişiyi öldürmüşlerdir (Ebû Cafer Muhammed bin Cerîr'üt-Taberî, 2007, c. IV: 467; Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, c. I, 36-37; Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, c. IV: 12).

Yine Taberî'nin belirttiğine göre Battal Gazi Bizans'a gidip Hristiyan elbiseleri giyerek dolaşır; boynunda İncil taşır ve onlardan çok fazla kişiyi öldürür. Bizans halkı onu papaz sandığı için tanımamış ve yıllarca Bizans içinde gezen Battal Gazi'den çok korkmuştur (Ebû Cafer Muhammed bin Cerîr'üt-Taberî, 2007, c. IV: 467-468).

Battal Gazi kahramanlıkları etrafında çok sayıda menkıbe ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Battal'ın Rum gruplarda söz dinlemeyen çocukların ona verileceği ile korkutulmasına dairdir: Battal Gazi bir savaş sırasında arkadaşları ile geceleyin bir Rum köyüne girer. Köyde bulunan kadın ağlayan çocuğunu susturmak için “Ya susarsın, ya da seni Battal'a veririm.” der. Çocuk susmayınca “Al Battal” diyerek birine verirmiş

gibi yapar, fakat bunları evin penceresinden dinleyen Battal çocuğu alır ve götürür (Aslanbay, 1953: 47).

Harun Reşid bir gün Battal'dan gezdiği yerlerde gördüğü acayip olaylardan birini anlatmasını istemiş; bunun üzerine Battal Gazi şöyle bir olay anlatmıştır: Bizans'da bulunduğu sırada karşısına atlı ve silahlı bir kişi gelir ve Battal'ı sorar. O da kendisi olduğunu söyler. Adam, Battal ile yoldaş olmak ve hizmetinde bulunmak ister. Bu sırada dört kâfir onlara doğru gelir. Adam bunlara karşı tek başına savaşmak ister ve şehit düşer. Bunun üzerine Battal kâfirlerle cenk eder; üçünü öldürür, diğeriyle de amansız bir mücadeleye girer. Rakibi Battal'ı hançerleyeceği sırada şehit olan kişi kalkar; onun başını keser; "Allah için öldürülenleri ölü sanmayın." ayetini okur ve tekrar ölür. Harun Reşid, bu olayın dinlediklerinin en acayibi olduğunu söyler Ebû Cafer Muhammed bin Cerîr'üt-Taberî, 2007, c. IV: 468-469).

Başka bir rivayete göre, Battal bir savaş sırasında Anadolu'dan geçerken bir bakla tarlasına girer. Bakladan çok yer ve hasta olur. Hasta haliyle atına biner ve yola çıkar. Gözünü açtığı anda kendini bir manastırın bahçesinde görür. Manastırdaki kadınlar onu görünce atından indirir. Üç gün manastırda bakarlar. Bu sırada Rum komutanlardan birisi gelip Battal Gazi'yi sorar. Kadınlar bilmediklerini söyler. Aslında Battal bir kadının evinde kalmaktadır ve kadın onu saklamıştır. Battal Gazi bu komutanı takip eder ve yalnız kalınca öldürür. Başını keserek kadınlara getirir. O kadınla evlenir ve Battal'ın çocukları bu kadındandır (Aslanbay, 1953: 47).

Battal Gazi ile anlatılan efsanelerden biri de şu şekildedir: Bir savaş sırasında yaralanır ve esir düşer. Bizans Hükümdarı Battal'ın ölmesine razı olmaz; hekim getirtir. Fakat Battal Gazi yine de iyileşemez. Battal Gazi'ye son dileği sorulur. Öldüğünde esirlerden Müslüman olanların kendisini yıkayıp kefenlemesini ve namazını kıldırıp defnetmesini ister. Bizans hükümdarı onun bütün isteklerini yerine getirmiştir (Ebû Cafer Muhammed bin Cerîr'üt-Taberî, 2007, c. IV: 468-469).

Battal Gazi ülkemizde özellikle Alevi- Bektâş-ı Veliler arasında çok sevilen, saygı duyulan ve önder olarak görülen bir kişidir. Menkıbelerin ve Battal-nâme'nin etkisi ile Battal Gazi, Selçuklular zamanından beri Anadolu'da Kalenderiler, Bektâş-ı Veliler ve Aleviler gibi heterodoks İslam'ı benimseyen Türkler'in en sevdiği ve saygı gösterdiği kahraman haline gelmiştir. Burada dikkat çeken şey, Hz. Ali ve soyuna olumsuz bakan

Emevilerin bir komutanının, heterodoks İslam'a inanan Türkler arasında Hz. Ali soyundan gelen Seyyid Battal Gazi'ye dönüşmesi ve büyük bir evliya mertebesine ulaşmasıdır (Say, 2009: 25).

Battal Gazi'nin bu gruplar arasındaki şöhretini Hacı Bektaş Vilâyet-nâmesi'nde görmek mümkündür. Hacı Bektâş-ı Veli Veli Akpınar adı verilen yere vardığında onu bâtın erenleri ve mezarı bekleyen zâhir erenleri karşılar. Mezara gelen Hacı Bektaş-ı Veli "*Esselâmü aleyküm suyum başı*" der. Battal Gazi'nin mezarından "*Aleykümüsselâm ilim şehrim*" cevabı gelir. Bu diyalogdan sonra Hacı Bektâş-ı Veli Veli deniz olur, Battal Gazi'nin mezarı su içinde yüzmeğe başlar. Sonra Battal Gazi'nin mezarı deniz olur, Hacı Bektâş-ı Veli Veli ise o denizde bir gemi haline gelir. Bir müddet sonra her şey eski haline döner. Battal Gazi'nin mezarında taş ısırır ve o taş hâlâ orada durmaktadır. Oradan ayrılıp Sulucakarahöyük'e giden Hacı Bektâş-ı Veli Veli orada kalmaya devam eder. Ancak, tacı, paşamaları, kemerleri orada kalır (Gölpınarlı, 1995: 71).

Battal Gazi'nin ölümü ve şöhretinin yayılmasından sonra Anadolu'da çok sayıda yer ona atfedilmiştir. Meselâ, bazı yörelerde Battal'ın bahçesi, bağı ve çeşmesi olduğu görülmektedir. Battal Gazi'nin Üsküdar'da bağlarının olduğu ve burada bağ-bağçe işleri ile uğraştığı anlatılan menkıbeler arasındadır. Menkıbeye göre Üsküdar için dua etmiş ve buranın İslâm dinine mensup olanlara nasip olmasını istemiştir. Bu sebeple de Üsküdar'ı yıkmadan çıktığı ve buraya zarar vermediği anlatılır (Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, c: I, 232). Malatya'da da Battal Gazi'nin iki bahçesinin olduğu ve yine bu şehre bağlı İnderesi'nde askeri alan içindeki suyun da Seyyit Battal Gazi Çeşmesi olarak adlandırıldığı belirtilmektedir. (Şentürk, 1987: 41).

Battal Gazi'nin Ayasofya'da, Eskişehir'de, Kayseri'de, Kırşehir'de, Çorum'da makamları bulunmaktadır (Evliya Çelebi Seyahatnâmesi c: I. 59, Aslanbay, 1953: 102, Önder, 1987: 19, Özçelik, 2009: 96).

Halk, Battal Gazi'yi evliya olarak görmüş ve taş, mağara, ayak izi gibi tabiat unsurları etrafında inanışlar da meydana getirmişlerdir. Taşla ilgili inanışların çoğu Eskişehir'deki Seyyit Battal Gazi külliyesi etrafında ortaya çıkmıştır. Bu külliye bulunan bir taşın, çocuğunun altını yufka ile silen bir kadın olduğuna inanılır. Yine anlatılanlara göre Üçler kapısının kemerinin ortasındaki taş halkayı Battal Gazi'nin atı

Aşkar'ın koparmıştır. Burada bulunan başka bir taşın da Aşkar veya Gizlice Baba tarafından ısırıldığı söylenir. Buraya şifa için gelenler bu taşı öperler. Ayrıca yukarıda özetlediğimiz menkıbede, Hacı Bektâş-ı Veli Veli'nin Battal'ı görmeye gelince selam vererek kapının kenarlarını beş parmağı ile bastırıldığı, eşiği öptüğü dile getirilmiştir. Mermerlerdeki parmak ve dudak izlerinin Hacı Bektâş-ı Veli Veli'ye ait olduğuna inanılır ve halk şifa için bu oyukları öper (Mutlu, 1989: 215).

Darende ilçesinde Aşudu civarında da Battal Gazi taşları bulunmaktadır. Menkıbeye göre Battal Gazi savaşırken karanlık basar ve yorulan askeri uyuyakalır. Battal Gazi'nin baskından korunmak ve üşümek için etraftan taş topladığı, bölgedeki taşların da bunlar olduğuna inanılır (Şentürk, 1987: 42).

Malatya'nın Yazıhan bucağına bağlı Böğürtlen köyünden İriağaç Köyüne gidilen düzlükte bulunan taşlara halk "Düşek Taşı" adını vermektedir. Buradaki her taş şehit olan bir asker için konulmuştur. Bunlar, Battal Gazi'nin şehit olan askerlerini temsil etmektedir. Ayrıca düşman askerleri ve komutanları için de düşek taşlarının konulması ilgi çekicidir. Halkın din için yapılmış bir savaş meydanı olarak gördüğü o yere bu taşlar sebebiyle kutsiyet kazandırması dikkat çekicidir (Şentürk, 1987: 41).

Battal Gazi'ye ait mağaralarda da taşlarla ilgili inanışlar söz konusudur. 1929 yılında Eskiyapar köyünde bulunan 44 sayfalık Dede Hüseyin adlı bir şahsa ait bir defterin iki sayfası Battal Gazi Mağarası'nı anlatmaktadır. Mağara'da bulunan taşlardan on altı tanesinin resmini çizen Dede Hüseyin, bunların on biri hakkında bilgi vermiştir. Bu bilgilerde taşların boyutu, kimlere ait olduğu ve bunlar etrafında teşekkül eden inanışlar yer almaktadır (Özen, 1989: 233).

Pütürge ilçesinin Tepehan bucağına ait Başmezra köyünde, Şiro Çayı'nın güney kesimindeki kayalıkta, Battal Gazi'ye ait olduğu söylenen bir mağara ve bazı şekiller bulunmaktadır. Zamanla meydana gelen aşınma sonucu burası mağaraya döndüğü belirtilmektedir. Halk arasındaki inanışta Battal Gazi'nin burada dinlendiği, Malatya'ya buradan baskınlar düzenlediğine dairdir (Şentürk, 1987: 42).

Malatya'da Değirmen Deresi'nin güneyinde kalan kayalar üzerinde görülen izleri de halk "At İzi" olarak adlandırmaktadır. Battal Gazi'nin orada savaşırken düşmanların saldırısına uğratılır ve atının üzerindeyken atını mahmuzlayıp atlayarak tehlikeyi

savuşturur. Kayalardaki izlerin atını sıçraması sonucu meydana geldiği rivayet edilir (Şentürk, 1987: 43).

Seyyid Battal Gazi Külliyesi'ni ziyaret edenler; çocuğu olmayan kadınlar, kaza geçirenler, bir dileğinin ve işinin olmasını isteyenler ve adaklarını yerine getirenlerdir (Sarar, 1987: 119; Mutlu, 1989: 213).

Yapılan başka bir uygulamada ise çocuğu olmayan kadının eline yazma bağlanır. Bu kadın satılacak kadın olarak adlandırılır. Satan kişi de Battal Gazi'nin türbesi etrafında kadını yedi kere dolaştırarak Battal Gazi'ye sattığını söyler. Bu uygulama sonrasında çocuk erkek olursa Satılmış, Battal, Seyyid, Gazi ve Cafer; eğer çocuk kız olursa Satı, Ummuhan, Dursun gibi isimler verilir. Çocuk doğduktan sonra türbeye getirilir, kurban kesilir ve kesilen kurbanın kanı çocuğun alınına sürülür. Çocuğun sağlıklı olması için aile tarafından Battal Gazi'nin türbesinde yuvarlandığı da görülmektedir (Mutlu, 1989: 215).

Eskişehir'de, türbenin başında duran yuvarlak cam fanusa isteği olan kişi eşarbını atar. Eşarp orada kalırsa dileğinin olacağı anlamına gelir. Yine ziyaretten sonra caminin ön tarafına çıkılır. Pencerede fırıldak eğer yerine gelirse adağın olacağı anlamına gelir (Sarar, 1987: 119).

Battal Gazi türbesinde yılın önemli kabul edilen günleri törenler ve şenlikler düzenlenir. Meselâ Ramazan ayında iftar yemekleri verilir. Mevlid, Regaib, Berat kandilleri ve Kadir gecelerinde külliye ziyaret edilir. Din bakımından önemli olan bu geceler burada kutlanır. Hacca gidecek kişiler de Battal Gazi türbesini ziyaret eder. Bunun nedeni Battal Gazi'nin Hz. Muhammed soyundan gelmesidir (Sarar, 1987: 117).

Türbe etrafında lokma geleneği adı verilen bir tören de mevcuttur. Anadolu'nun birçok bölgesine yerleşen Abdallar da Battal Gazi türbesini kendilerine merkez yapmışlar ve kendilerini "Battal Gazi Yetimleri" olarak tanıtmışlardır. Abdallar, Eskişehir ve ilçelerinden türbeye gelerek Cuma veya diğer adak günlerinde kurban kesme merasimleri düzenlenmektedirler. Kesilen kurbandan ilk lokma ya tekkenin şeyhine ya da en uzaktan gelen kişiye tattırılır. Kurbanın etinden pişirilen etli pilav yufka ile dürülür ve kaşık kullanılmaz. Dua edilir ve Fetih Suresi'nin birinci ayeti sekiz kere okunarak "Yekdir Allah, Allah, Allah" denilerek tören sonlandırılır. Adak

kurbanları da tekkede kesilir. Tekkede pişen et konuklara dağıtılır (Saras, 1987: 117-119).

Hıdırellez törenlerinin Battal Gazi türbesi çevresinde oluşması da dikkate değerdir. Türbeye çok yakın bir yerde 13. yüzyıl mutasavvıflarından Şeyh Sucaattin-i Veli Hazretlerinin külliyesinde, 6 Mayıs'tan bir gün önce başlayan Hıdırellez şenlikleri ertesi gün ve gece de devam eder. Birçok etkinlikten sonra halk meydanda toplanır; köyün önde gelen kişisi kürsüye çıkar ve Hıdırellez'i açar. Öncelikle Hz. Muhammed'den, Hz. Ali'den ve ehl-i beytten bahseder. Battal Gazi Destanı'ndan Hızır'ın kâfirlere Battal Gazi'ye inanmalarını söyleyen bölümü okunur. Hızır ile Battal'ın ilişkisi anlatılır. Sonra semaha başlanır (Saras, 1989: 247).

Hakkında bu kadar çok menkıbe, inanış ve uygulama teşekkül eden Battal Gazi hiç şüphesiz Battal-nâme'nin de ana kahramanıdır. Destadaki Battal Gazi, destanda kahraman oluşunun dışında dinsel nitelikte de en öndedir. Dinin temsilcisi olarak tanıtılan Battal Gazi ahlâki özellikleri bakımından da önemlidir. Kendi menfaatini düşünmeyen, düşkünlere yardım eden, zâlimlerden hakkını alan Battal, İslâmiyet'in ahlâki değerlerini taşımaktadır (Köksal, 1984: 66).

Destanda, Battal Gazi'nin şeceresi Hz. Muhammed'e kadar götürülmektedir. Hz. Muhammed soyunu temsil eden Battal Gazi'nin şeceresi şu şekildedir: 1. Hz. Muhammed 2. Hz. Ali 3. İmam Hüseyin İmam Zeyne'l Abidin 5. Zeyd'ül Envar 6. Hüseyin'ül-Ekber 7. Yahya el-Erdeşir 8. Muhammed-ül Erdeşir 9. Ali'yyül Medeni 10. Seyyid Rebi 11. Seyyid Ali 12. Seyyid Hüseyin Gazi 13. Seyyid Battal Gazi (Demir-Erdem, 2006: 71-72). Yine destana göre onun babası Hüseyin Gazi, annesi ise Saide'dir (Demir-Erdem, 2006: 70, 75).

Battal Gazi olağanüstü özelliklere sahip bir kahraman olarak çizilmiştir. Mesela Cebrail, Battal'ın geleceğini Hz. Muhammed'e müjdelere. Burada Cebrail tarafından Hz. Muhammed'in müjdenmesi ona verilen kutsiyeti gösterir. Yiğitliği ve cesaretliliğiyle Hz. Ali ve Hz. Hamza'ya benzetilmiş ve portresi çizilmiştir.

“Çün hükmi-ri risalet tamam ola, iki yüz yıldan sonra bir yigit kopa, uzun boylu, hub yüzlü, buğday alınlı ola. Senin oğlanlarından şehir-i Malatya'dan kopa. Adı Cafer ola. Pehlivanlıkda Hamza beraberli ola, heybetde Ali heybetli ola. Ayyarlıkda Amir ve Ümmiyye'den ziyade ola, yanılız yörüyci ola, dört kitabı yad kıla. Çün avaz ile bir

nesne okuya, havadan kuşlar aşağıya döküle. Cafer ol vilayeti guşade kıla. Kelisaların yıkup yerine mescidler ve medreseler yapa, dahi İstanbul'un kapusın ol aç, keşişlerin cigerin kebab eyleye. Resul'imün mübarek hatırı asüde olsun” (Demir-Erdem, 2006: 70).

Cebrail tarafından gelen diğer vahiyde de Abdülvehhâb Gazi'nin Battal'ı göreceği, onunla birlikte savaşacağı söylenir. Hz. Muhammed, Abdülvehhab Gazi'ye ağzının barını ve mektubunu verir ve Battal'a ulaştırmasını söyler (Demir-Erdem, 2006: 71).

Battal Gazi'nin babası Hüseyin Gazi bir gün geyiği kovalarken geyik onu bir mağaraya götürür. Hüseyin Gazi orada bir at ve silahlar görür. Bu sırada mağaradan gelen olağanüstü bir ses, Hüseyin'e itaat etmeyen Aşkar'a, onun İslam adına mücadele etmek için Allah tarafından yaratılacak Cafer'in babası olduğunu ve ona itaat etmesi gerektiğini söyler. Sesin sahibini arayan Hüseyin Gazi süngünün ucundaki yazıyı bulur ve okur. Yazı şöyledir:

“Gördi kim yazılmış: ‘Bu süngü senindir ve bir tarafında gördi kim Adem Peygamber'in iki bölük saç ve Davud Peygamber'in zurhu ve İshak Peygamber'in çakalı tamamet Emir'ül-müminin Hazret-i Hamza'nın yaragı hazır. Her bir aletin üstünde adlu adıyla yazılı idi. Hüseyin Gazi şad olup sevindi” (Demir-Erdem, 2006: 72). Hüseyin Gazi'nin mağaraya geyik aracılığı ile götürülmesi ve silahların ve atın İslamiyet için önem arz eden kişilere ait olması henüz doğmamış olan Cafer'in mistik gücünün göstergesidir. Bu olaydan sonra Hüseyin Gazi uyur ve Battal Gazi'nin dünyaya geleceği ona rüya yoluyla müjdelendir:

“Düş gördi. Bir pir gelür iyder. ‘Ya Hüseyin! Beşaret olsun sana kim ol Cafer senin oğlundur. Az kaldı kim zuhura gele. Tamamet Rum'ı Müslümanlık ide. İşler ide kim hiç pehlivanlar itmemiş ola.’ didi” (Demir-Erdem, 2006: 72).

Aradan zaman geçince Emir Ömer tahta çıkar, beyler divanda otururken Hüseyin Gazi'nin Tevabil Rumi adlı kulu ona bir oğlu olduğuna dair haber getirir. Emir Ömer durumu öğrenince usturlaba bakar ve henüz doğmuş olan çocuğun talihini şöyle anlatır: *“Eyitti kim: ‘Ya Hüseyin Gazi! Bu oğlan gayet pehlivan kopa ve hem dindar ola. İşler ide kim hiçbir kimse elinden gelmemiş ola ve bunu adı Cafer olsun.’ didi* (Demir-Erdem, 2006: 72-73). Emir Ömer Battal Gazi'nin ismini koymuştur.

“Oğlunun doğduğuna dair haberdan sonra Hüseyin Gazi onun için ziyafet verir. Cafer için verilen ziyafet ve onun büyümesi şöyle anlatılır: “Andan sonra Hüseyin Gazi dahı ziyafet eyledi. Şehrin beglerin ve ayanların cem eyledi ve çün yemek dökdi, andan sonra Ca’fer büyüirdi, üç yaşına girdi. Her kim görse altu yaşında sanurdi. Şunun gibi hub oldu kim naziri yok idi. Her kim eline alsa yere bırakmazdı” (Demir-Erdem, 2006: 73)

Hüseyin Gazi, Cafer henüz üç yaşındayken ava gider ve bir geyiği kovalarken Mihriyail’in Mamuriye adlı şehrine ulaşır. Burada kâfirlerle mücadele ederken şehit olur ve üç gün yas tutulur. Destanda aradan on yıl geçtikten sonra Cafer’in on üç yaşındaki hali şöyle anlatılır:

Battal Gazi on üç yaşına geldiğinde dört kitabı okumuş, tefsir ve hadis ilmine vakıf olmuştur. Cuma günleri minbere çıkıp hutbe okumuş ve onu dinleyenler hayran kalmışlardır:

“Ez-in-canib raviler şöyle rivayet iderler kim çünkim Ca’fer on üç yaşına girdi, azîm kadd u kâmet çekdi. Dört kitabı yâd kıldı, ‘ilm-i tefsir ve ehâdis-içinde gayet ilim sahibi oldu. Vardılar hitabeti Ca’fer’e virdiler. Cum’a gün ki oldu, Ca’fer minbere çıkdı, hutbe okudı. Halâyıktan feryâd ü figan kopdı. Sanki kıyamet günleri peyda oldu” (Demir-Erdem, 2006: 74).

Silahşörlükte şöhret kazanan Cafer sabah namazını kıldıktan sonra Emir Ömer’den babasının mansıbını ister, fakat orada bulunan Abdüsselam babasının intikamını alması şartıyla mansıbın ona verilmesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine Battal Gazi intikamını almak için yola çıkar. Biz daha sonra çok sık karşılaşacağımız bir özelliğini burada görürüz: Kur’ân-ı Kerim’i tefsir eder. Uzun bir maceradan sonra Cafer Mihriyayille karşılaşır onu İslamiyet’e davet eder, kabul etmeyince de öldürür. Malatya’ya gelince Emir Ömer’e, i babasının intikamını aldığını söyler. Bu duruma inanmayan Abdüssellam alay eder ve onun yalan söylediğini düşünür. Cafer ise *“Yalan söylemek erenler işi değildir.”* (Demir-Erdem, 2006: 80) diyerek dini ve ahlaki yönünü sergiler.

Cafer’in düşmanla yaptığı bu ilk savaşı kazanması üzerine Abdülvehhab Gazi gerçek kimliğini açıklar, Hz. Muhammed’in emanetlerini teslim eder ve ağzının barını

Battal Gazi'nin ağızına koyar. Bunu yutan Cafer bütün ilimleri ve yetmiş iki dili öğrenir (Demir-Erdem, 2006: 84-85).

Cafer'in Battal ismini alışı ise onun babasının intikamını aldığı döneme denk gelmektedir. Mihriyayıl öldürüldükten sonra kayser Malatya üzerine oğullarının başında olduğu kırk bin kişilik bir ordu gönderir. Ordu da Ahmer-i Tarran adında çok cengâver bir pehlivan vardır. Battal Gazi onunla iki kere savaş meydanında karşılaşır, ikincisinde onu yener. Ahmer ona gösterdiği cengâverlikten dolayı Battal adını verir. (Demir-Erdem, 2006: 92).

Battal Gazi'nin destanda birkaç defa evlendiğini görmekteyiz. Her iki evlilikte de Hz. Muhammed'in büyük rolü vardır. Onu kahramanlığa hazırlayan peygamber elbette böyle bir yiğidin sıradan bir kişi ile evlenmesini de uygun görmemiş olmalı ki onun kiminle evleneceğini tayin etmiş ve gerekli işaretleri göndermiştir.

Battal Gazi Emir Ömer'le gezintiye çıktığında köşk içerisinde çok güzel bir kız görür. Onlar ilk görüşte birbirlerine âşık olurlar. Battal'ın benzi sararır ve âşk ateşine düşer. Emir Ömer'e evin kime ait olduğunu sorunca amcası Hasan'ın olduğunu ve kızın da Zeynep Banu olduğunu öğrenir. Olayın üzerinden kırk gün geçince Emir Ömer'in rüyasında giren Hz. Muhammed ondan Hasan'ın kızının Battal'a verilmesini ister. Hasan da bu durumdan memnun olur ve yedi gün Zeynep Banu ile Battal'ın düğünü yapılır, sevgililer de birbirlerine kavuşurlar (Demir-Erdem, 2006: 95-96).

Battal Gazi'nin ikinci evliliği ise Şemmas'ın Zeynep Hatun'u kaçırıp kayserin üç kızından Mehpeyruz'a emanet etmesinden sonra gerçekleşir. Battal Zeynep Hatun'u ararken Mehpeyruz'un anlattığı şu rüyayı duyar:

“Mehpeyruz Banu, Zeyneb Hatun'a eyitdi: ‘Ey nigarin! Kırk gündür ki Resul Hazretini düşümde gördüm. Bu kırk serveri anın katında gördüm.’ Resul Hazret eyitdi: ‘Bu kırk mümini uçmaga iletin!’ didi. Ben eyitdim: ‘Beni bunların birine vir!’ didim. Resul-i Ekrem Hazretleri eyitdi: ‘Kırk günden sonra ravzandan her kim inerse seni ben ana virdim.’ didi. ‘İmdi ben dahi saydım. Bu gice kaç gündür Resul Hazret hod yalan söylemez. Eger hak peygamber ise ve sözi gerçek ise yukaruda kim var ise gele. Aşağa ine.’ didi. Ol dem Seyyid Hazret bunları bir bir dinledi. Yukarudan çağırdı: ‘Amenna ve saddockna, ya Resulu'llah!’ didi” (Demir-Erdem, 2006: 102).

Bu sırada Battal Gazi çıkagelir, Zeynep Hatun ve Mehpeyruz'la kaçarlar. Kayserin adamları onları takip ettiğinde ise hepsi birlikte düşmana karşı kılıç sallarlar. Bu sırada Mehpeyruz'un ikizi Ramin kardeşinin rüyasından etkilenerek Müslüman olur. Düşmanı def edip Malatya'ya döndüklerinde ise yedi gün Mehpeyruzla Battal Gazi'nin düğünü yapılır (Demir-Erdem, 2006: 101-104).

Battal bütün zorluklara rağmen asla dininden dönmemiştir. Destanın en yaşlısı ve Hz Muhammed'in yüzünü gören kişisi Abdülvehhab Gazi bile çok az bir süre İslamiyet'i terk etmiştir. Mesela Tariyun, Battal Gazi'yi yakalatıp zindana atar, Tariyun'un kızı Gülendama, İslamiyet'i terk ederse onu zindandan kurtaracağını söyler. Battal Gazi bu duruma şiddetle karşı çıkar:

“Seyyid'in katına geldi, oturdu, andan Seyyid'e eyitdi: 'Ey pehlivan! Gel benim dinime gir, seni atamdan dileye kim ve beni al kabul eyle ve atamın ser-askeri ol' didi. Seyyid Hazret eyitdi: 'Çok söyleme, ol iş mümkün degildir.' didi 'Ve ol nesne kim olmaz niçün söylersin' didi” (Demir-Erdem, 2006: 160). İşte bu olay Battal Gazi'nin üçüncü kez evlenmesine yol açmıştır. Zira Battal'ı gören on dört on beş yaşlarındaki Gülendama ona âşık olur. Müslüman olması şartıyla Battal onunla evleneceğini vadeder. O gün rüyasında Hz. Muhammed'i gören Gülendama Peygamber'in kendini Battal Gazi'ye verdiğini ve Beşir adında bir oğlunun olacağını öğrenir. Rüyadan sonra Battal ile Gülendama evlenirler (Demir-Erdem, 2006: 160-161).

Battal'ın dördüncü evliliği ise Emir Ömer'in kızıylaadır. O kadar zaman cenk edip edindiği malı fakirlere dağıtan Battal Gazi'nin yalnızca üç oğlu olmuştur: Ali, Beşir ve Nezir. Bu çocuklar bir gün mektepteki hocaları için babalarından hediye isterler. Battal Gazi'nin yalnız bir kaftanı olduğu için çıkarıp onu verir. Gülendama bu duruma üzülür. Battal Gazi de Emir Ömer'in kızını alarak fakirlikten kurtulmaya karar verir. Emir Ömer'e bu durumu dile getirdiğinde o karısına danışıp kararı bildireceğini söyler. Kız razı olsa da annesi uygun bulmaz. Battal'ı oyalamak için Hindistan'dan çok ağır başlık isterler. Battal Gazi bu şartı yerine getirdikten sonra Emir Ömer'in kızıyla da evlenir (Demir-Erdem, 2006: 207-218).

Battal Gazi'nin Gülendama'dan Beşir adlı bir oğlu dünyaya gelir (Demir-Erdem, 2006: 1990).

Battal Gazi'nin hemen hemen bütün kahramanlıklarında keramet söz konusudur. Bu kerametler onu alp tipindense veli tipine yaklaştırmaktadır. Mesela Hz. Ömer ve Hz. Ebubekir neslinden gelen iki kişinin esir olduğunu ağzından lokmasının düşmesiyle anlamıştır:

“Raviler şöyle rivayet ve böyle hikayet iderler kim bir gün Seyyid-i Battal makamında otururdu. Ol dem önüne taam getürdiler, mübarek elin sundı, bir lokma alup agzına koydu, ağzından gine düşdi, üç kez agzına koydu, gine düşdi. Seyyid Hazret acaba kaldı, ol dem hatununa eyitdi: ‘Acebdir eger Müslimanlardan bir mu'teber kişi ve al-i Resul'den bir kimesne esir degilse?’ didi” (Demir-Erdem, 2006: 125).

Zorda kalanlara, Battal Gazi'nin yardıma geleceği haberi de tıpkı evliliklerinde olduğu gibi Hz. Muhammed tarafından verilir:

“Kaçan kim Seyyid'i gördi, eyitdi: ‘Hoş geldin, ey sülale-i Resul-i Seyyid-i Battal Gazi!’ didi ve bu gice ceddin Resul hazretlerini düşimde gördüm, bana haber viridi ki sabah senin katına oğlum Seyyid-i Battal-ı Gazi gelir ve seni bu kuyudan halas ider, çıkarır.’ didi” (Demir-Erdem, 2006: 129).

Battal Gazi bütün ilimleri öğrendiği için o yalnız bir kahraman değil aynı zamanda hitabeti kuvvetli bir âlimdir. Onun için çizilen bu özellik beraberinde dönemin bir başka algısını da taşımaktadır: Battal yalnız kılıcıyla iş görmez bilgi ve zekâsıyla da düşmanı etkiler. Mesela bu sayede sık sık rahip kılığında kiliseye girer, İncil'den ayetler okur ve ruhbanları etkiler:

“Seyyid'i alup bir ulu dire kondurdılar ve azim hizmet idüp tüneklediler. Ol dem Seyyid buyurdu, tiz minber getürdiler. Andan minbere çıkdı, oturdu, bunlara birkaç İncil ayetlerinden okudu ve tefsir eyledi. Tamamet keşişler kendilerinden gitdiler, şol kadar bunlar aglaşdılar kim sankim kıyamet kopdı” (Demir-Erdem, 2006: 148).

Bazen Hz. Muhammed'i rüyalarında gören düşmanlar Battal Gazi'nin huzurunda Müslüman olurlar: *“...Ve dahı uzakdan ve yakından işiden kamu begleri gelüp Seyyid Hazretlerinin huzurında cümlesi imana gelüp Müsliman oldılar ve anlar dahı eyitdiler: ‘Biz dahı Resul hazretini düşümüzde gördük.’ didiler, şadlıklar eylediler”* (Demir-Erdem, 2006: 151).

Battal Gazi, destanda evliyalar gibi kerametler göstermiş, peygamberle yakın temasta bulunmuştur. Bazen peygamberlerin gösterdikleri mucizeler Battal Gazi'nin kerametleri haline gelmiştir. O, düşmanlarını Müslüman olmadıkları için öldürür. Onlar Battal'ın mucize göstermesini ister ve Hz. İsa gibi ölüyü diriltmesi halinde iman edeceklerini söylerler. Battal Gazi, onlardan bir müddet zaman ister, Hızır-İlyas makamında kırk gün oruç tutar ve ibadet eder ve orada Hz. İlyas ile karşılaşır. Ondan ölüyü diriltme duasını öğrenir. Sonra bu isteği şöyle yerine getirir.

“Heman-dem Seyyid hazret buyurdu, kamu kâfir ve Müsliman anda hazır olup ol mezarların üzerine vardılar. Andan Seyyid hazret ol seccadeyi ol mezarlanii üstlerine döşedi, Hazret-i İlyas duasın okudu, Müslimanlar âmin didiler. Çün Seyyid hazret duayı tamam eyledi, elin yüzine sürdi, Hak tealanın kudretinden ol mezar yarıldı, iki kiş başlarından topragi saçup çıka geldiler, biri yigit ve biri kız ayın on dördine benzer. Ol dem eyitdiler ki: ‘Eşhedu enlâ ilahe illa llahu ve eşhedu enne Muhammeden abduhu ve resuluhu.’ didiler” (Demir-Erdem, 2006: 133-134). Hasan Köksal, bunun Allah'ın mucizelerinden biri olduğunu Battal'ın peygamberlik iddiası olmadığı için mucizelerin meydana gelmesinde onun sadece bir vasıta görevi üstlendiğini ifade etmektedir (Köksal, 1984: 75).

Battal Gazi'nin kerametlerinden biri de Hızır ile görüşmesi ve tayy-i zaman ve mekân yapmasıdır:

“Nâgâh Aşkar kişnedi, Seyyid uyanup gördi kim Hızır peygamber çıka geldi. Seyyid'e selam viridi. Seyyid aleyke aldı. Hızır amm eyitdi: ‘Ey ciger-guşem! Tiz atına bin!’ didi. Seyyid tiz atına bindi: ‘Yum gözün!’ didi. Gözün yumdu: ‘Aç’ didi, açdı, gördi kim kendini denizin öte yakasında gördi. Secde-i şükür kıldı ve gördi kim otları zafîrân, karanfil, zencefil aşaga yukarı bakdı, kimseyi görmedi. Bir avaz geldi kim: ‘Ey ciger-guşem! Yöri imdi, Hindistan budur. Tevekkül Allah'a kıl’ didi” (Demir- Erdem, 2006: 208).

Battal'ın gösterdiği kerametler düşmanlarını hayret içinde bırakır. Bir savaş esnasında Kalun-ı Hindi adlı Hristiyan bir kişi, Halid isimli Müslüman bir genci şehit eder. Onun Halid'in ciğerini çıkarıp yediğini gören Battal Gazi nara atarak meydana girer, Battal'ın süngüsünden çıkan ateş kâfirleri yakar:

“Heman-dem Seyyid hazret hamle idüp Kalun-ı Hindi’ye beraber geldi ve eyitdi: ‘Ey lain! Adamın yüregini mi yerler?’ didi. Lain ilerü geldi kim Seyyid’e hamle kıla. Seyyid hazret dahı cendavel süngüsün karşı virüp laine bir kez öyle urdı kim içinden bir pare od çıkdı. Kalun’ı fil ile oda yakdı. Lainin canı cehenneme gitdi. Anın ardınca bir dahı ve bir dahı, bir demde altmış kâfiri oda yakdı. Artık kâfirlerden kimse meydana girmedi. Seyyid hazret bir kez dahı nara urup kâfirlerin alaylarına hamle eyledi, kalb kalbe urdı. Kâfirlerin kanın sel gibi akıtdı” (Demir-Erdem, 2006: 215).

Battal Gazi, Mihraseb ve vezirlerine İslam dinini anlatır. Onlar da bir puta taptıklarını söyleyerek putu getirirler. Dile gelen put Battal’ın her yeri harap ettiğini, sıranın bu şehirde olduğunu söyler. Bunu duyan Battal Gazi Ayete’l-Kürsi’yi okur ve putun yüzüne üfler. Yere düşen putun her parçası Kelime-i Şehadet sesi gelir:

“Çün Seyyid hazret putdan bu hareketi işitdi, mübarek agzın açup Ayete’l-Kürsi okudu, putın üstüne üfürdi. Put yüzi üzre düşdi. Hemân-dem Hakk’ın kudretinden putı titreme tutdı. Bir zamandan sonra bir tarraka kopdı, put pare pare oldu ve her paresinden avaz geldi kim ‘Eşhedü en lâ ilahe illa’llah ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve Resuluhu.’ didi” (Demir-Erdem, 2006: 211).

Battal Gazi, Ukbe tarafından zehirlenir. Onu sevenler gece gündüz ağlaşır ve üzülürler. Bunu duyan Bizans kayseri ordusuyla Müslümanların üzerine gelir. Bu duruma çok üzülen Muhammed bin Fellah karşında bir kadını görür. Kadının omuzunda seccade, ayağında nalın ve elinde asa bulunmaktadır. Allah’ın yine Battal Gazi’yi koruduğunu söyler (Demir-Erdem, 2006: 188). Destanda Battal Gazi’nin iyileşmesi ile kadının kimliği şöyle anlatılır:

“Andan kamu yarenler Seyyid hazretinin ve ol Ahiret hatunun mübarek ayaklarına yüzlerin sürdiler ve eyitdiler: ‘Ey Ahiret hatun! Siz kimlersiz kim geldin bize bunun gibi eylikler eyledin?’ didiler. Ol hatun eyitdi: ‘Ben İstifa’i Zahid’in kızıyım ve adıma Rabi’a dirler. Hayli zamandır ki Medine’de Hazret-i Resul’ün Türbe-i Şerif’lerinde mücavirim ve bu gün sabah vaktında Türbe-i Şerif’in içinden bir avaz geldi kim ‘Ya Rabia! Bu şişeyi al ve benim oğlum Battal’a tiz irişdir, içsün ve ol agudan halas olsun.’ didi. Ben dahı şişeyi aldum, bunda irişdim ve muradınız hasıl oldu. ‘Uş gine ben giderim.’ didi. Seyyid Hazret dahı eyitdi: ‘Ey Ahiret Hatun’ı! Ne olaydı bir iki

gün bunda dahı eğlenesin, ta ki biz dahı sana bir ganimat idevüz' deyince ol hatun gaib oldu. Şol kadar aradılar bulamadılar” (Demir-Erdem, 2006: 189).

Battal Gazi bir çeşmenin yanında soyunup yıkanır. Sudan çıktığında elbiselerinin, atının ve silahının yerinde olmadığını görür. Birden uykusu gelir ve uyur bu defa da atının ve silahının yerinde değildir. Sadece pazusundaki Hz. Muhammed'in saçları kalmıştır. Battal Gazi dua eder ve Allah'tan yaşlılık zamanında da yardımcı olmasını şöyle dile getirir:

“Ol dem Seyyid hazret oturup bir dem agladı ve eyitdi: ‘Pirlik halinde dahı ya Rabbi! Bana meded eyle. Yalınız kaldun ve münisimden ayrıldum ve çok yerlerde bana meded eylediniz ve bu kez dahı mahrum eyleme.’ didi. Nur-ı enbiya ve nur-ı evliyayı şerif gelürdi ve mübarek yüzün toprağa urdı, ol dem · mübarek başın secdeden kaldırmadı” (Demir-Erdem, 2006: 301-302). Bu sırada Hızır ortaya çıkar, onu bu duruma düşürenin Raid Cazı'nın kızı olduğunu ve Hz. Muhammed'in saçından dolayı kendisini öldüremediğini söyler. Hızır Battal'ın her daim yardımcısı olduğu için onu Tamus-i Peri'ye iletir. Battal da onunla birlikte Raid Cazu'nun ülkesine gider, onu öldürür, Aşkar ve elbiselerini de orada bulur (Demir-Erdem, 2006: 301-303)

Battal Gazi'nin gösterdiği kerametlerden biri de Hz. Yunus kıssasını hatırlatmaktadır. Battal Gazi zor durumda kalınca Yunus Peygamber'i karnında kırk gün taşıyan ve balıkların şeyhi olduğunu söyleyen bir balık onu deryadan karaya çıkarır. Balık, Battal Gazi'den Hz. Muhammed'in türbesini ziyaret etmesini ve selamını söylemesini, Hz. Muhammed'in kıyamet gününde kendisine şefaet etmesini diler. Destanda bu durum şöyle anlatılmıştır:

“Seyyid gördi kim deryadan bir balık çıka geldi. Fasih dil ile Seyyid'e selam virdi ve eyitdi: ‘Ya Seyyid! Ben ol balığım ki Yunus peygamber benim karnımda kırk gün yatdı ve benim içim tolu. Tesbih ve tehlil toldı ve anın berekatında kamu balıkların şeyhi oldum. Bu gün bir nida geldi kim ‘Yar, Seyyid-i Battal Gazi'yi sudan geçür gel!’ şimdi benim arkama bin, seni öte yakaya geçürem.’ didi” (Demir-Erdem, 2006: 212).

“Çün karaya çıkdılar, balık Seyyid'e eyitdi: ‘Ey sülale-i Resul! Benim sana emanetim vardır, ismarlarım.’ didi. Seyyid eyitdi: ‘Söyle nedir?’ Balık eyitdi: ‘Vakta ki sen Resul hazretlerinin türbesine varasın, benim selamım anda degüresin. Diyesin kim, kıyamet gününde beni şefaatten mahrum itmeye.’ didi. Seyyid hazretci kabul eyledi, balık

gine denize gitdi. Seyyid hazret gine ol karaca yolu tutup geldi, nerdübandan yukarı çıkdı” (Demir-Erdem, 2006: 213).

Battal Gazi balık ile olduğu gibi Heylan adlı bir Hristiyan’ın filiyle de konuşur. Battal Gazi, file Hz. Ali’nin onun üstünde kırk dokuz gün savaştığını hatırlatır, onun Hz. Ali tarafından Ankey’a hediye edildiğini fakat Heylan Cazu’nun zorla kendisini ele geçirdiğini anlatır. Battal kendisinin de Hz. Ali’nin oğlu [torunu veya neslinden] olduğunu şu ifadelerle belirtir:

“Çün Seyyid bu haberi işitdi, heman-dem bir kez mübarek yüzün filden yana tutup eyitdi: ‘Ey fil-i mübarek! Bilgil ve agâh olgil kim ben ol kişinin oğluyam kim senin üstünde kırk tokuz gün gaza eyledi. İmdi eger gerçek âşık ve muhib isen bu demde bana dahı yar ol!’ didi. Heman-dem hakkın kudretinden fil bir kez gıgırdı (Demir-Erdem, 2006: 216).

Battal Gazi dindar bir kişidir. Destanda onun namazlarını hiç kaçırmadığını birçok yerde görmek mümkündür. Onun diğer ibadetlerini de aksatmadığını söyleyebiliriz. Destanda görevini tamamlayıp yaşlanınca Malatya’yı oğullarına emanet ederek Medine’ye yerleştiği anlatılmıştır. Battal Esatur’un Kanatos isimli oğluna, her yıl haraç vermek şartıyla, Rum kayserliğini verir. Hac vaktinde Kâbe’ye gidip tavaf eder, tekrar Medine’ye döner. Battal Gazi’nin ikamet yeri artık Medine’dir (Demir-Erdem, 2006: 306). Fakat inzivaya çekilmiş olan Battal Gazi, Kanatos’un altı yüz bin askerle Malatya’ya yürüdüğü haberini alınca Medine’den yine Hz. Muhammed’in emriyle yola çıkar. Kanatos ile yaptığı savaşta düşmana galip gelir ve Kanatos’un peşine düşer. Yorulunca dinlenmek için uyur. Bu sırada toz belirir. Kanatos’un kızı Battal’a âşıktır. Onu haberdar etmek için taşa durumu yazar ve taşı atar. Battal Gazi’nin göğsüne gelen taş onun ölmesine sebep olur. Bu durumu gören kız hançer ile kendini öldürerek Battal’ın üstüne düşer. Yağmur yağar ve ikisinin üstü toprakla kapanır (Demir-Erdem, 2006: 307-311). Battal Gazi’nin cesedinin düşman eline geçmemesi dikkate değerdir. Destanda dini bir kişilik olarak görülen Battal Gazi’nin bir taşla ölmesi, ölüm eziyeti çekmemesi de bir lutf olarak görülebilir.

Battal Gazi’yi arayan oğulları bir türlü onu bulamaz. Gece rüyalarında ikisi de babalarını görürler. Battal Gazi öldüğünü söyler ve onlara ettiği nasihatse gene onun hem kahraman hem de Müslüman yönünü ortaya çıkarmaktadır:

“Çün ol gice anda karar eylediler ve Ali ve Nezir çün anda ol gice hâba vardılar, düşlerinde gördiler kim ol Seyyid Hazretleri bir ak buraka binmiş ve mübarek başında tac ve hulle eğninde tamamet şehidler rikabınca bunlara dahı eyitdi: ‘Ey benim cigerguşelerim! Şimdengirü beni siz dünyada istemen kim ben Hak hazretlerine vasıl oldum ve benim himmetim sizinledir. İmdi siz dahı din yolında pek turın ve daim gaza idin ve daim Allah’ın rızasın isteyin ve nefsinize uymayın. Yigitliğinize ve pehlivanlığınıza magrur olman ve her ne kim işlerseniz Allah rızası çün işleyin ve dünyayı dost idinmen ve kimseye zulüm eylemen ve yaradılmışlara hakaretle nazar kılman ve her yıl Mekke ve Medine fukarasına armağanlar gönderin. Zaipler ile yetimlere yardım ileyin ve öksüzleri esirgeyin. Pirlere hürmet idin ve meşveretsiz iş işlemeyin ki sonra peşiman olmayasınız Ömrinize magrur olmayın. Eger benim bu vasiyyetimi tutarsanız yarınki gün yüzünüz ak ola.’ didi. Andan şol yıldırım gibi geçü viridi” (Demir-Erdem, 2006: 307-312).

Battal-nâme’nin başkahramanı olan Battal Gazi Dânişmend-nâme ile Saltuk-nâme’de de kahramanların ceddidir. Mesela Dânişmend Gazi’nin soyu Battal Gazi’ye bağlanmıştır. Dânişmend Gazi bir savaş esnasında düşmanına ceddini şöyle açıklar:

“Benem Melik Dânişmend Gazi, gice gündüz iderem Hakk’a niyâzı, benem ol din canbazı, benüm ceddümdür Seyyid Battal Gazi, dinle imdi soyleyeyim razı” (Demir, 2004:137).

Rum ilini gaza coğrafyası haline getiren en önemli kişi, halkın nazarında, Battal Gazi’dir. Bu görevi daha sonra Dânişmend Gazi’ye de onun sancağının verilmesi elbette anlamlıdır. “Andan helâfet için iki âlem ve yigirmi çift nakareler ve altın kösler ve Battal Gazi sancağın ve Ebu’l Müslim âlemin bile virdiler” (Demir, 2004: 63).

Aynı durum düşmanlarını hezimete uğrattığı için Battal Gazi’nin rüya yoluyla onu tebrik etmesinde ve yapması gereken diğer şeyleri öğretmesinde de görülmektedir.

“Melik ilerü varup eytdi: ‘Siz ne kişisiz?’ didi. Ol kişi eytdi: Battal Gazi’yem. Andan eytdi: ‘Aferin, ya Melik sana ki, kafirleriin devleti bu üç ruhban idi, helak itdün.’ İmdi ol tağ üstindeki diyrun adı Haç’dur. Gerekdür ki bu deyri harab kılasın ki eseri kalmaya. Andan Haç diyriin eseri kalmaya ki kafirlerin aslu bundan kesile.’ didi” (Demir, 2004: 111).

Battal Gazi, Dânişmend Gazi’nin rüyasında ona Rum ülkesinin fethi için nasıl davranması gerektiğine dair tavsiyelerde bulunur:

“Çün Melik Dânişmend bu düşi ki gördi, düşinde varup Seyyid Battal elin öpdi. Seyyid dahı Melik'i bagna basdı, eytdi kim: ‘Ciger-guşem. Tanla gerek kim turasm, Ahmed Serkis'i Ma'muriyye'den yana göndüresin ki ol ili açā. Suleyman'ı dahı Samiyye tarafına göndür ki ol illeri ol açā. Gerekdür ki sen Dükiyye'den yana varasın” (Demir, 2004: 241).

Battal Gazi'nin yaptığı birçok iş de destanda anlatılmaktadır. Mesela Sivas Kalesi Battal Gazi tarafından imaret edilmiştir (Demir, 2004: 65).

Dânişmend Gazi rüyasında Efrumiye ile Artuhi'nin evlendirildiğini görür. Düğüne gelen dini kişilikler arasında Battal Gazi de bulunmaktadır (Demir, 2004: 151).

Battal Gazi'nin öldükten sonra da kerametlerinin devam ettiğini bu destanda görmek mümkündür. Battal-nâme'de Hz. Muhammed'in rüya da üstlendiği İslamlaştırma fonksiyonu Dânişmend-nâme'de Battal Gazi'ye atfedilmektedir. Onun Artuhi'nin rüyasına girerek Müslüman olmasını sağlaması şöyle anlatılmaktadır:

“Ben eytdüm: ‘Ey yigit! Sen ne kişisin?’ Ol yigit eytdi: ‘Benem Seyyid Battal Gazi.’ didi. Ben eytdüm: ‘Ne ola aceb, ben dahı ol serverün elin öpsem? Eytdi kim: Meger müsülman olasın. Ben razı oldum, benüm elim aldı ol taga ilettdi” (Demir, 2004: 195).

Dânişmend Gazi, bir destan kahramanı olarak Battal Gazi'nin şüphesiz ki en büyük hayranlarındanır. Onun mescidini tamir ettirmesi yalnız İslami gerekçe ile değil buranın Battal Gazi'nin mescidi olması yüzündendir. “Andan sonra kala imaretine meşgul olup Seyyid Battal Gazi mescidin dahı imaret kıldılar” (Demir, 2004: 67).

Dânişmend-nâme'de olduğu gibi Saltuk-nâme'de de Saltuk Gazi'nin kendi ile özdeşleştirdiği kahraman Battal Gazi'dir. Destanda Saltuk Gazi'nin soyu Battal'a bağlanmış ve Hristiyanların Battal Gazi'nin adından bile korktukları şöyle anlatılmıştır:

“Şerif Emir Ali yanına oturmuşdı, dik turı geldi, ol gelen kasidün burnun ve iki kulağın kesüp eline virdi, eytdi: ‘Var eyit kim Allah Ta'ala fırsatu Müslümanlara virmişdür. Bilmezler mi kim bizüm neslimüzden Seyyid Battal Gazi anlara ne işler itmişdir. Henüz dahı anun adından korkarlar, oğlancuklann anunla korkudurlar. Anlara bir iş idem kim anı unıdup beni analar.’ didi” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 4-5).

Seyyid Şerif eyitdi : ‘*Seyyid Cafer Gazi oğlanlarından ve onun neslinden kim Şerif Saltuk’am’ didi*’ (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 118).

Düşmanlar, Türkler’e sihirin işlemediğini ve ateşte yanmadıklarını Battal’ı örnek vererek anlatırlar: “*Bu Türkler sihr bilürler, oda yanmazlar. Kitablarda işitmedün mi kim Seyyid Battal’ı kaç kez yakdılar, girü dirildi*” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 34).

Battal Gazi’den hatıra kalan bir süngüden şöyle bahsedilmiştir: “*Server Kamus’a dönüp eyitdi : ‘Ne acebdür bu sünü?’ didi. Kamus eyitdi : ‘Server! Şöyle bil kim deden Seyyid Battal Gazi’den bize yadgar kalmışdur*” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 295).

Battal Gazi’ye Hz. Muhammed’den kalan saç telleri ise Saltuk Gazi’ye de zarar gelmesini önlemiştir: “*Ol oklar hep Şerif’e tokandı amma Allah Ta’ala sakladı birisi dahı batmadı, zarar itmedi, zira Resûl’ün -aleyhi’s-selam- mübarek saçı kılundan üç dane kıl ceddî Seyyid Cafer’den miras değüp ana kalmıştı. Kolında bâzu-bend itmişti. Anun çün ok batmadı*” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1988: 62-63).

Battal Gazi bir kişinin rüyasına girerek ona Saltuk Gazi’yi görünce öleceğini şöyle bildirir: “*Ceddün bu gice bana eyittiler: ‘Oğlum Seyyid Saltuk gelür, seni ol göricek sen vefat idesin. Ol namazun kıla, defn ide’ didi*” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1988: 246).

Destanda ömür kısalığının gerekçesi de yine Battal Gazi’den nakledilir: “*Ol kişi eyitti: ‘Seyyid Battal Gazi’den işittüm ki üç nesnedendür, biri çok yimekten, ikinci bedduadan, üçüncü hakk-ı nân u nemege münkir olmaktan.’ didi.*” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1988: 246).

Saltuk Gazi rüyasında Hz. Ali’den düşmana karşı nasıl tedbir alması gerektiğini öğrenirken, Hz. Ali tarafından vurgulanan kutsal nesnelere dikkat çekicidir: “*Tiz kendünde Hızır Peygamber -aleyhi’s-selam- duasın getürgil ve ceddün Cafer Gazi’den kalan Resul-aleyhi’s-selam- şî’rlerin bile getirgil ve benüm zırhum giy, ta sana zarar olmaya.’ didi*” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1990: 200).

Battal-nâme’nin ana kahramanı, cesareti ve yiğitliği ile öne çıkan Battal Gazi sadece destan kahramanı olarak kalmamış halkın nazarında evliya tipine bürünmüştür. Anadolu’da Alevi-Bektâş-ı Veli grupları arasında ayrı bir yere sahiptir. Birçok yerde ona atfedilen makamlar ile ayak izi, taş ve mağaralar etrafında halk inanışları oluşmuştur.

Destanda Hz. Muhammed'e kadar götürülen soyu, doğmadan Hz. Muhammed tarafından müjdelenmesi, ona birtakım emanetler bırakılması, din için önemli görülen kişilerin eşyalarının verilmesi, peygamberlere mahsus birçok olağanüstülüğe sahip oluşu, onun yalnız "alp-eren" değil evliya olarak da benimsenmesine gerekçe oluşturmaktadır. Onun bu özellikleri daha sonra teşekkül eden destanlarımıza da yansımış; o destan kahmanları da kendilerine Battal Gazi'yi rehber edinmişlerdir. Bu durum her Müslüman-Türk erkeğinin de neden Battal Gazi'yi kendilerine örnek aldığıının gerekçesidir.

1.2.6. Bâyezid-i Bistami

İran'ın Horasan eyaletinde bulunan Bistâm (Bestam) kasabasında doğan Bâyezid-i Bistami Hazretleri'nin asıl adı Tayfur'dur. Dedesi İranlı Mecûsî bir din adamıyken sonra Müslüman olmuştur. Tayfur (Bâyezid-i Bistami), bu adamın İsa adlı oğlunun ortanca çocuğudur; Sultâ-nü'l-ârifin, Pîr-i Bistâm ve Bâyezîd (Ebü Yezîd) diye tanınmıştır (Uludağ, 1992:238).

Yaygın olarak kabul edilen rivayete göre hicri 161 (777) yılında doğmuş, 234 (850)'de vefat etmiştir. Vefat ettiğiinde yaşı 73'tür (Tekin, 1994: 13-14).

Feridüddin Attar, Bistami Hazretleri'ni şu cümlelerle tanıtır:

"Ariflerin sultanı, hakikatin peşinde olanların burhanı, ilahi halife, sonsuzluk sütunu, mahrumiyet âleminde pişen, vaktin şeyhi Ebu Yezîd Bistâmî (r.a.) şeyhlerin en ulusu, evliyanın en büyüğü, Allah'ın delili, halife bi'l-Hak, âlemin kutbu ve dörtlerin mercii olup birçok riyazet ve keramet vardı" (Feridüddin Attar, 2007: 171).

Bestami Hazretleri, Allah dışındaki bütün varlıkları bir hiç olarak görmüş ve onları "heme üst" diye adlandırmıştır (Uludağ, 1992: 238). Bâyezid'in yaşadığı dönemde İslam dünyası vahdet-i vücûd bilinmediği için onun 'vahdet-i vücûd' yerine 'vahdet-i şühûd'u savunduğunu söylenir (Tekin, 1994: 37). Bestami'nin bu felsefesi, kendinden sonra gelen birçok İslam mutasavvıfına örnek olmuştur. Şeyh Ebu Said Ebu'lhayr, *"Onsekiz bin âlemi Bâyezidle dolu görüyorum, oysa Bâyezid ortada yok."* demiştir. Bu sözü ile *"Bâyezid'in varlığı Hakta mahvolmuştur."* demek istemiştir (Feridüddin Attar, 2007: 171). Daha annesinin karnında iken farkını ortaya koymuştur. Annesinin, *"Ona hamileyken ne zaman helal olduğu şüpheli lokmayı ağzıma koyacak"*

olsam bu lokmayı ağızımdan atana kadar karnımı tekmelerdi.” dediği rivayet edilmiştir. (Feridüddin Attar, 2007: 171).

Yüz on üç pirin hizmetinde bulunan Bestami Hazretleri'nin pirllerinden biri de Cafer-i Sadık'tır. Cafer-i Sadık ile aralarında geçen bir diyalog oldukça önemlidir. Cafer-i Sadık (r.a) raftan kitap indirmesini söyler. Fakat Bestami Hazretleri “Hangi raftan?” diye sorar. Cafer-i Sadık (r.a) bu kadar zamandır burada olan kişinin rafı görmemesine şaşırır. Bâyezid-i Bestami ise “*Hayır, benim rafla işim ne? Önüne baş koydum, baş kaldırmak ne haddime!*” cevabını verince Cafer-i Sadık (r.a) onun artık seviye kat ettiğini fark eder ve Bistâm'a gitmesini söyler (Feridüddin Attar, 2007: 172).

Onun İslamiyet'i yaşama şekli herkese örnek olmuştur. Mesela, Müslüman olması istenen bir Mecusi şöyle der: “*Eğer Müslümanlık Bâyezid'in yaptığı şeyse benim ona takatım yetmez, onu yapamam; eğer sizin yaptığınız şeyse benim buna hiç ihtiyacım yok!*” (Feridüddin Attar, 2007: 183).

Bâyezid Hazretleri'nin kerametleri oldukça fazladır. Halkın isteği üzerine dua yoluyla yirmi dört saat yağmur yağdırması; İslâm ordusu Rum'da düşman karşısında zor durumda kaldığı zaman “Ya Bâyezid! Yetiş!” denilince yardıma koşup ordunun savaşı kazanmasını sağlaması bunlardan bazılarıdır (Feridüddin Attar, 2007: 183, 187).

Onun İran'ın Bestâm şehrinde ve Suriye'de bir türbesi olduğu rivayet edilmektedir (Tekin, 1994: 14). Halk arasındaki inanışlara göre Bestâmî Hazretleri'nin Anadolu'da da türbeleri vardır. Tokat'ın Zile ilçesinde Bâyezid-i Bestami'nin bir ziyaret yeri bulunmaktadır. Burası halk arasında Beyazıbesten olarak bilinmektedir. İnanışa göre halk zevk ve eğlenceye düşkün olduğu için Ahmed Yesevi yöreye Bâyezid-i Bestami ile birlikte dört şeyh gönderir. Sıkıntısı olanlar, işleri bozulanlar, çeşitli dert ve üzüntüleri olanlar Beyazıbesten'e gidip işlerinin düzeltilmesi, sıkıntılarının gitmesi için dilek dilemektedirler (Yardımcı, 1998: 15).

Bestami Hazretleri'nin ziyaret yerlerinden biri de Hatay'ın Kırıkhan ilçesidir. Burası en çok Hac mevsiminde ve Cuma günleri ziyaret edilmektedir. Genellikle çocuğu olmayanlar, hastalar, başına bir kaza bela gelenler, yakını askere gidecek veya askerde olanlar, akrabası uzakta olanlar ile havalar kurak gittiği zaman halk bu ziyarette adakta bulunur. Burada namaz kılınır; kurban kesilir ve pişirilir; pişirilen bu yemek orada olanlara dağıtılır (Köseler, 2008: 130).

Diyarbakır'da Bâyezid Bestami Hazretleri, Beyazıd-ı Bostan diye tanınmaktadır. Burada Beyazıd-ı Bostan Ocağı bulunmaktadır. Bu ocağa ait türbe ve makam tespit edilememiştir (Yaşar, 2011: 280). Alevi-Bektâş-ı Veli inancına sahip kişiler bu ocakta cem yapmaktadır (Yaşar, 2011: 281).

Saltuk-nâme dışındaki destanlarda Bâyezid-i Bestami Hazretleri'nin ismine rastlanmaz. Bu eserde de bir yerde Bâyezid-i Bestami'nin hayatından örnek verilerek velilerin ölünce de dünyaya geri dönmesinin mümkün olacağı vurgulanmış; İran vilayetinin gözcüsü olarak tanıtılmıştır:

“Eğer dünyâdan veliler gitseler ruhları musavver olur. Cismi ne şekilde ise aşikâre gelür bile gazâ ider ve nakildür kim Bâyezid-i Bestami Hazretleri fevt olup dünyadan gitdüğinden sonra gördiler gene gelmiş dahı dervişleri arasında bile zikr ider’ didi. Dervîşün biri: ‘Nedür bu Sultânım?’ didi. Eyitdi: ‘Var bir dirlik eyle âlemde diril kim öliceğ yine diri olasın. Biz ten libâsın dünyada bırakduk ise yok olmaduk.’ didi. İmdi Bâyezid Acem vilâyetinün gözcisidür” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 169).

Evliaların en büyüğü, âriflerin sultanı olarak nitelendirilen Bâyezid-i Bestami Hazretleri, sadece İrân ile kalmayıp Anadolu'da geniş bir nüfuza sahip olmuştur. Halk tarafından adına türbe ve makamlar yapılan Bestami Hazretleri İslamiyet sonrası dönemde teşekkül eden üç destandan yalnızca Saltuk-nâme'de bulunmaktadır.

1.2.7. Dânişmend Gazi

Dânişmendli devletinin kurucusu ve ilk hükümdarı olan Dânişmend Gazi, Azerbaycan'da Arrân ve civarında yaşayan Türkmen bir aileye mensuptur. Dânişmend Gazi hem Türkmenlere muallimlik yapmış, hem de Türkmen emirleriyle beraber düşmanlara karşı savaşmıştır. 1064 yılında Sultan Alparslan'ın ordusuna girmiş, cesareti, bilgeliği ve kahramanlığı ile Sultan Alparslan'ın dikkatini çekmiştir (Özaydın, 1993: 468). Alparslan, savaşa katılan beylere Anadolu'da fetihlerde bulunmaları halinde fethedecekleri yerleri kendilerine ikta edeceğini bildirir. Bu beyler arasında Dânişmend Gazi de bulunmaktadır. Dânişmend Gazi, 1071 yılında kendisine iktâ edilen ve Malazgirt seferi esnasında Bizans İmparatoru Romanos Diogenes tarafından tahrip edilen Sivas'ı ele geçirerek Dânişmendli hanedanını kurar. Daha sonra Sivas'ı bir üs olarak kullanıp Çaka, Turasan, Kara Doğan, Osmancık, İltegin ve Kara Tegin adlı

emirleriyle Amasya, Tokat, Niksar, Kayseri, Zamantı, Elbistan, Develi ve Çorum’u Dânişmendli topraklarına katar (Özaydın, 1993: 467-468). Hayatı fetihlerle geçen Dânişmend Gazi’nin 477 (1085) yılında vefat ettiği söylenir (Özaydın, 1993: 469).

Dânişmend Gazi, Niksar taraflarında mücadele ederken şehit olmuş ve Niksar’a defnedilmiştir. Türbesi Kayseri’nin Pınarbaşı ve Tokat’ın Niksar ilçesindedir (M. Demir, 2008: 145).

İslamiyet sonrası destanlarda da kendine yer bulan eser, onun hayatını, kahramanlıklarını, dini kişiliğini, kerametlerini canlı bir şekilde anlatmaktadır

Destanda Danişmend Gazi’nin soyu da, Sarı Saltuk’ta olduğu gibi, Battal Gazi’ye dayandırılır. Battal Gazi ölünce Malatya halkı matem tutar. Şehirlerinde sözü dinlenecek kimsenin kalmadığını düşünürken Eyyüb bin Yunus’un böyle biri olduğunu anlarlar. Onun isteği üzerine Battal Gazi’nin kızıyla Emir Ömer’in oğlunun evliliğinden doğan Sultan Turasani ile Emir Ömer’in kızı ile Battal’ın oğlundan doğan Melik Ahmed çağrılır. Melik Ahmed gündüz Turasani’yle savaş talimi yapar, gece ise şehre giderek ilim öğrenir. Aşağıdaki alıntı Melik Ahmed ile Sultan Turasani’nin kim olduklarını ortaya koymaktadır:

“Andan eytdiler: ‘Battal Gazi’nin kızı oğlunu okunuz, gelsin.’ didiler. Ve dahi Emir Ömer’in bir oğlu var-ıdı. Adına Sultan Turasani dirler idi. Ve bir kızı dahi var-ıdı. Adına Nazirülcemal dirler idi. Anı Ali bin Mızrab’a virmişler idi. Anun bir oğlu dünyaya geldi. Adını Melik Ahmed kodılar. Katı akl ve kâmil kopdı. Lakabın Melik Dânişmend kodılar. Gice vü gündüz Melik Ahmed, Sultan Turasan ile Çehar Bağ dirler, maruf yirdür, anda varup silâhşörlük ta’lim iderlerdi.” (Demir, 2004: 61). Bu iki kahramanın soyu zaman zaman destanda tekrar edilir (Demir, 2004: 63).

Bazen Dânişmend Gazi savaşlarda, *“Benem Melik Dânişmend Gazi, gece gündüz iderem Hakkâ niyâzı, benem ol din can-bâzı, benüm ceddümdür Seyyid Battal Gazi, dinle imdi söyleyeyim râzı.”* (Demir, 2004: 137) ifadesiyle soyunun Battal Gazi’den geldiğini belirtmiştir.

Aslında Battal’a dayandırılan soy dolaylı olarak Hz. Muhammed’e de dayandırılmaktadır. Melik Ahmed’e çok akıllı ve olgun olduğu için “Dânişmend” ismi verilmiştir.

Destanda böyle bir davetin geleceğini Dânişmend Gazi Hz. Muhammed’i, Sultan Turasanı ise dedesi Battal Gazi’yi rüyalarında göreyerek önceden haberdar olmuşlardır. Bu iki rüya destanda şöyle anlatılır:

“Melik Ahmed eytdi: "Bu gice düşümde iki cihan güneşi Muhammed Mustafa hazretin gördüm. Bana eydür: 'Neçün gaza kılmazsın?' Ben eytdüm: 'Şehir halkı bana meded kılmazlar.' didüm. Andan Resul Hazreti salla'llahu aleyhi ve sellem eytdi: 'Yarın size bir ulu kişi karşı gelür. Adı Süleyman'dur. Sizi şehre davet ider. Varun sizun elinizden çok işler kim kopıardur.' dedi. Ben eytdim: 'Ey ceddüm! Bana inayet eyle. didüm. Eytdi: Allahu ta'âlâ'nun inayeti sizin-iledür.' didi. "Derhal uykudan uyandum, gördüm sabah olmuş namazı kıldum, yola düşdüm. Gördüm uş size uğradum. Dahı Resûl hazretinin mübarek sözi yerine geldi.” (Demir, 2004: 61).

“Andan Sultan Turasan dahı eytdi: "Ben dahı bu gicee dedem Seyyid Battal Gazi'yi gördüm. Vardum ki elini öpeydüm. Yüzünü benden çevürdi. Ben eytdüm: 'Ey ceddüm! Yalınızam, senün yarenlerinden kimse kalmadı kim bana yarı kıla.' didüm. Eytdi kim: 'Tanrı inayeti sana yarı kıla.' didi. Andan eytdi kim: 'Yarın şehirden size bir kişi gelür. Anun adına Süleyman bin Nu'man dirler.' didi. Çünkü ırte oldu, sana karşı geldük.' didi.” (Demir, 2004: 61).

Malatya şehrine varan Melik Ahmet ve Sultan Turasan halife emrederse feth çıkacaklarını söylemeleri üzerine halifeye iki yiğit tanıtılır. Halife vezirine Melik Ahmet’in ve Sultan Turasan’ın talihine baktırır. Vezirin söyledikleri dikkat çekicidir:

“Andan halifeye eytdi kim: 'Ol iki kişiyi virbi kim ol illeri feth ideler. Şöyle kim eger ol iki kişi olmasa ol il ve vilayet kâfir elinden alınmayup şöyle kalaydı. Pes şöyle rivayet olundu ki Ebû'l-Müslim Mervi, rahmetu'llahi 'aleyhi, Mervanileri helak idüp kahr eyledi.' Gerekdür ki Sultan Turasan-ıla Melik Ahmed dahı kâfirlerin kökünü keseler.' didi” (Demir, 2004: 63).

Halife de bu haberi alınca ferman yazdırmış Sultan Turasan’a ve Dânişmend Gazi’ye savaş teçhizatı verilmiştir. Bunların içinde Battal Gazi’nin sancağı ve Ebu’l Müslim Gazi’nin alemi verilir:

“Çünkü ferman yazıldı, andan bir eyü hil'at Sultan Turasan'a ve bir hilat dahı Melik Ahmed için buyruldu. Andan helafet için iki alem ve yigirmi çift nakareler ve altun kösler ve Battal Gazi sancağın ve Ebu'l Müslim 'alemin birle virdiler. Ve kırk

hafız dahı revan mukri hub avazlu bile koşdılar. Ve binmeg-içün iki yüz at, dört yüz kul ve yüz yük hazine Melik Ahmed ve Sultan Turasan için virdiler ki gazaya bil bağlayup ol illeri açalar. 'Her kaçan kim mal ve içeri hacet olursa yine virelüm. Gaza kılmağa muhkem bil baglasunlar.' didi." (Demir, 2004: 63).

Dânişmend Gazi'ye Battal Gazi ve Abdülvehhâb Gazi rüyada fethedeceği yerleri söyler:

Andan Melik Dânişmend eytdi: "Bu illeri dahı iki bahş idüp yürüyelim ki bu yana Dükiyye ya'ni Tokat ve Sisiyye ya'ni Gümenek ve Harsanosiyye ya'ni Niksar, Canik'den yana ve Haraşna ya'ni Arnasiyye ve Samiyye ya'ni Samsun ve Sinobiyye ya'ni Sinab ve Karkariyye, Kaşan'dan ya'ni Turhal'dan yana ben yurüyem, inşa'allahu ta'ala feth idem." didi. *Andan Süleyman ve Kara Togan ve Hasan ve Eyyüb ve Sultan Turasan sordular ki: 'Bu şehirleri kaçan gördün ki adı ile haber virürsün? didiler. Melik Dânişmend eytdi: 'Bu gice düşümde Abdülvehhab'ı ve Seyyid Battal Gazi'yi gördüm. Geldiler, elüm tutup bu şehirleri bana gösterdiler ve adların diyü virdiler ve bu illeri sen açarsın. Hak ta'âlâ bu fethi sana müyesser kılısardur.' didiler"* (Demir, 2004: 66-67).

Dânişmend Gazi'nin gördüğü bir rüyayı yorumlayan yarenleri onun birçok yeri fethedeceğini ve bu yerleri feth ettikten sonra şehit olacağını söylerler:

"Ol gice Melik Dânişmend düşinde gördi kim cümle alem düpdüz deniz olmuş. Kendü yarenleri ile bir gemiye binmiş ve Sultan Turasan dahı bir gemiye binmiş, her biri bir yana gitdiler. Lakin gördi kim Sultan Turasan gemisi gark oldu. Melik Dânişmend ol heybetden uyandı. Gördi kim sabah olmuş. Turı geldi, sabah namazın kıldı, melul olup otururdu.

Yarenleri gelüp gördiler ki Melik Dânişmend'ün hatırı perişandur gördiler kim: "Ey server! Neçün hatır-ı şerifünüz perişandur?" didiler. Pes Melik Dânişmend eytdi: Bu gice bir düş gördüm. Anlar eytdiler: Hayr ola? Melik Dânişmend eytdi: Hayrdur. Yarenleri eytdiler: Ne gördünüz? Pes Melik Dânişmend vakiasın diyü virdi. 'Eytdiler: İnşa'allah bu yirleri sen feth idersin. Melik Dânişmend eytdi: İnşa'allah bu yirleri feth idüp girü bu illerde şehid olavuz gibi.' didi" (Demir, 2004: 67).

Destanda çok defa Hz. Muhammed bazı kişilerin rüyalarına girerek Dânişmend Gazi'nin geleceğini müjdeler:

“Harkil Zahid gelüp destibus idüp hatırların sordı, andan iyitdi: ‘Ya Melik Dânişmend! Bu gice düşimde Hazret-i Resul’i gördüm. Sizin gelmenizi bana ol haber virdi, şad oldum.’ didi. Dahı turı geli, ta’am getürdi. Ol üç server yidiler ve içdiler, Hakk ta’âlâ hazretine şükürler itdiler. Ol gice anda ta’ata ve ibadete meşgul oldılar” (Demir, 2004: 79, 80).

Dânişmend Gazi destanda, Artuhi ve Efrumiyye’nin düğünlerini bir an önce yapması için Hz. Muhammed tarafından rüyada uyarılmıştır (Demir: 2004: 151).

Melik Gazi, düşmanları önce dine davet etmiş, düşmanlar İslamiyet’e girmeyi kabul etmeyince savaşmıştır:

“Çün Melik Dânişmend bu medhi okudı ve ol kavmi İslama davet iyledi. Kimse cevab virmedi. Bu kez at depdi, meydana girdi, er diledi. Gürçilerden Avkas adlu bir kâfir meydana girdi, kılıç ile Melik’e hamle kıldı. Melik anun hamlesin redâ yledi. Nevbet Melik’e degdi. Hemân-dem bir na’ra urup eyitdi: ‘Be-nâm-ı Huda, be-nur-ı pak Muhammed Mustafa.’ diyüp Avkas’a bir kılıç ile urdı kim eyer kaşına degin iki pare kıldı. Gürçilerden figan kopdı. Anı görüp cümle kâfirler bir kezden hamle kıldılar. Melik Dânişmend bir na’ra iyle urdı kim tamamet kâfir çerisi serâsime oldılar. Melik ejdeha gibi ol çeriyi, bir saatde yidi yüz kâfiri kılıçdan geçürdi. Andan Nastor çerisine hamle kıldı” (Demir, 2004: 89).

Nastor’un Dânişmend Gazi’yi zehirlemek için hazırladığı planı Hz. Muhammed rüya yoluyla haber verir ve kâfirlerin böyle bir hazırlıkta buldukları için şehirin harab olacağını söyler:

“Andan Resul hazreti buyurdı kim: ‘Ya Melik Dânişmend! Biz senden hoşnuduz. Tanrı sizden razıdur. Din, İslam yolunda taksirlik itmedün. İmdi tiz tur, bu makamdan taşra çık kim Hakk ta’aİa bu şehre hışım eyledi. Gerekdür ki yir deprene, bu şehir ve bu saray harab oİa. Zirâ bu kâfirler din-i İslâmdan rücu’ idüp mürted oldılar. Sana kasd itdiler ki zehir vireler. Tanrı ta’aİa hışım itdi. Gerkdür kim bu kâfirleri kahr iyleye.’ didi. Melik Dânişmend bu heybetden uyandı. Bu azamet şehir ve saray ditremege başladı.” (Demir, 2004: 238).

Artuhi bir savaşta yaralanır ve Allah’tan yardım ister. Hızır gelerek onun yaralarını iyileştirir ve ona bir dua verir, bunu Melik Gazi’ye ulaştırmasını ister:

“*Ol du’a budur: ‘Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla. Ey Allah’ım, ey Rahman, ey Rahim, ey çok acıyan, çok ihsan eden, ey ölüleri dirilten, ey fazilet ve ihsan sahibi, Sen’den başka ilah, güven verici yoktur. Sen’in rahmetin güven vericidir. Ey merhametlilerin en merhametlisi! Sen noksanlıklardan münezzehsin.’ Bu du’ayı viridi ve eytdi kim: Kaçan her yirde bir müşkil iş olsa bu du’ayı okıyasız. Hak ta’ala ol müşkil işi asan ide, bu du’a berekatında.’ didi. Dahı pir gayıb oldu. Heman Artuhi def’i turı geldi. Silahun giyindi, gördi kim kâfirler tamdan aşaga inerler. Artuhi ol dem tig çekup kırk kâfir helâk iyledi”* (Demir, 2004: 96). Melik Gazi zor durumda kalınca dini hüviyyete sahip kişiler yardımına koşmuştur.

Tokat (Dükiyye) kalesini fetheden Dânişmend Gazi, Deryanos kilisesinde bulunan üç rahibi dine davet eder. Onlar Melik Gazi’ye küfreder; bunun üzerine gaziler onlara saldırırlar. O sırada çıkan ejderha onları zor durumda bırakır. Birçok Müslüman şehit olur. Gazilerle birlikte geri dönen Melik rüyasında Abdülvehhab Gazi’yi görür ve ondan Hızır’ın öğrettiği o duayı okumasını gerektiğini öğrenir:

“*Ol gün geçdi, Melik gaziler ile girü dönüp kal’aya vardılar. Melik buyurdi, hon getürdiler. Ol giçe Melik teşvişle uykuya varmuşdı. Düşinde Abdulvehhab Gazi’yi gördi. Geldi, eytdi kim: ‘Ol ejderhadan korkma kim kamusı sihirdür, ol ruhbanlar iderler. Gerekdür ki yarın turasın, ol diyre varasın, Hızır peygamber du’asın diyre karşı okuyup üfüresin, ta kim ol sihir batıl ola ve du’ayı üstünüzde bile götürün. Ta kim câzuluk size kâr itmeye.’ didi”* (Demir, 2004: 110). Melik Gazi, Hızır duasını okuduktan sonra ejderha ölür.

Battal Gazi, Dânişmend Gazi’nin rüyasına girerek üç rahibi öldürdüğü için ona övgülü sözler söyler. Dağ üstündeki Haç kilisesini yıkarsa orada kâfirlerin biteceğini şöyle haber verir:

“*Nâgâh düş gördi, kendüzin Deryanos diyri katında gördi. Nâgâh bir atlu silahun üstine rast kalmış, derhal atından indi, terkisinden bir külüng çıkardı. Kasd kıldı kim deyri harab kıla. Melik ilerü varup eytdi: ‘Siz ne kişisiz?’ didi. Ol kişi eytdi: ‘Battal Gaziyem. Andan eytdi: Aferin, ya Melik on sana ki, kâfirlerin devleti bu üç ruhban idi, helâk itdün. İmdi ol tag üstindeki diyriün adı Haç’dur. Gerekdür ki bu deyri kılasın ki eseri kalmaya. Andan Haç diyriün eseri kalmaya ki kafirlerün aslı bundan kesile.’ didi.*

Derhal Melik Dânişmend uykudan uyandı. Seyyid Battal ruhına du'alar kıldı. Gördi kim sabah olmuş, namazın kılup dualar ve senalar kılup andan buyurdu kim çeri atlandılar. Melik Dânişmend'ün yanına geldiler. Melik Dânişmend, gördüğü düşi ve Battal Gazi'nün beşaretin serverlere diyü virdi, sevündiler. Andan Deryanos diyirine geldiler. Melik buyurdu, ol deyri harab kıldılar. Hay diyince diyri yire indürdiler. Andan Haç diyirine yürüdiler (Demir, 2004: 111).

Dânişmend Gazi destanın bazı yerlerinde, diğer destanların kahramanlarında olduğu gibi, ruhban kılığına girmiştir:

“Andan Melik turı geldi, şekl-i ruhbanı temessül idüp kaladan yana revane oldı. Gelüp kala kapusına irdi. Kal'a kavmi barü üstinden çağırdılar kim: 'Ne kişisin?' Ol Melik eytdi: 'Ruhbanam, Haraşna begi Şah Şattat'dan name getirürem.' didi. Serhayil'e haber virdiler ki Şah Şattat'dan name geldi. Serhayil buyurdu, Melik'i toğrı Serlhayil katna getürdiler. Serhayil Melik'ün kadd u kametine hayran kaldı. Dahı eytdi: 'Ne kişisin ve dahı Nastor kandadur? Melik eytdi: 'Yolda harâmiye ugradum, rahtımı ve malımı haramılar aldı. Namem dahı bile gitdi. Çok yalvardum. Narınur'a vü salibe, titi mitiye, ulu haça. kiçi haça and virdüm. Hiç hürmet itmediler. Bilmezem ki cazulardan mı idi?' didi. Şattat ve Nastor Yankoniyye'de çeri cem itmek üzredür. Şattat eytdi: 'Dükiyye ve Harsanosiyiye ya'ni Niksar gerisin cem idüp bana meded irsün.' didi. Ben dahı Canik'den yana varuram ki ol tarafda olan beglere haber kılam.' didi. Andan Serbayil eytdi: 'Ey din ulusu Bu giçe bunda tur ki bizüm için Narınur'dan yardım dileyisin. Ola ki senün yüzün suyuna bu cazulara zafer bulavuz.' didi. Melik eytdi: 'Kaşki şimdi gide-y-idum.' didi. Serhayil eytdi: 'Hey Papas Efendi! Lutf idün, bu gice bunda yatun. Cazular dört yana tağılmışdur. Şayet yolda rast gelesiz, size zahmet virürler. Elbette bu giçe bunda kalmanız hayırludur.' diyup Melik'i bin tazarru-ıla alı koydılar. Melik eytdi: 'İmdi bana bir yir gerekdür ki anda yatam. Hem ibadet iyleyem.' didi. Serhayil Melik'i diyre gönderdi” (Demir, 2004: 107-108).

Destanda İslamiyet hak din olarak görülmüş ve rahip kılığına giren Dânişmend Gazi diğer dinlerle alay etmiştir.

Melik Gazi destanda düşmanları önce dine davet etmiş, eğer dönmezlerse onları öldürmüştür:

“Lain, Melik haberin işidüp sömgege başladı. Melik Dânişmend kakıdı: ‘Melik’e neçün sögersin?’ didi. Miknas eytdi: ‘Sana ne ta’aalluk?’ didi. Andan Melik eytdi: ‘Benem Melik Dânişmend Gazi, birdür önümde tag-ıla yazı, bu gün elimden kanda iletessin bogazı, tiz imdi iman getür, açma razı. Yohsa kılıçdan aman bulımazsın.’ didi. Çün bu sözleri Miknas la’in işidüp: ‘Bre, cazular başını tiz tutun diyince Melik çüst Miknas’ı şöyle çekdi kim depesinden eyer kalasına dek iki pare kıldı. Girü kâfir çerisinden kopdı.” (Demir, 2004: 124).

Dânişmend Gazi, Müslümanların iki düşman çerisi arasında zor durumda kalması üzerine Allah’a yalvararak dua etmiş ve bu dua sonrasında Müslümanlar düşmanlar karşısında zafer kazanmışlardır (Demir: 2004: 165-167).

Efrumiyye’nin düşman eline düşmesi üzerine Dânişmend Gazi dua eder; ardından Hz. Muhammed’i rüyasında görür ve ağzının barından yaralarına süren Hz. Muhammed, ona Artuhi’yi, Efrumiyye’yi zindandan kurtarmak için göndermesini söyler:

“Andan Resul Hazreti salla’allahu aleyhi ve sellem Melik’i öpdi, bağına basdı, mübarek ağız barından yarelerine sürdi ve sıgadı. Cümle cirahatları onuldu, sağ oldı. Andan eytdi: ‘Ya Melik! İрте Artuhu’yi gönder ki varup Efrumiyye’yi zindandan kurtara. Kaçan kim ol sizin leşkerinizde ola, kafirlerin devletin sır ve hem evladum ve tamamet sahabe kerem u himmeti kamusı senünledür.’ didi” (Demir, 2004: 168). Dânişmend Gazi bir savaşta esir olan kişileri İslâm dinine davet edince onlar Sisiyye ırmağını kesmesi halinde ona inanacaklarını söylerler. Bunun üzerine bir gün mühlet isteyen Dânişmend Gazi bir çadıra girer, oruç tutar, namaz kılar ve dua eder. Rüyasında Hz. Muhammed’i görür (Demir, 2004: 245-246).

Dânişmend Gazi’ye bir dua öğretir ve bu duayı okuması halinde ırmağın duracağını söyler:

Sanki Melik Dânişmend, Hazret-i resulün mübarek cemalin gördi, dahı buyurdı kim bu du’ayı okıyup ol ırmağın üstine oturdı: ‘Heman su akmaya, bağlana.’ dimişdi. Çün sabah oldı. Gördi kim bir yişil harir üzre bu du’a yazılmış ki: ‘Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla.’ Daima baki alan, hataları affeden, duayı işiten, affetme kapsamnu genişleten, Musa’yı Kelimu’llah, İsa’yı Ruhı’llah, Adem’i Seyfiyu’llah, Muhammed’i Resulu’llah kılan; eman, furkan sahibi alan Allah’tan başka İlâh yoktur. Ey

merhametlilerin en merhametlisi olan Allah'ın rızasıyla.' Pes Melik Dânişmend Gazi uyandı, bu du'ayı elinde buldı. Şad u handan sabah namazın kıldı. Dahı du'a haberin gazilere beyan eyledi. Gaziler sevindiler. Andan Melik Dânişmend atına süvar olup esirlerden yana revane oldı. Çün ol kâfir beglerinin yanına gelüp: 'İstedüğünüz işi uş şimdi göresiz.' didi. Eyt diler: 'Eger eyle idesin, ahdumuzda turup müsülman olavuz.' didiler. Andan Melik buyurdı, ol esirlerin bendlerin çözdiler. Dahı yayak ol ırmak kenarına vardılar, geldiler. Gaziler bile vardılar. Andan Melik başın açup yüzini dergâha tutdı. Ol du'ayı sıdk-ıla okudı. Çün tamam itdi, Hak ta'alâ'nun emriyle su kesildi. Ol kavim aşaga yukaru segirdiler. Irmagun suyundan neşv ü nemâ bulamadılar. Amma zinhâr olmaya kim Tanrı adına şek getüresiz. Çün gördiler ki ol azim ırmak kesildi, belürsüz oldı. Ol begler ve sayir kefere bir uğurdan iman getürdiler. Andan Melik eytdi: 'İşbu sudan Müsülmanlara çok nef vardır diyü ol du'ayı yine okıdı. Yine ol su zuhur idüp geldi, derhal revan olup akdı.'" (Demir, 2004: 246-247).

Dânişmend Gazi'nin üzerine iki bin kâfir gelmesi üzerine Dânişmend Gazi Hz. Muhammed'in duasını okumuştur. Rüyasına giren Abdülvehhab Gazi ona duasının kabul olduğunu müjdeler (Demir, 2004: 247).

Dânişmend Gazi'nin yine savaş sırasında düşman karşısında zorluk çekince dua eder ve düşmanları büyük bir hezimete uğrattırlar (Demir, 2004: 201-203, 205).

Dânişmend Gazi'nin evlenmek istediği kız da rüyasında Hz. Muhammed'i görerek Müslüman olur ve evlenmeyi kabul eder:

"Düşinde Resul Hazreti eytmış ki: Sag yanuna nazar iyle dimiş. Ol dahı nazar ider. Cenneti ve hurileri ve sarayları ve nimetleri görür. Andan sol yanına nazar ider, cehennemi görür, kâfirleri cehennem içinde yanar görür. Müminleri, müslümanları cennetde oynar görür. Andan Resul Hazret eydür: 'Gel müsülman ol kim bu cennete giresin.' dir. Ve dahi eydür kim: 'Ya Gülnuş! Gerekdir kim Melik Dânişmend seni helâlliga ala. Senden bir ayal vücuda gele. Ben kim Hazret-i Muhammed'em. Benim dinim yolunda kılıç çeküp çok gazalar kıla. Sen dahı küfürden kurtulup benim şefaatumazhar olasın.' dimiş" (Demir, 2004: 218).

Dânişmend Gazi'nin ölümü de Battal ve Sarı Saltuk gibi savaş sırasında. Bir savaş sırasında Müslümanlar düşmanlar karşısında büyük bir hezimete uğrar. Melik Gazi'ye bu esnada Canik Sultanı Naul adlı bir kişi ok atar. Ok böğrüne gelir, Melik

Gazi atının boynuna düşer (Demir, 2004: 266-267). Dânişmend Gazi onu götürmek isteyenlere Hz. Muhammed’i rüyasında gördüğünü ve ölümünün geldiğini söyler:

“Melik Dânişmend eytdi: ‘Ey yarenlerüm! Benom işüm tamam oldı, ’ vaktüm yetdi. Bu sa’at düşimde peygamer Hazreti geldi, bana cenneti gösterdi. Dahı eytdi kim: ‘Ya Melik! Senün ömün tamam oldı. Maslahatun dahı ahire irdi.’ Bu dünya kime baki kaldı kim sana bâki kala? Bu dünya gelenün ardınca ecel bile geldi.”

Saltuk-nâme’nin girişinde Saltuk Gazi’den önce Dânişmend Gazi’nin Rum’da savaşlar yaptığından bahsedilmiştir (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 1).

1.2.8. Ebû Eyyûb el-Ensârî

Hicret sırasında Hz. Peygamber’i Medine’de evine misafir eden ve Türkiye’de “Eyüp Sultan” unvanıyla anılan sahabedir. Künyesi Ebu Eyyub Halid b. Zeyd b. Kuleyb el-Ensari’dir. Hicretten iki yıl önce eşi ile birlikte Müslüman olmuştur. Ensar arasında ilk Müslüman olanlar arasındadır. Hz. Muhammed ile birlikte bütün savaşlara katılmıştır. İhtiyarlık döneminde bile her yıl bir savaşta bulunmuştur. Katıldığı seferlerin sonuncusu Müslümanların ilk İstanbul kuşatması olmuştur. Eyyûb el- Ensârî kuşatma devam ederken hastalanarak 669 yılında vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine surlara yakın bir yerde defndilmiştir (Algül, 1994: 123-124).

Sâltuk-nâme’de adı geçen Eyyûb el-Ensârî Türk olarak gösterilmektedir. Saltuk Gazi kâfirlerin arasına girer, kâfirler onu bir kabre götürürler. Saltuk Gazi bu kişinin kim olduğunu sorar. Tekur Eyyûb el-Ensârî’yi tanıtır:

“Arap dilince Ebû Eyyûb-i Ensâri dirler. Muhammed’i bu evine alup konuklamıştır. Sonra Yorgi zamanında gelürler. Bu hisara Türkler üşerler. Bu bir hisar delüğünden iki kişi bile gelürler, içerü girürler, andan Ayasofya’ya girürler namaz kılurlar. Kâfirler görüp bunları tutmak isterler, öldürmeğe kasd iderler, kaçarlar. En son bu yirde gelüp şehid iderler. Bunu üzerine çok zaman geçmez şehir ta’un olur. bunu bir ulu papaz düşinde görür, eyidür ki: ‘Benüm üstümi pâk idün yohsa tâ’ûndan külli hep helâk olursız.’ dir” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1988: 80-81).

Bunun üzerine bir Türk’e niçün itikât ettiklerini sorar ve aldığı cevap ilgi çekicidir:

“Server! Bir rahib sonra bunları düşünde görür, ana eyidürler ki: ‘Biz senin dinünüze girmeğe varduk siz bizi öldürdünüz, biz sizdenüz.’ dimişler. Andan beri halk itikâd iderler, bunlardan hem çok menfaat görürüz.’didi” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1988: 81).

1.2.9. Hacı Bektâş-ı Veli

Asıl adı Bektaş olup muhtemelen ölümünden sonra Hacı Bektâş-ı Veli diye şöhret bulmuştur. 13. yy Selçuklu Anadolu’sunda Babai Hareketi’nin lideri Baba İlyasi Horasani’nin çevresine, 14. yüzyılda Yeniçeri Ocağının kuruluşuna, 16. yy da kendi adını alacak olan Bektâşi tarikatının teşekkülüne adı karışan Hacı Bektâş-ı Veli’nin devrinin kaynaklarında hemen hiçbir iz bırakmadığına bakılırsa yaşadığı dönemde yaygın bir şöhrete sahip olmadığı söylenebilir. Öte yandan Yeniçeri Ocağının ve Bektâşi veliliğın piri kabul edilmesi ve Alevi-Bektâşi veli kesiminde bir iman esası olan güçlü konumu onu çözümlenmesi gereken tarihi bir problem haline dönüştürmektedir. Bu durum hakkındaki yetersiz tarihi bilgilerle menkıbelerin yarattığı çift yönlü (tarihi-menkıbevi) şahsiyetinin birbiriyle uyumsuzluğundan kaynaklanmaktadır. Hacı Bektâş-ı Veli’nin tarihi şahsiyeti ve Anadolu’ya gelmeden önceki hayatı hakkında Vilayet-nâme’de yer alan menkıbevi bilgiler dışında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak onun Horasan erenleri diye bilinen Kalenderîye akımına mensup sufilerden biri dolayısıyla Horasan Melametiyye Mektebi’nden olduğuna yüksek ihtimallerdendir. Bu sebeple 13. yy da Cengiz İstilasını sebebiyle Anadolu’ya vuku bulan derviş göçleri arasında aynı mektebe mensup Yesevi veya daha kuvvetli bir ihtimalle Haydarî dervişlerinden benzeri bütün Türkmen şeyhleri gibi muhtemelen o da kendine bağlı bir Türkmen aşireti ile birlikte Anadolu’ya gelmiştir. Nitekim Osmanlı tahrir defterlerine dayalı yeni bir araştırma ona bağlı geniş bir Bektaşlı oymağının mevcut olduğunu ortaya koymuştur. Hacı Bektaş’ın kardeşi Menteş’in 1239’da başlayan Babai İsyanı’na iştirak ettiği ve Sivas’ta Selçuklu kuvvetleriyle, Hacı Bektâş’ın ise ya tasvip etmediğinden ya da başka bir sebeple bu isyana katılmadığı hem Elvan Çelebi’den hem de Âşık Paşazade’den öğrenilmektedir. Âşık Paşazade’ye göre Hacı Bektâş daha sonra Karayolda (o zaman Sulucakarahöyük, bugün Hacı Bektaş) ortaya çıkmıştır. Hacı Bektâş Vilâyetnâme’den anlaşıldığı kadarıyla o zamanlar yarı göçebe Çepni oymağına mensup bir kolun (muhtemelen kendine bağlı Bektaşlı kolunun) yaşadığı bir yer olduğu için bu

küçük Yürkmen köyünü tercih etmiş olmalıdır. Muhtemel bir diğer sebep de Babai İsyanı'ndan sonra Selçuklu merkezi yönetiminin gayri sünni (heterodoks) Türkmenlere karşı takip ettiği politika sonucu olabildiğince gözden uzak bir yerde olma arzusudur. Bu merkezden uzak yaşantısı iz bırakacak kadar şöhret yapamamasının nedenlerindedir. Vilâyet-nâme'ye göre Sulucakarahöyükte tıpkı şeyhi Baba İlyas'a benzer bir hayat tarzı süren zaman zaman bugün bir ziyaret yeri olan yakındaki bir mağarada inzivaya çekilen zaman zaman da köyün hayvanlarını otlatmak gibi oymağının günlük işleri ile uğraşan Hacı Bektâş-ı Veli'nin asıl tarihi yönü de burada başlamaktadır. Hacı Bektâş-ı Veli, yine Vilayet-nâme'ye göre Sulucakarahöyük'te bir Türkmen şeyhi olarak bir yandan kendi cemaati içinde bir yandan da bugünkü Ürgüp yöresindeki Hristiyanlarla sıkı ilişkiler geliştirip onların ihtidasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca Şamanist Moğolların da Müslümanlığı kabul etmeleri için yoğun faaliyet göstermiş bu amaçla Anadolu'nun dört bir köşesine halifelerini yollamıştır. Hacı Bektâş-ı Veli'nin bu faaliyeti gerek kendisinin gerek yaşadığı dönemin sosyal şartlarının gerek kaynakların verdiği bilgilerin tahlilinin gerekse de Bektâş-ı Velilik ve Aleviliğin klasik tarihi ve aktüel çizgisinin tabii bir gereği olarak İslam fıkhnının sıkı kurallarıyla sınırlandırılan sünni bir anlayışı değil Horasan Melametiyyesinin kuru züht karşısı cezbeci karakteriyle karışık gayri sünni yorumu yansıtmaktadır. Bu anlayış tasavvufun yapısından kaynaklanan geniş bir hoşgörüyü dayanmakla beraber aynı zamanda mühtedileri birden bire kendi kültür çevrelerinden koparıp ürkmelerine sebebiyet vermeden eski inançlarını da kendi içerisinde değerlendiren bağdaştırmacı bir İslam anlayışıdır. Nitekim bölge Hristiyanlarının ona büyük bir hayranlık duyduğu ve kendisini Aziz Charalamboz olarak takdis ettikleri bilinmektedir. Anadolu'da farklı birçok misyonu gerçekleştirdiği farklı kaynaklarda belirtilen Hacı Bektâş-ı Veli'ye başta Makalat olmak üzere bir takım eserler izafe edilir. 1-Kitabü'l Fevaid 2-Nesayih-i Hacı Bektâş-ı Veli Veli 3-Risale. Bunların dışında Tefsir-i Fatiha, Şahhiyye ,Şeyh-i Besmele gibi birkaç eser daha mal edilirse de bunların onun tarafından yazıldığına dair hiçbir delil yoktur. Velilikten başka hiçbir tarikatın piri bu derece muazzam bir kültür güçlü bir iman ve kutsallığın konusu olmamıştır. Hacı Bektâş-ı Veli'nin menkıbevi hatta menkıbevilikten de öte mitolojik Veli'ye dönüşerek böyle bir kutsallık kazanması Antalya Elmalı yakınındaki Tekke köyünde türbesinden medfun bulunan Abdal Musa sayesinde. 15. yy'ın ilk çeyreğinden sonra Hacı Bektâş-ı Veli tekkesinin şeyhi olan

Abdal Musa beraberindeki bir kısım Haydari dervişleri ile birlikte Osmanlı beyliği topraklarına gitmiş savaflara katılmış ve birlikte savaştığı Osmanlı gazilerine Hacı Bektâş-ı Veli'nin menkıbelerini anlatarak onu tanıtmıştır. Bu süreç içinde menkıbeleşen tarihi ve efsanevi geleneklerin 15. yy'ın son yıllarında yazıya geçirilmiş şeklinden ibaret olan Vilayetname çoğunluğu itibari ile bu mitolojik Hacı Bektâş-ı Veli'yi yansıtır. Vilayetnamedeki Hacı Bektâş-ı Veli'nin en belirgin niteliği oniki imam soyuna nispet edilmesi yani peygamber soyuna mensup bir seyyit olmasıdır. Babası İbrahim-i Sani İmam Musa el Kazım neslindedir ve Horasan hükümdarıdır dolayısıyla Hacı Bektâş-ı Veli bir şehzadedir. Ahmet Yesevi'nin yanında eğitilir. Daha o zamanlar birçok keramet göstererek herkesi hayretler içinde bırakır. Ahmet Yesevi'nin nefes evladı olan Kutbuttın Haydar'ı esir düştüğü kâfirlerin elinden kurtarır. Daha sonra onun olgunlaştığını gören Ahmet Yesevi onu Diyar-ı Rum'u irşat etmekle görevlendirir. Önce Mekke'ye giderek hac görevini ifa eden Hacı Bektaş "Hacı" unvanını alır. Necefi ve Kerbela'yı ziyaret ettikten sonra Anadolu'ya geçer. Burada kerametleri ile dikkat çeker. Ünü çabuk yayılır. Çevredeki veliler onu kıskanır ve çeşitli sınavlardan geçirirlerse de hepsini utandırır. Avucundaki yeşil beni göstererek Hz. Ali'nin mazharı olduğunu yani onun kendi bedeninde zuhur ettiğini ispat eder ve böylece Rum'un en evliyası olduğu anlaşılır. Birçok halife yetiştirir. Ölümünden az önce her birine icazetnamesini vererek Anadolu'nun bir yöresine yollar. Kendisi de kerametine yakışır bir şekilde tahmini 1271 yılında vefat eder (Ocak, 1996: 455-458).

Saltuk-nâme'de karşılaştığımız Hacı Bektâş-ı Veli diğer velilere nazaran daha etkilidir. Fakat eserde Sarı Saltuk ön plana çıkarıldığından birkaç özelliği dışında hakkında fazla bilgi verilmemiştir. Destanda Hacı Bektâş-ı Veli'nin Rum'un gözcüsü olduğu geçmektedir: "... bu Rum'un gözcisi Hacı Bektaş-ı Horasani'dür amma Seyyid Hazreti evliyanun seyyididir, mefhârudur" (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 169).

Saltuk Gazi Hacı Bektaş Veli'ye ayrı bir önem vermiş ve ondan dua da istemiştir:

"Ol hinde Hacı Bektâş-ı Veli Horasani gelmişti dahi Sivas şehri içinde dervişleri birle gezerdi. Şerif anı göricek ilerü gelüp anun mübarek elini öpti. Hacı Bektaş dahi Server'ün tutup elde alın ve iki gözün öpti dahi birbirisine tutup anda kuca kuca görüştüler, varup bir yirde oturdılar. Pes Şerif Hazreti eyitti: 'Bana du'a eyle.' Çün Hacı Bektaş ana du'a eyledi" (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 42-43).

Destanın ilereyen bölümlerinde Osman ile geçen diyalogda kendisini tanıtırken Rum'un gözcüsü olduğunu yineler:

“Osman’a girü geldi, nevaht itti. Osman eyitti: ‘Siz kimlersiz kim geldüfnüz bunca kerem ittinüz.’ didi. Derviş eyitti: ‘Rum’un gozcisi Hacı Bektâş-ı Veli Horasani’em.”didi. Heman Osman sundı, Sultan-ı evliyanun elin öpti, hayır du’asın aldı, gitti. Ve Osman Şerif’e destarın ağaca bağlayup sancak idindi, uğur gördi” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1990: 274).

Hacı Bektâş-ı Veli destanda kerametleri ile bilinmektedir:

“Çün Ahmed Fakih birle Bektâş musahabet iderlerdi, ‘Acem’de bir kişi ve dahu vardı ba’zılar Rum’dan idi dirler, ol er adına Karaca Ahmed dirlerdi ve hem gürbüiz erdi. İştitti kim Bektâş-ı Veli Rum’a geldi eyitti: ‘Görelüm ne erdür?’ diyü bir arslana süvar olup bir yılan eline alup kamçı idindi, azm idüp dervişleri birle gitti. Çün Bektâş işitti kim Ahmed gelür, tekyesinün divarın yardı tiz ol divara bindi. Divar yirinden kalkup revan oldu. Ahmed’e karşı vardllar. Çün Ahmed anı gördi, mütehayyir olup barmağın ağzına alup ısırıldı” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1988: 45).

Fakih Ahmed’in ölümü dolayısıyla kabrini ziyarete giden Saltuk, orada birçok evliya karşılaşmıştır. Bunlar eserde şöyle zikredilir: *“Hacı Bektâş ve Ahi Evran ve Seyyid Yusuf-ı Kaşgari ve Uryan Baba, Toğan Baba ve hem nice veliler geüp anda cem olup sohbet eylediler”* (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1988: 180)..

1.2.10. Hacı Bayram Veli

Bayramiyye tarikatının kurucusu Hacı Bayram-ı Velî, XIV. yüzyılın ilk yarısında Orhan Gazi döneminde Ankara’da doğmuştur. Doğum tarihi, adı, ailesi ve hayatının dönemleri hakkında yeterli bilgi yoktur (Azamat, 1996: 442-443).

Anadolu’da siyasî otorite boşluğunun yaşandığı ve halkın büyük sıkıntılar içinde bulunduğu dönemde mürşidi Somuncu Baba’nın tavsiyesiyle Ankara’ya dönünce tekke ve zâviye inşa etmeyip çiftçilikle meşgul olmuştur. Bu yıllarda mânevî şahsiyeti insanları giderek etkilemeye başlamış ve çevresinde bir derviş grubu oluşmuştur. II. Murad bu durumundan rahatsız olmuş ve Hacı Bayram Veli’yi Edirne’ye çağırması ve

devlete karşı itaatli davranmaları konusunda uyarmıştır. Daha sonra bu tarikattan vergi alınmaması ilişkilerin iyi yönde olduğunu göstermektedir (Azamat, 1996: 444-445).

Kurduğu Bayramîlik tarikatıyla Anadolu'nun mânevî yapısının şekillenmesinde büyük katkıları olan Hacı Bayrâm-ı Velî Ankara'da vefat eder; vefatından birkaç yıl önce yaptırılan ve kendi adıyla anılan caminin yanına defnedilir. Kabrinin üzerine daha sonra inşa edilen türbe Ankara'nın en önemli ziyaretgâhıdır (Azamat, 1996: 445).

Saltuk-nâme yalnız dini kişiliklere değil dönemin velilerine de sıkça yer veren bir eserdir. Hacı Bayram Veli de bunlardandır. Saltuk Gazi'nin Kayseri'de bulunduğu velilerden biri de Hacı Bayram'dır: “*Şeyh Abdu'llahu'l-Malatıyyavi Sultan ile buluştu ve Şerif Musli ve Seyyid Burhanü'd-din ve Ömer-i Helvayi ve Kerdeciler ahisi ve Şeyh Muhammed Biruzi Hayyat ve Şeyh Şehabu'd-din-i Makbul, Hacı Bayram idi*” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 180).

Destanda Sultan Murad'ın cenaze namazını Hacı Bayram Veli'nin kıldırıldığından da bahsedilir. “*Andan Emir Sultan Bursa'ya vardı, sehi müddet geçti, hasta oldu, vefat eyledi. Bu yana Hacı Bayram, Emir'i görmeğe gelür idi ki ziyaret ide. Bunlar gelince vefat eyledi, namazm Hacı Bayram kıldı, defn eylediler*” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1990: 265).

Destanda Sultan Mehmed bir rüya görür. Ona Kâbe'nin taşlarından iki tanesini yaptıracığı camiye koyması gerektiği; burada yapılacak dileklerin gerçekleşeceği; Mekke'yi ziyaret edemeyenlerin burada aynı sevabı alacakları söylenir (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1990: 361). O taşlar getirilir ve Hacı Bayram Veli kendi eliyle oraya koyar: “*Padişah anı göricek şad olup, ol taşları mihrabda sağ tarafında kodurdu turur. Hacı Bayram Şeyhu'l-İslam kendü mubarek eliyle ol yirde kodı. Binaya yaptılar.*” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1990: 362)

1.2.11. Fakih Ahmed (Ahmed Fakih)

XIII. yüzyılda Anadolu'da Oğuz-Türkmen Türkçesi'nin ilk temsilcileri arasında adı geçen ve Konya'da yaşadığı bilinen Ahmed Fakih hakkındaki bilgiler genellikle Mevlevî ve Bektaşî kaynaklarında geçmektedir. Mezarlarının Tebriz'de Asbust (Esbust) köyü, Konya'da Akşehir ve Hoca Fakih yöresi gibi birbirinden uzak yerlerde bulunduğu rivayet edilmektedir (Sertkaya, 1989: 65).

Osman F. Sertkaya en az beş kişinin bu adı taşıdığından bahseder ve onların kim olduğunu şöyle anlatır:

Birinci Ahmed Fakih'in, Tebriz'in Asbust köyünden olduğu rivayet edilir. Anadolu'da ahî teşkilâtının kurucusu Kırşehirli Ahî Evran Şeyh Nasîrüddin Mahmûd el-Hûyi'nin şeyhi ve kayınpederi olan Şeyh Evhadüddin Hâmid b. Ebü'l-Fahr el-Kirmâni'nin mürididir. Adı etrafında bir menkıbe oluşan ve ölümünden sonra da kerametlerine inanılan bu kişi, Türkmenler arasında meczup olarak şöhret bulmuş abdal bir Türkmen dervişidir. Mezarı, Konya'nın batısındaki Yaka bağları ile Beyşehir yolunun kavşak noktasında bulunan Hoca Fakih Mescidi'nin bitişiğindeki türbededir. İkinci Ahmed Fakih, Konya'ya Horasan'dan geldiği kabul edilir. Onun Ahmed Fakih'in Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin babası Bahâeddin Veled'in müridlerinden olduğu söylenir. 1221 yılında vefat etmiştir. Mevlânâ'nın yaşadığı çağa da uygun düşen bu tarih ikinci Ahmed Fakih'in ölüm yılı olarak kabul edilmektedir. Üçüncü, Ne zaman öldüğü bilinmeyen Fakih Ahmed adlı bir kişinin mezar taşı ise Konya Akşehir'dedir. Dördüncü Ahmed Fakih, Seyyid İbrâhim'in babası Fakih Ahmed olarak kabul edilmektedir. Kitâbü Evsâfi Mesâcidi's-Şerîfe'nin yazarı olan beşinci Ahmed Fakih'in şeriat emirlerine bağlı, düzenli yaşayışa sahip bir kimse olduğu anlaşılmaktadır. Mukaddes diyarlarda iken oğul ve kız hasretine dayanamayıp oralarda iki aydan fazla kalamadığını belirttiğine göre evli ve çocuk sahibi, aile babası olduğu belli olan yazar, bu açıdan ilk iki Ahmed Fakih'ten ayrılır. Eserin dil özelliklerine dayanarak onun XIV. yüzyılın ikinci yarısında, hatta XV. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olduğu rivayet edilir (Sertkaya, 1989: 66).

Saltuk-nâme'de ismine rastlanan Ahmed Fakih'in bunlardan hangisi olduğunu tayin etmek zordur. Zira eserde birkaç olay dışında özelliklerinin belirlenmesi için gerekli işaretler yoktur. Bunlardan biri Hacı Bektâş-ı Veli'nin dua ettikten sonra Saltuk Gazi'yi onun yanına göndermesine dair şu olaydır:

“Ol hinde Sultan Hacı Bektâş-ı Veli Horasani gelmişti dahı Sivâs şehri içinde dervişleri birle gezerdi. Şerif anı göricek ilerü gelüp anun mübârek elini öpti. Hacı Bektaş dahı Server'ün tutup elde alın ve İki gözün öpti dahı birbirisine tutup anda kuca kuca görıştiler, varup bir yirde oturdılar. Pes Şerif Hazreti eyitti: 'Bana du'a eyle.' Çün

Hacı Bektaş ana du'a eyledi: 'Yürü Server, Fakih Ahmed katına var.' didi. Şerif ol sözle azm-i Fakih eyledi." (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 43).

Server bir savaş sırasında da kâfirlere Fakih Ahmed tarafından sığındığını bu yüzden kılıcını kesmediğini ve okun batmadığını söyleyerek öğünür: "*Girü eyitti: 'Ne diye beni hod kılıç kesmez, ok batmaz, Fakih Ahmed beni sıgayup durur' didi*" (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 161).

Saltuk Gazi Kırşehir'e giderek velilerle buluşur. Fakih Ahmed vefat etmiştir. Kabrine gider ve ziyaret eder: "*Andan ol şehirde olan velilerle buluştı. Fakih Ahmed Sultan vefat eylemşti, varup kabrini ziyaret kıldı*" (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 180).

1.2.12. İshak Kâzerûnî

Ebû İshâk İbrâhîm b. Şehriyâr Kâzerûnî 963'de İran'ın Kâzerûn kasabasında doğmuştur ve Kâzerûniyye tarikatının kurucusudur. Doğduğu yer olan Kâzerûn kasabasının mühim bir kısmı Mecûsîydi. Yoksul bir aileye sahip olan İshak Kâzerûnî, küçük yaşlarda ile bütçesine katkıda bulunmak için çalışmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra Kâzerûnî, Kur'an tahsiline merak salması ile birlikte bir yandan çalışıp bir yandan da mektepte Kur'an derslerine devam etmiştir. On üç yaşında hafız olmayı başaran Kâzerûnî, bu dönemde manevî hayatını daha da geliştirmiştir. Haris el-Muhâsibî. Ebû Amr b. Ali Kâzerûnî ve İbn Hafîf'in fikirlerine önem vermeye başlamıştır. Bunun dışında kendi zamanından önce yaşamış olan Ebû Amr'ın tasavvuf anlayışlarını inceledikten sonra henüz hayatta olan İbn Hafîf'in Şîraz'daki öğretim halkasına katılmıştır. Tarikat hırkasını, şeyhin ölümünden sonra giyen Kâzerûnî, Hüseyin-i Ekkâr'dan da bir süre tasavvuf dersleri almıştır. Kâzerûn'da Ebû İshak'ın çevresinde kendisine sempati duyan bir mürid topluluğu oluşmaya başlamıştır. Bunların sayısı giderek artınca bir mescit inşa etmek istemiş yalnız Kâzerûn'da bulunan ve idarecilerden de destek alan Mecûsîler tarafından yıkılmıştır. Kâzerûnî ise tekrardan mescidi yaptırmış ve bu mescit orada İslâm'ın bir sembolü haline gelmiştir. Ayrıca aralarında Musevî ve Mecûsîler'in de bulunduğu şehir ve çevresinde yaşayan 24.000 kişi Müslüman olmuştur. Birçok defa Kâzerûnî'ye suikast düzenlenmiş fakat hiçbirinden yara almadan kurtulmuş ve suikastçıları dahi kendisine intisap etmiştir. Kâzerûnî, Bizans'a karşı yapılacak olan cihada müritlerinin de katılmasını teşvik etmiş

ve bundan dolayı kendisine Şeyh-i Gâzî lakabı verilmiştir. Kâzerûnî 14 Eylül 1035 tarihinde vefat etmiştir. Kâzerûnî'nin şöhret ve etkisi kendi hayatında İran sınırlarını pek de aşmamıştır. Kâzerûnî'da şeyhin mescidine bitişik, İran'da benzeri kurumların ilklerinden olan hankah adlı yardım kurumu, ilk defa Kâzerûnî tarafından yapılmıştır. Birçok hayır faaliyetlerini üstlenmiştir. Dil, din, ırk ayrımı yapmadan yardıma muhtaç insanların istifadesine sunulmuştur. İran'da bu kurumlardan altmış civarında hankah müritler tarafından inşa edilmiştir. Hankah'lar Kâzerûnî'nin İshâkıyye, Mürşidiyye veya Kâzerûniyye isimleriyle anılan tarikatının tasavvuf anlayışının yayılmasına yardımcı olmuştur. Temel prensipleri dinî hayatın tam anlamıyla yaşanmasına Allah'a tam tevekküle ve hayattan çekilmeyi gerektiren riyâzete dayanır. Bu sebeple Kâzerûnî, et hatta hurma yemeyi bile terk etmiş ve hiç evlenmemiştir. Kendisinden sonra yerine Hatîb Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm'i halife tayin eden İshak Kâzerûnî, kendine mahsus bir zikir, evrad veya dua öğretmemiş. Kâzerûnî lehçesiyle yazdığı birkaç beyit dışında eser bırakmamıştır (Algar, 145-146).

Saltuk-nâme'de adına rastlanan Ebu İshak Kâzerûnî Saltuk Gazi tarafından ziyaret edilir ve İshak Kâzerûnî için "lâle-i Seyyidândur" ifadesi kullanılmıştır:

"Server andan azm-i Kâzerûn itdi. Varup Ebû İshâk'ı ziyaret eyledi, zirâ kim Lâle-i Seyyidândur"(Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 121).

1.2.13. Karaca Ahmed

Orhan Gazi zamanında yaşayan Karaca Ahmed Acem'de hükümdarlık yapan Süleyman el-Horasânî'nin oğludur. Başlangıçta rahat bir hayat yaşayan Karaca Ahmed dervişliğe yönelerek Anadolu'ya gelmiş ve Anadolu'da fetihlere katılmıştır. Orhan Gazi zamanında Üsküdar'a gelerek burada tekke kurmuş ve birçok mürid yetiştirmiştir. Sonra burası kendi adıyla anılan türbe ve mezarlığa dönüşmüştür. Bu tekke Osmanlı-Bizans sınırında tampon bölge görevini üstlenmiştir (Şahin, 2001: 374).

Anadolu'nun birçok yerini dolaşarak hem hastaları tedavi etmiş, hem de kurmuş olduğu tekkeler vasıtasıyla Anadolu'nun İslâmlaşma'sına katkıda bulunmuştur. Bektâş-ı Velîliğe intisap eden Karaca Ahmed'in 1371- 1390 yılları arasında vefat ettiği rivayet edilir. Onun İstanbul, Afyon, Manisa, Aydın, Sivrihisar, Göynük, Makedonya'da yedi

türbesi; Akhisar Karaköy, Eşme-Karaca Ahmed ve Manisa Horoz köylerinde üç makamı bulunmaktadır (Şahin, 2001: 374-375).

Ayrıca türbelerinde hasta tedavi edilmesi ona olan sevgiyi ve Türk tıp folklorundaki yerini göstermesi bakımından önemlidir. (Şahin, 2001: 375).

Saltuk-nâme'de Karaca Ahmed'in Hacı Bektaş-i Veli'ye insitabını anlatan ilgi çekici bir menkıbe bulunmaktadır. Ayrıca Karaca Ahmed'in Süleyman Peygambri'n seccadesinde oturması da önemlidir:

"Acem'de bir kişi dahi vardı ba'zılar Rum'dan idi dirler, ol er adına Karaca Ahmed dirlerdi ve hem gürbüz erdi. İşitti kim Bektaş; Rum'a geldi eyitti:" Görelim ne erdür?" diyü bir arslana süvar olup bir yılan eline alup kamcı idindi,'azm idiip dervişleri birle gitti. Çün Bektaş işitti kim Ahmed gelür, tekyesinin divarı yardı tiz ol divara bindi. Divar yirinden kalkup revan oldu. Ahmed'e karşu vardılar. Çün Ahmed anı gördi, mütehayyir olup barmagm ağzına alup ısırđı. Bu Karaca Ahmed velayetle cemi' cine hükm iderdi, zira Süleyman -'aleyhi's-selam- seccadesinde idi cemi'cin anı severlerdi. Bektaş Hazret-i İbrahim Halil seccadesinde otururđı. La-cerem melaike muti' ve musahhar idi ana zira evliyanun her biri bir peygamber seccadesinde oturur, anun huy ve hisali ile halleniir. Çün Ahmed mertebesin bildi, arslandan aşaga gelüp Bektaş elin öpti. Hacı Bektaş dahi anun gözin öpti. Çün gelüp Ahmed'i kondurdılar bir nice gündün sonra Ahmed destur alup gitti, varup Fakih Ahmed huzuruna irişti. Fakih Ahmed Karaca Ahmed'i görüp Ahmed-i Fakih'ten bi'at idüp, varup bir makamı tutup karar itti. Anda tururken Ahmed yar gelüp Karaca'ya hizmet idüp varup ol dahi be-nam veli oldu. Çün Sultan şerif Fakih Ahmed huzuruna vardı, Fakih şerif'i göricek ayağa turup izzetler itti." (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 45).

Destanın başka bir bölümünde ise evliyaların Saltukla buluşup sohbet etmesine yer verilmiştir. Bunların içinde Karaca Ahmed de vardır (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 182-183).

1.2.14. Mahmûd-ı Hayrânî

Mahmud Hayrânî Anadolu Selçukluları devrinde Akşehir'de yaşamıştır. Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Bilinen ölüm tarihinden hareketle XIII. yüzyılın başlarında doğduğu tahmin edilmektedir. İsminin önünde bulunan "seyyid" ünvanı, Hz.

Peygamber soyundan olduğu ihtimalini doğurur. Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunan sandukasının üzerindeki kitabeye göre babası Selçuklu devlet adamlarından Mesud Paşa olup dedesinin adı Mahmud' dur. Ayrıca Necmeddin Ahmed adında bir kardeşi vardır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin kendisinin amcaoğlu olduğuna dair rivayeti kanıtlayacak bir bilgiye ulaşılamamıştır. Mahmûd-ı Hayrânî'nin Baba İlyas ve Hacı Bektaş ile yakınlık içinde bulunduğuna bakılarak bu çevrelere mensup olduğu söylenebilir. Mahmûd-ı Hayrânî 667'de vefat etmiştir. Bugün Akşehir'in Anıt mahallesinde kendi adıyla anılan sokaktaki türbesine defnedilmiştir.(Cebecioğlu, 2003: 367-368)

Saltuk-nâme'de Rum evliyalarının anlatıldığı bölümde Mahmud Hâyranî de anılır. Destan onu şöyle tanıtır: “... bir kişi dahı vardı, Seyyid idi yidi yıl idi kim hayran olup dururdi, gözün ayırmazdı, adına Seyyid Mahmûd-ı Hayrân dirlerdi. Kîrvan ilinde Akyanos şehrinde bir zaviyede otururdu” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 45).

Destanda Saltuk Gazi Ahmed Fakih'e Mevlana Celaleddîn-i Rumi ve Mahmud Hayrânî'nin nerede olduğunu sorunca Ahmed Fakih Mevlana'yı ve Mahmud Hayrânî'yi şu sözlerle tarif eder:

“Şerif'e Ahmed eyitti: 'Server! Siz Mahmud-ı Hayran'a ve Mevlana Celal'e dahı varun kim bu meclislerde anlar hazır degüllerdür.' didi. Şerif eyitti: 'N' için gelmediler?' didi. Ahmed eyitdi: 'Biri âşıktur, biri hayrandur, anun çün akl meclisinde cem olmadılar.'” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 46). Tarihi hayatında olduğu gibi Mahmud Hayrânî'nin Mevlâna ile münabeti görülmektedir.

Saltuk Gazi Mahmud Hâyranî'nin kabrini ziyaret eder: “Akyonos şehrine gitti. Varup Seyyid Mahmûd-ı Hayrânun kabrin ziyaret eyledi. Râviler şöyle rivâyet iderler kim Seyyid Mahmud-ı Hayrân'un kabrin ziyaret eyledi” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 181).

1.2.15. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî

1207 yılında Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya gelen Mevlânâ Celâleddîn-Rûmî Mevleviyye tarikatının kurucusu aynı zamanda devrinin önemli mutasavvıfı, âlimi ve şairdir. Önemli eseri mesnevîde ismini Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Belhî olarak telif etmiş olsada en çok Lakabı Celâleddin ve onu yüceltmek maksadıyla

söylenmiş olan “Efendimiz” anlamındaki “Mevlânâ” anadolu’ya itafen kullanılan “Rûmî isimleri ile tanınmıştır. Mevlânâ’nın özellikle Arap dili ve edebiyatı, fıkıh, lugat, hadis ve tefsir gibi ilimler başta olmak üzere aklî ve naklî ilimlerde devrin önemli âlimlerinden olmuştur. Dokuz yıl hizmetinde bulunduğu hocası Seyyid Burhâneddin’in ahirete göçmesiyle Mevlânâ’nın tek başına kaldığında yanıp yakılarak Allah’a yöneldiği ve dert içinde beş yıl riyâzet çektiğini ve bu dönemde, sayısız kerametlerin zuhur ettiğini kaynaklarda anlatılır. İnziva içinde geçen beş yıldan sonra Konya’da Şems-i Tebrîzî ile karşılaşır. Şems-i Tebrîzî ile karşılaştıktan sonra Mevlânâ, halkla tamamen alâkasını kesmiş bu durum medresedeki derslerini ve müridleri irşad işini bir yana bırakmasına sebep olmuştur. Bütün zamanını Şems ile gönül muhabbeti ederek geçirmeye başlamış, müridlerinin şeyhlerini kendilerinden ayıran, kim olduğunu tanımadıklarından Şems’e karşı içten içe kin beslemelerine sebep olmuştur. Mevlânâ’nın vaazlarından mahrum olan halk içinde farklı dedikoduların yayılması üzerine Şems’in birden bire şehri terkeder ancak bu olayın ardından durumun daha da kötüleşir. Şems’in Şam’da olduğunu öğrenen Mevlânâ dönmesi için onun dönmesi için içli mektuplar yazmıştır. Israrlı davet karşısında Şems’in Konya’ya dönmeyi kabul ettiğini ve Konya’ya döndüğü bilinir. Sultan Veled Mevlânâ ile Şems arasındaki ilişkiyi Hz. Musa -Hızır ilişkisine benzetir, Hz. Musâ’nın peygamber olmasına rağmen Hızır’ı araması gibi Mevlânâ’nın da zamanında ulaştığı makama ulaşmış hiçbir kimse bulunmadığı halde Şems’i aradığını söyler. Mevlânâ ile Şems, kavuştuktan sonra Mevlânâ’nın medresesindeki hücrelerinde altı ay boyunca mârifetullahı dair sohbet ederler. Müridler ve halk tekrardan dedikodu yayılmaya başlayınca Şems, bir gün ansızın tekrardan kayıplara karışır. Şems kaybolmadan önce suikast teşebbüsünde bulunulduğunu söylenir. Denilene göre Şems ve Mevlânâ sohbet ederken yedi kişilik bir grup hücrenin önüne gelir, içlerinden biri Şems’in dışarıya çıkmasını ister. Şems Mevlânâ’ya, “Beni öldürmek için çağırıyorlar” diyerek dışarı çıkar o anda Şems’e bir bıçak saplanır, Şems şiddetli bir nâra atarak kaybolur, ardından ise birkaç damla kandan başka bir şey görülmez. Suikastçıların içinde Mevlânâ’nın oğlu Alâeddin’in de olduğunu ve bu yüzden Mevlânâ’nın oğlunun cenazesine katılmadığını belirtilir. Şems-i Tebrîzî’yi hiçbir yerde bulamayan Mevlânâ’nın kırk gün sonra başına beyaz sarık yerine duman renkli bir sarık sardığını, Yemen ve Hint kumaşından bir ferecî yaptırdığını ve ömrünün sonuna kadar bu kıyafeti kullandığını söyler Sultan Veled, Şems’in ikinci defa

kaybolmasının ardından babasının aşkla şiirler söylemeye başladığını ve gece gündüz hiç ara vermeden semâ yaptığını belirtmektedir. Mevlânâ bir müddet sonra Şems'i bulmak umuduyla Şam'a gitmiş, ancak bulamadan geri dönmüş, birkaç yıl sonra tekrar gitmiş, aylarca aradığı halde yine bulamaz. Mevlânâ, 17 Aralık 1273 tarihinde vefat etmiştir. Mevlânâ cenazesinde ağlayıp feryattı figan edilmemesini vasiyet eder ve öldüğü günü vuslat vakti olarak tanımlar ve bu sebeple ölüm gününe “şeb-i arûs” (düğün gecesi) denir ve ölüm yıl dönümü bu adla anılarak günümüze ulaşır (Öngören, 2004:441-446).

Saltuk-nâme'de Saltuk Gazi'nin Mevlânâ ile irtibatlı olduğu geçmektedir. Destanda “âşık” olarak anılmıştır: “Şerif'e Ahmed eyitti: 'Server! Siz Mahmud-ı Hayran'a ve Mevlana Celal'e dahı varun kim bu meclislerde anlar hazır degüllerdür.' didi. Şerif eyitti: 'N'içün gelmediler?' didi. Ahmed eyitdi: 'Biri âşıktur, biri hayrandur, anun çün akl meclisinde cem olmadılar.'” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 46).

Saltuk Gazi Konya'ya vardığında Mevlânâ ve oradaki diğer veliler Saltuk Gazi'yi görmeye gelirler: “Sultân Alâü'd-din bunlara karşı gelüp Seyyid'le musafaha ittiler ve Hem Sultan Şerif'i alup musafaha idüp sarayına getürüp kondurdi. Mevlânâ Celâlü'd-din dahı gelüp Konya'nın dahı erenleri cem olup geldiler, Şerif ile musafaha ittiler” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 199).

1.2.16. Nasreddin Hoca

Türk mizahının kahramanlarından olan Nasreddin Hoca'nın doğduğu, yaşadığı ve ölüm yılları, tarihî kişiliği ve ailesiyle ilgili bilgiler tam bilinmemektedir.

Hakkındaki en önemli kaynak Akşehirde bulunan türbe, ailesinden olduğu söylenen kişilere ait mezar taşlarındaki yazılar ve Fâtih Sultan Mehmed döneminde adına kurulmuş vakfın arşivleridir. Kaynaklardaki bilgilere göre Nasreddin Hoca, Sivrihisar'a bağlı Hortu köyünde 605 yılında doğmuştur. Babası Abdullah'tan sonra Köyün imamlığı görevi kendisi üstlenmiştir. Bir süre sonra Akşehir'e göç etmiş ve burada kadılık görevinde bulunmuş ve 683 yılında ölmüştür (Albayrak, 2006: 418).

Saltuk-nâme' de Hâce Nasrüd'din olarak anılan kişidir. Saltuk Gazi Akyanos şehrine gider. Orada bir bağda dinlenir. Birisi ona bir salkım üzüm koyar. Saltuk Gazi bu kişiye kim olduğunu sorunca o kişi kendini şöyle tanıtır:

“ ‘Sultanum, muhibbinüz du’âcı Hâce Nasrû’d-dîn’dür. Eğer ki işittiğünüz varsa’ didi” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1988: 140).

Saltuk Gazi de Nasreddin Hoca’yı tanıdığından bahseder. Nasreddin Hoca’nın fıkraları aklına gelir ve güler:

“Pes Server tebessüm eyledi. Zirâ bu Nasrû’ddin’ün halk içinde lâtifelerin söylerlerdi, kitabında malûmdur, yazmışlardır. Anlar hatırına hutûr itti, dahı güldi” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1988: 140).

Saltuk Gazi Nasreddin Hoca’dan nasihat almak ister. Evine gittiğinde karısı Nasreddin Hoca’nın evde olmadığını Sivrihisar’a Ermeniler ile alay etmeye gittiğini söyler. Saltuk Gazi onun evde olmadığını öğrenince üzülür. Nasreddin Hoca’nın karısı ona İslami bir kişiliği çizen nasihat eder. Bu bakımdan söylediği sözler dikkat çekicidir:

“ ‘Pes Server andan durdı, H’âce Nasrû’d-din evine geldi. Kapu kakıdı, hatunı kapu ardına gelüp: ‘Kimsiz?’ didi. Server eyitti: ‘Ben Şerif Saltıh’am. Karu H’âce kandadır?’ didi. Pes hatun eyitti: ‘Server, H’âce Sivrihisar’a ve Kara-hisar’a gitti.’ Server eyitti: ‘Ol yirler ekser kafırlıktür, anda n’eyler?’ didi. Hatun eyitti: ‘Server, Sivri-hisar’un mutasarrıfları haber gönderdiler dahı eyittiler: ‘Gelsün bize biraz akl koysun. Biz dahı iller gibi uslanalım’ demişler. Ve dahı Kara-hisar’da olan Ermeniler eyitmişler: ‘Nasrû’d-din bir akılsız Türktür kim gerekse anun sakalına güler. Vay bunda gelse biz de gülerdük.’ demişler. Pes anda gitti kim vara anların sakallarına güle birez, andan sonra gele.’ didi. Pes Server eyitti: ‘Hayf bize bir kaç nasihat ide dirdüm, bulamadum.” didi. Hatun eyitti: “Ben sana nasihat eyleyeyim kabul eylersen. didi. Server eyitti: ‘Buyurgil, işidelüm.’ didi. Hatun eyitti: ‘Nasihatum budur kim bu dünyada fasık, facir, fasid ile alaka eyleme ve dahı yâd kişiye kendünün ve hem dahı malum inanma ve hem avratlarla maslahatta meşveret idüp anlara raz virme ve dilünden tevbe ve istiğfarı koma ve kendüne ne sanursan her mü’mine anı sanasın. Allah’tan korkup ve Resul’den utanasın ve ahiret için bunda amel-i ahsen idesin dahı yaramazlıklardan kaçasın yaramazlık itmeyesin, kim gönlün kararmaya ta mükâşefe her dem sana zahir olup sırra vakıf olasın, ayine-i dilde Hakka müşahid idesin.’ didi. Server bu nasihatleri ol ahiret bacısından işidicek kendünden geçüp haykırup yüz dane altun virüp i’ta idüp gitti”. (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1988: 181-182).

Ayrıca Saltuk Gazi Nasreddin Hoca’ya ve karısına her yıl hediyeler göndermiştir.

“Nakildür kim her yıl Server, Nasrû'd-din ve hatununa tuhfeler ve armağanlar gönderürdi, H'âce ve hatun dahı du'alara gönderürlerdi” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 182).

Nasreddin Hoca Saltuk Gazi arasında geçen bir diyalogda, Saltuk Gazi Nasreddin Hoca'nın veli olduğuna katî kanaat getirir:

" 'Server, dünyada benim bu üç nesne heman mülkümdür, bâkisi benim değildir. Zira ki gice gündüz benden anlar ayru olmazlar. didi.' Server eyitti: 'Mevlana, anlar nedür lutfunuzdan bize bildirin.' didi. H'âce Nasrüddin eyitti: 'Server, ol uş nesnenün biri zekerüm ve ikisi hayalarumdur. Daim benimledür.' didi." (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 141). Bunun üzerine gülen Saltuk Gazi Nasreddin Hoca'ya veli dendiğini bu sözün bir anlamı olması gerektiğini düşünür ve ikisini bulur. Üçüncüsünü de Nasreddin Hoca gelerek açıklar: "Fikr eyledi, eyitti : 'Hay anun biri 'ilmdür ve biri ameldür kim dünyadan kişiyle bunlar ayrılmaz, bile gider. Fe-amma ol için biri ney ki, ikisi hod bunlardur?' didi. Ol birin kat'a fikr idemedi, mütehayyir oldu, turdı. Pes birezden Nasrû'd-din H'âce kapudan içerü girüp selam virdi dahı eyitti: 'Server, ol bir kazıyye kim fikr idersiz ne ola diyü, ol ihlâs-ı kalbdür.' didi" (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 141). Bu sözler Nasreddin Hoca'nın bir nüktedan olmasının yanında bir veli olduğunun da kanıtıdır.

1.2.17. Saltuk Gazi

Sarı Saltuk, Şerif, Hızır vb. adlarla bilinen kahraman adı Anadolu'nun ve Balkanlar'ın Türkleşmesinde, Müslümanlaşmasında büyük rol oynamıştır.

Sarı Saltuk, Saltuk-nâme'de Sartak ismi ile de anılmaktadır. "Şerif'e Sartak dirlerdi... Şerif'in avazesi yayılmış idi, şöyle kim Tüccar Dede oydu ve menakıbı söylerdi (...)" (Ögel, 1978: 378).

Saltuk-nâme'de Saltuk lakabını almadan önce adı Şerif Hızır'dır. Kemal Yüce, Saltuk-nâme müellifinin "Saltuk" kelimesinin Farsça olduğu iddeasına katılmamaktadır (Yüce, 1987: 74). Gölpınarlı da Türkler arasında "saltaklık" adlı bir grubun bulunduğunu ve bunların Sarı Saltuk ile alakası olduğunu dile getirmiştir (Yüce, 1987: 75). Bahaeddin Ögel'in Sartak, "Türklerin, Batı Türkistan'daki yerlilere ve tüccarlara verdikleri isimdir" (Ögel, 1978: 379) şeklindeki açıklaması da Yüce'nin görüşü ile

benzerlik göstermektedir. Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Saltık ismi ile tanındığını bilgisi yer almaktadır (Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c:2, 24-25). Yüce, "Saltuk" kelimesinin "salmak" fiilinden yapılan özel bir isim olduğunu söyler (Yüce, 1987: 74). Hacı Bektaş Vilayetname'sinde, Hacı Bektâş-ı Veli, Saltuk Gazi'ye: "*Haydi, dedi seni Rûm ülkesine saldı*" (Gölpınarlı, 1995: 45) ifadesini kullanmıştır.

Yüce, Sarı Saltuk'un isminin dini zümrelere karışmasından ve "Saltukluk" diye bir tarikatın ortaya çıkmasından dolayı "Saltuk", "saltuki", "saltukluk" kelimeleri arasında bir anlam ilişkisi kurulduğunu ifade eder. Ona göre Saltuk-nâme'de, Sarı Saltuk'un önce "alp", sonra "veli" tipine dönüşmesi gibi, "saltuk" kelimesi de Sarı Saltuk'a böyle bir anlam kazandırmıştır (Yüce, 1987: 75).

Sarı Saltuk'un "Sarı" lakabının özellikle verildiği düşünülmektedir. Sarı rengi, Türkler ve Çinliler arasında hakanlık rengidir (Ögel, 1973: 267-269). Saltuk ve Sarı isimlerinin anlamlarının açıklanması, bu lakabın Anadolu'ya gelen bir Türk boyunun ve onun beyinin unvanı olduğu anlamına gelebilir (Yüce, 1987: 76).

Saltuk Gazi'nin tarihi hayatı ile ilgili çok az bilgiye rastlanmaktadır. Onun isminin geçtiği en eski kaynak olan İbn Battûta Seyahatnâmesi'nde yazar, Karadeniz'in kuzeyindeki Kıpçak şehrine yaptığı seyahatte Baba Saltuk isimli bir şehirden bahseder ve Baba Saltuk hakkında şöyle bilgi verir:

"Nihayet Baba Saltuk (Baba Saltuk) adıyla bilinen ve Türklerin yaşadıkları toprakların sonu olan kasabaya geldik. Babil, Berberilerde olduğu gibi eb [=Baba] anlamına geliyor. Yalnız bura ahalisi 'b' harfini daha tok ve sert ["p" harfi gibi] telaffuz ediyorlar. Onların inançlarına göre Baba Saltuk "mükaşif" yani olağanüstü güçlere sahip, kerametli biriymiş. Lâkin hakkında söylenenler dinin temel prensipleriyle bağdaşmamaktadır" (Ebû Abdullah Muhammed ibn Battûta Tancî, 2000: 498). Ocak ise bu konudaki en eski kaynağın Kiel'in tespit ettiği 1316 tarihli yazma olduğunu belirtmektedir (Ocak, 2011: 3-4).

Sarı Saltuk'un asıl adı ve nereli olduğu hakkında kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. Evliya Çelebi, Saltuk Gazi'nin Buharalı olduğunu ve isminin Muhammed Buhari olduğu bilgisini vermektedir (Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c: 1: 119). Ancak Evliya Çelebi'nin aktardığı bu bilgiler diğer kaynaklarla çelişmektedir.

Evliya Çelebi, Sarı Saltuk'un temiz bir soydan geldiğini söylemiş, ama şeceresi hakkında detaylı bir bilgi vermemiştir Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, c. 3: 206).

Yüce, Sarı Saltuk'un 13. yüzyılın başlarında, muhtemelen 1210-1215 yıllarında, Sinop çevresinde dünyaya geldiğini, çocukluk dönemini burada geçirdiğini ve çok küçük yaşta babasız kaldığını, 1290 civarında Dobruca'da şehit edildiğini söyler (Yüce, 1987: 100).

Ocak da Sarı Saltuk'un tarihi şahsiyetinin Balkanlar'da meydana gelen Türk iskânı ile ortaya çıktığını ve onun II. İzzeddin Keykavus maiyetindeki bir Türkmen boyunun içinde bulunduğunu ifade eder. Saltuk Gazi'nin Dobruca göçü hakkında Bizans ve Selçuklu kroniklerinde ismine rastlanmamasının sebebini de gerçekte yaşamamış olmasından değil, göçebe bir çevrede bulunmasına bağlar (Ocak, 2011: 58). Yine Ocak, Saltuk Gazi'nin Dobruca göçünü yönetmesini, Selçuklu ve Osmanlı zamanında yaşamış Türkmen babaları gibi aşiret reisi ve şeyh olmasıyla ilişkilendirmektedir (Ocak, 2011: 59).

Saltuk Gazi'nin II. İzzeddin Keykavus'la olan bağının oluşmasında, Türkmenlerin Moğol aleyhtarı bir kağan olan II. İzzeddin Keykavus'a karşı büyük bir sempati duymasının etkisi büyüktür. Bunun için de II. İzzeddin Keykavus, Türkmen babası olan Sarı Saltuk ile yakın temasta bulunmuştur (Ocak, 2011: 60).

Tarihi hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Saltuk Gazi'nin hayatı menkıbeler ile iç içe girmiştir. Saltuk-nâme, Saltuk Gazi'nin ölümünden 200 yıl sonra M.1480'de sözlü gelenekten toplanarak yazıya geçirilmiştir. Bu sürede Saltuk Gazi'nin tarihi şahsiyeti menkıbevi bir hale bürünmüş; bunlar nesilden nesile anlatılmış ve Bektaşî ananelerine karışarak gerçek hayatı ile arasında ciddi değişiklikler meydana gelmiştir. Saltuk-nâme dâhil olmak üzere diğer kaynaklar onun bu menkıbelerini gerçek hayatından ayırmamışlardır (Yüce, 1987: 122-123).

Ondan bahseden önemli kaynaklardan biri Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'dir. Evliya Çelebi onun hakkında birçok menkıbe aktarmıştır. Bu menkıbelerin birinde Ahmet Yesevi'nin Hacı Bektaş-i Veli'ye yardım için Sarı Saltuk adı ile bilinen Muhammed Buhari'yi göndermesi şöyle anlatılmaktadır:

“ *Var imdi Saltuk Muhammed'im Bektaş'ım, seni Rûm'a gönderüp Leh diyârında dalâlet-âyîn olan Sarı Saltuk'ın sûretine girüp ol mel'ûnu ve Dobruca'da bir ejder*

böceği bu tahta kılıç ile katl edüp Makdonya ve Dobruca ve yedi kiralık yerde nâm [ü] nişân sâhibi ol” deyü Muhammed Saltuk-ı Buhârî’yi Hacı Bektaş’a gönderüp ol dahi Saltuk Muhammed-i Buhârî’yi Rûm’a gönderüp Dobruca kâfiristânında yetmiş nefer âşıklarıyla seyâhat edüp Keliğra mağâralarında ejderi katl edüp kırk bin kâfir ve Dobruca kiralı Pravadi kal’asında îmâna geldiler” (Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c. 1: 353).

Yine aynı kaynağa göre Saltuk Gazi’yi Dobruca, Eflâk, Boğdan ve Leh’e gönderen Hacı Bektâş-ı Veli’dir (Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c. 2: 72-74). Ayrıca Saltuk Gazi, kralın kızlarını ejderhanın elinden kurtarmıştır (Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, c. 2: 73).

Hacı Bektâş-ı Veli Vilayetnâme’sinde Saltuk Gazi, diğer kaynaklardan farklı olarak çoban olarak gösterilmektedir. Hacı Bektâş-ı Veli, Arafat dağından çıkıp Zemzem Pınarı denen yere gelir. Orada koyun güden bir çoban görür. Çobanın yanına giden Hacı Bektâş, onun sırtını sıvazlar ve adını sorar. İsminin Sarı Saltuk olduğunu söyleyen çoban Bektâş Veli’nin hizmetinde ne isterse yapacağını söyler. Bunun üzerine Hacı Bektaş Veli, “*Seni Rum ülkesine saldıktık.*” der. Bunun üzerine Saltuk Gazi’nin gözünden perde kalkar ve erenlik mertebesine ulaşır. Hacı Bektaş Veli ona yay, yedi ok, Ulu Abdal, Kiçi Abdal isimli iki yoldaş, bir kılıç ve bir seccade hediye eder. Saltuk, Hacı Bektâş-ı Veli’nin ayaklarına kapanır, dua ve himmetle yola çıkar. Ulu Abdal ve Kiçi Abdal ile birlikte Harmankaya’ya gelir. Rivayete göre, Sarı Saltuk’un Harmankaya’da oturduğu yerde şimdiye kadar çimen bitmemiştir. Seccadeyi denize salar, sağına Ulu Abdal’ı soluna Kiçi Abdal’ı alır ve nereye derse götürmesini söyler. Deniz sakin olunca seccadenin izi belli olduğu da rivayetler arasındadır. Seccade Gürcistan’a gider. Bu sırada deniz kıyısında bulunan Gürcü beyi yukarıdan neyin geldiğini anlayamaz. Yaklaşınca seccade üzerindeki üç kişiyi görür. Bunların sıradan olmadığını düşünür. Saltuk Gazi, Kiçi Abdal ve Ulu Abdal seccadeden inerler. Saltuk Gazi seccadeyi silker ve omzuna alır; bunu gören Gürcü beyi ve yanındakiler atlarından inip Saltuk’un elini öperler. Saltuk Gazi bunları imana çağırır ve Müslüman olmalarını sağlar. Sonra seccade ile yine yola çıkarlar. Seccade bu defa Rum’a doğru yol alır. Kalıgra kalesine giden Saltuk, Ulu Abdal ve Kiçi Abdal’a kapıdan girmelerini ve kendisinin kaleye tırmanacağını söyler. Tırmandıkça elleri taşa gömülür. Kalede el ve ayak izlerinin olduğu diğer rivayetlerdendir. Kalede ejderha bulunmaktadır. Onun

korcusundan halk orayı terk etmiştir. Kaleye çıkan Saltuk, ejderha ile karşı karşıya gelir. Hacı Bektâş-ı Veli Veli'nin ona verdiği yay ve okla saldırır. Ejderha can acısıyla Saltuk'un beline sarılır. Saltuk kılıcını unuttuğu için Hızır'ı çağırır. Hızır da o sırada Hacı Bektâş-ı Veli ile oturmuş sohbet etmektedir. Hacı Bektâş-ı Veli Hızır'dan Saltuk Gazi'ye yardıma gitmesini ister. Saltuk'un yanına gelen Hızır ejderhaya mızrağı ile vurur. Saltuk Gazi'ye kılıcını Hızır hatırlatır. Tahta kılıcı ile ejderhanın yedi başını keser ve Hızır ile vedalaşıp yola çıkar (Gölpınarlı, 1995: 45-46).

Eserdeki Saltuk Gazi ile ilgili bir diğer menkıbeye göre de Hacı Bektâş-ı Veli'nin tekkesinde iki öküz vardır. Bu öküzlerin sahibi de Eçek isimli kişidir. Öküzlere çok iyi bakan Eçek, bir gün kızgınlıkla öküzlerden birinin canını acıtır. Öküz dile gelerek Eçek'e yaşlandığı için böyle davrandığını, yarın Saltuk Gazi'nin kırk abdalla geleceğini ve onu kurban edeceğini söyler. Bunu duyan Eçek durumu çelebilere anlatır. Ertesi gün çelebiler ve dervişler Saltuk Gazi'yi Aksaray yolunda beklemeye çıkarlar, fakat bulamayınca dönerler. Geldiklerinde bakarlar ki Saltuk Gazi Kırşehir'den, Çorlu yolundan gelmiş oturur. Orada dervişlerle ve çelebilerle görüşür ve o öküzü kurban eder. Dervişler ve çelebiler Saltuk Gazi'nin belini bağlar; kendisine icazetnâme, çırağ, sofrası ve âlem verirler (Gölpınarlı, 1995: 46-47).

Görülüyor ki Sarı Saltuk-Hacı Bektaş Veli menkıbeleri edebiyatımızda önemli yer tutmaktadır. Bu menkıbeler, Sarı Saltuk'un Bektâş-ı Veli tarikatinden olduğu tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Bu konuda yeterli kanıt bulunmamaktadır. Çünkü Alevî-Bektâşî tarikatı, Hacı Bektâş-ı Veli'nin ölümünden sonra teşekkül etmiştir. Saltuk, Hacı Bektaş-ı Veli'ye intisap etmiş olsaydı, Bektaşî değil, Vefâî ve Haydarî olurdu. Zira Ocak'a göre Hacı Bektaş bu tarikatlara bağlıdır (Ocak, 2011: 106-107).

Saltuk Gazi'nin dikkat çeken bir yönü de onun bir şeyh, derviş ve aziz kimliklerine büründürülmesidir. Hristiyanlara göre Saltuk bir azizdir. Ocak'ın, Hasluck'tan aktardığı bilgiye göre XV. yüzyıldan beri Balkanlar'da yaşayan Hristiyan ve Müslüman halk arasında dini ve kültürel etkileşimlerin olması, Müslüman-Hristiyan ortak költürlerinin meydana gelmesini sağlamıştır. Ayrıca Saltuk Gazi'nin etrafında oluşan bu menkıbeler, Kalenderi ve Bektâşî dervişlerinin İslam propagandasını yaymak için uyarlanması çok kuvvetli bir ihtimaldir (Ocak, 2011: 66).

Saltuk Gazi'nin ölümü ile ilgili de birçok menkıbe oluşmuştur. Bu menkıbelerde dikkate değer olay, Saltuk Gazi'nin kimse üzülmemesi için her boyun beyinin tabutunda görülmesidir. Mesela Vilâyet-nâme'deki menkıbelerden birinde, Saltuk Gazi ölürken sevenlerinden bir tabut yaptırmalarını ve birbirleriyle tartışmalarını ister. Herkesin tabutunda bulunacağını söyler. Hepsi birer tabut alıp gider ve Sarı Saltuk her tabutta görünür. Onlar bunu görünce sevinirler. Fakat o, kalenin sahibi olan beye, aslında sadece onun tabutunun içinde olacağını açıklar. Bey, bunu nereden anlaması gerektiğini sorunca elini kaldıracağı cevabını alır (Gölpınarlı, 1995: 47).

Saltuk Gazi'nin yedi ülke kralları tarafından tabutunun alınması Evliya Çelebi tarafından şöyle anlatılmıştır:

“Ba ‘dehû sene-i mezbûrda Saltuk Sultân vasiyyet eyledi kim: ‘Beni gasl edüp yedi tâbût âmâde edin. Zîrâ benim için yedi kral ceng [u] cidâl ve harb [u] kıtal etseler gerekdir’ deyü vasiyyet-i şerîfi üzre cümle fukarâları cem olup yedi tâbût hâzır edüp azîz hazretleri dahi sene (---) târîhinde dâr-ı bâkiye irtihal edüp cümle hulefâları tevîd [u] tezkîr ile azîzi gasl edüp bir tâbût içre kodular. Hemân yedi kral tarafından askerler gelüp ibtidâ Maskov kralı bir tâbûtu alup açup gördüler kim cesed-i şerîfi tâbût içre durur. “Bre meded bizim tâbûtta imiş”, deyü tâbût ile cesed-i Saltuk Bâ-yı alup diyâr-ı Moskov’da (---) (---) şehrinde defn edüp hâlâ bir âsitâne-i azîmi vardır. Andan Leh Kralı bir tâbût alup anda dahi naş-ı şerîfi bulunup Leh diyârında Danıska iskelesi şehrinde defn edüp anda dahi azim âsitânesi vardır. Üçüncü Leh kralı askeri bir tâbût alup gitdiler. Çeh diyârında Pızovniçe nâm şehirde bir âsitâne-i azîmi vardır. Dördüncü İsfet kralı bir tâbût alup diyâr-ı İsfeçe’de Yivançe nâm Şehirde âsitânesi vardır. Beşinci Edirne kralı bir tâbût alup Edirne kurbunda Baturye nâm şehrin manastırında defn etdiler kim hâlâ Babaeskisi nâm kasaba şehir-i azîm idi. Anda medfündür kim bir deyr-i kadîmdir. İlâ yevminâ-hâzâ çerağları sönmemiştir. İslâmbol’dan Edirne’ye gidenlerin ziyâretgâhlarıdır kim Babaeskisi nâmıyla şöhret bulmuşdur. Altıncısı Boğdan Kralı Yirvan nâm kral kendi gelüp bir tâbût alup Bozav kal’ası kurbunda bir çengelistan u hiyâbân yerde bir deyr-i kadimleri var idi. Anda defn etdiler kim hâlâ ol deyr yerinde Bâyezîd-i Velî, Akkirmân fethinden sonra bir câmi’ ve bir imâret ve medrese ve hân ve hammâm ve imâret ve Saltuk Bâ-yı Muhammed-i Buhârî üzre bir kubbe-i pür-envâr inşâ edüp der-i sa’âdeti üzre târîhi budur “Geliniz, bâb-ı mu’allâyı ziyâret kılınız” sene [1008]. Hâlâ ol şehre Babadağı derler bir şehir-i

şîrindir. Cümle Muhammed Buhârî Sarı Saltık evkâfidir. Yigirmi bir sene Saltık ruhbân nâmıyla millet-i Mesîhiyye'den görünüp cümle kefereleri dîne da'vet edüp mücâhidü fi-sebîlillah idi. Yedinci tâbûtu Dobruca krallığından İslâm ile müşerref etdüğü Alî Muhtâr bir tâbût alup bu maksad [u] merâmımız olan Keliğra kayalarında Ejderha mağarasında defn edüp Keliğra kayası nâmıyla iştihâr bulmuş kaya olmağıla Keliğra Sultân derler. Lisân-ı Latînde Keliğra ejder-i heft-sere derler. Fesahat-ı lisân-ı Latin'dir. Anınçün yedi kralda medfûn olup âsîtâne-i sa'âdetleri vardır. Üçü Âl-i Osmân hükmünde ulu âsîtânelerdir. Ve her diyârda birer ismiyle müsemmadır" (Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, c. 2: 73-74).

Sarı Saltuk'un yaşarken veya öldükten sonra açıldığı belirtilen tekke ve türbeler de bulunmaktadır. Mesela Saltuk Gazi'nin açtığı türbelerden Baba Saltık (Babadağı) Tekkesi, Saltuk-nâme'de "Tuna Baba" adıyla geçen kasabadadır (Ocak, 2011: 91). Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde bu tekkenin bulunmasını bir menkıbeye dayandırılarak anlatılır:

"Tâ bu mertebe sâhib-i uzlet Bâyezîd-i Velî iken kal'a-i Kili ve Akkirmân kal'alarına müteveccih olduklarında Babadağı'na gelüp 'Aya Babadağı niçün derler' deyü su'âl buyururlar. A'yân-ı kübbâr-ı memleket eydür 'Pâdişâhım, zamân-ı kadîmde bu şehir içre Sarı Saltık nâm bir türbe-i pür-envâr var idi. Münkerîn türbesin münhedim edüp üzerine hâr [u] hâşâk-ı muzahrefât dökerek kabr-i şerîfi gâ'ib oldu' dediklerinde hemân Bâyezîd-i Velî ol mahall-i mezbelistâna varup bir seccâde üzre Kara Şemseddîn ile ikişer rek'at namâz kılup istihâre niyetiyle hâb-âlûd olurlar. Hemân ân Saltık Sultân asferü'l-levn ve'l-lıhye yeşil imâmesiyle zâhir olup 'Bâyezîd hoş geldin! Salsal tahtı olan Akkirmân ve kal'a-i Kili ve tîh-i Kamere'l-kum olan vilâyetleri Boğdan küffârı destinden bilâ-cidâl 'fetahtâ'l târîhinde feth edüp evlâdun Mekke Medîne sâhibi olup beni hâk-i mezelletden halâs edersin' dedikde derhâl Şemseddîn ile Bâyezîd Hân hâbdan bîdâr olup Bâyezîd Hân eydür 'Efendi, istihârende müşâhade etdiğimizi birer kâğıza yazup şeyhülislâma gönderelim" deyü Bâyezîd {Hân} ve Şemseddîn {Sultân} birer künc-i vahdetde gördükleri {vâkı'aları} tahrîr edüp memhûrlu şeyhülislâma gönderirler. Hikmet-i Hudâ ikisinin de gördükleri bir menâm! Hemân müftî-i hümâm 'Pâdişâhım, ol mahalle bir âsîtâne-i kübrâ edesiz!" deyü buyurdularında hemân seccâde yerin tathîr ederken bir mermer sanduka nümâyân olup sanduka üzre "Hâzâ kabru Saltık Bay Seyyid Muhammed Buhârî' deyü Tatar hattıyla bir gûne hatt-ı kadîm tahrîr olunmuş.

Hemân mi'mârân ü mühendisânları cem' edüp türbe-i pür- envâra ve bir câmi'e ve sâ'ir hayrât [u] hasenâta şürû' edüp Bâyezîd Hân Kili ve Akkirmân'ı hakkâ ki "fetahtâ" [889] târîhinde bilâ-cidâl feth edüp fâtihi taht-ı Salsal u Kamere'l-kum olup yine mansûr [u] muzaffer avdetde Babadağı'na gelüp bir sene anda kışlayup cânib-i erba'aya nizâm [u] intizâm buldurunca Babadağı şehrin imâr edüp cümle hayrât [u] hasenâtları Baba Sultân'a hibe eyleyüp hâlâ Babadağı, Baba Sultân hâssıdır" (Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, c. 3: 206-207).

Saltuk Gazi'nin açtığı bir diğer tekke de Kaligra Sultan veya Yılan Tekkesi'dir. Bu tekke, Bulgaristan'ın kuzeyindedir. Burası da Babadağı'nda bulunan tekke gibi bir dönem Bektâşi mekânı olmuştur (Ocak, 2011: 93). Evliya Çelebi, bazı kişilerin tekkeye kurban adayarak kartalların gelip yemesini beklediğini ve onlara göre, eğer kartallar yerse hacetleri gerçekleşeceğini, yemezse hacetlerinin yerine gelmeyeceğine inandıklarını anlatmaktadır (Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, c. 2: 74-75).

Saltuk Gazi'nin Eskibaba Tekkesi ile Sarı Selçük Tekkesi de sonradan adına açılmış tekkelerdir (Ocak, 2011: 94-97).

Saltuk Gazi, hem Anadolu'da hem de Balkanlar'da şeyh, derviş ve evliya olarak görüldüğü için adına yapılan mezarlar, türbeler ve makamlar da bir hayli fazladır. Hem kaynakların hem de araştırmacıların verdikleri bilgiye göre Babadağı Türbesi'nde Saltuk Gazi'nin gerçek mezarı bulunmaktadır. Kaliakra Kalesi'de Saltuk Gazi'nin mezarının bulunduğu yerdir. Saltuk Gazi'nin meşhur menkıbesi olan ejderha menkıbesi de burada geçmektedir. Menkıbede defnedildiği yedi yerden biridir. Bu yüzden bura hem Hristiyan hem de Müslüman halk için önem arz etmektedir (Ocak, 2011: 99-101).

Saltuk Gazi'nin Balkanlar'da da türbe ve mezarları bulunmaktadır. Romanya'da, Arnavutluk'ta (Engin: 2011: 96-97), Bulgaristan (Engin, 2011: 368), Kosova (Engin, 2011: 473), Romanya (Engin, 2011: 668), Yunanistan (Engin, 2011:769) ve Bosna'da (Akalin, 2014:<http://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/6.php/04.11.2014>) türbe ve makamları bulunmaktadır.

Saltuk Gazi'nin Anadolu'da Babaeski dışında İznik, İstanbul, Niğde (Bor), Diyarbakır ve Tunceli (Dersim)'de türbe ve makamları bulunmaktadır. Bu türbeleri çeşitli maksatlar için ziyaret eden halk dilek dilemekte ve burada ritüeller

yapmaktadırlar (Ocak, 2011: 104-106, Akalın, 2014:<http://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/6.php/04.11.2014>).

Yukarıda verilen bilgilerden Sarı Saltuk'un halkın muhayyilesinde önemli bir yer işgal ettiği anlaşılmaktadır. Zaten hakkında teşekkül eden eser de bunun en önemli kanıtıdır. XIV. yüzyılın başında Sarı Saltuk'un şahsında eski Türk destanlarının etkisiyle oluşana XV. yüzyılda Eb'ul Hayr-i Rumî yeni hikâyeler de eklemiştir. Saltuk-nâme'deki Sarı Saltuk etrafında oluşan hikâyelerin bir bölümü eski Türk kültürü, diğeri ise İslam kültürü kaynaklıdır (Yüce, 1987: 122-123). Bu yüzden destanda Saltuk Gazi, alp-eren kimliğini taşımaktadır.

Saltuk-nâme'nin başkahramanı olan Sarı Saltuk'un şeceresi Battal Gazi'ye dayandırılmaktadır. "*Seyyid Gazi neslinden Ali oğlanlarınınun aslından kim bunda zikr olur. Seyyid Hasan b. Hüseyin b. Muhammed b. 'Ali...*" (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 1). Saltuk Gazi soyunun Battal Gazi'den geldiğini destanın bir başka bölümünde de şöyle ifade etmiştir: "*Bilmezler mi kim bizüm neslimüzden Seyyid Battal Gazi anlara ne işler itmüşdür.*" (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 4-5). Aynı zamanda destanda Sarı Saltuk'un soyunun anne ve baba tarafından, tıpkı Battal Gazi'de olduğu gibi, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e bağlandığı görülmektedir: "*Bu taraftan Şerif mübârek başına iki alâmet eyledi; bir kızıl kim Hazret-i Hüseyinler tonudur ve biri yaşıl kim Hazret-i Hasaniler tonudur. Bu Seyyid bu şehid alâmetleriyle donanup-zirâ Şerif atadan Hazret-i Hüseyinî, anadan Hazret-i Hasanî idi- sürüp mescide gelüp, Emîr Osman yanında karâr itdi.*" (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 10). Sarı Saltuk'un doğumuyla ilgili herhangi bir olağanüstülük destanda zikredilmemiştir. Biz onu üç yaşındayken babası Seyyid Hasan öldürüldüğünde tanırız. Bu üç yaşındaki çocuğun adı Şerif Hızır'dır, annesinin adı ise Rabia (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 2-3). Şerif Hızır, ilim öğrenirken annesi de vefat eder. Ayrıca fakirlik de artık ağır gelmektedir. Seravil onun bu durumunu görünce Şerif'i Emir Ali'ye götürür ve on dört yaşındaki bu delikanlının babasının yerini istediğini söyler. Sultan Sebüktigin'e gönderilen Şerif, onun gözüne girince babasının yeri kendisine verilir (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 3-4). Tırbanos'un elçisinin küstah sözleri üzerine burnunu ve kulaklarını kesen Şerif'e beyler öfkelenirler. Bu duruma üzülen Şerif evine gelir ve silahlarını alacağı şu rüyayı görür:

“Vakiasında ceddi Seyyid Battal Gazi’yi gördi. Eyitti: ‘Ciger-guşem! Dur yiründen hurûc eyle. Sana kimse mukâbil olmaya. Yüri falan mağaraya var benüm bindüğüm Aşkar’umu anda bulasın.’didi. ‘Ve esbabı âlât-ı harbi, mükemmel tîğ-ı Dahhâk bilesinde al. Sünüsün ve bâki yaragın dahı ol Güştasb kalkanı, ne kim Hazret-i Hamza’nun yarağıdur hep andadur’ didi” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 5).

Saltuk Gazi bu büyük kahramanlara ait silahları bulunca, üstün bir kahraman olarak tasvir edilmeye başlanır. Bu olaydan sonra destanın sonuna kadar Saltuk Gazi üstün bir kahramanı sembolize etmiştir. Battal’ın Aşkar ile yaptığı savaş sonrası mağaraya bıraktığı Aşkar’ın yerinde Hz. Ali’nin Zülcenah bulunmaktadır. Şerif’e din için büyük ve önemli şahsiyetlerin eşyalarının bırakılması ona verilen önemi göstermektedir: *“Eline aldı okudu kim: ‘Bu at yâ Şerif, şöyle malûm olsun kim Hazret-i İmam Ali’nün Zü’lcenâh atıdır. Bu ata Hazret-i Resul, Ebû Bekr, Ömer ve Osman ve Ali, Hasan, Hüseyin, Hamza ve Abbas binmişdür. Üzerindeki silâh Hazret-i Ali’nündür, al bununla gaza eyle, Aşkar’dan ferâgat eyle. Nasibün bu kadar.’ demiş”* (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 8).

Saltuk Gazi’nin Alyon-ı Rumi ile mücadelesi sonrası Alyon-ı Rûmî Müslüman olur. Sarı Saltuk ona “İlyas-ı Rûmî” ismini verir, Alyon-ı Rûmî de ona “Saltık” ismini verir (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 18-19).

Şerif, olağanüstü özellikler kazanmadan da sıra dışı bir kahramandır. Henüz on dört yaşında Türklerin büyük düşmanlarından Tırbanos’u öldürmesi bunun işaretidir. Fakat o da Battal ve Dânişmend gibi bazı olaylardan sonra keramet göstemeye başlamıştır. Şerif’in bu konudaki en büyük yardımcısı Hızır’dır. Hızır, Saltuk Gazi için bir mürşiddir (Yüce, 1987:130) ve diğer destanlardan farklı olarak Hızır, Şerif’in arkadaşı gibidir.

Saltuk-nâme’de, Onun Hızırla karşılaşması da zor durumdayken gerçekleşir. Saltuk Gazi düşmanları tarafından ateşe atılmak istenir. Mancınığa koyulup ateşe atılacağı zaman Hızır’ı ziyarete giden Minu-çihri cinni tarafından yakalanır ve Hızır’ın yanına getirilir. Hızır, Saltuk Gazi’ye endişelenmemesini ve onun suyu ateş olarak görene kadar ölmeyeceğini söyler. Bu sırada Hz. İlyas da gelir ve hep birlikte sohbet ederler. (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 32- 33). Hızır, Saltuk Gazi’nin ağızına ağız yarını koyar ve Saltuk Gazi güç, kuvvet, keramet ve velayet sahibi olur:

“Şerifi veda idüp, Hazret-i Hızır Şerife eyitdi : ‘Korkma şimden girü, aç agzun.’ didi. Şerif dahı ağzın açdı. Agzına Hazret-i Hızır agzı yarını viridi. eyitdi: ‘Korkma şimden girü. Yüri.’ didi. Şerif bir ol kadar dahı kuvvet dutup velâyet ve keramete kadem basdı. Gözinden ve gönünden hicab gitdi, cemi gizliler aşikâre oldı” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 33-34). Hızır’ın ağzından Saltuk Gazi’ye olağanüstü birçok özellik geçmiştir.

Sarı Saltuk’un bütün dilleri bilmesinin sebebi de Hızır’dır. Destanda bu durum şöyle anlatılır: “Pes ol kavme Hazret-i Hızır işaret eyledi. Cümlesi yüz yire urdılar. Andan Hazret-i Hızır Şerif’e eyitdi: ‘Ya Şerif! Hak Ta’âlâ sana bu dem yine bir ilm ruzi kıldı.’ diyüp dahı bir alma çıkardı, Şerif’ün eline sundı. Çinküm anı Şerif nuş eyledi -bi-izn-illâh- her taifenün halin ve dilin bildi.” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 113).

Sarı Saltuk, irşada erdikten sonra da Hızır’ın yardımı görmüştür. Hızır tarafından görevlendirelen Minû-çihir adlı cin Şerif’e İslamiyet’in önemli temsilcilerinin bindiği bir at vermiştir: “Şerif eyitdi: ‘Sen kimsin didi. Ol eyitdi : ‘Karındaşun Minû-çihir-i cinniyem. Bu atı sana Hazret-i Hızır Nebi -a.s.- gönderdi. Adına Ankabil dirler. Bu ata Hazret-i Hamza ve Hazret-i Abbas binmişlerdir” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 53).

Hızır, destanda hekimlik yaparak Saltuk Gazi’yi iyileştirmiştir:

“Pes etibbâ çare ve derman idemediler, aciz oldılar. Anı gördiler kim bir hatun kapudan içerü girdi dahı eyitti: ‘Kapuda bir kişi turur, gelsün mi?’ didi. Anlar eyittiler: ‘N’ol gelsün.’ didiler. Ol kişi yaşillar giyerdi, atından inüp, gelüp, içerü girüp oturdu. Tiz koynundan bir hokka çıkardı dahı bir nesne çıkarup suyla ezdi, Şerife içürdi. Şerif istifrağ eyledi ve dahı gövdesine sürdi. Yaturdılar. Pes birezden dirildi, akli başına geldi oturdu. Bir nice gün zahmet çekti. Ol pir turup, atına binüp gitdi.” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1988: 42).

Şerif rüyasında başta Hz. Muhammed olmak üzere din için önemli kişileri görmüş; bu kişiler onu zor durumlardan kurtulmasına yardım etmiş ve olaylar karşısında nasıl davranması gerektiğini öğretmişlerdir. Hz. Muhammed Saltuk Gazi’ye Edirne’yi fethetmesini rüya yoluyla bildirmiştir: “Ol gice Şerif Resûl’i –aleyhi’s-selâm- düşünde gördi. Ol bedr-i münîr, şems-i duha, beşir ve nezir gelüp Şerif’e selam viridi. Ol cami’ün sol tarafına olan direğe arka virüp eyit- ti “Ya veledi! Bu makam benim evümdür. Hacet dilersen bunda dile, kabul ola. Bu şehir benim ümmetüm gâzilerininun ocağı

olisardur. Adnü'l-arz budur. Her kim bu makamı ümmetümden bekleye cemi düşmanına mansur ve muzaffer ola." (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 53).

Saltuk Gazi Hz. Muhammed'i rüyada gördükten sonra mezarına gider ve Saltuk Gazi, Rafizilerin mezheplerinin batıl olduğunu isbat etmek ister. Onlar bu iş için delil isteyince rüyasında Hz. Muhammed'i görür ve ondan nasıl davranması gerektiğini öğrenir. Ertesi gün onları Hz. Muhammed'in mezarına götürerek, onun hangi mezhebe intisap ettiğini sorar, Hz. Muhammed de dört mezhebin ismini sayar ve bu mezheplerin hak olduğunu söyler (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 55-56).

Battal Gazi'den hatıra kalan Hz. Muhammed'in üç adet saç teli Saltuk Gazi'ye de ok işlemlerini önlemiştir:

"Rasun gazaba gelüp emr itti, gemiyi Şerif üzre iletiler dahı hükm eyledi, bunlar bir uğurdan bir elden yüz on dört ok Şerif'e attılar. Ol oklar hep Serif'e tokandı amma Allah Ta'ala sakladı birisi dahı batmadı, zarar itmedi, zira Resul'ün –aleyhi's-selam-mübarek saçı kılından üç dane kıl cecdi Seyyid Ca'fer'den miras değüp ana kalmıştı, kolında bazı-bend itmişti, anuçün ok batmadı." (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 62-63).

Şerif dilediği zaman inanmayanları taş da çevirebilmektedir. Mesela bir kadını, çoban olan kardeşini, onun koyunlarını ve köpeklerini duayla taş dönüştürür: *"Şerif kakadı, eyitti: 'Hak Ta'âla'dan korkgil, ahdından donme yohsa seni urur dahı taş eyler.' Avrat eyitti: 'Digil beni taş eylesün göreyim eğer senün Tanrun kadir ise.' Server anı işitti, el getürdi ağzın depretti, Emr-i Hak'la ol avrat heman taş oldu, yire bitti!"* (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 29). Bu sırada zor durumda kalan Sarı Saltuk'a Hızır'ın Hz. Muhammed'in kılıcını vermesi ise destanda şöyle anlatılır: *"Akli başına gelince ana bir kılıç sunuvirdi, ağaçtan idi, fitratı demürden idi. Eyitti: 'Bu kılıç Resul Hazretlerinündür –salavatu'llahı aleyh- sana ruzi oldu.'" Pes Şerif alup anı izzetle sakladı. Hurma ağacından idi, taşı anun birle çalsa iki bölzerdi, daim yanında getürür idi."* (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 29).

Akşehir gölünün içine ağzının barını bırakmış ve acı olan su tatlı olmuştur. Bu olay (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 46). Tumaş adlı rahip, su içindeki balıkların Peygamber'in ismini dile getirmesi halinde bin kişinin Müslüman olacağını söyler. Balıkların Kelime-i Şehadet getirmesi üzerine kendisi ile birlikte bin kişi Müslüman olur (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 51-52). Saltuk Gazi keramet gösterirken hem veliliğini

ispat etmiş, hem de Hz. Muhammed'in peygamberliğini teyit etmiştir (Yüce, 1987: 138).

Sarı Saltuk'a ait kerametler peygamberlerin mucizelerini de akla getirmektedir. Hz. Musa'nın asayla denizi iki bölmesine benzer bir hadise Saltuk-nâme'de geçmektedir. Saltuk Gazi, bu iş için Hz. Ebubekir'in asasını kullanmıştır. "*Elinde Hazret-i Ebû Bekr'ün asası bile idi. Pes onunla denize bir kerre urdı, bu deniz iki şak oldu, sokak gibi oldu. Hattâ denizün dibi görindi. Dahi andan atın sürdi denize girüp gitti.*" (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 121, 22).

Sarı Saltuk'tan destanda keramet göstermesi istendiğinde (nîze) mızrağıyla taş vurmaıyla ve elini yere koymasıyla su çıkarmasına da rastlanmaktadır (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 77, 46). Ayrıca Hz. İbrahim'in ateşe atılması hadisesini de destan Sarı Saltuk'la bütünleştirmiştir. Saltuk Gazi'nin mancınığa koyulup ateşe atılacağı zaman Minuçehr tarafından kurtarılması bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 33). Destanda Hz. Süleyman'ı hatırlatacak bir hadise de Hızır'ın getirdiği elmayı yiyen Sarı Saltuk'un çeşitli taifelerin dilini öğrenmesidir (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 113).

Saltuk Gazi'nin tabiattaki şekillerin oluşmasında etkili olduğu görülmektedir. Destanda denizin içinde kara parçasının oluşması şöyle anlatılmıştır: "*Server denize at depüp ardlarınca girdi. Eliyle toprak saçardı, su kara yir olurdu.*" (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 36).

Saltuk Gazi, Hacı Bektaş Veli başta olmak üzere birçok veli ile görüşmüş ve kerametler göstermiştir:

"*Ol hinde Hacı Bektâş-ı Veli Horasani gelmişti dahi Sivas şehri içinde dervişleri birle gezerdi. Şerif anı göricek ilerü gelüp onun mübarek elini öpti. Hacı Bektaş dahi Server'ün tutup elde alın ve iki gözün öpti dahi birbirisine tutup anda kuca kuca göriştiler, varup bir yirde oturdılar. Pes Şerif Hazreti eyitti: 'Bana du'a eyle.' Çün Hacı Bektaş ana du'a eyledi*" (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 42-43).

Hacı Bektaş Veli ile olan bu ilişki, onun Saltuk Gazi'nin mürşidi olduğunu akla getirirse de destanda Mahmud Hayranî onun asıl mürşidi olarak gösterilmiştir: "*Mahmud, Şerif'i göricek aklı başına gelüp Şerif birle musahabet ittiler. Andan Şerif Mahmud'dan dest-i tövbe idüp kisvet-i çar-terk çar-yar adına giydi. Mahmud girü Şerif'e eyitti: 'Var,*

yüri gazada ol, sana feth andandur.’ didi. Dahı Şerif anda ol Akşehr’ün göline du’a itti balıkların çoğaldı. Ve hem ağzı yanrı içine bıraktı, tatlu oldu suyu şor iken. Pes Şerif andan yürüyüp Harcenevan tarafında gazalar iderdi.” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1988: 46).

Ayrıca destanda Saltuk Gazi Ahmed Fakih’e Mevlana Celaleddîn-i Rumi ve Mahmud Hayranî’nin nerede olduğunu sorunca Ahmed Fakih’in verdiği cevap dikkat çekicidir:

“Şerif’e Ahmed eyitti: ‘Server! Siz Mahmud-ı Hayran’a ve Mevlana Celal’e dahı varun kim bu meclislerde anlar hazır degüllerdür.’ didi. Şerif eyitti: ‘N’içün gelmediler?’ didi. Ahmed eyitdi: ‘Biri âşıktur, biri hayrandur, anun çün akl meclisinde cem olmadılar.” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1988: 46). Saltuk Gazi diğer destan kahramanlarından farklı olarak Anadolu erenleriyle sıkı münasebette bulunmuştur. Böyle olmasında onun da bir veli olarak görülmesinin etkisi büyüktür.

Destanda, Anadolu erenleri, Saltuk Gazi’den keramet göstermesini isterler: *“Dahı Şerif anda ol Akşehr’ün göline du’a itti balıkların çoğaldı. Ve hem ağzı yanrı içine bıraktı, tatlu oldu suyu şor iken. Pes Şerif andan yürüyüp Harcenevan tarafında gazalar iderdi.”* (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1988: 46).

Destanda veliler çeşitli kerametler göstererek birbirlerinden üstün olduklarını göstermekte fakat Sarı Saltuk böyle bir rekabete girmemektedir (Yüce, 1987: 160). Mahmud Hayrani’nin Saltuk Gazi için dediği söz, Saltuk Gazi’nin asıl amacını göstermektedir: *“Mahmud girü Şerif’e eyitti: ‘Var, yürü gazada ol, sana feth andandur.’ didi.”* (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1988: 46).

Saltuk Gazi’nin halifeleri de bulunmaktadır. Bu halifeler tekkede bulunan, sadece ibadetle meşgul olan kişiler değildir. Bunların hayatları bir dervişten farklı olarak askeri bir hayat tarzını akla getirmektedir (Yüce, 1987: 163). Kemal Ata, Köle Yusuf, Şehid Baba, Kara Davud, Çoban Ata, Osman Bey, Ece Bey ve Umur Bey Saltuk Gazi’nin halifeleridir (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 161, 164, Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1988: 109-110, 240, Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1990: 299). Bu kişiler birçok gazada etkin bir şekilde rol oynamıştır. Saltuk Gazi zamanında ve onun ölümünden sonra çok fazla gazaya katılmışlardır. Destanda Kemal Ata bin dört yüz dervişle Rus ordusu ile savaşa gider. Kemal Ata’nın yanında, Köle Yusuf, Şehid Baba, Kara Davud da bulunmaktadır (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 161). Destanda Kara Davud için *“Seyyid’den çok gazâlar ve erlikler*

eylemiştir” ibaresi geçmektedir (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 161). Çoban Ata da destanda Saltuk Gazi ile birlikte savaflara katılmak istediğini söyler ve Sarı Saltuk'un eri olur (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 163-164). Osman Gazi, Sarı Saltuk'un ayağına yüz sürer ve Saltuk Gazi Osman Bey'e nasihat eder ve gönderir. Osman Bey bu olayla gazaya başlar ve çevresinde gaziler toplanır (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 109-110). Ancak Saltuk Gazi'nin asıl varisi ve halefi Ece Bey'dir. Saltuk Gazi'nin rüyasına giren Ece Bey yeşil kanatlarıyla göğe yükselir. Kanadından çıkan nurlar bütün 23 Rum hâkimiyetini sarar. Saltuk Gazi ona vasiyet-nâme bırakarak Ece Bey'in gazilerin başı olduğunu dile getirmiştir (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 240). Destanda tıpkı Dede Korkut Kitabı'nda olduğu gibi Osmanlıların yüceltildiği görülür. Mesela Saltuk Gazi ölmeden önce Umur Bey ve Osman Bey'in Rum'u fethedeceğini müjdelemiştir (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1990: 299).

Saltuk-name'nin tamamında onun bütün dilleri, dinleri ve ilimleri bildiği sık sık zikredilir. O, bu özellikleri sayesinde hem cinler, cadılar, hayvanlarla iletişim kurar hem de rahip vb. din adamı kılığına girerek her dinde nutuklar atar. Bütün bunları yapmasında ise tek bir gerekçe vardır: İslamlaştırma. Kimi zaman Müslüman olmayanlara tesir etmeye çalışır, kimi zaman ise İslamiyet'ten sapanlara.

Sarı Saltuk'un ölümü diğer destan kahramanlarından farklıdır. Cehûd şehrinde Saltuk Gazi'nin bundan sonra keramet gösterirse öleceğine dair bir haber yayılır. Bunu duyan bir Yahudi Saltuk Gazi'nin yanına gelir. O sırada Sarı Saltuk kurumuş dut ağacına yaslanmış oturur. Yahudi, Saltuk'a dut ağacını yeşerttiği takdirde Müslüman olacağını söyler. Saltuk Gazi bu zamandan sonra velâyetin kendisini ölüme götüreceğini söyler. Fakat Yahudi, keramet göstermesi için ısrar edince Saltuk, ağacı eliyle sığar ve parmağıyla da ağacın dibine vurur. Ağaç yeşerir ve su akar. Bunun üzerine rahatsızlanır ve bir türlü sağlığına kavuşamaz (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1990: 297). Daha sonra da Akabe adlı kişi tarafından suyuna zehir katılarak zehirlenir. Hızır, su ateş görününce ölümünün yakın olduğunu bildirdiği için Saltuk ölümün yaklaştığını anlar. Bu sırada Akabe de zehirden içerek ölür ve pusudaki düşman askerleri Müslümanlarla çatışır. Bu mücadelede Saltuk Gazi ağır yaralanır, vasiyetini ettikten sonra vefat eder (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1990: 298-299).

Saltuk Gazi'nin öldükten sonra da kerametleri devam etmiştir. Vasiyetinde on iki ayrı tabut hazırlanmasını ve bu tabutları çevreden gelen beylere vermelerini söylemiştir. Fakat bu tabutlar Baba Eski'deki türbede bir gün bekletildikten sonra sahiplerine verilecektir. Her tabutta ayrı ayrı görünmüş ve her bey Saltuk Gazi'yi kendi vilayetinde defnettiğini düşünmüştür (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1990: 298-304). Yüce, bu beylerin Saltuk Gazi'nin cesedine sahip olmak istemelerinde Saltuk Gazi'nin ününün her yere yayılması, veli olarak görülmesi ve onun Hristiyan din adamlarıyla yaptığı ilmi ve dini tartışmalarda başarılı olmasını göstermektedir (Yüce, 1987: 209).

Saltuk Gazi'nin türbesini ziyaret eden Umur Bey'in Saltuk Gazi'yi çerağ dibinde otururken görmesi de onun kerametlerinin devam ettiğini göstermektedir.

“Umur içerü girdi, gördi Şerif Saltık çerağı dibinde oturur. Umur ilerü gelüp Şerif'ün elin öpti, eyitti: ‘Sultanum sen diri misin?’ didi. Şerif eyitti: ‘Yâ Umur! Dünyada bir amel işle kim ölicecek dirilesin. Biz heman dünyâdan bir ton değıştük, ölü değülem, sizünle bileyem, var bundan turma, gâziler ocağın kâfirler elinden al.’ didi.” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1990: 350).

Saltuk-nâme, İslamiyet sonrası dönemde teşekkül etmiş destanlar içerisinde motifleri bakımından en zengin olandır. Kahramanlarının ve olaylarının çoğuna tarihi dönemlerde rastlanması da ona başka bir anlam yüklemektedir. İşte bu destanın kahramanı olan Sarı Saltuk veya Şerif Hızır namlı kişi eserin hem teşekkül hem de yazıya geçiriliş döneminin şartlarını yansıtır. Yaklaşık sekiz yüzyıldır Anadolu, Balkanlar ve Kırım'da Müslümanlar (Türkler) ve Hristiyanlar arasında şöhretini kaybetmeden yaşayan Sarı Saltuk, etrafında teşekkül eden destan, menkıbe ve inanışlarla tarihi kişiliğinden sıyrılarak evliya tipine bürünmüştür.

1.2.18. Tapduk Emre

Anadolu'ya Horasan'dan geldiği düşünülmektedir ancak yaşadığı dönemle ilgili kaynaklar farklı bilgiler vermektedir. Hakkında en kesin bilgiler Yûnus Emre'nin Yûnus'a Tapdug u Saltug u Barak'tandur nasib/Çün gönülden cûş bu ifadelerinden Tapduk Emre'nin Barak Baba'nın müridi olduğudur. Tapduk Emre'nin birçok müridi olduğu bilinmektedir fakat en tanınan müridi Yûnus Emre'dir. Yûnus Emre uzun yıllar hizmetinde bulunmuş ve onun görüşlerini Anadolu ve Şam'da ulaştırmış. Tapduk

Emre'nin ölüm tarihi ve mezarının bulunduğu yer ve tarih konusunda da tam bir kesinlik yoktur. Âşıkpaşazâde'ye göre Yıldırım Bayezid döneminde (1389-1402) öldüğü söylenir. Ancak Yûnus Emre'nin yaşadığı XIII. yüzyılın sonları ve XIV. yüzyılın ilk çeyreği göz önüne alındığında mürşidinin XIII. yüzyılın sonlarında vefat etmiş olması muhtemeldir. Anadolu'nun birçok şehrinde kendisine ait olduğu söylenen mezarlar olsa da bunlardan en muteber görüneni Ankara'nın Nallıhan ilçesine bağlı Emresultan köyünde bulunandır. Bursa'da, Manisa'da Kula ile Salihli arasındaki Emre adlı bir köyde, Afyon-Sandıklı, Karaman, Sivas, Erzurum, Aksaray, Isparta-Keçiborlu gibi yerlerde Tapduk Emre'ye izâfe edilen mezarlar vardır. Bunlardan bazıları hem Yûnus Emre'ye hem Tapduk Emre'ye ait kabul edilmektedir. Bununla birlikte en kabul edilen görüş, Tapduk Emre'nin mezarının Ankara'nın Nallıhan ilçesine bağlı Emresultan köyünde bulunduğu şeklindedir (Şahin, 2011: 12-13).

Saltuk-nâme'de Saltuk Gazi ile Taptuk Emre ile arasındaki münasebet oldukça önemlidir. Tapduk Emre'nin huzuruna varan Köle Yusuf, Saltuk Gazi'ye meclisinde kadın erkek karışık zikir ettiğini fakat veliliğine söz söylenmeyeceğini dile getirir. Bunun üzerine Saltuk Gazi Taptuk Emre'ye tulum gönderir ve içmelerini söyler. Köle Yusuf tulumu alarak Tamtuk Emre'nin yanına gelir. Köle Yusuf varmadan Tapduk Emre Rum'dan hediye geldiğini meclisindekilere haber verir. Köle Yusuf gelerek onlara tulumu verir. Açılan tulumun içinden şekerlenmiş bal çıkar. Taptuk helva pişirtir ve bir kutuya bu helvadan ve biraz ateş koyar ve Sarı Saltuk'a gönderir. Saltuk kutuyu açınca ateşin sönmediğini ve birbirlerine karışmadığını fark eder. Bu durum Saltuk Gazi'nin hoşuna gider ve şu cümleleri söyler : *“Erenler vardır haramıve helali fark ideler, bu sıfatta odı pamuğu birbirinden sakınurlar imiş. Amma dahı bu haslar yolıdur, ş eri'at zahir avama gerektür. Hele şükr olsun Rum ocagı evliya birle toldı. Ümiddür kim İslam bu diyarda kuvvet tuta. Biz kail olduk bu ere ol kişi ermiş. Anun adı Taptıh bizum adumuz Saltıh, biz de ana tapdıh. Ve amma şu gözgi ana yâd-garum olsun ilet”* (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 98-100). Tapduk Emre Saltuk'un gönderdiği aynayı görür ve “Biz emre mutî'üz” diyerek meclisten kadınları çıkarır. Saltuk Gazi için şu cümleleri söyler: *“Ya Yusuf! Bu Şerif Hazreti bizüm ol kadımız hem Sultanımızdur”* (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 100). Burada Saltuk Gazi'nin Taptuk gibi büyük veliden daha üstün tutulmuş ve Taptuk Emre ona itaat ederek onun velâyetteki üstünlüğünü göstermiştir.

Saltuk Gazi, Taptuk Emre’yi görmek ister. Meclisine yaklaşıncı Taptuk Emre Dervişlere Saltuk Gazi’nin geldiğini söyler ve dışarı çıkarak karşılarlar:

“*Sultan Taptuk Hazretin arzu kıldı. Hiç görmüş değüldiür. Çünkü ana yakın yitişti Sultan Taptuh eyitti: ‘Dervişler, misafir gelür, karşı çikalum.’diyu dervişlerle gelüp Şerif’le görüştiler. Andan zaviyeye geldiler anda konukladılar ve ziyafetler ve sohbetler eylediler*” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1988: 182).

1.2.19. Veysel Karanî

Asıl adı Üveys el-Karanî’dir. Anadolu’da Veysel Karanî olarak bilinmektedir. Hz. Ömer halifeliği döneminde Yemen’den gelen grubun içinde onun olup olmadığını sormuş, bunun üzerine Üveys kendini tanıtmıştır. Hz. Muhammed’den ileride Üveys’in geleceğini ve ondan dua istemesini işitmiştir. Bunun üzerine dua ister ve Üveys de dua eder. Fakat halkın iltifat etmesinden endişe duyan Veysel Karanî’nin o bölgeyi terkettiği söylenir. Rivayetlere göre Veysel Karanî Yemen’de deve çobanlığı yapar ve hurma çekirdekleri toplayıp satarak geçimini sağlayan bir zâhiddir. Yemen’e giden Müslümanlar vasıtasıyla İslâmiyet’i kabul etmiştir. Medine’ye gidip Hz. Peygamber’i ziyaret etme isteğine rağmen yaşlı annesini bırakamamıştır. Fakat daha sonra annesinden kısa süreliğine izin alıp Medine’ye gelmiş, ancak Resûl-i Ekrem’i o gün evde bulamadığından görüşememiş ve aynı gün Yemen’e dönmüştür. Uhud Savaşı’nda Resûlullah’ın bir dişinin kırıldığını haber alınca onun da bir dişini veya bütün dişlerini kırdığı söylenir. Veysel, 657 yılında Hz. Ali’nin yanında Sıffin Savaşı’nda şehit edilmiştir. Bu yüzden Şii mezhebinden özel bir yeri vardır. Anadolu’nun çeşitli yerlerinde makamı bulunmaktadır. En bilinen makamları Manisa, Mardin, Kurtalan, Bursa Gemlik yolundaki Atıcılar, Diyarbakır’ın Lice ilçesi ve Siirt’in Baykan ilçesi yakınlarındadırlar (Tosun, 2013: 74).

Saltuk-nâme’de Arapların seyyidinin Veysel Karanî olduğu söylenmektedir:

“... *Arab ilinin seyyidi Ahmed’dür. Bazılar Veys-i Karani’dür. dirler*” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 169).

1.3. DİNİ KARAKTER VE TİPLER

1.3.1. Hz. Ali

Hz. Muhammed'in damadı, İslam'ın dördüncü halifesi, ilk Müslümanlardan ve cennetle müjdelenen on sahabeden biri olan Hz. Ali, İslamiyet için büyük bir önem arz etmektedir. Künyesi, Ebu'l Hasen Ali ibn-i Ebi Talib el-Kureşî el-Haşîmî'dir (Akkuş, 2000: 10). Hicretten yirmi yıl sonra Mekke'de doğduğu rivayet edilen Hz. Ali, Hz. Muhammed'in en büyük destekçisi ve koruyucusu Ebû Tâlib'in en küçük oğludur. Hz. Muhammed Ebu Talib'e yardım etmek amacıyla onu himayesine almıştır. Yaşının dokuz, on veya on bir olduğu dönemde iman eden ilk çocuk olduğu rivayet edilir. Kaynaklarda Hz. Ali'nin hicretten önceki hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Ancak hayatı, Şîh kaynaklarında doğumundan itibaren menkıbe ve efsanelerle harmanlanarak kerametlerle iç içe anlatılır (Fığlalı, 1988: 371).

Hicretin beşinci ayında Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi kardeş olarak seçmiş ve kızı Fatıma'yı Hz. Ali ile evlendirmiştir. Bu evlilikten Hasan, Hüseyin, Ümmü Külsüm ve Zeynep dünyaya gelmiştir (Fığlalı, 1988: 371).

Hz. Ali, İslam tarihinde gerçekleşen birçok savaşa katılarak kahramanlık göstermiştir. Hz. Ali kahramanlığı ve cesaretiyle tanınmıştır. Peygamber kâtipliği ve vahiy kâtipliği yapmıştır. Hz. Muhammed'in sıkıntılı günlerinde yanında yer alarak onun sevgisine mazhar olmuştur. Hz. Muhammed'in ölümü üzerine, Hz. Ebubekir'e altı ay sonra biat etmiş ve İslam'ın dördüncü halifesi olarak görev yapmıştır. Üç halife döneminde dini ilimlerle meşgul olan Hz. Ali, Kur'an, hadis ve fıkıh konusunda derinlemesine kendini yetiştirmiştir (Akkuş, 2000: 10).

Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra halife olan Hz. Ali, sıkıntılı süreçler geçirmiştir. Muaviye'nin onun aleyhine sürdürdüğü propagandalara rağmen İslam tarihinde dördüncü halife olarak kayıtlara geçmiştir. Hz. Ali, Harici Abdurrahman bin Mülcem tarafından sabah namazında zehirli bir hançerle şehit edilmiş ve Kûfe'ye defnedilmiştir (Ece, 2002: 77).

İlmi ve faziletiyle tanınmıştır. Ayrıca takva, ilim, ihlas, samimiyet, fedakârlık, şefkat, cesaret ve kahramanlık özellikleriyle bütünleşmiştir (Ece, 2002: 77). Fiziki

görünüm olarak güzel yüzlü, orta boylu, esmer, iri gözlü sık sakallı biridir (Akkuş, 2000: 10).

Hz. Muhammed hayattayken Kur'ân-ı Kerim'i ezberleyen Hz. Ali, Kur'an-ı Kerim hakkında derin bilgiye, İslâm hukuku konusunda birikime sahiptir. Hitabeti güzeldir, Hz. Ali'nin hikmetli sözleri günümüze kadar ulaşmıştır (Kandemir, 1988: 375).

Şiiler Hz. Ali'nin İslamiyet'le benimsenmiş özellikleriyle yetinmeyip imamet vasfı ve hakkı üzerinde durmuşlardır. Bu hususta Kur'an ve Sünnetle bağdaşmayan menkıbe ve hadisler ortaya çıkmıştır. Onların inancına göre Hz. Ali; Hz. Peygamber tarafından Allah'ın emriyle kendinden sonra milletin başına imam ve halife olarak gönderilmiştir. Hz. Muhammed de bunu ümmetine bildirmiştir (Fığlalı, 1988: 374).

Hz. Ali'yi ifade etmek için değişik lakaplar kullanılır. Hz. Muhammed tarafından kendisine “*Ebu Türâb*” (toprağın babası) denilmiştir. *El-Murtaza* (beğenilmiş, seçilmiş), “*Esedullâhil Galip*” (Allah'ın galib aslanı), “*Keremullahu veckeh*” dua cümlesi de çocukluğunda puta tapmadığı için ona verilen lakaptır. Ayrıca “Arslan, Haydar, Allah'ın Aslanı, Esedullah, Şir-i Yezdan, Şir-i Hüda, Gazanfer-i Bari, İmam-ı Evliya, Emirü'l Müminin, Murtaza, Aliyyü'l Murtaza” isimleri de Hz. Ali için kullanılmıştır (Ece, 2002: 77).

Hz. Ali'nin diğer sahabelerle kıyaslanmayacak kadar çok menkıbesi vardır. Hz. Ali hakkında bu kadar çok menkıbe bulunmasının nedeni hem sahabeler tarafından hem de Şiiler tarafından faziletlerinin ve yaptıklarının kaydedilmesidir. Şiiler Hz. Ali ile ilgili; öldükten sonra dünyaya döneceğine, öldürülmeyip hâlâ yaşadığına, ilâhi bir özellik taşıdığına, bulutta gizlendiğine, Hz. Muhammed ile aynı nurdan yaratıldığına, meleklerin onun için tövbe ettiğine, insanların en hayırlısı olduğuna dair inanışlara sahiptir. Hz. Ali'yi bazı fırkalar ya Hz. Muhammed'e denk ya da ondan daha üstün göstermişlerdir (Kandemir, 1988: 376).

İslamiyet için büyük bir yer teşkil eden Hz. Ali, ilk inanlardan olması, Peygamber'in evinde büyümesi, kan bağının bulunması, damadı olması gibi nedenlerle Hz. Muhammed'in ayrı bir sevgisini kazanmıştır (Kandemir, 1988: 378).

Hz. Ali her ne kadar Anadolu sahasından uzakta zuhur etse de Hz. Ali'ye burada büyük sevgi ve saygı beslenmiştir. İslamiyet'in etkisiyle kendi tarihindeki kişilerin

yerine Hz. Ali'yi yerleştirmişlerdir. Türk milletinin Hz. Ali konusundaki hassasiyeti düşünce dünyasına da yansımıştır. Hz. Ali'yi kendilerine ölçü ve örnek almışlardır. Ona karşı hissettikleri sevgi ve saygının sonucu olarak onun uğradığı haksızlıkları da hafızalarında korumuşlardır (Demir, 2011: 86).

Hz. Ali'ye bu kadar sahip çıkan millet elbette inanışlarında bunu gösterecektir. Resmi dini anlayış ya da dindarlık yanında, kitlelere has dindarlık tarzı olan halk dindarlığı ortaya çıkmıştır. Bu, Anadolu'da önemli yer bulunan dindarlık tarzıdır. Bu dindarlık tarzında Hz. Hamza, Hz. Ali gibi dini kişiliklerin Anadolu'nun Müslümanlaşmasındaki etkileri ile ilgili menkıbeler bulunmaktadır *“Türk halk dindarlığının en temel karakteristikleri Hz. Ali tiplerinde kendisini göstermektedir.”* Hz. Ali'nin şahsında; dini ve mitolojik konular, gaza anlayışı, kahraman karakter tipi, kendisinin haricinde toplum menfaatleri için mücadele etme özellikleri toplanmıştır (Arslan, 2012: 45-46).

Anadolu'da sadece Alevi değil Sünni halk da Hz. Ali ile ilgili farklı inanışlara sahiptir. Hz. Ali ile ilgili oluşan inançlardan en yaygını Hz. Ali'ye ait olduğuna inanılan izlerdir. Bunlar genellikle atının, elinin, kılıcının vb. etrafında toplanmıştır. Hikmet Tanyu'nun belirttiğine göre Ankara Çubuk çevresinde, Bilecik Söğüt ilçesinde, Mudurnu'nun Aktaş köyünde, Çorum'da, Kayseri'de Hz. Ali'nin eli veya ayağının izi, atı düldülün toynağını bastığı yerler bulunmaktadır ve bu yerler kutsal kabul edilir. Buralar genellikle ziyaret ve adak yeridir, mum yakma, taşlara elini sürerek uğuruna inanma, hastalıkları ve zayıf çocukları tedavi etme vb. uygulamalar bulunmaktadır (Tanyu, 1968: 100, 102-103, 112, 113, 117, 138, Arslan, 2012: 47.).

Eski Türklerde *“taş üzerinde iz”* inanışı mevcuttur. Bu inanış sadece Anadolu'da değil Orta Asya'da da görülmektedir. Örneğin Türkistan'da Hz. Ali'nin Düldül'ünün taşlarda izlerinin bulunduğu inanılır ve ziyaret edilir (Tanyu, 1968: 76). Bu inanış taş kültüründen gelmektedir (Arslan, 2012: 48).

Hz. Ali'nin izi inanışı içerisinde sadece taş kültürünü değil, aynı zamanda dağ ve Ali kültürünü de kapsamaktadır (Arslan, 2012: 50). Hz. Ali kutsal bir kişi olduğu için onun etkisiyle taş ve dağ da kutsallaştırılmıştır. Taş ve dağ kültürleri Türklerde oldukça eski zamanlardan beri mevcuttur. Kazan Türkleri'nin dağ kültürüne ait eski inanışı İslamiyet ile harmanlanarak yaşamını sürdürmüştür. Ayrıca Anadolu'da dağ kültürünün

evliya kültürle birleşerek devam ettiğini görüyoruz (Ocak, 1993: 402). Dağın, Hz. Ali ile bütünleşerek İslami bir boyut kazandığı görülmektedir (Arslan, 2012: 50).

Hz. Ali'nin izleri sadece Anadolu'da değil Orta Asya ve Balkanlar'da da karşımıza çıkmaktadır. Bu durum bize coğrafyalar ne kadar uzak olursa olsun dinlerin ve kültürlerin etkileşim halinde olduğunu göstermektedir.

Anadolu'da Hz. Ali için yazılan cenknâmeler de onun halk için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Kahramanlık olgusuyla bütünleşen Hz. Ali, halkın nazarında ideal bir tip olarak kabul görmüştür. Hazret-i Ali cenknâmeleri, Türk milletinin Hz. Ali sevgisinin bir delilidir. Anadolu sahasında teşekkül eden destanların en önemli yapı taşı İslamiyet'tir. Hazret-i Ali Cenknâmeleri'nin konusu, İslamiyet'in yayılma dönemini, bizzat Hz. Muhammed'in yaşadığı zamanları içermektedir. Eser bu bakımdan diğer Türk destanlarının öncüsü konumundadır (Demir 2011: 90). Hz. Ali'nin Arap yarımadasında yaşamasına rağmen Türk halk edebiyatında önemli bir yer teşkil etmesinin nedeni, onun Türk alp tipine yakın olmasıdır (Çetin, 2005: 214).

Battalnâme, Dânişmend-nâme ve Saltuk-nâme'de Hz. Ali'ye çok yer verilmiştir. Battal Gazi ve Saltuk Gazi'nin soyunun Hz. Ali'ye kadar götürülmesi, onun metinlere etkisini göstermektedir (Demir- Erdem, 2006: 71; Yüce, 1987: 125).

Battal Gazi, Hz. Ali'nin soyundan geldiği için ayrı bir önem verilmiş ve zarar gelmesinden korkulmuştur. Emir Ömer'in şu cümleleri bu durumu açıklar: “*Tiz namazı kılın ardınca gidin, varın! Mebâdâki azm-i Rum kıla. Ol kâfirin halin bilmez. Nâgâh anda helak ola. Ali 'nin yadigârıdır.*” (Demir- Erdem, 2006: 76).

Battal Gazi'nin Hz. Ali'nin Zeynel Abidin isimli torununun soyundandır (Demir- Erdem, 2006: 71). Battalnâme'de, Hz. Muhammed'e, Cebrail Battal Gazi'nin doğacağını müjdeler. Battal Gazi'nin Hz. Ali gibi heybetli olacağını söyler:

“*Çün hük-m-i risâlet tamam ola, iki yüz yıldan sonra bir yiğit kopa, uzun boylu, hûb yüzlü, buğday alınlı ola. Senün oğlanlarından şehr-i Malatya'dan kopa. Adı Cafer ola. Pehlivanlıkda Hamza beraberli ola, heybet de Ali heybetlü ola...*” (Demir- Erdem, 2006: 70).

Destanda Hz. Ali'den yadigâr kalan Abdülvehhab Gazi tarafından Battal Gazi'ye ulaştırılan emanetlerin içinde bir mektup da bulunmaktadır. Mektuptaki yazı da Hz. Ali'ye aittir.

“Çünkü ol gaziler Allahu tealanın Resul'inin nâmesin gördiler, yerlerinden ayakları üstüne turu geldiler. Tekbir getirüp turdılar. Harire sarılu misk ve anber kohusundan kamusunun dimağı mu'attar oldı. Açdılar gördiler kim Emirü'l Mümin hazret-i Ali radiyallahu anhu hattı.” (Demir- Erdem, 2006: 85).

Battal Gazi'nin gösterdiği kahramanlıklardan dolayı halife ona kutsal emanetlerden gönderir. Bu kutsal emanetlerin içinde Hz. Ali'nin sancağı da bulunmaktadır:

“Emirü'l-Mü'minin Hüseyin'in imamesin ve Muhammed Hafî'nin kılıcın ve Lenduha'nın gürzin tamam Emirü'l-Müminin Hazreti Ali'nin sancağın Cafer'e gönderdi ve Emir-i Ömer'e ve her adı bellü gazilere hilatlar ve nasihatlar gönderdi.” (Demir- Erdem, 2006: 85).

Hz. Ali'nin dünyaya malına önem vermediği Battal Gazi'nin eşi Gülendâma ile konuşmasında verdiği örnekle görülür:

“Andan Seyyid hazret eyitdi: “Ya Gülendâma! Sen işitdin mi? Benim Resul'ime her gün bu denlü altun gümüştü kâfirlerden haraçlar gelürdi. Cümlesin dervişlere ve fakirlere bahş iderdi. Bir habbesin irteye komazdı ve Hz. Ali dahı öyle iderdi. Bunlar dünyaya meyl eylemedi.” (Demir- Erdem, 2006: 207).

Battal Gazi Hindistan'a gider. Dört yüz yıl öncesinde Hz. Ali tarafından Müslüman olan bir kişi Hz. Ali'nin burada yaptığı cenkleri anlatır:

“Ey pehlivan! Dört yüz yıldır kim Müslümanım, ol vakıt kim Emiri'l Müminin Hazret-i Ali –kerremallahi vechehu- bu vilayete geldi ve kırk dokuz gün bu ak filin üstünde cenk eyledi ve bu kayserin atası dahı Ankay'a ol vakıt bağışladı...” (Demir- Erdem, 2006: 216).

Battal Gazi'nin zor durumlarında Hz. Ali rüyada görünerek onu sıkıntıdan kurtarır:

“Lainler dahi Seyyid’in üstüne yöridiler. Seyyid dahi ol dem düşinde emirü’l müminin Hz. Ali -radiyallahu anhu-yı gördi. Eyder: ‘Ciger-gûşem tiz tur yukarı! Lainler sana kasd eylediler.’ der” (Demir- Erdem, 2006: 271).

Battal Gazi’nin rüyasına giren Hz. Ali, ona sabah kalktığında gördüğü elmayı yemesini söyler. Bu elmayı yiyen Battal Gazi yetmiş iki dili öğrenir.

“Çün uyudu, düşinde şâh-ı merdân Hazret-i Ali -radiyallahu anhu-yı gördi. Güler idi ve eyitdi: ‘Ey ciğer-gûşem! Bu seferde dahi çok acaibler göreceksin.’ Çün sabah vakti oldukda suyun yüzünden bir alma gele, sen ol almayı yeyesin. Kamu dilleri bir hoş öğrenesin.” didi” (Demir- Erdem, 2006: 272).

Dânişmend-nâme’de de Hz. Ali kutlu bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Müslüman olmak isteyen bir papazın Hz. Ali’nin özelliklerini sorması üzerine Dânişmend Gazi Hz. Ali’nin kahramanlığını Hz. Muhammed’in sözüyle şöyle anlatır:

“Resul hazreti salla’llahu aleyhi ve sellem Ali hakkında buyurmuşdur: ‘Yani Ali gibi yiğit gelmedi, Zülfikâr gibi kılıç gelmedi.’ demek olur” (Demir, 2004: 73).

Destanda Hz. Ali, Dânişmend Gazi’nin, Artuhi’nin ve Efrumiyye’nin rüyalarında görünmektedir. Efrumiyye’nin Müslüman olmasını sağlayan rüyada Hz. Ali’de bulunmaktadır:

“Hoş geldün ya Artuhi’nin helali Efrumiyye!’ didi. Ben yüzüm yire kodum, alkış itdüm. ‘Siz kimsiz i server?’ didüm. İyitdi kim: ‘Benem ol seyyid-i sâdât ü şefi ü ehl-i arasat, enbiyanun serveri, mahlûkatun yigregi, iki cihân güneşi Muhammed Mustafa .’didi. Ve: ‘Bu oturanlar Hamza ve Ali ve Abbas’dur.’ didi” (Demir, 2004: 79).

Görüldüğü gibi Hz. Muhammed’in her zaman yanında olan Hz. Ali destanda da tarihi şahsiyetiyle uyuşmaktadır.

Ayrıca, Dânişmend Gazi’nin rüyasına giren Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve diğer din uluları onu Artuhi ile Efrumiyye’yi evlendirmesi için uyarır (Demir, 2004: 151).

Dânişmend-nâme’de Dânişmend Gazi’nin Hz. Ali’yi, Hz. Hasan’ı ve Hz. Hüseyin’i anarak dua ettiğine de rastlanmaktadır.

“Muhammed’in basduğı toprak hakkıyçun

Ali'nün terki vü ilmi hakıyçun

Hasan nuş itdügi zehrün hakıyçun

Hüseyn'i katl iden kahrün hakıyçun" (Demir, 2004: 98-99).

Dânişmend Gazi'nin rüyasına Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve diğer din uluları girer ve Artuhi ile Efrumiyyenin evlendirilmesi için uyarılır (Demir, 2004: 151).

Hz. Ali rüya yoluyla destanda adı Meryem olarak geçen şahsın Müslüman olmasını da şöyle sağlamıştır:

"Bularun arasında bir taht gördüm, nurdan ol taht üstünde bir kişi oturmuş. İmamesi nurdan iki bölük, saçı iki yanında nur gibi asılmış, müşğ ve anber kokusu âlemi mu'attar kılmış. Ben dahi diledüm ki ol бага girem, ol taht üstündeki kişünün ayağına düşem, aman dileyem. Bana eytdiler kim: 'Sen buraya gelme kim kâfirsın, buraya layık degülsin?' didiler. Yine ben buna sordum ki: 'Bu ne yirdür, ol taht üstündeki oturan ne kişidür?' Bir yiğit ilerü gelüp eytdi kim: 'Budur ol sadr-ı bedr-i âlem, seyyid-i sâdât, şefi-i ehl-i arasât, mihter-i enbiya, bihter-i mahlûkat, emir-i kevneyn beşirün, nezirün, siracün, münir; iki cihânun güneşi Muhammed Mustafa salla'allâhu aleyhi ve sellem.' didi. Ben eytdim ki: 'Bana destur vir kim varam, elin öpem.' didüm. Ol yigit eytdi kim: 'Meger kim müsülman olasın.' Ben eytdüm: 'Beli, müsülman oluram.' Ol yigit benüm elüm tutdı, kelime-i şhadeti bana telkin itdi, iman getürüp müsülman oldum. Ol yigit benüm elüm aldı, ol bag içine iletdi. Ben ol yigide sordum ki: 'Sen ne yiğitsin?' Eytdi kim: 'Benem Emirü'l Müminin Ali radiya'llâhu anhu.'" (Demir, 2004: 189).

İslamiyet sonrasında teşekkül eden destanların içerisinde, Hz. Ali Cenknâmeleri hariç, Hazret-i Ali'ye en çok yer veren Saltuk-nâme'dir. Eserde Hz. Ali'nin kahramanlığı övülmüş; her açıdan destan kahramanlarına ilham verdiğiinden bahsedilmiş; rüyalar yoluyla Sarı Saltuk'un yardımına koştuğu anlatılmıştır. Saltuk-nâme'de Hz. Ali ile ilgili vurgulanan yönlerden biri onun Kuran-ı Kerim'i en iyi bileneler arasında yer aldığıdır:

"Server sizün kitabunuzu Yezid bin Muaviye güm ve kem idüp yanında şi'rler yazmadı mı? Kendüler hakkına ve Ali bin Ebi Tâlib'e mahsus olanın gidermedi mi? Seyyid güldi eyitti: 'Belî itti ammâ Ebu Müslim-i Mervi çıkup anları kırdı giderdi. Dahı sordı kim sahih mushaf kanda var ola kim Osmân yazmıştur ve Ali bin Ebî Talib

okumuştur... Zîrâ Kur'ân ayet ayet ve sûre sûre gelmiştir. Tertîb üzere sonra Osman cem eyledi. Bir yire cümle otuz cüz indi. Ayru ayru cem olmağa dahı vahy olmamıştı. Levh-i mahfuzda nice ise Cebrâil -aleyhi's-selâm-sûrelerin tertibini yazılı getürdi. Sahabe - radiyâ'llâhü anhüm- ana göre Osmân'a yaz diyü teklif ittiler. İmâm Ali'nün - radiyâ'llâhü anh-ol hinde mübârek gözleri ağırdu. Ol okur ve Osmân yazardı. Zîra Ali'den gayri dört kişi var idi, anlar Kur'ân Hazretini Resûl-aleyhi'sselâm- ağzından dinleyüp ve işidüp okudılar” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1990: 110).

Hz. Ali İslam dünyasının en önemli ve en sevilen kahramanıdır. Ona bu kadar değer verilmesi yaptığı cesaret ve başarı dolu işlerden dolayıdır. Destanda da onun İstanbul'u kuşatıp haraca bağladığı ve masal ülkesi olarak bilinen Kaf Dağı'na gittiği anlatılmaktadır (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 55; 92).

Hz. Ali ile ilgili destanda karşılaştığımız bir diğer olay onun bir su sığırını öldürmesi üzerinedir: “Seyyid eyitti: ‘Dünyâda aşikâre dîv sıfatın bunda görsün’ diyü buyurdu. ‘Ve hayvânât içinde vahşisi yavuzdur zirâ kim Hazret-i İmam Ali-radiya'llahü anh- Şam'a gelicek anda su sığırın gördi eyitti: ‘Yanî bu hâyvanun dîvidür,’ didi. Ol dahı İmam Ali üzere hücum eyledi. Server zü'lfikarın çeküp karşı vardı. Mübârek başın açdı hem kızillar giymişdi. Zü'lfikardan od çıkardı. Anı göricek su sığırı kaçdı. İmam Ali anun ardundan yitüp dutdı. Kuyruğundan yapışup kaldurdu, yire urdu. Bir boynuzu ufandı dirler.” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 160).

Saltuk-nâme'de Hz. Ali ölümü hakkında bir menkıbe anlatılmakta ve Hz. Ali'nin öldüğü yer hakkında bilgi verilmektedir. Metinden, Hz. Ali'nin ölümünden yüzlerce yıl sonra Saltuk Gazi'nin onun yüzünü gördüğü, sesini duyduğu anlaşılmaktadır:

“...Rivayet iderler kaçan İmâmü'l-Muhammedî dünyadan âhirete nakl itti vasiyet itti kim: ‘Beni bir Arap bir deve ile gele, ala, ana verin.’, dimiş. Çün İmâm fevt olur tekfîn ve guslün iderler. Nâ-gâh ol didüğü gibi bir Arab gelür, İmâmı alur, gider. Sonra Hasan ve Hüseyin eyidurler: ‘Atamız bir Arab'a virdük kanda iletür bilmezüz?’ Pes burada ardundan yiterler görürler, alup giden Alî Hazreti kendüdür. Devesini bir yirde çökürüp gayb oldu. Burada bu kabri ayan ittiler. Şerîf güldi eyitti Bu mevzi'de İmânun ölüsün sakladılar. Mu'âviye İmâm'un düşmenidür. Hilâfetten ötüri cidâl ittiler nice kerre harb eylediler ve hem Osmân Hazretin katl iden Habeşi kim Abdur rahmân'un kulu idi, anı Mervân katl eyledi ve sandı kim Ali gönderdi, diyüp zann ile çıkup ev tamı

üzre Ali, Osmân öldürtti diyüp bühtân tdüp Mu'âviye anun igvâsıyla adâvet ittiler. Şâm'dan turup, leşker çeküp ceng ittiler. Ehl-i Şâm sınıp kaçtılar... İmâm'ı anun-çün sakladılar. Dahı bu adı çıkardılar. Alî ölmedi didiler. Küllü men aleyhâ fânin ve küllü nefsin zâ'ikatül-mevt didi... seyyid ilerü varup selâm virdi. Ol melek selâm aldı. Şerif eyitti: 'siz kimsiz bu yerde durursuz? "Ol melek eyitti: 'Ben reîs-i melâikeym. Bu İmâm Ali'nün kabridür. Sekiz yüz seksen sekiz melek bekler bu makâmı ve sekiz bin cinni dahı hizmetkârdur beklerler. Benüm adum Derdâyil'dür.' didi. Dahı turu geldi kapuyu açtı eyitti: 'Girgil, ceddüni ziyâret it. Kimseye müyesser olmamıştır.' Seyyit eyitti: 'İçerü girdüm, gördüm ki bir kubbe yapılmıştı orta yirde bir sahn, yanında biri sofa üzre ak mermerden bir tâbût durur, anun içinde İmâm Alî kefene sarılıp yaturdı. İlerü vardum tama ittim kefenin yüzinden çün serptim gördüm mübarek vechini. Gördüm sandum ki bir arslundur, yatur. İmâm'un vechi heybetinden aklum gideyazdı. Nâ-gâh bakarken mübârek elini hemân kaldurup benüm bileğümü kavradı, katı sıktı dahı yattuğı yirde tebessüm idüp bana bakardı. Gözlerin dahı açtı. Çünkü bu halleri gördüm belinledüm, aklum başumdan gitti, bî-hûd olup düştüm. Bir müddetten sonra aklım geldi, kendümi kapunun taş yüzinde buldum. Ol melek yanımda dururdu'. Bana eyitti: 'Üşenme tur Kur'ân ok!' Turdum kapu öninde haman can u gönül birle sure-i halitâ okudum. Çünkim tamâm ittüm, içerüden bir âvâz geldi kim: 'Bârek Allâhu fike!' didi. 'Bu avaz nedür?' didüm. Ol melek eyitti: 'İmâm Âli kendüdür. Sana tahsin ider.' Seyyid kendüsi böyle takrir idüp eyidür. Meğer kim bu dehlizde İmâm Hasan ve Hüseyin, İmâm Alî'yi pinhan eylemişlerdi. Pes Şerif bu meleği veda idüp, girü kuyunun dibine çıktı" (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1990: 40-42).

Saltuk-nâme'de Hz. Ali ilgili anlatılan bir diğer olay da menkıbe niteliği taşımaktadır. Bağdatlı Abdurrahman Hacc'a gideceği zaman Hacc Şirân adlı kişi, Rafizilere götürmesi için ona para verir. Rafizilerden korkan Abdurrahman hac görevini yerine getirdikten sonra parayı Rafizi Ebü'l-Mü'ezz'e teslim eder. Fakat gece rüyasına Hz. Muhammed, Hz. Ebubekir, Hz. Osman, Hz. Ömer ve Hz. Ali girer. Hz. Muhammed, Abdurrahman'a yaptığı işten dolayı kızar. O da korkusundan yaptığını belirtince, Hz. Muhammed Hz. Ali'yi görevlendirir. O, Hacc Şirân adlı Rafizi'yi getirip öldürür. Abdurrahman kendine geldiğinde kaftanının kanla kaplandığını ve cesedi olmayan bir başın önünde durduğunu görür. Rafizilerin korkusundan başı ve kaftanı saklar. Fakat ertesi gün üç Rafizi ile birlikte Ebü'l-Mü'ezz'in, Bağdat'a varınca da Hacc

Şirân'ın öldürüldüğünü öğrenir (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988: 203). Menkıbe bize halkın, Hz. Ali'nin ölümünden sonra da kahramanlıklarının devam ettiğine inandığını göstermektedir.

Saltuk-nâme'de yalnız Hz. Ali'nin dini kişiliği ve kahramanlıklarından bahsedilmez. Bilindiği üzere İslam dünyasında Hz. Ali soyundan olmak en önemli vasıflardan biri kabul edilir. Destanda Saltuk Gazi'nin babasının soyu da Hz. Ali'ye dayandırılmaktadır. *“Seyyid Gazi neslinden Ali oğullarınınun aslından-kim burada zikr olur- Seyyid Hasan b. Hüseyin b. Ali...”* (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 1) ifadeleri onun şeceresini göstermektedir. Saltuk Gazi'nin soyunun Hz. Ali'ye dayandırılmasına eserin başka yerinde de rastlanmaktadır. O, kilisedeki ruhbanları öldürünce kâfirler Emir Osman'dan Saltuk Gazi'yi isterler; vermezse şehri tarumar edeceklerini de söylerler. Emir Osman, Saltuk Gazi'yi kâfirler vermek isteyenlere Sad bin Ubade'den nakledilen bir olay anlatır. Aşağıdaki metinde Hz. Ali ve çocuklarına, Hz. Muhammed, Hz. Osman, Hz. Ömer, Hz. Ebubekir'in verdiği değer vurgulanır ve o nesilden birinin kâfirlere verilmesinin yol açacağı sonuç anlatılır:

“Nakildür kim Sad bin Ubade'den kim bir gün hilâfet-i Osman'da bir kişi Hz. Ali'ye düşnam virdi; dilin kesmek buyurdu. Hazret-i Ali kendi dilek itdi kurtardı ve Hazreti Ömer hilâfetinde bir münafık Hazret-i Hasan'a ve Hazret-i Hüseyin'e eğri nazar itdüğü için anun iki gözün çıkardılar. Hazret-i Ebubekr –radiya'llâhü anh- Hazret-i Hasan'a ve Hazret-i Hüseyin'e örü durup izzet iderdi, dizine alup ohşardı ve Resul Hazret-i-salla'llâhü aleyhi ve's-sellem- anlara Kurretü'l ayn dirdi. Siz anun neslin ne vecihle dutasız el urup kâfire viresiz münâfıktan olursız” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 10).

Sarı Saltuk'un yalnız soyu değil atı ve silahları da Hz. Ali'yle ilişkilidir. Saltuk Gazi gazalarından birinden sonra bir mağaraya girer. Burada kendi atının dışında bir at görür. Atın alnında bulunan kâğıtta onun ve üzerindeki silahların Hz. Ali'ye ait olduğu şöyle yazılmıştır:

“Eline aldı okudu kim: ‘Bu at yâ Şerif, şöyle malûm olsun kim Hazret-i İmam Ali'nün/ Zü'lcenâh atıdur. Bu ata Hazret-i Resul, Ebû Bekr, Ömer ve Osman ve Ali, Hasan, Hüseyin, Hamza ve Abbas binmişdür. Üzerindeki silâh Hazret-i Ali'nündür, al

bununla gaza eyle, Aşkar'dan ferâgat eyle. Nasibün bu kadar.' demiş” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 8).

İslam dünyasındaki Şii-Sünni çatışması adı geçen destanda da kendisini göstermektedir. Saltuk Gazi, Şam'da bir cuma günü mescide gider. Minber çıkan hatip, Hz. Muhammed'i, Hz. Ebubekir'i, Hz. Ömer'i ve Hz. Osman'ı anar fakat Hz. Ali'ye ve nesline kötü sözler söyler. Sarı Saltuk yerinden kalkarak tepki gösterir; hatipse Asfur tarafından böyle hutbe okunmasının emredildiğini belirtir. Saltuk Gazi bu öfkeyle Asfur'u öldürür, Haricileri de kırar. Asfur'un cesedini de Hz. Ali ve nesli ile ilgili kötü sözlerinden dolayı köpek gibi şehirde sürütür (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 199). Onun bu tavrı İslam dünyasındaki bölücülüğe tepkidir.

Saltuk Gazi canavarı öldürmek için ettiği bir duada da silahlarının hangi din büyüklerine ait olduğunu şöyle söylemektedir:

“Pes Server dahı Hudâ'ya şükr ve tazarru idüp eyitdi: ‘Ya Rabbü'l-âlemin! Sana sığındum, bana sen kuvvet ve meded virgil. Bana çok lütuf ve kerem idüp durursun ve hem Hazret-i Ali bin Ebî Tâlib'ün kamkam kılıcın ve Hazret-i Hamza bin Abdu'l-muttalip Sahib-kırân'un sünüsün ve Hazret-i Abbas bin Abdu'l-muttalib'ün kalkanın ve Anter bin Şeddâd'un hançerin ve Râmin Şâh Adi'nün yayın ve okın dahı Rüstem bin Zâl bin Sâm Süvâr'un gürzin ve Hazret-i İskender-i Zülkarneyn'ün haymesin ve Hazret-i Ömer bin Ümeyye-i Zamîrî'nün hemyâsın ata eyledün. N'ola iy Bârî Ta'âlâ bu mûz'inün helâkin ben kuluna rûzî kılsan, beni bu halk içinde rüsvây ve şerm-sâr eyleme.'didi” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 309-310).

Sarı Saltuk gazalarında da Hz. Ali'yi örnek alır. Bunlardan biri Hz. Ali'nin muamelesini konu edinmektedir. *“Korkdılar kim dahı bir yerde gizli pusuda kâfir ola diyü kondılar, zira adettür kim Aliyyü'l- murtaza -radiya'llahü anh- Hazret-i cengde amân diyeni öldürmedi, kaçanı kovmadı ve düşmandan yüz çevirmedi. Üç darb geçmedin garimin öldürmedi ve evvel kimseye hamle kılmadı. Pes bu gâzîlerin serçeşmesi oldur, anun tarikin dutarlar.” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 166-167).* Bir diğer metinde ise Hz. Ali düşmanının karşısına tek çıktığı için Saltuk Gazi'nin de aynı şekilde davrandığı şöyle anlatılır: *“Ya padişah! Kitaplarda işitmedün mi kim benüm ceddüm Seyyid Cafer b. Hüseyin Gazi yani Battâl cihan pehlevan her yirde tenhâ giderdi ve*

Hazret-i Aliyyü'l- Murtaza dahi yalnız kâfire karşı varurdu. Ben anlarun aslıyam, gam yimezem.” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 202).

Destanda Saltuk Gazi'nin en önemli koruyucularından biri Hz. Ali'dir. Fiday adlı kâfir Saltuk Gazi'nin ordusuna katılarak onu öldürmek ister. Öldürmek için fırsat kollar fakat askerler Saltuk Gazi'yi korur. Saltuk Gazi bir gün rüyasında Hz. Ali'yi görür. Hz. Ali rüya yoluyla Saltuk Gazi'yi şöyle uyarır:

*“Nâ-gâh bir gice Seyyid –rahmetu'llâhu aleyh kaddesallah ve rûhü'l aziz-
düşinde İmâm'ül- Müslimin emîrü'l-müminîn emînü'l-Hak ve'd-dîn-i Ali bin Ebi Tâlib
Hazretin gördi-radiya'llâhü anh-. Seyyid'e karşı gelüp selâm virdi, eyitti: 'Ciger-
güşem oğul Sarı Saltık gafil olma sana küffâr yavuz kasd eylediler. Tiz kendünde Hızır
Peygamber-aleyhi's-selam- du'âsın getürgil ve ceddün Cafer Gazi'den kalan Resûl'ün-
aleyhi's-selâm- şî'rlerin bile getürgil ve benüm zırhum giy, tâ sana zarar olmaya.' didi”*
(Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1990: 200).

İslamiyet'in kabul edilmesiyle birlikte Hz. Ali, Türk toplumu için örnek alınan bir şahsiyet olmuştur. Anadolu'nun pek çok yerinde Hz. Ali'nin ve atının izi olduğu rivayet edilen taş ve kayalar bulunmaktadır. Bunların olduğu yerlerde çeşitli uygulamalar da meydana gelmiştir. Dağ ve taş kültürü etrafında şekillenen bu uygulamalar, evliya kültürü ile de birleşerek devam etmektedir. Bu inanış, Sünni-Alevi gruplar arasında etkilidir.

Kahramanlığı ile bilinen Hz. Ali tarihi şahsiyetine uygun şekilde Battal-nâme, Dânişmend-nâme ve Saltuk-nâme'de de kendisine yer bulmuştur. Battal Gazi ile Saltuk Gazi'nin soyu Hz. Ali'ye dayandırılmaktadır. Onun dini kişiliği, kahramanlığı, heybeti ve savaşlarda kullandığı sancak, at vb. araç gereçleri ön plana çıkarılmaktadır. Bu üç destan Hz. Ali'nin Anadolu'daki benimseniş şeklinin de özetidir.

1.3.2. Fâtıma (Fatıma tüz- Zehra)

Hz. Muhammed'in kızı, Hz. Ali'nin eşi, Hasan ve Hüseyin'in annesi Hz. Fâtıma İslâmiyet için önemli kadınlardandır. Fatımatü'l kübra ve Binti ebiha künyeleri ile bilinmektedir (Akkuş, 2000: 53).

Hicretten on üç yıl önce Mekke'de doğdu. Annesi Hatice'dir. 15 yaşında Hz. Ali ile evlenen Hz. Fatıma, Peygamberin soyunu devam ettirmesi bakımından büyük önem

taşımaktadır. Çocukları Hasan, Hüseyin, Ümmü Külsüm, Muhsin ve Zeynep'tir (Akkuş, 2000: 53)

Hız. Fatıma Hız. Muhammed'in özel sevgisini ve ilgisini kazanmıştır (Akkuş, 2000: 53). Hız. Muhammed ile arasındaki sevgi bağı çok farklıdır. Hız. Muhammed Fatıma'ya "Ümmü Ebiha" yani "babasının annesi, anam" diye seslenmektedir. Hız. Muhammed kendi vefatından sonra ona ilk kavuşacak kişinin Fatıma olduğunu söyleyerek onu teselli etmiştir. Babasının vefatından çok etkilenen Hız. Fatıma, Enes bin Mâlik'e içindeki acıyı şu sözlerle dile getirmiştir: "Resûlullah'ın üzerine çarçabuk toprak atmaya eliniz nasıl vardı, gönlünüz nasıl razı oldu?" (Kandemir, 1995: 219). Hız. Peygamber'in ölümünden sonra hiç gülmediği rivayet edilmiştir (Akkuş, 2000: 53). Hız. Muhammed'den beş buçuk ay sonra 632 tarihinde vefat etmiştir (Kandemir, 1995: 219)

Birçok hadis rivayet etmiştir. Hız. Meryem'den sonra en üstün kadın olduğu hadislerde geçmektedir. Aklı, zekâsı, dine ve takvaya düşkünlüğü, yetim ve yoksullara karşı merhametiyle bilinmektedir. Oğulları Hasan ve Hüseyin "Kurretü'l- ayn" (göz bebeği, göz sevinci, gönül açan) olarak tanınmaktadır (Akkuş, 2000: 53).

Şiiler arasında Hız. Fatıma'ya ayrı bir önem verilmiştir. Bu, Hız. Ali'nin eşi, Hasan ve Hüseyin'in annesi olmasından kaynaklanmaktadır. Halk inanışlarında ise Hız. Fatıma'ya kutsiyet atfedilmektedir. Gerek Alevi gerek Sünni gruplar ona ayrı bir saygı ve sevgi beslemiştir.

Iğdır'daki Azerbaycan Türklerinin ona karşı sevgi ve saygıları çok büyük boyuttadır. Onlar Hız. Fatıma'nın ölümünü her yıl anarlar (Öztürk, 2010: 134). Özellikle Muharrem ayında okunan mersiyeler ve ilahilerde Hız. Fatıma'nın yukarıda bahsettiğimiz özellikleri anlatılmaktadır. Bektâş-ı Veli dergâhlarında Hız. Fatıma'yı temsil eden bir ocak bulunmaktadır. Burada niyazlar önce mürşide, sonra on iki imama, daha sonrada Hız. Fatıma'ya yapılmaktadır. Bektâş-ı Veli tekkelerinde evlenmek üzere olan kişilere Hız. Fatma ve Hız. Ali'nin evliliği gibi bir evlilik geçirmeleri için dua edilir (Uzun, 1995: 224).

Dede Korkut Kitabında dört kadından bahsedilirken övülen kadınların soyu Hız. Fatıma'ya ve Hız. Ayşe'ye dayandırılır: "*Ozan ivün tayağı oldur ki yazıdan yabandan ive bir konuk gelse, er adam evde olmasa ol anı yidürür içürür ağırlar azizler gönderür. Ol Ayişe Fatıma soyıdur hanum*" (Ergin, 2009: 76).

Türk folklorunda Hz. Fatıma kültü büyük bir öneme sahiptir. Ana diye nitelendirilen Hz. Fatıma'nın eli bereket ve uğuru sembolize etmektedir. Anadolu'nun birçok yerinde kadınlar yaptıkları her işte, "el benim değil Fatıma anamızın eli olsun" diyerek işi yaparlar. Ebe doğum yaptırırken de bu cümleyi söyler ve doğumun kolay geçeceğine inanılır. Buna benzer birçok inanış Anadolu'da halâ varlığını sürdürmektedir (Uzun, 1995: 224).

Hz Fatıma'ya yalnız Battalnâme'de rastlanmaktadır. Destanda Hz. Hüseyin'in annesi ve Hz. Muhammed'in kızı olduğu şu şekilde anılmaktadır: "*İmam-ı Zeynel Abidin, İmam-ı Hüseyin oğlu idi. İmam-ı Hüseyin, İmam-ı Aliyyü'l Murtaza oğlu idi. Anası Fatımatü'z- Zehra ki Hazret-i Muhammed Mustafa'nın kızı idi. Pes bu Ali Medine'de ikâmet etmiştir*" (Demir-Erdem, 2006: 71).

Hz. Muhammed'in "*vücudumun parçası ve gözümün nuru*" dediği Hz. Fatıma İslâmiyet için taşıdığı önemin yanı sıra Şii gelenekte ayrı bir önem arz etmektedir. Halk arasında bugün bile yaşamını sürdüren onunla ilgili inanışlar bulunmaktadır. Battalnâme'de İslam tarihinin anlatıldığı kısımda ise sadece dolaylı olarak adının geçmektedir.

1.3.3. Hz. Hamza

Hz. Muhammed'in amcası ve sütkardeşi, Uhud şehitlerinden Hz. Hamza İslâm dininin yayılmasında büyük önem taşımaktadır. Künyesi, Hamza b. Abdilmuttalib. b. Haşim b. Abdimenaf el-kureşi el Haşimî'dir (Akkuş, 2000: 62).

569 veya 570 yılında doğduğuna inanılır. Peygamberimiz'in annesi Amine ile amca kızı olan Hz. Hamza'nın Hz. Muhammedle aralarında süt kardeşliği, arkadaşlık ve dostluk bağları bulunmaktadır. Ebu Cehil ve adamlarının Hz. Muhammed'e hakaret ettiğini duyan Hamza, Ebu Cehil'i yaralayarak İslâmiyet'i kabul etmiştir. Hz. Hamza'nın İslâmiyet girmesiyle Müslümanlar güçlenmiştir (Algül, 1997: 500-501)

Hz. Muhammed, İslâm kardeşliği sistemiyle Hz. Hamza ile Zeyd bin Harise'yi kardeş yapmıştır. Hicret ederken de Kubâ'da Külsum bin. Hidm'in evinde kalırlar ve Hz. Muhammed Külsum bin. Hidm ile Hz. Hamza'yı birbirlerine kardeş yapmıştır (Algül, 1997: 501).

Hz. Hamza müşrik kervanlarını sıkıştırmak için İslâm güçlerini yönlendirmiş, seferlerde peygamber sancaktarlığı yapmış ve önemli savaşlarda baş kişi olmuştur. Gücü ve cesaretiyle tanınmıştır (Akkuş, 2000: 62).

Bedir Savaşında büyük bir rol oynayan Hz. Hamza, birçok kişi öldürmüştür ve öldürdüklerinin içinde Ebu Sufyan'ın karısı Hind'in babası da bulunmaktadır. Babasının intikamını almak isteyen Hind, Habeş asıllı Vahşi'yi görevlendirir. Uhud Savaşı'nda Vahşi mızrağıyla onu şehit eder, ciğerlerini söker ve Hind'e götürür. Hamza'yı bu şekilde gören Hz. Muhammed çok üzülür ve onun intikamını almaya yemin eder (Algül, 1997: 501). Bunun üzerine şu ayet nazil olmuş ve o da bu fikrinden vazgeçmiştir:

“Eğer ceza verecekseniz size yapılanın misliyle ceza verin. Ama sabrederseniz elbette bu sabredenler için daha hayırlıdır” (16. Nahl: 126).

Hz. Muhammed, Hz. Hamza'nın cenaze namazını bizzat kıldırmıştır ve ardından da defnedilmiş ve Uhud şehitleri arasında yerini almıştır (Algül, 1997: 501).

Hz. Hamza, Uhud Savaşı'nda büyük yararlılıklar göstermiş, kendi hayatını hiçe sayarak savaşın bütün tekniklerini kullanmış, cesaret ve kahramanlık örneği olmuştur. Şehidlerin ve gazilerin piri olarak görülmüş, *“seyyidüşşühedâ”* ve *“esedullah”* isimleri ile anılmıştır (Algül, 2000:501-502).

Ölümünden bir hayli zaman sonra Abbasi halifesi Nâsır-Lidînillâh'ın (1180-1225) annesi tarafından Hz. Hamza'ya bir türbe inşa ettirilmiştir. Daha sonra türbenin yanına mescid ve kütüphane de yapılmıştır (Algül, 1997: 502).

Halk arasında Hz. Hamza güreşçilerin piri olarak görülmüş, güreş müsabakalarından Hz. Hamza'dan güreşçiler için yardım dilenmiştir. (Altınölçek, 2010: 325).

Hz. Hamza Battal-nâme'de, kahramanlığı ile anılmıştır. Destanda Battal Gazi'nin geleceği müjdelenirken pehlivanlığının Hz. Hamza'ya benzediği söylenmiştir:

“Adı Cafer ola. Pehlivanlıkda Hamza bereberi ola” (Demir-Erdem, 2006: 70).

Battal Gazi'ye bırakılan emanetler içinde Hz. Hamza'nın silahı da bulunmaktadır:

“...Emirü'l-müminin Hazret-i Hamza'nın yarağı hazır” (Demir-Erdem, 2006: 72).

Battal Gazi'nin atına Hz. Hamza gibi bindiği söylenmiştir:

“Sıçradı, gine Hamza vari rahşana bindi” (Demir-Erdem, 2006: 83).

Dânişmend-nâme'de rüyada görülen Hz. Muhammed'in yanında Hamza'da bulunmaktadır (Demir, 2004: 79).

Saltuk-nâme'de Hz. Hamza daha ayrıntılı geçmektedir. Seyyid Battal Gazi destanda Saltuk Gazi'nin rüyasına girer ve mağaradan bulunan eşyaları almasını söyler. Bunların arasında Hz. Hamza'nın silahları da bulunmaktadır:

“Vakasında ceddi Seyyid Battal Gazi'yi gördi. Eyitti: ‘Ciger-guşem! Dur yiründen hurûc eyle. Sana kimse mukâbil olmaya. Yüri falan mağaraya var benim bindüğüm Aşkar'umu anda bulasın.’didi. ‘Ve esbabı âlât-ı harbi, mükemmel tîğ-ı Dahhâk bilesinde al. Sünüsün ve bâki yaragın dahı ol Güştasb kalkanı, ne kim Hazret-i Hamza'nun yarağıdur hep andadur’ didi” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 5).

Hz. Hamza'nın bindiği at Saltuk Gazi'ye bırakılmıştır:

“Eline aldı okudu kim: ‘Bu at yâ Şerif, şöyle malûm olsun kim Hazret-i İmam Ali'nün/ Zü'lcenâh atıdur. Bu ata Hazret-i Resul, Ebû Bekr, Ömer ve Osman ve Ali, Hasan, Hüseyin, Hamza ve Abbas binmişdür” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 8).

Kaf Dağı'na ulaşan kişiler sayılırken Hz. Hamza'nın da buraya ulaştığı bilgisi verilmiştir:

“Evet bu âdem oğullarından işidürüz kim Hazret-i Süleyman ve Rüstem b. Zâl ve Zâl b. Samsüvar ve Samsüvar b. Neriman ve Hamza b. Abdu'l-muttalib Belkiya ve Temimdari ve Abdu'r-rahman ve Feramurz b. Behzad ve İskender-i Zülkarneyn ve Seyyid Cafer yani Battal Gazi, işbunlar gelmişlerdür amma bunlar anılır” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 118).

Saltuk Gazi Hz. Hamza'nın kim olduğunu Muallim'e sorar ve Muallim şöyle cevaplar:

“Şerif eyitdi: ‘Ya bu Hamza b. Abdu'l-muutalib kimdür?’ Muallim eyittdi: ‘Server! Hamza b. Abdu'l-muutalib'ün oğlıdur, Mekke şehrendendür, Kureyş'e hısımdur, Beni Haşimendendür. Ol dahı çok işler idüp kabâil-i Arabı kendüye musahhar ve muti idüp sonra Acem Sultânı Nüşirevân-ı Adil'ün mihr-bânu kızın cebrile alup anca

kerre ceng ü cidal idüp Nûşirevân-ı Adil'i ilinden çıkarup çok işler idüp andan sonra alup Kaf Tağı'na girüp on sekiz yıl şikâr idüpdür ve dahı dünyayı tamam geşt itmişdür. Akıbet ol dahı fevt oldı, gitdi. Bunların hikâyeti budur. 'didi" (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 259).

Destanda Ebû Müslim'e Hz. Hamza'nın soyundan bir kişinin yardım ettiği anlatılmaktadır:

"Hazret-i Hamza'nun neslinden Behzad b. Hâşim b. Hamza adlu bir er Eb'u Müslim Mervi'ye yardıma gelüp Kayser'i öldürür leşkerin kırarlar" (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 260).

Saltuk Gazi dua ederken Hz. Hamza'nın süngüsünün kendisinde olduğunu belirterek Allah'a şükürünü dile getirir (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 309-310).

Hz. Hamza, Sudanlıların Hz. İbrahim dinine inanmasını sağlamıştır:

"Bunları Hazret-i Hamza bin Abdu'l-muttalib Hazret-i Halil İbrahim dinine koymuşdı" (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 368).

Kahramanlığı ve cesaretiyle tanınan Hz. Hamza İslâmiyet'in öncü kişilerindedir. Hz. Muhammed'in amcası ve arkadaşı olan Hz. Hamza'nın şehit edilmesi onun şehid ve gazilerin piri olarak anılmasını sağlamıştır. Güreşçilerinde piri olan Hz. Hamza'nın gücü görüldüğü gibi İslamiyet sonrasında teşekkül eden destanlarda varlığını sürdürmüştür. Bu metinlerde genellikle kahramanlığı, silahları ve atı ile anılmıştır.

1.3.4. Hızır ve İlyas³

1.3.4.1. Hızır

Hz. Musa zamanında yaşadığına inanılan ve ona ilim öğreten kişi olarak bilinmektedir. Arapça kaynaklarda "hadır (hadr, hıdr)" olarak geçen kelime Türkçe'de "Hızır" ya da "Hıdır" şeklinde kullanılmaktadır. Hadır kelimesi "yeşilliği çok olan yer anlamına gelmektedir" (Çelebi, 1998: 406). Ocak, Hızır kelimesinin İslami kaynaklarda isim değil de lakap olduğundan bahseder (Ocak, 2007: 59)

³ Hızır ve İlyas metinlerde çoğunlukla birlikte kullanıldığı için aynı başlık altında verilmiştir.

Tevrat'ta “filiz olan adam” ifadesi Hızır karşılığında kullanılmıştır (6. Zekerya: 12). Bazı araştırmacılar Kitab-ı Mukaddes'te geçen İlya ile Hızır'ın aynı kişi olduğunu söylemişlerdir.

Araştırmacılar, Hızır'ın kimliği konusunda farklı görüşlere sahiptirler. Çelebi'ye göre: “*Ancak başta Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere hadis, tefsir ve tarih kitaplarında yer alan Hızır ve İlyâs tasvirlerine göre İlya ile İlyâs aynı, Hızır ile İlyâs farklı kişilerdir; ayrıca bunların birlikte hareket ettiklerine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır*” (Çelebi: 1998: 406).

Ocak'ın bu konuda Çelebi'nin görüşünü benimsemediğini söylemek mümkündür. Onun bu konudaki düşünceleri şöyledir: “*Hızır ile Kitab-ı Mukaddes ve Talmud'daki İlya tipi arasındaki sıkı benzerlik dolayısıyla, Hızır'ın bulunmaması sebebi İlya, yani İlyas'tan başkası olmadığını zımnen de olsa kabul etmek durumunda kalan İslâm ilâhiyatçılarının, çözüm yolu olarak Kur'ân-ı Kerim'deki İlyas Peygamber'den yararlanmak istedikleri belirtilmişti. Ancak İlyas Peygamber'in Hızır'ın zikredilen özellik ve nitelikleriyle uzak ve yakın, hiçbir ilgisi bulunmaması sebebiyle söz konusu kaynaklar Hızır'ı ayrı, İlyas'ı ayrı mütaala etmek zorunda kaldıklarını da işaret edilmişti. Ne var ki şüphesiz İlyas etrafında gelişen Ehl-i kitap rivayetlerinin câzibesi, çeşitli müslüman halklar üzerinde dahi erken devirlerden başlayarak kendini göstermişti. Hızır'ın ayrı, İlyas'ın ayrı mütâlaa olunması İlyas'a da aynı niteliklerin izafe edilmesi sonucunu doğurmuş, bunları anlatan rivayetlerin İslâm ulemâsınca tenkit ve reddi genelde Müslüman hakları pek ilgilendirmemişti. Bu inançlar zamanla halk içinde o kadar kuvvetle yayılmıştı ki, fazla müşkülpesent olmayan ilahiyatçılar ve özellikle mutasavvıflar, bunları eserlerine almakta bir mahsur görmediler. İlyas peygamber'in işte bu suretle Kur'an-ı Kerim'dekinden bambaşka kimliğe büründürülüp Hızır'a eş niteliklere sahip bir figür olarak onun yanında halk inançlarında yer bulduğunu görürüz*” (Ocak, 2007: 124-125).

Hızırla ilgili bilgi Kur'ân-ı Kerim'de Kefh Suresi'nde yer almaktadır. Adı belirtilmeden Hz. Musa ile karşılaşması şöyledir:

“*Hani Mûsâ beraberindeki gence şöyle demişti: 'İki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmayacağım, ya da uzun zaman gideceğim.'* Onlar iki denizin birleştiği yere varınca balıkların unuttular. Balık denizde yolunu tutup kayıp gitti.

Oradan uzaklaştıklarında Mûsâ beraberindeki gence 'Öğle yemeğimizi getir, bu yolculuğumuzdan dolayı çok yorgun düştük' dedi. Genç, 'Gördün mü! Kayaya sığındığımız sırada balığı unutmuşum. Doğrusu onu sana söylememi bana ancak şeytan unutturdu- Balık şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitmişti" dedi. Mûsâ: 'İşte aradığımız bu idi' dedi. Bunun üzerine tekrar izlerini takip ederek gerisin geri döndüler. Derken kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiş, kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik. Mûsâ ona, 'Sana öğretilen bilgilerden bana, doğruya iletici bir bilgi öğretmen için sana tabi olayım mı?' dedi. Adam şöyle dedi: 'Doğrusu sen benimle beraberliğe asla sabredemezsin. 'İç yüzünü kavrayamadığın bir şeye nasıl sabredebilirsin?' Mûsâ, 'İnşaallah beni sabırlı bulacaksın. Hiçbir işte de sana karşı gelmeyeceğim' dedi. O da şöyle dedi: 'O halde eğer bana tabi olacaksan, ben sana söylemedikçe hiçbir şey hakkında bana soru sormayacaksın.' Derken yola koyuldular. Nihayet, bir gemiye bindiklerinde (adam) gemiyi deldi. Mûsâ, 'Sen onu içindekileri boğmak için mi deldin? Doğrusu, şaşılacak bir iş yaptın.' dedi. Adam, 'Sen benimle beraberliğe asla sabredemezsin, demedim mi? dedi. Mûsâ, 'Unuttuğum için bana çıkışma ve bu işimde bana güçlük çıkarma!' dedi. Yine yola koyuldular. Nihayet bir erkek çocukla karşılaştıklarında adam (hemen) onu öldürdü. Mûsâ, 'Bir cana karşılık olmaksızın suçsuz birini mi öldürdün? Andolsun çok kötü bir iş yaptın!' dedi. Adam, 'Sana, benimle beraberliğe asla sabredemezsin demedim mi?' dedi. Mûsâ, 'Eğer bundan sonra sana bir şey hakkında soru sorarsam, artık benimle arkadaşlık etme. Doğrusu, tarafımdan (dilenecek son) özre ulaştın (bu son özür dileyişim)' dedi. Yine yola koyuldular. Nihayet bir şehir halkına varıp onlardan yiyecek istediler. Halk onları konuk etmek istemedi. Derken orada yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar gördüler. Adam hemen o duvarı doğrulttu. Mûsâ, 'İsteseydin bu iş için bir ücret alırdın' dedi. Adam, 'İşte bu birbirimizden ayrılmamız demektir!' dedi. 'Şimdi sana sabredemediğin şeylerin içyüzünü anlatacağım.' O gemi, denizde çalışan bir takım yoksul kimselere ait idi. Onu yaralamak istedim, çünkü onların ilerisinde, her gemiyi zorla ele geçiren bir kral vardı.'Çocuğa gelince, anası babası mü'min insanlardı. Onları azgınlığa ve küfre sürüklemesinden korktuk.' 'Böylece, Rablerinin onlara, bu çocuğun yerine daha hayırlı ve daha merhametli bir çocuk vermesini diledik.' 'Duvar ise şehirdeki iki yetim çocuğa ait idi. Altında onlara ait bir define vardı. Babaları da iyi bir insandı. Rabbin, onların olgunluk çağına ulaşmalarını ve Rabbinden bir rahmet

olarak definelerini çıkarmalarını istedi. Bunları ben kendi görüşüme göre yapmadım. İşte senin, sabredemediğin şeylerin içyüzü budur.’ (82) (Ey Muhammed!) Bir de sana Zülkarneyn hakkında soru soruyorlar. De ki: ‘Size ondan bir anı okuyacağım.’” (18. Kehf: 59-82).

Hz. Musa’ya ilim öğreten Hz. Hızır’ın kimliği tasavvuf çevresine göre veli, diğer çevrelere göre de nebidir (Ocak, 2007: 65).

Hızır inancı Nusayrîler başta olmak üzere aşırı Şîîler, Yezîdiler ve Dürzîler arasında önemli bir yere sahiptir. Kur’an ve sahih hadis kitaplarda anlatılan Hızır olgusuna mitolojik unsurlar ve hurafeler eklenmiş; İslâmiyet ile çelişen inançlar ortaya çıkmıştır (Çelebi, 1998: 407).

Diğer taraftan bazı araştırmacılar Hızır kıssasının kaynağı olarak Gılgamış destanı, Yahudi efsanesi ve İskender efsanesini göstermektedirler (Wensinck, 1987: 458-459). Çelebi de Kehf Suresi ile bu üç metin arasında benzerlik bulunduğunu kabul eder. Fakat ona göre, Gılgamış Destanı’ndaki Utnapiştım ile ayet ve hadislerde ebedi yaşadığına dair bir delil bulunmayan Hızır arasında ilişki kurmak da mümkün değildir. Üstelik halk inanışlarındaki Hızır ile Kur’an Kerim’dekinin uyuşmadığını da belirtmektedir (Çelebi, 1998: 408).

Tasavvufta da Hz. Musa ile Hızır kıssası çok değerli bir öğreti olarak kabul edilmektedir. Mutasavvıflara göre tasavvufun iki önemli ilkesi olan irşad ve ilm-i ledün bu kıssada mevcuttur. Hz. Musa’nın bilmediği ilim ilm-i ledün, Hz. Hızır’ın Hz. Musa’ya kılavuzluk etmesi de irşaddir (Uludağ, 1998: 409). Hızır’ın tasavvuftaki işlevleri arasında yalnızca mistik yolda kılavuzluk ve mürşitlik, kişileri velayet mertebesine erdirme, tasavvufî gerçekleri ve sırları öğretme değil gerçeğin meydan çıkmasına yardımcı olma, felaketli ve güç durumlarda imdada yetişme de mevcuttur (Ocak, 2007: 91-102).

Mutasavvıfların ilk önce Hızır ile görüşüp sohbet etmeleri onun neden bu kadar önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Hızır’la görüştüğünü söyleyen ilk veliler: Mârûf-ı Kerhî, İbrahim bin Edhem, Zü’n-Nûn-Mısrî, Bâyezid-i Bistâmi, Ebûbekir Verrak, Hâkim-i Tirmizi ve İbrahim Havvas’tır (Ocak, 2007: 86-87).

Hızır’ın velilerle görüşmesi şu durumlarda gerçekleşir:

- “1. Ciddi bir anlaşmazlığın aydınlığa kavuşturulması gerektiği
2. Birine bir iyilik yapılması gerektiği
3. Zor ve hayati bir sorunla karşılaşıldığı
4. Fakat asıl, tasavvufî bir gerçeği öğrenmek, ilahi sırları göstermek gerektiği durum ve zamanlardır” (Ocak, 2007: 89).

Bektâşilikte on iki postun sonuncusu olan mihmandar postu Hz. Hızır’a aittir (Ocak, 2007: 114).

Hızır, Kur’ân-ı Kerim’de ilahi sırlara ve bilgilere sahip olarak bilinir. Ancak zamanla halk ona başka özellikler de yüklemiştir. Hızır inanışları iki grupta toplanabilir. Bunların birincisini “Kul daralmayınca Hızır yetişmez”, ikincisi ise “Hızır eli değmiş gibi” cümleleri ile özetleyebiliriz. Birincisi Hızır’ın darda kalanlara yardım etmesi, ikincisi ise insanlara servet, para bahşetmesi anlamına gelir (Boratav, 1987: 462-463). Ayrıca eli açık, cömert, para ve mal veren bu olağanüstü varlığın vücudundaki organları beş yılda bir yenilenir, kendini tedavi eder. Fiziki olarak aksakallı, nur yüzlü veya güzel yüzlü, uzun boylu, eli ayağı düzgün merhametli, cana yakın ve tatlı dilli bir insan görünümündedir; fakat bazen insanları sınamak için fakir, elbisesi kirlî; kendisi hasta, zayıf, âciz, hatta zaman zaman perişan bir kişiliğe bürünerek sadaka ve yardım da ister (Uludağ, 1998: 410; Ocak, 2007: 89-90). Bu haliyle Hızır; peygamber, velî ve semavi bir varlığın birleşimi olarak kabul edilmiştir (Ocak, 2007: 89-90).

1.3.4.2. Hz. İlyas

İsrailoğullarının peygamberlerinden Hz. İlyas’ın ismi Kur’ân-ı Kerim’de (6. Enam: 85; 37. Saffat: 123, 132) ayetlerde geçmektedir. Soyu Hz. Harun’a dayandırılan Hz. İlyas; İdris, Hızır ve Circis ile karıştırılmıştır.

Hz. İlyas kral Ahab ve karısı İzabel’in döneminde yaşamıştır. Kavmi yaşadıkları zorluklardan dolayı ona bir müddet inanmış sonrasında tekrar vazgeçmişlerdir. Kral da bir süre İlyas’a yüzünü çevirmiş fakat veziri Hz. İlyas’a inandığını gizlemiştir. Bu sırada kralın oğlu hastalanır. Kralın karısı İzabel halkı hastalığın nedeni İlyas olduğunu söyleyerek kışkırtır. İlyas’ın üzerine savaşçılar ve rahipleri gönderirler. Hz. İlyas rahipleri ikna eder, savaşçıları da dua ile yakar. Vezir aracılığı ile kurtulur. Bu sırada

çocuk ölür. Hz. İlyas dağlara kaçarak kendini unutturmaya çalışır. üç yıl kıtlık olur ve İsrailoğulları zor duruma düşer. Bu sırada Hz. İlyas Alisa adlı birine ilaç bulur ve Alisa ona mürid olur. Tekrar dağa dönen İlyas'a yağmurlara hükmetme yetkisi verilir. Fakat israiloğulları yine Hz. İlyas'a iman etmezler. Bunun üzerine Hz. İlyas dünyadan alınmak için dua eder. İlyas Alisa'yı vekil bırakarak göğe çekilmiştir. Hz. İlyas şekil değiştirmiş, yarı beşeri, yarı ruhani varlık olmuştur (Akkuş, 2000: 91-92).

Efsaneler Hızır'ın karada, İlyas'ın ise denizde olanlara -bazı rivayetlerde durum tam tersidir- yardım ettiği anlaşılmaktadır (Boratav, 1987: 465; Ocak, 2007: 126). Ayrıca Hızır'ın ebedilik suyundan içerek ölümsüzleştiği efsaneye dayanmaktadır (Ocak, 2007: 126).

Gerek ülkemizde gerek başka ülkelerde Hızır, İlyas veya Hızır-İlyas adına birçok makam bulunmaktadır. Genellikle makamlar; Kur'an'daki kıssanın geçtiğine inanılan yerler, Hızır'ın içtiği ab-ı hayatın olduğu düşünülen göller ve kaynaklar, Hızır ve İlyas'ın bulunduğu ve insanlara görüldüğü yerlerdir (Ocak, 2007: 129-130). Evliya Çelebi hem Türkiye'de hem de Azerbaycan, Türkistan, Irak, Suriye, Lübnan, Kudüs..., Hikmet Tanyu da Türkiye'deki birçok yerde Hızır ve İlyas makamı olduğundan buralarda ibadet, tören vb. uygulamalar yapıldığından bahsetmektedirler (Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c: I, 59; c:II, 75, 204; c: III, 144; c:IX, 12, 16, 20, 102, 250, 252; Tanyu, 1967: 165, 191, 281; Boratav, 1987: 467; Ocak, 2007: 136; Türk, 2010: 230-231).

Hızır ve İlyas kültürünü biz en çok Hıdırellez ve Nebi (Hızır Nebi) törenlerinde görmekteyiz. Eskiden Ruz-i Hızır anılan tören, sonra Hıdırellez olarak anılmıştır. İlyas ile Hızır'ın bir araya geldiği gün olarak adlandırılmaktadır (Ocak, 2007:145). Özellikle Anadolu, Balkanlar, Kırım, Irak, Suriye Türklerine ait olan Hıdırellez geleneği 6 Mayıs'ta kutlanmaktadır. Bu tarihin seçilmesi iklim ve tabiat şartlarına bağlıdır (Ocak, 2007: 314).

Hıdırellez merasimleri genellikle suyun, yeşilin ve ağacın bol olduğu yerlerde, türbelerde ve mesire alanlarında kutlanmaktadır. Ayrıca bazı kasaba ve şehirlerin yakınında "Hıdırlık" denilen yeşillik bir mekândan insanların bir arada yiyip içtiği, eğlendiği görülmektedir (Ocak, 2007: 314-315).

Ocak, Hıdırellez için yapılan merasimleri 4 grupta toplar:

1. Şifa ve sağlık talebine yönelik olanlar,
2. Uğura, bereket ve bolluk talebine yönelik olanlar,
3. Mal, mülk, mevki ve servet talebine yönelik olanlar,
4. Kısmet ve talih açmaya yönelik olanlar” (Ocak, 2007: 314).

Kutsal kitaplarda ilahi bilgisiyle tanınan Hızır'ın Türk halk kültüründe de aynı özelliği muhafaza ettiğini, bu özelliklerin İslamiyet'ten sonraki destanlarda da ortaya çıktığını da söyleyebiliriz.

Battal-nâme'de Hızır'ın ölüyü diriltme ve hastayı iyileştirme, dar zamanda yardıma koşma özelliklerini görmekteyiz. Destanda bir savaş esnasında düşmanlar Battal'dan kaçarlardı. Bu esnada karşılıklarına Hızır çıkar. Onların Hızır ile konuşmaları şöyledir:

“Geldiler kim gemilerine girip kaçalar, ol dem Hızır peygamber- aleyhi's- selam- anda çıka geldi, bunlara eyitdi: ‘Siz niçün kaçarsız?’ Bunlar eyitdiler: “Battal kattal bizi kırdı ve begimizi dahı öldürdi.” didiler. Hızır- aleyhi's- selam- bunlara eyitdi: ‘Niçün öldürdi?’ Anlar eyitdiler: ‘Bizi dinine da'vet eyledi, biz dahı kendi dinimizi terk itmeyiz!’ didiler. Andan Hızır - ‘aleyhi's- selam- bunlara eyitdi: ‘Anın dini hak dindir, gerçek söyler, gelin ana muti olun!’ didi. Bunlar dahı eyitdiler: ‘ İsa peygamber – aleyhi's-selam- ölüyi diri kılurdi ve Musa bunca mucizatlar gösterdi, biz ana ikrar getürdük. Bundan ne gördük, varalım dinimizi terk idelim?’ didiler”. Bunun üzerine Hızır onların taleplerini Battal Gazi'ye iletmelerini söyler. Battal talebi öğrenince ne yapması gerektiğini öğrenmek için Asım'ın yanına varır ve o da Hızır-İlyas makamı ile ilgili şu tavsiyede bulunur.

Asım dahı eyitdi: ‘Beli, var. İlyas peygamber dilinde dua var, ölüyi diri kılur.’ didi. Seyyid hazret eyitdi: ‘Ya ol kanda olur.’ didi. Asım eyitdi: ‘Ol tağ ki denizin ortasında görünür, makam-ı Hızır-İlyas'dır, Kırk gün oruç tut, andan muradın hasıl olur’ didi. Seyyid Hazret çün bu haberi aldı, tiz gelüp anda eyitdi: ‘Siz dahı bana kırk gün mühlet virin ben dahı Allah'ıma yalvarayım, benim hacetim dahı reva olsun!’ didi”” (Demir- Erdem, 2006: 132).

Battal Gazi'nin gözünden Hızır-İlyas makamı şöyle anlatılır: “Andan Seyyid Hazret turup tiz gemiye bindi, ol taga geldi, gördi kim cezire uçmağa benzer. Tagın üstüne çıkdı, gördi kim bir ulu çeşme-sare, sankim zülale benzer ve yanında bir ulu

agac gölgesinde bir ulu savma' a yapılmış ve bir kapusu var gümülden ve bir kapusu var altundan. Gelüp anda abdest aldı, ibadete meşgul oldu ve kırk gün oruc tuttu. Çün kırk gün tamam oldu, sabah vaktında İlyas peygamber geldi, ak sakallu bir adam yüzüne bakılmaz, mübarek yüzünden gözler kamaşur. Heman kim Seyyid Hazret İlyas peygamberi gördi, karşı varup görüşdi” (Demir- Erdem, 2006: 133).

Battal Gazi burada kırk gün oruç tutup ibadet eder. Bunun sonunda Hz. İlyasla karşılaşır. Hz. İlyas ona ezan okumasını nasihat eder, olağanüstü bir seccade verir, Battal namaz kılar, onu gözlerinden öper, tayy-i zaman ve tayy-i mekânla onu yaşadığı yere götürür. Battal Gazi ülkesine gelince herkes onu büyük bir sevinçle karşılar. Kâfirlerin isteği üzerine Hızır-İlyas duasıyla iki kişiyi diriltir. Bu kerametten sonra kâfirler Müslüman olurlar. (Demir- Erdem, 2006: 132-134).

Battal Gazi savaş esnasında yaralanan Ali’yi de Hızır-İlyas duasını okuyarak iyileştirir:

“Andan ol budı mübarek eline alup yerine koyup ve dahı Hazret-i Hızır İlyas duasın okuyup üzerine üfürdi. Ol dem Hakk’ın kudretinden sapaşag oldu” (Demir- Erdem, 2006: 139-140).

Hızır, Battal Gazi’nin Hindistan’a gitmesine de yine tayy-i zaman tayy-i mekân kudretiyle yardım eder:

“Nâgâh Aşkar kişnedi, Seyyid uyanup gördi kim Hızır peygamber çıka geldi. Seyyid’e selam virdi. Seyyid aleyke aldı. Hızır amm eyitdi: ‘Ey ciger-guşem! Tiz atına bin!’ didi. Seyyid tiz atına bindi: ‘Yum gözin!’ didi. Gözin yumdı: ‘Aç’ didi, açdı, gördi kim kendini denizin öte yakasında gördi. Secde-i şükür kıldı ve gördi kim otları zafirân, karanfil, zencefil aşaga yukarı bakdı, kimseyi görmedi. Bir avaz geldi kim: ‘Ey ciger-guşem! Yöri imdi, Hindistan budur. Tevekkül Allah’a kıl’ didi” (Demir- Erdem, 2006: 208).

Ayrıca Battal Gazi’nin Guzende Cazu’nun karısı ile mücadelesi de Hızırla ilgili özellikleri ön plana çıkarmaktadır. Hızır’ın verdiği oklar sayesinde düşmanlarını mağlup edişi destanda şöyle anlatılır:

“Ol dem nagah bir gulgule dahı peyda oldu. Yigit ah eyledi, eyitdi: ‘Uş geldi!’ didi. Seyyid hazret gördi kim ifrit şekillü bir cazu yalınca. Çün Seyyid’i gördi, la’in

kahkaha ile güldü. Andan eyitdi: ‘Ey Battal! Bunda ney- lersin? Vay ki ben seni bunda buldum. Kanı Güzende cazu kim benim erim idi. Anı dahı öldürdin ve oğullarımı öksüz koydın. Bugün ben dahı seni öldüreyim deyüp la’in bir efsun okıdı. Âlemi bir zulumât kapladı. Seyyid’in üstini od kapladı. Seyyid hazret Hızır peygamberin du’asın okuyup kendine üfürdi. Cazinun sihri ayruk batıl oldu. Andan cazu la’in tag gibi bir taşı getirüp Seyyid’in üstüne bıraktı. Seyyid turduğı yerden sıçradı, bir yere dahı vardı. Karı bir taşa dahı yapışınca Seyyid dahı Hazret-i Hızır’ın virdiği okun birini toldırup cazınun gözine öyle urdı kim la’inin kafasından çıkdı. La’in cazu yıkıldı. La’in gine durınca Seyyid irişdi, la’ine bir kılıç öyle urdı kim cazunun başt künbüd gibi önine düşdi. Canı cehenneme gitdi. Andan cazu lain tag gibi bir taşı getirüp Seyyid’in üstüne bıraktı. Seyyid turduğı yerden sıçradı, bir yere dahı vardı. Karı bir taşa dahı yapışınca Seyyid dahı Hazret-i Hızır’ın virdiği okun birini toldırup cazunun gözine öyle urdı kim lainin kafasından çıkdı. Lain cazu yıkıldı. Lain gine durınca Seyyid irişdi, laine bir kılıç öyle urdı kim cazunun başı künbüd gibi önine düşdi. Canı cehenneme gitdi” (Demir- Erdem, 2006: 259- 260).

Hz. İlyas’ da Hızır gibi Battal zor durumda kalınca yardım etmiştir. Kâfirlerin ondan mucize göstermesini istedikleri zaman Hz. İlyas gelerek dua öğretmiştir:

“Heman-dem Seyyid hazret buyurdi, kamu kâfir ve Müsliman anda hazır olup ol mezarların üzerine vardılar. Andan Seyyid hazret ol seccadeyi ol mezarlanii üstlerine döşedi, Hazret-i İlyas duasın okudı, Müslimanlar âmin didiler. Çün Seyyid hazret duayı tamam eyledi, elin yüzine sürdi, Hak tealanın kudretinden ol mezar yarıldı, iki kiş başlarından topragi saçup çıka geldiler, biri yigit ve biri kız ayın on dördine benzer. Ol dem eyitdiler ki: ‘Eşhedu enlâ ilahe illa llahu ve eşhedu enne Muhammeden abduhu ve resuluhu.’ didiler” (Demir-Erdem, 2006: 133-134).

Dânişmend-nâme’de de Hızır Battal-nâme’deki işlevlere sahiptir. Dânişmend Gazi’nin yakın arkadaşı Artuhi savaş sırasında kolunu kaybeder. Dua ederek Allah’tan yardım ister ve yaşlı adam şeklinde gelen Hızır onun yaralarını iyileştirir; düşen kolunu yerine koyar ve dua eder. Ayrıca zor durumda kalınca okuması için Dânişmend Gazi’ye iletilmek üzere Artuhi’ye bir dua verir:

“İlahi! İnyet senden gerek.’ dirken nagah gördi kim divar yarıldı, bir ak sakallu pir çıka geldi. Yeşil tonlar giyinmiş. Eytdi kim: ‘İy Artuhi! Başını kaldur kim Tanrı’dan

sana inayet irişdi.’ didi. Artuhi miskin baş kaldurup pire bakdı. Ol pir ileri geldi, Artuhi'nin zahmların sıgadı. Heman Artuhi'nun zahımları hoş olup pir gayb oldu. Derhal girü geldi. Artuhi'nun ceng yirinde düşen kolunu getürdi, yirine koyup dua iyledi. Hak Taala'nın emri ile Artuhi'nun kolu dürüst oldu. Artuhi Hak Taala'ya şükürler kıldı. Andan ol pire sordı kim: ‘Sultanum Siz kimsiz?’ didi. Ol pir eytdi: ‘İ Artuhi Ben Hızır nebiyem. Hak Taala emri ile geldüm, sana derman kıldum. Hak Taala şıfa virdi. İmdi gerekdür ki benüm silahımı Melik Dânişmend'e degüresin ve işbu duayı ana viresin ki bizden yadigâr olsun.’ didi” (Demir, 2004: 96).

İşte bu duayı okuyan Dânişmend ejderhaları mağlup edişi destanda şöyle anlatılır

“ Çün Melik ol kal'ayı feth itdi, ol üç ruhban, ki Deryanos diyrende olurlardı. Melik anları dine davet itdi. Anlar Melik'e sögdüler. Melik buyurđı, gaziler diyre hamle kıldılar. Çün yakın irdiler, nâgâh diyreden bir ejderha çıkup agzından otlar saçup İslam çerisine hamle kıldı, sıdı. Ol gün üç yüz Mğslğman şehid oldu. Bir nicesi tağdan aşaga düşüp ve bir nicesi yandılar.

Ol gün geçdi, Melik gaziler ile geri dönüp kal'aya vardılar. Melik buyurđı hön getürdiler. Ol gice Melik teşvişle uykuya varmışdı. Düşinde Abdulvehhab Gazi'yi gördi. Geldi eyitti kim: ‘Ol ejderhadan korkma kim kamısu sihrdür, ol ruhbanlar iderler. Gerekdür ki yarın turasın ol diyre varasın, Hızır peygamber duasın diyre karşu okıyup üfüresin, tâ kim ol sihir bâtlı ola ve duayı üstünüzde bile götürün. Ta kim ol sihir batıl ola ve du'ayı üstünüzde bile götürün. Tâ kim cazuluk size kâr itmeye.’ didi. Melik Dânişmend uykudan uyandı. şâd oldu. Çünkim sabah oldu. Melik buyurđı, alemler, sancaklar getirüp geldiler, diyre hamle kıldılar. Ol ejderha çıkup İslam çerisine odlar saçmağa başladı. Melik Hızır peygamber duasın okumağa meşgul oldu, andan ejderhaya karşu vardı. Ol ejderha heman-dem mahv oldu” (Demir, 2004: 110).

Ayrıca destanda Hızır duasını sadece Dânişmend Gazi değil Artuhi de okuyarak savaşlarda yararlılık göstermiştir:

“Raviler şöyle rivayet iderler kim ol gün yüz yigirmi hamle arada hata geçdi. And içüp Hızır peygamber duasın okudı, kendiyeye üfürdi, at depdi, irdi, lainin farkına bir kılıç urdı. şöyle kim kılıç kalkanı kesdi, kâfiri depesinden eyer kaşına degin iki pare kıldı. Lain canı cehenneme ısmarladı” (Demir, 2004: 163). Hz. İlyas'a Dânişmend-nâme'de rastlanmamaktadır.

Saltuk-nâme’de, Saltuk Gazi düşmanlar tarafından ateşe atılmak istenir. Mancınığa koyulup ateşe atılacağı zaman Minuçehr’in onu yakalaması ve Hızır’a götürmesi şöyle anlatılır:

“Nâgâh leşkeriyle gelürken gördi kim havada bir adem oğlanı eli baglu yukarudan aşağıya iner od içine. Heman tizcek irişüp kapdı ve alup Hazret-i Hızır katına geldi. Şerif’i Hazret-i Hızır öninde yire kodı. Hazret-i Hızır, Şerif’i görüp yirinden durup eli bağın alup, eyitdi : ‘Ya Şerif! Gam çekme. Şimdilerde sana ölüm yokdur. Ta kim su gözüne od gibi görünmeyince sana mevt olmaya. Alâmet oldur, üşenme.’ didi” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 33).

Bu sırada Hz. İlyas’da buraya gelir ve Saltuk Gazi ile selamlaşır. Sarı Saltuk onlara neden burada olduklarını sorunca da Hızır durumu şöyle açıklar:

“Hazret-i Hızır -a.s.- eyitdi : ‘Bu makam Rum’da arz-ı Şerif’dür. Adn-ı arz budur. Gaziler ocağı olusardur. Şimden girü kırk yıldur her sabah namazın bu yirde kıluruz. Her kim kırk gün kaim, saim ola, kırk sabah namazın bunda kıla, salah ide, biz ana görünüp, bizden istifade ideler.’ didi. Ol makama şimdi Hazret-i Hızır İlyaslık dirler” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 33).

Daha sonra Hızır, Saltuk Gazi’nin ağzına ağız yarını koyar ve Saltuk Gazi güç, kuvvet, keramet ve velayet sahibi olur:

“Şerif’i veda idüp, Hazret-i Hızır Şerif’e eyitdi : ‘Korkma şimden girü, aç agzun.’ didi. Şerif dahu ağzın açdı. Ağzına Hazret-i Hızır ağzı yarını virdi. eyitdi: ‘Korkma şimden girü. Yüri.’ didi. Şerif bir ol kadar dahu kuvvet dutup velâyet ve keramete kadem basdı. Gözinden ve gönünden hicab gitdi, cemi gizliler aşikâre oldı” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 33-34). Yukarıdaki metinden anılacağı üzere ilk karşılaşmalarında Hızır, Saltuk Gazi’yi ölümden kurtarmış ve ona gaipten haber vermiş ve onun kendisine bahşedilen kerametlere sahip olmasını sağlamıştır.

Bu olaydan sonra Saltuk Gazi’ye Hz. İlyas, ism-i azam duasını ve Hızır ise meleklerin duasını öğretip giderler:

“Andan Hazret-i İlyas peygamber dahu Şerif’e du’a-i ervâhı öğretti-kim ism-i azamdur ve Hazret-i Hızır -a.s.- dua-i melâikeyi öğretti ve Hazret-i Hızır ve Hazret-i İlyâs gitdiler” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 34).

Hızır, Saltuk-nâme’de birçok özelliği ile görülmektedir. Saltuk Gazi’ye Ankabil adlı atı göndermiştir. Bu atın özelliği öncesinde Hz. Hamza’nın ve Hz. Abbas’ın binmiş olmasıdır (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 53).

Hızır’ın verdiği elmayı yemesi ile Saltuk Gazi her milletin dilini ve halini bilir:

“Şerif selam viridi. Şerif nazar eyledi, gördi kim bu gelen Hazret-i Hızır -'a.s.-'dur. Pes ol kavme Hazret-i Hızır işaret eyledi. Cümlesi yüz yire urdılar. Andan Hazret-i Hızır Şerif’e eyitdi: ‘Ya Şerif! Hak Ta’âlâ sana bu dem yine bir ilm rûzî kıldı.’ diyüp dahı bir alma çıtkardı, Şerif’ün eline sundı. Çünkü anı Şerif nuş eyledi -bi-izn-illah- her taifenin halin ve dilin bildi” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 113).

Destanda İskender’in ab-ı hayatı arama efsanesine ve Hızır’ın ölümsüz olduğuna şöyle telmihte bulunulmuştur:

“Kapusı üzre yazılmış: ‘Ben kim İskender-i Rumi’yem, bu makama geldüm, kondum. Karanuluk içine girdüm. Ab-ı hayat istedüm, bulumadum. Hazret-i Hızır’a nasib oldı, bana nasib olmadı. Fevt oldum. Leşkerüm bundan gidüp âdemi-zâda çıkdılar.’ dimiş” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 119).

Hızır Saltuk Gazi’nin en önemli yardımcısıdır. Onun darda olanların yardıma koşması, Hz. Süleyman’ın kabrine gelen Saltuk Gazi’nin mezara çıkan kapıyı açamaması üzerine yeniden gerçekleşir:

“Şerif nite kim kasd itdi, kapuyı açamadı aciz kaldı. Yüz Hazret-i Hakk tazarru itdi. Nâgâh karşudan Hazret-i Hızır –‘aleyhi’s-selam-çıka gelüp Şerif’e selam viridi dahı atından inip kapuyı açdı Şerif’i içerü koyup seyran itdüirdi. Acaib ve garaib hücreler gördi mal ve rızk ve cevherler birle toptolu, dahı sonra bir kubbeye geldiler. Hazret-i Süleyman nebi kubbenin ortasında bir taht üzerinde bir tabutun içinde yatur ak mermerden tahtını bir yılan çevre dolaşmış durur. Hazret-i Hızır ol hayvana işaret itdi. Yılan girü çekilüp Hazret-i Hızır Şerif’i yukaru çıkardı dahı geldiler Hazret-i Süleyman nebi’nün tabutu üzre Hazret-i Hızır tabut kapagını götürdi. Hazret-i Süleyman b. Davud’a nazar idüp bakdılar. Henüz yatur uyur gibi, hatem parmağın dahı gogsi üzre komış durur. Pes el ge türüp dua itdiler. Girü dönüp taşra geldiler ve Hazret-i Hızır kapuyı berkitdi. Andan gitdiler, bir makama dahı yitdiler. Bir ulu kümbede dahı yitdiler. Bir kubbe-i azim gördiler. İnüp ol kubbe-i azimenin yanında kondılar. Şerif Hazret-i Hızır -a.s.- dan sordı kim: «Bu dahı nedür?» didi. Hazret-i Hızır eyitdi: ‘Bu Ramin b.

A.d'dur. Kendüsi bunda yatur. Kaf'ı şikâr itmişdür.' didi. Şerif Hazret-i Hızr'la ol makamı girüp seyr itdiler. Ramin b. Ad'un kaddi seksen arışdı. Dua idüp çıkdı. Andan Hazret-i Hızr Şerif'i veda idüp gitdi” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 120-121).

Saltuk Gazi iblisle karşılaşır. İblis ona İslam dünyasında her zaman kendinin ve neslinin nifak çıkaracağını söyler; Hz. Ali'yi Rafiziler arasında da Tanrı ilan ettiğini de belirtir. Şeytan gittikten sonra Saltuk Gazi üzüntülü bir şekilde oturur. Bu sırada çıkagelen Hızır onun şu sözlerle üzüntüsünü giderir ve İslamiyet'in geleceğine dair haberler verir:

“Şerif şöyle melûl oldu, kim kasd itdi döne girü adem-zâda çıka, Müslümanların hâli tarlıkdadur, diyü. Anı gördi kim Hazret-i Hızr girü çıkageldi. Şerif'e selam virüp eyitdi: 'İy nur-i dine! Neye melul olursın?'» didi. Şerif dahı İblis sözün diyivirdi. Hazret-i Hızr eyitdi: 'Anlar ne kadar çokluk olalar, kuvvet dutalar ahir helâk olmaklıkları mukarrerdür. Ber-hürdar olmazlar. Nite kim Kur'ân'da buyurur kim 'Sihirbazlar atacaklarını atınca Mûsâ dedi ki: "Sizin bu yaptığınız sihirdir. Allah onu elbette boşa çıkaracaktır. Çünkü Allah bozguncuların işini düzeltmez (10. Yunus: 81) buyurdu. Hiç bid'at ehlinden korkma. Anların garîmi Hak'dur. Kırktan geçmeyeler ve Yezid b. Muaviye'den ibret al kim anlar ne kadar yıl çalışdılar âhir bir uğurdan helâk oldılar. En son bunlar dahı helâk olurlar. Bu din kıyâmete dek kâimdür, bozulmaz. Nite kim Kur'ân'da buyurur: 'De ki: 'Şüphesiz Rabbim beni doğru bir yola, dosdoğru bir dine, Hakk'a yönelen İbrahim'in dinine iletti. O, Allah'a ortak koşanlardan değildi.' didi. Her kim bu dini bozmak dilerse kendü helâk ola.' didi. Şerif'e teselli viridi, gitdi. ” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 122-123).

Rafizilerin Sultan İzzet'i kaçırmaları üzerine Saltuk Gazi rahat olmalarını, Hızır'ın galib geleceklerine dair yukarıda verdiği müjdeyi burada da tekrar eder:

“Şerif eyitdi: 'Gam yimen, Hazret-i Hızr bana haber virmişdür, bunların sonu yokdur. Kuvvet galebe müminlerindir. Mülhidlerin, müfsidlerin işi kıyamete degin ileru gelmez ve amma bir hikmet vardur bu işde Hakkun.'didi” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 155).

Ayrıca destanda Saltuk Gazi'nin zor durumda kaldığında sık sık Hızır duasını okuduğu da görülmektedir: *“Bir yılan Şerif'ün boynına heman sarıldı. Şerif dahı heman Hazret-i Hızr'un duasın okudı, yılan gayb oldu”* (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 189).

Bu örneklerden bir diğesinde de çölde aç susuz kalan Saltuk Gazi Hızır-İlyas duasını okuduktan sonra bir ahû yol göstermesiyle suya kavuşur (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1990: 53).

Destanda Hızır, İlyas ve Hızır-İlyas makamları geçmekte ve Hızır peygamber olarak gösterilmektedir:

“Bir makama dahı yitdi kim meger kim ol yir Hazret-i Hızr peygamberün makamı idi” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 239).

Saltuk-nâme’de Hızır’ın Hz. İlyas’ın kardeşi olduğu ve balıklarla konuştuğu şöyle nakledilmektedir:

“Pes Hazret-i Hızr –aleyhi’s-selam- balıklara eyitdi: ‘Varun karındaşum Hazret-i İlyas aleyhi’s-selam-a haber virün kim Sultanü'l-evliya Seyyid Şerif Sarı Saltuk benüm ile biledür.’ didi. Pes birazdan Seyyid gördi Hazret-i İlyas -aleyhi’s-selam- çıkageldi” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 245-246).

“Hızr -'a.s.- Şerif'i iki gözinde öpdi eyitdi : ‘Ciger-guşem! İblisün oğlanlarından bin üç yüz otuz Şeytan erkekden ve dişiden oda yakdun. Kaçan Bismillah diyü od urıcak kaçmadılar, feryad ide yandılar. Hak rızasın artırdun.’ Minu-çihir dahı gelip oturdılar” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 328) ifadeleriyle Hızır, Saltuk Gazi’yi kahramanlıklarından dolayı övmektedir.

Saltuk Gazi Seyhun Nehri ile karşılaştığında Seyhun, Ceyhun, Nil ve Fırat Nehirleri’nin cenneten çıktıklarına dair bir kıssa anlatılır. Seyhun’dan abdest alıp namaz kılan Saltuk Gazi dua ederken Hızır gelir ve Saltuk Gazi’ye yol göstererek nehirden geçirir.

“Pes andan sonra Server ol sudan abdest alup iki rekat namaz kıldı. El duaya götürince nâ-gâh karşudan bir toz kopdı. Toz içinden boz atlu Hazret-i Hızr -a.s.- çıkageldi. Server Hazret-i Hızr’ı görünce karşı varup musafaha eylediler. Andan Hazret-i Hızr önine düşdi, ol suya ugradılar. Atlarınun karnına gelmedi, geçdiler. Andan Hazret-i Hızr eyitdi : ‘Server! Yüri Minkale’den yanada Hakkun hikmetlerin göresin.’ didi, gitdi” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1987: 365). Metinden anlaşılacağı üzere Hızır yol göstericilik görevini yerine getirmiştir.

Destanda Hz. İlyas da Hz. Hızır’ın bu durumuna benzer bir görev üstlenmiştir:

“Raviler eyidür; Server Seyyid Şerif Saltûh –rahmetu’llah- aleyh- çün Sürban adasma çıktı, oturdu, bir kişi deniz yüzünden atla çıkageldi. Gördiler İlyas peygamberdür. Şerif’e yakm irişecek eyitti: ‘Server Magrib zeminde Müslümânlara iriş ki sen gidicek Keralan-ı Firengî gelüp Binduz meliki çıkup dahı onda olan Müslümânların kırdılar. Server çün bu sözi işitti, yirinden turınca İlyas Nebi denize girü revan oldı” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1990: 75). Halk inançlarında olduğu gibi destanda da Hz. İlyas denizle ilişkilendirilmiştir.

Hızır’ın zor zamanda yardıma gelme fonksiyonu Saltuk Gazi’nin ejderhayla mücadelesinde şöyle anlatılır: “Pes Şerif Hazreti ol vakt kim Dobruc’da ejderha öldürdi idi, dem nefesinden ol canavarun zebun oldı, bayıldı. Bir kez ‘Ya Hızır’ didi. Ol saat Hızır -aleyhi’s-selam- yitişti, geldi, Şerif’i ol yirden kaptı, ırakta kodı” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1988: 29).

Battal Gazi’nin kırk gün Hızır-İlyas makamında dua ederek öğrendiği ölüyü diriltmeye dair keramet, Saltuk Gazi’ye bizzat Hızır tarafından İsa Peygamber’in duası öğretilerek gerçekleştirildiği metinde şöyle nakledilir: “Çün kırkıncı gün oldı, nâgâh divar yarıldı Hızır –aleyhi’s-selam- çıkageldi, eyitti: “Ya Şerif! Tur yiründen, gam yimegil, bu duayı okugil ki İsa Peygamber –aleyhi’s-selam- okurdu, bununla ölüyi diri kılurdu. Pes Şerif’e ol duayı öğretti, gitti” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1988: 56).

Ayrıca bu makamda öğrendiği Hz. İlyas duasını kâfirlerin Saltuk Gazi’den hüner istemesi üzerine okur (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1987: 71).

Hz. İlyas duasını okuyan Saltuk Gazi denizde batmaz:

“Deniz içinde yürüdi, deniz topuğına gelmezdi zîrâ İlyas peygamber du’asın okudı, deniz kendüye musahhar oldı, batmadı” (Ebü’l-hayr-ı Rûmî, 1988: 71).

Aşağıdaki metinde ise Hızır’ın hem zor durumda iken Saltuk Gazi’nin yardımına koşması ve onu tedavi etmesi hem de tayy-i zaman ve tayy-i mekân özelliği sayesinde onu başka yere taşınmasına dair fonksiyonları birlikte verilmiştir:

“Pes Hızır durdu, ol kan kim anda toprağa karışmıştı. Anı eliyle alup balçık gibi yoğurdu, Server’ün yaralarına urdu. Hak Ta’âlâ inayetiyle yaraları hoş olup sıhhat buldu. Vücutuna kuvvet geldi. Hızır –‘aleyhi’s-selam- eytti: ‘Mahdum bu balçık cemi derde şifadur. Hususa yürek oynamasına, tauna ve vebaya cana nafidür. Gül-ab ya

sirke, ya suyla içerler, gövdesine sürerler halas ola. Senün kanun tamduğı yirde maden olup kıyamete dek dükenmeye. Buna tıyn-ı mahdüm dirler. 'didi. Zira Hızr -a.s.- Server'e daim mahdüm diyü söylerdi. Pes Server'e gözün yum, didi. Pes Server andan getirüp girü Madil'e ceziresine getürdi. Gine aç didi. Açtı kendüzin Madil Ceziresi'nde gördi. Pes Server uykudan uyanur gibi heman turdı, gözün açtı. Ol saat zahmların sıhhatte gördi, şad oldı. Hızr, Server'ün cemi azasın sıgadı, tamam kuvvet bulup hoş oldı. Server atına bindi. Pes Hızr andan dönüp Server'i veda idüp gitti” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1988:162-163).

Hızır'ın Müslümanların savaşlarındaki en büyük yardımcılarından biri oluşu ve heybeti ise şöyle tarif edilmektedir:

“Pes Seyyid bakup Hızr -a.s.- gördi kim tiz kendüye La havle okuyup kırk bir kez üfürdi, gözün açtı, kendüye gelip, cuş eyledi. Bu yana da Osman Gazi çok dilirilik idüp, ceng eyledi. Kâfirler anun üstine üşmişlerdi ve Gazi Umur'ı sıyup Dimetok Tagı'na iletmişlerdi. Müslümanlar tağılup kaçmağa yüz dutmuşlardı. Bu yana Hızr -a.s.- ol püşteden inüp, gelüp, Meriç'i geçti, Osman'un üstine yitişti dahı na'ra urup depindi. Bu kâfirler Hızr'un heybetinde târ-mâr oldılar” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1990: 260).

Hızır'ın zaman zaman rüya yoluyla da Saltuk Gazi'ye yapması gereken görevleri bildirdiğini *“Anlarun gelmelerine sebeb bu idi kim, Seyyid düşünde Hızr -a.s.- haber virdi kim tiz Müslimanlara Bernik'te yitişgil, dimişti” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1990: 271)* ifadelerinden görmek mümkündür.

Sarı Saltuk Rum diyarına gittiğinde Hızır'ın kerametlerinden suyun üzerinde yürüyerek şehre ulaşır ve kendisinin de Hızır olduğu iddiasında bulunur. Kâfirler ona inanırlar ve Hızır adına ibadet ettikleri kiliseye onu götürürler. Saltuk yine Hızır'a mahsus olan eliyle sığıyarak iyileştirme kerametiyle halkın gönlünü kazanır. Fakat şehir yetkililerinden Nestur sürekli Saltuk'a sövünce onu öldürür ve Nestur'un kılığına girer. Hızır'ın öldüğünü zanneden kâfirler delice hareketler yapan Nestur kılığındaki Saltuk Gazi'yi de kilisede tutarlar. Saltuk kendine geldiğinde kâfirlere Hızır hakkında yanlış bilgiye sahip olduklarını, *“Server eyitti : 'Herze söyleme, Hızr diridür, kardaşı İlyas dahı diridür, anun ,-biri kuruda, biri yaşadur, Hızr'la, İlyas Allah Ta'ala emriyle diridür, zira ab-ı hayat içmişlerdür, kıyamete dek ölmezler.' didi” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî,*

1990: 293) ifadeleriyle anlatır ve kendisinin Hızır'ın kerametlerini gösterdiğini tekrar eder (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1990: 287-294).

Destanda Hızır sadece Saltuk Gazi'ye değil Ayas Gazi'ye ve Sultan Murad'a da yardım eder. Bunlardan ilkinde yardım etmesi Minü-çihri adlı cin sayesinde:

“Ayas'un akli başına geldi, kendüyi halasta gördi ve bir kişi katında oturur idi eyitti : ‘ Sen kimsin ?’ didi. Şahs eyitti : ‘Server, ben Saltuk kardaşı Minü-çihri-cinniyem gazilerle gelüp bile gaza iderüz. Seyyid Hazretiyle ahdumuz böyledür. Adem suretinde kâfirlere görünürüz, bun deminde ürürüz. Çünkü kafirler seni dar ittiler, Hızır Peygamber -a.s.- bana haber virdi : ‘Ayas diridir, yitiş, emr-i Hakla kurtar, didi.’ Geldüm seni dardan alup bunda getürdüm.’ didi” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1990: 328).

Sultan Murad Han'a Darül Hadis camisini yapmasını söyler ve Sultan Murad ile Hızır bu camide buluşmaktadırlar. Fakat Şah Melik adlı seraskerini idam ettirmek istediğinde Şah Melik'in yardımına koşan da yine Hızır'dır. Sultan Murad ve Şah Melik arasında geçen bu macerada Hızır'ın rolü şöyledir:

“Pes andan sonra Hızır -a.s.- bir gün ana, Han Murad'a görünüp, Darü'l-hadis cami'in yapmağa işaret eyledi. Ve dahı ol püşte kim Hızır ve İlyas makamı durur, anda Gazi Hüncar her gah Hızır'la buluşurdu. Sultan Murad'un Şah Melik kim ser-leşkeri idi, bir suç eyledi, anı katl emr eyledi. Getürdiler ki katl ide. Bir kerre ‘Ya Hızır!’ didi. Ol dem Hızır -a.s.- gelüp, ana necat ve halas beşaret eyledi. Heman ol dem Sultan'dan haber geldi, anı âzâd eylediler. Pes Sultan izniyle Şah Melik ol püşte üzre bir kubbe bünyâd eyledi ve bir zâviye yaptı. Dâim Hızır anda gelür, subh namazın kılar giderdi, Hızır'un makamıdır dirlerdi” (Ebü'l-hayr-ı Rûmî, 1990: 358).

Hızır, Musa zamanında yaşadığı bilinen Hızır; Aleviler, Bektâş-ı Veliler, Şiiler, Rafiziler, Yezidiler ve Anadolu halk inançlarında önemli bir yer teşkil etmektedir. Kur'an-ı Kerim ve Tevrat'ta adına rastladığımız Hızır kavramının içine zamanla mitolojik unsurlar ve hurafeler eklenmiştir. Tasavvufta Hızır'a ayrıca yer verilmiştir. Bazı önemli mutasavvıfların Hızır ile görüştüğü bilinmektedir. Ölümsüz olduğuna inanılan Hızır aksakallı, nur yüzlü, insanların yardımına koşan biri olarak tasvir edilmektedir. Anadolu'da Hızır'a ait birçok makam bulunmaktadır. Çeşitli sıkıntıları olanlar bu makamlara giderek zorluklarından arınmayı dilemektedirler. Hızır-İlyas kültü özellikle Hıdırellez ve Hızır Nebi törenlerinde görülmektedir.

İslamiyet'in etkisiyle oluşan destanlarda özellikle Hızır'a önemli bir yer tayin edilmiştir. Hızır bu destanlarda yalnız ilahi bilgiye sahip olan değil, bütün peygamberlerin mucizelerini üstlenen olağanüstü bir varlık olarak anlatılmıştır. Bu durum kutsal kitaplarda ve tasavvufta yer alan Hızır'a yeni bir hüviyyet kazandırmaktan başka bir şey değildir. Destanlardaki bütün özellikleri dikkate alındığında Hızır'ın kişilikten ziyade tip haline geldiğini söyleyebiliriz. Saltuk-nâme'de Saltuk Gazi'nin Hızır şekline girebilmesi onun fonksiyonlarını üstlenmesi de toplumun Hızır algısının başka bir görüntüsüdür.

Hızır İlyas metinlerde genellikle Hızır ile birlikte geçmekte ve Hızır ile benzer özellikler göstermektedir. Hz. İlyas, dini kimliğinin ötesinde destan kahramanının yardımcısı vazifesini üstlenmiştir.

SONUÇ

Destanlar, toplumların başından geçen maceraları anlatırlar. Vatan, millet ve din kavramları etrafında gelişen olaylar her ne kadar bir kahraman etrafında gelişse de toplumun arzularını, gayelerini ve çabalarını yansıtır. İslamiyet'in kabulüyle başlayan süreç Türklerin dine karşı tavırlarını da değiştirmiştir. Gök tanrının olduğu her yerde bulunma fikri, fethedilen coğrafyalardaki milletleri İslamlaştırma çabasına dönüşmüştür. Elbette eski Türk inancının yansımaları İslamiyetle birlikte teşekkül eden destanlarda yine görülmektedir. Fakat çoğunlukla o inanışların yerini İslamiyet'in doldurulduğunu söylemek mümkündür. Mesela İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemde teşekkül eden destanlar birçok dini kişiliğe ait kıssa ve menkıbeler içermektedir. Ayrıca metinler Hz. Peygamber'e salavatla başlar; kahraman ve ailesi onun soyuna dayandırılır; ibadetler (namaz kılma, Ku'rân-ı Kerim okuma vb.) eksiksiz yerine getirilir.

İslamiyet'in etkisiyle oluşturulan Battal-nâme, Dânişmend-nâme, Saltuk-nâme'de Allah için savaşma da diğer İslami unsurdur. İşte bu gayeyle mücadele eden başkahramanlar İslamiyet'in temsilcisidir ve ideal Müslüman tipini sergilemektedir. Battal Gazi, Danişmend Gazi ile Saltuk Gazi'yi bu güne taşıyan da bu büyük ideal için verdikleri mücadeledir. Bu destanlarda bu kahramanların dışında da İslami tip ve karakterler bulunmaktadır. Metinlerde on sekiz tip, yirmi yedi karakter, ayrıca dört hem karakter hem de tip tespit edilmiştir. Battal, Dânişmend ve Saltuk "gazi" tipini, Abdülvehhab Gazi, Abdülkadir-i Geylânî, Ahî Evran, Ahmed Tarran, Bâyezid-i Bistami, Ebû Eyyûb el- Ensarî, Fakih Ahmed, İshak Kâzerûnî, Karaca Ahmed, Mahmûd-ı Hayrani, Mevlânâ Celâleddîn-Rûmî, Nasreddin Hoca, Tapduk Emre, Veysel Karanî ise "veli" tipini oluşturmaktadır. İslamiyet'e girilmesiyle savaş anlayışı değişmiş, din için savaş yapan kişiler "gazi" olarak adlandırılmıştır. Bu yüzden Battal, Danişmend ve Saltuk gazi tipinin temsilcisidir. Diğer tipler de gerek tarihi hayatlarıyla gerek destanlardaki görünüşleriyle "veli" tipini yansıtmışlardır.

Destanlarda tespit edilen yirmi sekiz karakter, özellikle peygamberler, onların eşleri, kızları, yakınları, halifeler, sahabeler ve mezhep imamlarıdır. Bu kişilikler destanda hayatlarıyla, eşyalarıyla, savaşlardaki yararlılıklarıyla, kıssalarıyla, gösterdikleri mucizelere telmihte bulunma vb. şekillerde yer almışlardır. Bunlar İslamiyet'i temsil

eden en önemli kişilerdir. Destanlarda tip dışında bu dini karakterlerin bulunmasının nedeni hem destanların teşekkül ettiği dönemi ve şartları yansıtmaları hem de bu yolla metinlere inandırıcılık katmaları içindir. Zira bu dini karakterler metinlerde İslâmi düşünce etrafında gelişen ve her yönüyle örnek alınması gereken hayatı yansıtırlar. Ayrıca destanda yer alan dört kişi ise hem tipin hem de karakterin özelliklerini bünyesinde barındırmıştır.

Battal-nâme’de üç tip, on dokuz karakter, dört tane ise hem tip hem karakter; Dânişmend-nâme’de dört tip ve on sekiz karakter, üç tane ise hem tip hem karakter ve Saltuk-nâme’de ise on yedi tip, yirmi sekiz karakter, üç tane ise hem tip hem karakter tespit edilmiştir. Bu destanlar arasında en fazla karakter ve tipi bünyesinde barındıran destan Saltuk-nâme’dir. Saltuk-nâme, Ebü’l Hayr-ı Rûmî’nin Cem Sultan’ın isteği üzerine derlediği bir eserdir. Destanın derlendiği dönemde İslamiyet Türkler arasında tamamen yerleşmiş bulunmaktadır. Osmanlı Devleti de hemen hemen bütün kurumlarını oluşturmuş vaziyettedir. İşte bu gerekçeler eserdeki hem dini karakterlerin etraflıca anlatılmasını hem de diğer destanlarda olmayan, daha sonraki dönemde ortaya çıkan yeni veli tiplerinin mevcudiyetini izah etmektedir.

Eski Türk destan kahramanlarının alp tipine benzeyen Battal Gazi, Dânişmend Gazi ve Saltuk Gazi’nin bu kahramanlardan en mühim farkı İslamiyet’i kabul etmekten de öte bir veli gibi yaşamalarıdır. Onlar, gazalar haricindeki zamanlarını ibadetle geçiren, İslami mevzularda danışılacak kişi olan, Hızır’la görüşen, ölüyü diriltten, tayy-i zaman ve tayy-i mekân yapan, Hz. Muhammed tarafından irşad edilen tiplerdir. Adı geçen destan kahramanları dini kişilikleri her yönleriyle örnek almışlar ve mürşid edinmişlerdir. Veli tipleri ile de mürşid-mürid ilişkisine sahiplerdir.

Destanlara Göre Tip, Karakter, Tip ve Karakter Çizelgesi

	Battal-nâme	Dânişmend-name	Saltuk-nâme
KARAKTERLER	Hız. Âdem	+	+
	Hız. Abbas	+	+
	Hız. Davud	-	+
	Hız. Ebûbekir	+	+
	Ebu Hânîfe	-	-
	Ebu Müslim-i Horasâni (Mervi)	+	+
	Hız. Hasan ve Hız.Hüseyn	+	+
	Hız. Havva	-	+
	Hız. Hut	-	-
	Hız. İbrahim	+	+
	Hız. İdris	-	-
	İmam-ı Şâfiî	-	-
	Hız. İsa	+	+
	Hız. İshâk	+	-
	Hız. İsmail	-	+
	Hız. Meryem	+	+
	Hız. Muhammed	+	+
	Hız. Musa	+	+
	Hız. Nuh	-	-
	Hız. Osman	+	+
	Hız. Ömer	+	+
	S'ad b. Ebû Vakkas	-	-
	Hız. Süleyman	+	+
	Hız. Şit	-	-
	Hız. Yunus	+	-
	Hız. Yusuf	+	+
Zeynel Abidin	+	-	
TİPLER	Abdülkadir-i Geylani	-	-
	Abdülvehhâb Gazi	+	+
	Ahî Evran	-	-
	Ahmed Tarran	+	+
	Battal Gazi	+	+
	Bâyezid-i Bestami	-	-
	Dânişmend Gazi	-	+
	Ebû Eyyûb el-Ensârî	-	-
	Hacı Bektâş-ı Veli	-	-
	Hacı Bayram Veli	-	-
	Fakih Ahmed	-	-
	İshak Kâzeruni	-	-
	Karaca Ahmed	-	-
	Mahmûd-ı Hayrânî	-	-
	Mevlana Celâleddîn-i Rûmî	-	-
	Nasreddin Hoca	-	-
	Saltuk Gazi	-	-
	Tapduk Emre	-	-
	Veysel Karani	-	-
	TIP VE KARAKTERLER	Hız. Ali	+
Fâtıma		+	-
Hız. Hamza		+	+
Hızır ve İlyas		+	+

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Ebu Yakub. (1960), *Tarih'ul-Yakubî II*. Beyrut.
- Akalın, Ş. Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi 2014: <http://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/6.php/04.11.2014>.
- Akkuş, M. (2000). *Divan Şiirinde İnsan I- Dini Kişilikler*. Erzurum: AÜ FEF Yayınları.
- Albayrak, N. (2006). “Nasreddin Hoca”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (XXXII, 418-420) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Algar, H. (2002). “İshâk Kâzerunî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (XXIII,145-146). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Algül, H. (1994). “Ebû Eyyûb el-Ensârî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (X, 123-125). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Algül, H. (1997). “Hamza”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (XV, 500-502). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Altınölçek, S. (Ocak 2010). “Güreş Karşılaşmalarında Müziğin Yeri ve Önemi”, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 1, 321-328.
- Arslan, M. (2012). “Sünni Halk İnançlarında Hz. Ali Tasavvuru Üzerine Bir Din Sosyolojisi İncelemesi”. *Birey ve Toplum*, 2 (4), 41-55.
- Artun, E. (2004). “Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri”. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Aslanbay, M (1953). *Seyyid Battal Gazi'nin Hayatı ve Bazı Menkıbeleri*. Eskişehir: Kardeşler Matbaası.
- Aybakan. B. (2010) “Şâfî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (XXXVIII, 223-233). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Azamat, N. (1996). “Hacı Bayram Veli”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (XIV,444-447). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Bolay, S. H. (1988). “Âdem”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (I, 358-363). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

- Boratav, P. (1979). "Battal". İslam Ansiklopedisi. (II, 344-351). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Boratav, P. (1982). "*Folklor ve Edebiyat-2*". İstanbul: Adam Yayınları.
- Boratav, P. N (1987). "Türklerde Hızır Kültü". *İslam Ansiklopedisi*. (V.I, 462-471). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Cebecioğlu, E. (2003). "Mahmud-ı Hâyrânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (XXVII, 367-368). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Çelebi, İ. (1998). "Hızır". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (XVII,406-409). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Çelebi, İ. (2005). "Muhammed (Mucizeleri)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (XXX, 446-448). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Çetin, İ. (2005). "Türk Halk Edebiyatında Hz. Ali". Ahmet Yaşar Ocak (Ed.). *Tarihten Teolojiye İslam İnançlarında Hz. Ali* (ss.193-215). Ankara: TTK Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2007). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Demir, M. (2008). "*Dânişmendli Emâreti'nin Kurucuları*". *SAÜ Fen-Edebiyat Dergisi*. 1, 141-149.
- Demir, N. (2004). *Dânişmend-name*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Demir, N. (2011). "Türk Düşünce Dünyasında Hazret-i Ali". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı: 60, 85-104.
- Demir, N., Erdem, M. D. (2006). *Battal-name (Eski Türkiye Türkçesi)*, Ankara: Hece Yayınları.
- Demir, N., Erdem, M. D. (2007). *Saltuk Gazi Destanı (Cilt: 1-2-3)*. Ankara: Destan Yayınları.
- Demir, N., Erdem, M. D., Üst, Sibel. (2007). *Ebâ Müslim-Nâme 1*. Ankara: Destan Yayınları.
- DİA. (1988). "Abbas". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (I, 16-17). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

- Ebû Abdullah Muhammed ibn Battûta Tancî. (2000). *İbn Battuta Seyahatnamesi I-II*. (Çev.: A. Sait Aykut). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ebû Cafer Muhammed bin Cerîr'üt-Taberî. (2006). *Tarih-i Taberî*. Tercüme: M. Faruk Gürtunca. İstanbul: Sağlam Yayınevi.
- Ebü'l-Hayr-ı Rûmî. (1987) *Saltuk-nâme-I*. Haz. Şükrü Haluk Akalın. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ebü'l-Hayr-ı Rûmî. (1988) *Saltuk-nâme-II*. Haz. Şükrü Haluk Akalın. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ebü'l-Hayr-ı Rûmî. (1990) *Saltuk-nâme-III*. Haz. Şükrü Haluk Akalın. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ece, S. (2002). *Manisalı Cami'nin Vamık u Azra Mesnevisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ekici, M. (2000). "Dede Korkut Kitabı'nda Kadın Tipler". *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni*, (ss. 123-138), Ankara: AKMB Yayınları.
- Ekici, M. (2002). "Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında". *Milli Folklor Dergisi*, 54, 14-18
- Elçin, Ş. (1986). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Eliade, M. (2009). *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Engin, R. (2014). *Balkanlardaki Yatur, Türbe, Tekke ve Zaviyelerimiz*. İstanbul: Ak Yayınları
- Ergin, M. (2009). *Dede Korkut Kitabı-1*. Ankara: TDK Yayınları.
- Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî. (2011). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 1-10 Kitap, (Yayına Hazırlayanlar: Y. Dağlı; S. A. Kahraman; R. Dankoff, Z. Kurşun, İ. Sezgin). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Fayda, M. (2005). "Muhammed (Hayatı)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Cilt:XXX, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 408-421.

- Fayda, M. (1994). “Ebû Bekir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (X, 101-107). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Feridüddin Attar. (2007). *Evliya Tezkereleri*. (Çev.: Süleyman Uludağ). Ankara: Kabcacı Yayınları.
- Fığlalı, E. R. (1988). “Ali”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (II, 371-374). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Fığlalı. (1997). “Hasan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (XVI, 282-285). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Fığlalı. (1998). “Hüseyin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (XVIII, 518-521). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Gölpınarlı, A. (1995). *Vilâyet-nâme (Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli)*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Görkem, İ. (1989). “Abdulvehhâb Gazi’ye ait İnanış ve Gelenekler”. [Bildiri]. *III. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu Tebliğler, 19-21 Ekim 1988*, (ss.133-137), İstanbul: Kuşak Ofset.
- Güzel, A. (2006). *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Harman, F. Ö. (2000). “İdrîs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (XVI,478-480). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Haşım, Ş. (2011). “Tapduk Emre”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (XL, 12-13) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Hatiboğlu, İ. (2005). “Sa’d b. Ebû Vakkâs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (XXXV, 372-374). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kandemir, M. Y. (2005). “Muhammed (Şahsiyeti)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (XXX, 423-428). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kandemir, M. Y. (1988). “Ali”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (II, 374-378). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kandemir, M.Y. (1995). “Fatıma”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (XII, 219-223). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

- Kaplan, M. (2007). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3- Tip Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaya, D. (Temmuz-Ağustos-Eylül 2011). “Sivas’ta Yatırlar”. *Kümbet*. S.21, s. 32-35.
- Kılavuz, A.S. (2013). “Zeynelâbidin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (XLIV, 365-366). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kıyak, A. (2012). “Halk Dindarlığı Bağlamında Kutsal Mekân Anlayışı”. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 159-181.
- Kitab-ı Mukaddes, (1997), İstanbul: Ohan Matbaacılık.
- Köksal, H. (1984). *Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Köprülü, F. (1943). “Anadolu Selçukluları Tarihi’nin Yerli Kaynakları”. *Belleten*. 7 (25-26-27). 424-443.
- Köprülü, F. (2009). *Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köprülü, F. (2011). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köseler, S. (2008). *Hatay İli Kırıkhan İlçesi Halk Kültürü Araştırması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kur’an-ı Kerim Meâli*, (2006), Haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, (2. Baskı), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Mutlu, M. (1989). “Seyyit Battal Gazi Külliyesinde İnançlar ve Adaklar”. [Bildiri]. *III. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu, Tebliğler, 19-21 Ekim 1988*, (ss.212-216), İstanbul: Kuşak Ofset.
- Nutku, Ö. (1990). *Dram Sanatı*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1984). *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1996). “Hacı Bektâş-ı Veli”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (XIV,455-458). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

- Ocak, A. Y. (2007). *İslami Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları
- Ocak, A.Y. (2011). “*Sarı Saltuk- Popüler İslâm’ın Balkanlar’daki Destanî Öncüsü(XII. Yüzyıl)*”. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ocak, A.Y. (1992). “Battal”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (V, 204-205). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ocak, A.Y. (1992). “Battalnâme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (V, 206-208). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ocak, A.Y. (1993). “Dânişmendnâme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (VIII, 478-480). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ocak, A.Y. (1993). “Eski Türklerde Dağ Kültü”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (VIII, 401-402). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Oğuz, Ö. (2004). “Destan Tanımı ve Eski Türk Destanları”. *Milli Folklor Dergisi*, 62, 5-7.
- Ögel, B. (1978). “*Türk Kültür Tarihine Giriş- I*”. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Önder, A.R. (1987). “Battal Gazi Kayseri’de”. [Bildiri]. *I. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu, Tebliğler, 22-24 Ekim 1986*, (ss.19-25), İstanbul: Osmanlı Matbaası.
- Öngören, R. (2004). “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (XXIX, 441-448). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özaydın, A. (1993). “Dânişmend Gazi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (VII, 467-469). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özçelik, M. (2009). *Seyyid Battal Gazi*. Ankara: T.C Eskişehir Valiliği.
- Özen, K. (1987). “Sivas Yöresinde Battal Gazi ve Onun Silah Arkadaşları ile İlgili İnanışlar”. [Bildiri]. *I. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu, Tebliğler, 22-24 Ekim 1986*, (ss.56-69), İstanbul: Osmanlı Matbaası.
- Özen, K. (1989).“Malatya’daki Battal Gazi Mağarası ile İlgili Bir Halk Rivayeti”, [Bildiri]. *III. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu, Tebliğler, 19-21 Ekim 1988*, (ss.231-236), İstanbul: Kuşak Ofset.

- Özen, K. (1995). “Anadolu'da Teşekkül Eden İslâmi Türk Destanlarında ve Dânişmendnâme'de Abdülvehhab Gâzi Motifi”. [Bildiri]. *Melik Ahmed Dânişmend Gazi ve Dânişmendname Sempozyumu Tebliğleri, 10-11 Haziran 1995*, (ss.41-48), Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Basımevi.
- Öztürk, A. (2000). *Çağlar İçinde Türk Destanları*. İstanbul: Alioğlu Yayınevi.
- Öztürk, E. (Temmuz-Aralık 2010). “Hz. Fatma Kültü” . *Toplum Bilimleri Dergisi*, 4(8), 127-144.
- Pekcan, Ali. (2012). “İmam A‘zam Ebû Hanîfe’nin Kişisel ve Toplumsal Yaşamına Bir Bakış”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 19, 2012, 11-43
- Sarar, İ (1997). *Seyyit Battal Gazi Bildiriler*. Eskişehir: Sarar Yayınları.
- Sarar, İ.A. (1987). “Seyyit Battal Gazi ve Anadolu’da Yüzyıllardır Süre Gelen Battal Gazi Gelenekleri ve Görenekleri”. [Bildiri]. *I. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu, Tebliğler, 22-24 Ekim 1986*, (ss.111-119), İstanbul: Osmanlı Matbaası.
- Sarar, İ.A. (1989). “Seyyit Battal Gazi Çevresinde Hıdırellez Şenlikleri, Törenleri” [Bildiri]. *III. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu, Tebliğler, 19-21 Ekim 1988*, (ss.242-250), İstanbul: Kuşak Ofset.
- Say, Y. (2009). *Türk İslam Tarihinde ve Geleneğinde Seyyit Battal Gazi ve Battalnâme*. Ankara: T.C. Eskişehir Valiliği Yayınları.
- Sepetçioğlu, N. (1995). *Karşılaştırmalı Türk Destanları*. İstanbul: Akran Yayınları,
- Sertkaya, O.F. (1989). “Ahmed Fakih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (II, 65-67). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Stevick, P. (2004). *Roman Teorisi*. (Çev.: Sevim Kantarcıoğlu). Ankara: Akçağ Yayınları. (1967).
- Şahin İ. (1988). “Ahî Evran”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (I, 529-530). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Şahin, H. (2001). “Karaca Ahmed”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (XXIV, 374-375). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

- Şentürk, A. (1987). “Malatya ve Çevresinde Battal Gazi ve Yoldaşlarıyla İlgili Halk İnanışları”. [Bildiri]. *I. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu, Tebliğler, 22-24 Ekim 1986*, (ss.37-43), İstanbul: Osmanlı Matbaası.
- Tanyu, H. (1967). *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tanyu, H. (1968). *Türklerde Taşla İlgili İnanışlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tanyu, H. (1973). *Dinler Tarihi Araştırmaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tekin, M. (1994). *Hatay Evliyalarından Beyazid-i Bestami*. Antakya.
- Tekin, M. (2004). *Roman Sanatı 1*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Thompson S. (1972). “Type”. *Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend*. (II, 1137-1138). New York: Funk and Wagnalls.
- Timurtaş, F. K. (1965). “Türk Destanları”. *Türk Kültürü*, 3 (33), 577-582
- Topaloğlu, B. (2005). “Kur’ân ve Sünnete Göre Hz. Muhammed.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (XXX, 439-441). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Tosun, N. (2013). “Veysel Karanî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (XLIII, 12-13). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk, H. (2010). “Hatay’da Müslüman-Hristiyan Etkileşimi: St. Georges ya da Hızır Kültü”. *Milli Folklor Dergisi*, 85, 138-147.
- Uludağ, S. (1988). “Abdülkâdir-i Geylânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (I, 234-239). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Uludağ, S. (1992). “Bâyezîd-i Bistâmî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (V, 238-241). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Uludağ, S. (1998). “Hızır (Tasavvuf ve Halk İnanıcı)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (XVII,409-411). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

- Uludağ, S. (2005). “İslam Kültüründe Hz. Muhammed (Tasavvuf)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (XXX, 448-450). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Uzun, M. (1995). “Fatıma (Edebiyat)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (XII, 223-224). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Uzun, M. (2005). “Muhammed (Türk Edebiyatı)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (XXX, 457-459). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ünalın. Ö. (2013). *Bayburt'taki Ziyaret Yerleri ve Buna Bağlı İnanışlar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Wensinck, A. J. (1987). “Hızır”. *İslam Ansiklopedisi*. (VI, 457-462). İstanbul: Mili Eğitim Basımevi.
- Yardımcı, M. (Ağustos 1998). “Zile’de Yatırlar ve Ziyâret Yerleri İle İlgili İnanışlar - Uygulamalar – Menkıbeler”. [Bildiri]. *Ervak 1. Uluslararası Türk Dünyası ve Evliyaları Kongresi Bildirileri*, Ankara.
- Yasak, İ. *Sivas Yatırları ve Abdülvehhab Gazi Hazretleri*. Sivas: Asitan Yayıncılık.
- Yaşar, S. (2011 Kış). “Diyarbakır, Beyazıd-ı Bostan (Beyazid-i Bestami) Ocağı’nda Söylenen Demeler”. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, 277-290.
- Yıldırım, C. (1978). *Büyük Veli Beyazid-i Bestami Hazretleri ve İslâm Tasavvufunun Özü*. İstanbul: Demir Kitapevi.
- Yıldırım, D. (1998). *Türk Bitiği, Araştırma/İnceleme Yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yıldız, H.D. (1994). “Ebû Müslim-i Horasani”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (X, 197-199). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Yiğit, İ. (2010). *Kur’ân-ı Kerîm ve Hadis Kaynakları Işığında Peygamberler Tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Yüce, K. (1987). *Saltuknâme’de Tarihi Dini ve Efsanevi Unsurlar*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

DİZİN

A

Abdullah, 20, 24, 33, 35, 54, 71, 80, 97, 98, 143
 Abdulmuttalip, 20, 54
 Abdülkadir-i Geylânî, 81
 Abdülvehhâb Gazi, 58, 59, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 105, 122
 Âdem, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 39, 44, 45, 50, 54, 68, 69, 76, 77, 197
 Ahî Evran, 92, 134, 194
 Ahmed Fakih, 132, 133, 134, 138, 155
 Ahmet Turan, 93, 94
 Amine, 54, 173
 Artuhi, 62, 90, 91, 115, 123, 124, 126, 165, 166, 184, 185
 Azrail, 14, 41

B

Baba İlyas, 130, 138
 Battal, I, II, III, 3, 4, 5, 7, 17, 18, 19, 21, 22, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 34, 35, 39, 42, 43, 47, 50, 53, 57, 58, 59, 60, 61, 66, 67, 68, 70, 72, 74, 77, 79, 80, 81, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 120, 121, 122, 124, 125, 127, 150, 151, 153, 163, 164, 165, 171, 173, 174, 175, 182, 183, 184, 190, 194, 195, 197, 198
 Battal Gazi, 3, 4, 7, 18, 25, 26, 29, 30, 31, 35, 47, 50, 53, 58, 59, 60, 61, 66, 68, 72, 77, 80, 81, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 120, 121, 122, 124,

125, 150, 151, 153, 163, 164, 165, 171, 174, 175, 182, 183, 190, 194, 195, 197

Battal-nâme, I, II, III, 4, 7, 12, 17, 18, 19, 21, 22, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 34, 35, 39, 42, 43, 47, 50, 53, 57, 67, 68, 70, 72, 74, 77, 79, 80, 81, 85, 88, 92, 94, 96, 97, 99, 100, 104, 114, 115, 116, 171, 173, 174, 182, 184, 194, 195

Bâyezid-i Bestami, 118, 119

Bâyezid-i Bistami, 117, 194

C

Cafer-i Sadık, 118
 Cebrail, 14, 39, 43, 46, 53, 58, 64, 85, 104, 105, 163
 Cengiznâme, 4
 Cenknâmeleri, 4, 5, 163, 166

D

Dânişmend Gazi, 35, 42, 62, 63, 119, 127, 184, 185
 Dânişmend-nâme, 97
 Dânişmend, I, II, III, 4, 5, 7, 8, 17, 18, 21, 22, 24, 26, 30, 31, 39, 48, 52, 53, 62, 63, 68, 70, 72, 75, 79, 81, 85, 88, 89, 90, 91, 92, 94, 114, 115, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 151, 163, 165, 166, 171, 184, 185, 194, 195
 Dânişmend Gazi, 61
 Danişmend Gazi Destanı, 3
 Dânişmend-nâme, I, II, III, 4, 6, 7, 8, 12, 17, 18, 21, 22, 24, 26, 27, 30, 31, 34, 35, 39, 42, 43, 48, 52, 53, 57, 61, 63, 67, 68, 70, 72, 75, 79, 81, 85, 88, 90, 94, 114, 115, 163, 165, 171, 175, 184, 185, 194, 195

Delhame, 4, 6

E

Ebâ Müslim-nâme, 4
 Ebu Cehil, 71, 173
 Ebu Hânîfe, 27, 28
 Ebu Hânîfi, 28
 Ebû Müslim, 29, 30, 31, 176
 Ebu Sufyan, 174
 Ebu Talib, 54, 160
 Ebu'l Müslim Gazi, 121
 Edigenâme, 4
 Efrumiyye, 62, 90, 91, 123, 126, 165
 Emir Ömer, 29, 30, 86, 105, 106, 107,
 108, 120, 163
 Eyyûb el- Ensârî, 128

F

Fakih Ahmed, 93, 132, 134, 135, 137,
 194
 Firavun, 67, 68

H

Hacer, 41, 42, 51, 52
 Hacı Bayram Veli, 132, 133, 197
 Hacı Bektâş-ı Veli, 43, 92, 101, 102,
 129, 130, 131, 132, 134, 143, 145,
 146, 154
 Hamza-nâme, 4, 5
 Harut, 44, 45
 Hatice, 54, 56, 171
 Havva, 15, 16, 17, 18, 39, 49, 54, 77
 Hıdırellez, 104, 181, 192
 Hızır, 18, 36, 63, 64, 76, 90, 104, 110,
 112, 116, 123, 124, 139, 142, 146,
 150, 151, 152, 153, 154, 156, 157,
 171, 176, 177, 179, 180, 181, 182,
 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189,
 190, 191, 192, 193, 195, 198, 204
 Hızırnâme, 4

Hızırnâmeler', 5
 Hüseyin Gazi, 99, 104, 105, 106
 Hz Fatıma, 173
 Hz Muhammed, 54, 108
 Hz. Abbas, 20, 21, 187
 Hz. Âdem, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 39, 76
 Hz. Ali, 4, 5, 21, 25, 27, 33, 38, 71, 72,
 73, 100, 104, 113, 116, 131, 151,
 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165,
 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172,
 188, 197
 Hz. Davud, 22, 23, 24, 52, 74
 Hz. Ebubekir, 24, 25, 26, 27, 35, 71, 72,
 73, 109, 154, 160, 168, 169, 170
 Hz. Ebûbekir, 24, 25, 26, 27
 Hz. Fâtıma, 171
 Hz. Hamza, 104, 162, 173, 174, 175,
 176, 187
 Hz. Harun, 67, 180
 Hz. Hasan, 21, 26, 32, 33, 34, 35, 36,
 38, 39, 72, 150, 165, 166
 Hz. Hut, 40
 Hz. Hüseyin, 21, 26, 32, 33, 34, 35, 36,
 37, 38, 72, 79, 150, 165, 166, 173
 Hz. İbrahim, 19, 40, 41, 42, 43, 50, 51,
 52, 154, 176
 Hz. İdris, 43, 44, 45, 69
 Hz. İlyas, 110, 151, 180, 183, 184, 185,
 186, 189, 190, 193
 Hz. İsa, 40, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53,
 110
 Hz. İshâk, 50
 Hz. İsmail, 41, 52
 Hz. Meryem, 52, 53, 54, 172
 Hz. Muhammed, 19, 20, 24, 25, 26, 27,
 28, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 41, 42,
 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63,
 64, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 80,
 83, 85, 86, 87, 90, 91, 92, 103, 104,
 105, 106, 107, 108, 109, 112, 113,
 115, 116, 117, 120, 121, 122, 123,
 126, 127, 128, 152, 153, 154, 159,

160, 161, 163, 165, 168, 169, 170,
171, 172, 173, 174, 175, 176, 195
Hz. Musa, 67, 68, 69, 139, 154, 176,
177, 179, 192
Hz. Osman, 25, 32, 33, 46, 70, 71, 72,
73, 160, 168, 169, 170
Hz. Ömer, 25, 35, 70, 71, 72, 73, 109,
159, 168, 169, 170
Hz. Süleyman, 22, 74, 75, 76, 154, 187
Hz. Şit, 43, 49, 69, 76, 77
Hz. Yakub, 50, 78
Hz. Zekeriya, 52
Hz. Yunus, 77

I

İblis, 15, 16, 17, 188
İlyas, 56, 110, 151, 176, 177, 180, 181,
182, 183, 184, 186, 189, 190, 191,
192, 193, 202
İmam-ı Şâfiî, 45, 46
İshak Kâzerûnî, 135, 136, 194

K

Karaca Ahmed, 132, 136, 137, 194
Köroğlu, 3, 4
Kur'ân-ı Kerim, 14, 15, 16, 22, 24, 27,
40, 41, 52, 55, 56, 69, 71, 74, 106,
161, 177, 180, 192

M

Mahmud Hayrâni, 137, 138
Mahmûd-ı Hayrânî, 138
Manas, 3
Marut, 44, 45
Mevlânâ, 134, 138, 140
Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 92, 134,
138
Mevlânâ Celâleddîn-Rûmî, 194
Mevlânâ Celâleddîn-Rûmî Mevleviyye,
138

Mikâil, 14

N

Nasreddin Hoca, 140, 141, 142, 194
Nuh, 18, 23, 27, 39, 40, 69, 70, 89

S

Sa'd b. Ebû Vakkâs, 73, 74
Saltuk, I, II, III, 4, 8, 17, 18, 19, 20, 21,
23, 24, 26, 27, 28, 31, 34, 35, 36, 37,
38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49,
50, 51, 52, 53, 57, 63, 64, 65, 66, 67,
68, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 78,
79, 80, 81, 85, 92, 93, 97, 114, 115,
116, 119, 120, 127, 128, 131, 132,
133, 134, 135, 136, 137, 138, 140,
141, 142, 143, 144, 145, 146, 147,
148, 149, 150, 151, 152, 153, 154,
155, 156, 157, 158, 159, 163, 166,
167, 168, 169, 170, 171, 175, 176,
186, 187, 188, 189, 190, 191, 192,
193, 194, 195
Saltuk Buğra Han, 4
Saltuk Gazi, 8, 18, 19, 21, 23, 24, 26,
27, 28, 35, 36, 38, 40, 42, 43, 46, 48,
49, 50, 51, 52, 63, 64, 65, 66, 68, 69,
70, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 80,
115, 116, 128, 131, 133, 134, 135,
136, 138, 140, 141, 142, 143, 144,
145, 146, 147, 148, 149, 150, 151,
152, 153, 154, 155, 156, 157, 158,
159, 163, 167, 169, 170, 171, 175,
176, 186, 187, 188, 189, 190, 191,
192, 193, 194, 195
Saltuk-nâme, I, II, III, 4, 5, 8, 12, 17,
18, 19, 21, 23, 24, 26, 27, 31, 34, 35,
37, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 48, 50, 51,
52, 53, 57, 63, 64, 67, 68, 69, 70, 72,
73, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 85, 92, 97,
114, 115, 119, 128, 131, 133, 134,
136, 137, 138, 140, 142, 143, 144,

148, 150, 151, 154, 157, 158, 159,
163, 166, 167, 168, 169, 171, 175,
186, 187, 189, 193, 194, 195

Sara, 41, 43, 50, 51, 52

Seyyit Battal Gazi Destanı, 3

Ş

Şems, 70, 139

T

Tapduk Emre, 157, 158, 194

Tevrat, 14, 15, 16, 17, 22, 40, 67, 177,
192

Timur, 3

Timurnâme, 4

V

Veysel Karanî, 159, 194

Y

Yûnus Emre, 157

Z

Zatü'l-himme, 4, 6

Zebur, 22, 23, 24

Zeynelabidin, 33

Zeynelâbidîn, 79, 80

Zü'l-himme, 4, 6

Züleyha, 78, 79

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Şule Gül ATMACA
Doğum Yeri ve Tarihi	PASINLER - 28.11.1987
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Balıkesir Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı
Y. Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	sulegulatmaca@gmail.com
Tarih	06.01.2015